

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM (ETNOLOJİ)
ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ BAĞLAMINDA
İMGE VE ÖTEKİLEŞTİRME**
**Bir Grup Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik
Üniversitesi Öğrencisi Örneği**

Doktora Tezi

Zeliha Nilüfer NAHYA

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM (ETNOLOJİ)
ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ BAĞLAMINDA
İMGE VE ÖTEKİLEŞTİRME**
**Bir Grup Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik
Üniversitesi Öğrencisi Örneği**

Doktora Tezi

Zeliha Nilüfer NAHYA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. M. Muhtar KUTLU

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM (ETNOLOJİ)
ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ BAĞLAMINDA
İMGE VE ÖTEKİLEŞTİRME**
**Bir Grup Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik
Üniversitesi Öğrencisi Örneği**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. M. Muhtar KUTLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

.....

Prof. Dr. Hayriye ERBAŞ

.....

Prof. Dr. Tayfun ATAY

.....

Doç Dr. M. Muhtar KUTLU

.....

Yrd. Doç. Dr. Aykan ERDEMİR

.....

Tez Sınavı Tarihi: 8 Şubat 2010

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

Önsöz

Türkiye, henüz Avrupa Birliği'ne katılmamışsa da, Avrupa Birliği çok geniş bir çerçevede Türkiye'nin yaşamına yerleşmiştir. Bugün birçok konuda karşımıza çıkan Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, düzenlemeler kadar, ülkelerin ve halkların birbirlerine bakış açısı da gündeme gelmektedir. 'Türkiye'nin Avrupa Birliği imgesi' düşüncesinden yola çıkan bu çalışma, imgenin özelliklerini, ötekileş(tir)me ve benzeş(tir)me bağlamlarında incelemeyi hedeflemiştir.

Bu tez, üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen, yaklaşık bir yıllık bir alan araştırmasının ürünüdür. Bu nedenle, bu çalışma için bana zaman ayıran ve sorularımı sabırla cevaplayan tüm öğrenci arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ederim.

Şüphesiz, ortaya çıkan bu tez çalışmasında teşekkürün dahi yetersiz kaldığı başka değerli isimler de bulunmaktadır. Öncelikle hocam Prof Dr. Gürbüz Erginer'e tüm kalbimle teşekkür etmek isterim. Zamansız gidişiyile beni yarım bıraktığını hissettiysem de, bana öğrettiği ve öğütlediği her şeyi bu çalışmada uygulamaya çalıştım. Umarım ona layık olabilmiş ve istediği gibi bir tez hazırlayabilmişimdir.

Bu tezin oluşmasında, bana sabırla yaklaşılarak sorularımı yanıtlayan; hayata ve bilime dair birçok şey öğrenmemi sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. M. Muhtar Kutlu'ya da teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma boyunca, yorumları ve yönlendirmeleriyle bu tezin ortaya çıkmasında harcadığı emeği için hocam Prof. Dr. Hayriye Erbaş'a ve imge konusundaki zihin açıcı katkısı ve desteği için hocam Prof. Dr. A. Tayfun Atay'a minnettarım.

Tezin başından sonuna kadar sabırla ve ilgiyle bana yaklaşan, benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve meslektaşları olmaktan onur duyduğum annem

Zümrüt Nahya'ya ve babam Osman Nahya'ya; araştırma sırasında bana yardım eden Doç. Dr. Gültekin Kavuşan, Esra Dabağcı ve Avdo Karataş'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak bu tezin ortaya çıkmasında payı bulunan arkadaşlarım İ. Altay Çelik, Leyla Sayfutdinova, Mahir Ünsal Eriş, Rabia Harmanşah, Ahmet Kerim Gültekin, İskender Yıldırım, Dr. Melike Kaplan ve ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu üyelerine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
İçindekiler.....	iii
Kısaltmalar.....	vii
GİRİŞ	1
Konu.....	1
Amaç	3
Alan.....	4
Yöntem	10
Verilerin Diyalektik ‘Okuması’.....	15
Önem	17
Sorun	28
Avrupa ve Antropoloji: Avrupa(’nın) Antropolojisi	30
Yeni Bir Alan Olarak Avrupa Birliği Antropolojisi	37
Alan Deneyiminden Geriye Kalanlar	39
1. BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	43
1.1. İmge	43
1.1.1. İmgelemek: İmge’nin Üretimi	43
1.1.2. Bellek, Tarih, İmge	49
1.2. Ötekileştirme	53
1.2.1. Bir Kavram olarak “Öteki”	53

1.2.2. Ötekileştirmek: İmge'deki "Öteki".....	55
1.2.3. Tarihteki "Öteki": Kısa Bir Tarihçe	57
1.2.4. İmgeler ve Ötekileştirme : Cadılar, Yerliler, Avrupalılar.....	59
1.2.5. Osmanlı'nın "Ötekisi" olarak Avrupa	65
1.3. Benzeştirme.....	71

2. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ	75
2.1. 'Avrupa'nın Birliği' Fikri Üzerine	75
2.1.1. Roma İmparatorluğu'ndan Charlemagne'a	75
2.1.2. Dante'den Aydınlanmaya Birleşik Avrupa	78
2.1.3. Aydınlanma Dönemi ve Birleşik Avrupa Hayali	81
2.1.4. Fransız Devrimi Sonrasında Avrupa Birleşmesi	83
2.1.5. Savaşlar Döneminde Avrupa Birleşmesi	89
2.1.6. Avrupa Birleşmesinin Yeni Yolu: AB ve Başlıca Entegrasyon Önerileri.....	95
2.1.6.1. Federalizm	97
2.1.6.2. İşlevselcilik, Yeni İşlevselcilik ve Hükümetlerarasıcılık	99
2.1.7. Birleşik Avrupa Fikrinin Bugünü	100
2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi	103
2.2.1. 1945-1957 Avrupa Birliği'ne İlk Adımlar	103
2.2.2. 1958-1972 Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Genişleme: Altılıardan Dokuzlara	107
2.2.3. 1973-1993 AET'den AB'ye.....	108

2.2.4. 1993-1999 Avrupa Birliği Dönemi	111
2.2.5. 1999-2008 Avrupa Birliği'nin Bugünü	112
2.3. AB ve Türkiye İlişkilerinin Dünü ve Bugünü	116
2.3.1. 1959-1980 Üyelik Üzerine	116
2.3.2. 1983-1995 Yeniden Kesişen Yollar	118
2.3.3. 1996-2008 Değişen Dünya ve Tartışmalı Adaylık Süreci	119

3. BÖLÜM

ALAN ÇALIŞMASI	122
3.1. İmgenin ve Öteki'nin Sınırlarını Çizmek: Avrupa'nın Sınırları	122
3.2. Zihindeki Sınırlar ve Kimlik Buluşmaları: “İngiltere'ye soru işareti koyarak geçerim”	130
3.3. Avrupalılık: “Benim gibi olmayan biriydi”	132
3.4. Avrupalılaştırma ve Ötekilik : “Sigara içilmeyecek bir yerde sigara içmek istiyorum”	137
3.5. Avrupalılaştırma ve AB'nin Sembolleri: “Onları ortak kılan, Türk olmamaları”	141
3.6. Avrupa Vatandaşlığı: “Bizi eritmeyecekse, kağıt üzerindeyse olabilir”	149
3.7. Türkiye ve AB: “ama onurlu bir şekilde girelim”	152
3.8. Din ve Avrupa Birliği	157
3.8.1. Din Özgürlüğü ve Avrupa: “Orada var zannedersen”	158
3.8.2. Din ve Avrupa : “Din Avrupa'da bitmiştir.”	162
3.9. Merkez ve Çevre	164

3.9.1. Çevre: ‘Doğu’ ve ‘Batı’	166
3.9.2. ‘Kuzey’ ve ‘Güney’ : “Ama oralar Avrupa değil gibi.”	175
3.9.3. Emperyalizm ve Avrupa : “Avrupa toprak, AB çıkar”	181
3.9.4. Merkez ve Çevre’nin Kıyısındaki Türkiye: “Adam şurada Ankara’yı görmemiş, buradan Brüksel’i nasıl göstereceksin”	186
3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm	189
3.10.1. Euroskeptisizmin Tarihsel Kökenleri	193
3.10.2. Tarih ve İmge	194
3.10.3. Güncel Siyasetin Üretimi Olarak Euroskeptisizm	202
3.10.4. Erasmus ve Avrupa Entegrasyonu	205
3.11. İmgenin Araçları Üzerine	210
3.11.1. Yazılı, Sözlü ve Görsel AB: ‘Beyaz Zambaklar Ülkesi’	211
3.11.2. Avrupa’daki Akrabalar ve Ziyaretçiler: “Pek beğenmemişti diye hatırlıyorum”	216
3.11.3. Balkan Göçmenleri : “Anadolulular Balkanlı gibi değil, Balkanlılar da Anadolulular gibi değil”	219
3.11.4. Turizm ve Futbol : “Şortlarıyla gezer dolaşırlar”	221
3.11.5. Aracı Olamayan Araçlar : ATAUM ve AÇM	224
SONUÇ	227
Kaynakça	237
Özet.....	278
Abstract.....	279
Ek: Görüşme Kılavuzu	280

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AÇM	Avrupa Çalışmaları Merkezi
AEGEE	<i>Association des États Généraux des Etudiants de l'Europe</i>
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	Avrupa Komisyonu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
akt.	aktaran
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
ATAUM	Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi
bkz.	bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ECT	<i>European Credit Transfer System</i>
EFTA	<i>European Free Trade Area</i> (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EMU	<i>Economic and Monetary Union</i>
EURATOM	<i>European Atomic Energy Community</i> (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)
Md.	Madde
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Kuzey Atlantik Paktı)
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OEEC	<i>The Organisation for European Economic Co-operation</i> (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

2002 yılı sonrasında hız kazanan Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri, bu kapsamda birçok konunun gündeme gelme sebebidir. Yine bu tarihten beri, Türkiye'nin Avrupa Birliği yeliği, Avrupa Birliği'nin talepleri, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye bakışı ve yaklaşımı da sıklıkla tartişılmaktadır.

Öte yandan imge konusu da giderek poplerleşmektedir. Farklı kültürler ve uluslar, gerek birbirleriyle ilişkilerinde nasıl bilindiklerine ve bildiklerine gerekse de tanıtımlarında nasıl göründüklerine ve anlaşıldıklarına önem vermektedirler. Avrupa Birliği (AB) de hem yesi (ve adayı) olan ülkelerin hem de dışarıya karşı kendisinin genel görüntüsünü ve yaklaşımını önemseyen ve belirlemeye çalışan bir yapılanmadır. Bu sebeple, bir yönüyle içeriye düzenleyen, diğer yönüyle de dışarıya karşı bir görüntü çizen çeşitli karar, tutum ve davranışlar üretmektedir. Bunlar, bugün de oluşum sürecini sürdüren AB'nin, açıklamalarından düzenlemelerine kadar birçok adımını etkilemektedir. Bu adımlar, içindeki uluslar kadar kendisine yakın veya uzak tüm diğer uluslarca da "okunmakta" ve buna göre bir AB imgesi oluşturulmaktadır.

Konu

Gündemdeki yeri hızla yükselen AB süreci, tarihten bugüne birçok konunun masaya yatırılmasını da beraberinde getirmektedir. Bunlardan birisi de az önce belirtildiği gibi imgedir. Bu bağlamda mevcut literatüre bakıldığında Türkiye için, *Avrupa'daki Türk imgesi'nin, Türkiye'deki Avrupa imgesi'nden daha önemli ve öncelikli olduğu grlmektedir. Türk imgesi, Avrupa'nın önyargılarından oluşan*

(Kula, 1992; 1993; 1997), Doğu ve İslam imgesi kapsamında geliştirilmiş (Servantie, 2005; Ricci, 2005), kökeni Osmanlı dönemine dayanan (Kumrular, 2005a; Alarслан, 2005) ve aslında diplomatik ilişkilerde dahi etkili olabilen (Soykut, 2007) bir yapı sergilemektedir.

Büyük oranda olumsuz bir imgeye sahip olduğu düşünülen Türklerin, *imgeleyen merkez* olarak Avrupalıları, nasıl nitelendirdiği ise yeni yeni sorgulanmaya başlamıştır (bkz.Şirin, 2006; Bülbül vd., 2008, Şen, 2005). Bu eksiklik, devamlı Türkler üzerinden irdelenen bir konunun, Avrupalılar üzerinden ele alınmasını; toplumsal ilişkileri daha iyi anlayabilmek adına Avrupalıların, özellikle de AB imgesinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu gerekçelerle, bu çalışma, kültürel imgenin özelliklerini, ‘Türkiye’nin AB imgesi’ örneği üzerinden irdelemekte; bunu, ötekileş(tir)me ve benzeş(tir)me bağlamlarında, antropolojik bir perspektifle, tartışmaktadır. Her kültürün, geçmişi ve bugünüyle, bir diğer kültür (ya da kültürler) ile ilişki ve etkileşiminden kaynaklanan *bir kültürel imge üretimi* bulunduğundan, gerek aidiyeti sağlama gerekse de kültürel sınırları çizmekte kullanılan *imge* ve *imge üretimi*, araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye açısından bir imge çalışması yapmak, yine benzer olarak, tarihsel açıdan konuyu yakın tarihin en önemli devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu’na götürmektedir. Türk-Osmanlı imgesinin merkez noktası olan Avrupa, olumlu ve olumsuz kabul edilen birçok tarihsel ve sosyal olayı kapsayan, başlı başına bir ilişkiler odağıdır. Haçlı Seferleri, Osmanlı’nın yayılma dönemi, Osmanlı’nın sonlarına denk gelen Meşrutiyet ve Tanzimat gibi Batılılaşma hareketleri, I. Dünya Savaşı, Cumhuriyet dönemi ve II. Dünya Savaşı, Türkiye’nin de bir Avrupa imgesi

oluşturmasına sebep olan tarihsel süreçlerdir. Uzun soluklu bir tarihsel arka planı ve birçok halkı kapsadığından Osmanlı İmparatorluğu, sona ermesine karşın, hem içsel hem de dışsal olarak, Türkiye üzerinden sürdürülebilen bir imgedir; dolayısıyla tarihsel olduğu kadar da günceldir. Ancak son dönemlerdeki siyasi ve kültürel ilişkiler, Avrupa genellemesinden çok, AB'ye bağlı bir diyalogla ilerlediğinden, Türkiye'nin Avrupa imgesi, AB imgesi içine girmiş ve “şimdilik” buna sabitlenmiştir.

Bu yaklaşımla yola çıkılan bu çalışmanın girişi takip eden birinci bölümü imge, ötekileştirme ve benzeştirme kavramlarına ağırlık veren kavramsal bir çerçeve çizmeyi hedeflemektedir. İkinci bölüm ise, araştırmanın tarihsel temelini oluşturulması ve tartışmaların daha sağlam bir temele oturması amacıyla tarihsel sürece ayrılmıştır. Üçüncü bölümden itibaren alan araştırmasının verilerine geçilmektedir. Bölüm, Avrupa Birliği'ni ve imge bağlantısına eğilmekte, ötekileştirme ve benzeştirme kavramları kapsamında, alan verilerinin değerlendirilmesini içermektedir. Devamında din, merkez ve çevre sınıflandırması, Euroskeptik görüşler ve son olarak da imgenin üretilmesini sağlayan araçlar ele alınmaktadır. Çalışma, sonuç, kaynakça ve ekler ile sonlandırılmaktadır. Yanı sıra tezin bir bütünlük kazanması, farklı bölümlerdeki bilgi ve alan verilerinin birbirleriyle ilişkisinin gösterilmesi amacıyla da metin içinde tezin farklı bölümlerine göndermeler yapılmaktadır.

Amaç

Oldukça geniş bir içeriğe sahip olan konuyu, sorunsala bağlı belirli amaçlar güderek açıklamak ve sınırlamak gerektiğinden, alan olarak seçilen üniversite

öğrencilerinde, ilk adımda AB imgesini oluşturan temel etkenler, tarihsel referanslar dikkate alınarak tespit edilmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar, birbirleriyle anlamlı bir bütüne ulaşması için karşılaştırılmakta; çelişkiler ve çatışmalar irdelenmekte; son aşamada imgeyi oluşturan, yaşatan ve yeniden üretimine katkıda bulunan öğeler, imgenin ötekileştirme ve benzeştirmeyle bağıntısı dikkate alınarak, ortaya konulmaktadır.

Bu sebeple çalışma, imge açısından, *tersine bir okuma* örneği olarak düşünülmelidir. Bir başka deyişle, madalyonun diğer yüzünü göstermeyi hedefleyen bu çalışma, karşılıklı imgelemenin, toplumsal ilişkileri hangi boyutta tuttuğu ve etkili olduğunu da göstermektedir. İnişli çıkışlı kırk yıllık bir ilişkinin ardından, günümüzde adaylık konumuyla süren AB ve Türkiye ilişkisinin getirdiği Avrupalılaştırma (*Europeanization*) süreci içinde Avrupa'nın nasıl imgelendiği, bu imgelemenin hangi bileşenler üzerinden üretilip kurgulandığı soruları, sosyal antropolojinin bakış açısıyla, kültürel kavramlar ve ilişkiler zemininde tartışılmaktadır.

Son olarak AB sürecini, bir taraftarlık-karşıtlık perspektifiyle sınırlı tutmayarak, konunun farklı boyutlarını yakalamak ve incelemek; bir veya birçok sonucun, çoklu sebeplerini bulmak temel hedeftir.

Alan

Tüm bu noktaları, toplumsal dinamikleri yerinde ve derinlemesine inceleyebilmek için, iki üniversite örnek olarak tercih edilmiştir. Genel olarak üniversiteler, mekan (kütüphane, kantin, bahçe, vb.), yaşam olanakları (yurtlar, öğrenci evleri, yemekhane vb.), bilgi kaynakları (merkezler, laboratuvarlar vb.), sosyal (konserler, paneller, söyleşiler vb.) ve siyasal etkinlikler (parti gençlik kolları,

protestolar, boykotlar, kavgalar vb.) açısından birçok kişinin, yaşam alanıdır ve bu, özgünlük taşımaktadır. Bütün üniversitelerin atmosferi benzer olmadığı gibi, birçok insanın geçici olarak bulunduğu, kimi kez yerleşim yerlerinden izole kimi kez de yaşamın merkezinde ve tüm bunlara paralel olarak da ülkenin siyasi ve sosyal yaşamından doğrudan etkilenen bir yapıya sahiptir. Ancak bu bütün, aynı zamanda adına “üniversite kültürü” denilebilecek bir düzeni de üretmektedir. Bu düzen çoğu kez, farklı ekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanları da rahatlıkla içine alabildiğinden, aynı zamanda bir kültürel karşılaşma alanıdır.

Üniversiteler, günümüzde, birçok koldan bilgiye ulaşma imkanının olduğu yerlerdir. Bu yüzden, AB’yi imgeleme biçimleri de dahil birçok tartışma noktasında, olumlayıcı ya da olumsuzlayıcı alt yapının güçlü olması beklenebilir. Üniversiteler, bilgilendirme alt yapısının yanında güncel konuların farklı çevrelerce masaya yatırılacağı de yerlerdir. Çünkü üniversiteler, farklı özellikte insanların bir araya geldiği bir mekandır. Yabancı ya da yerli, şehir dışından ya da içinden, farklı etnik gruplardan ve farklı siyasi görüşlerden insanların bir araya geldiği ve bu farklılığın oluşturduğu bir birliktelik alanıdır. Üniversitelerin ilk bakışta bir dezavantaj gibi görünen bu farklılık(lar) özelliği, kavramın içeriğinde ve tarihinde dikkat çekici bir anlam kazanmaktadır.

Latince, bütün, toplam ve genel anlamındaki *universitas* kelimesinden türetilmiş olan üniversite, *Ortaçağ Avrupa’sında yasal bir kavramdı. Okul olarak ise, tüm bilimlerin toplanmasından öte, ‘kurum’, ‘bilimsel işlerle uğraşan insanların bir araya geldiği, öğrenci ve öğretmenlerin oluşturduğu beden’ anlamındaydı: universitas magistrorum et scholarium.*¹ Hatta Bartlett, üniversitelerin Ortaçağ’da

¹ Pace, E., 1912, <http://www.newadvent.org/cathen/15188a.htm>, ulaşım Mayıs, 2009 [vurgu bana ait]

'kültürel homojeniteyi yükselten en güçlü araçlar' olduğunu da belirtmiştir. 11. ve 12. yüzyılın mantık, hukuk ve teoloji okulları, 13. yüzyılda eğitim ve öğretimin uluslararası merkezleri olmuştur. Bu üniversitelerde eğitim almak için öğrenciler, Dublin'den, Norveç'ten Bavyera'dan kalkıp tarihleri 13. yüzyıla kadar giden Oxford, Paris ve Bolonya'ya gelmişlerdir (Bartlett, 1993:288).

Günümüzde ise üniversitelerin tarihinden taşıdığı bu özellikleri nedeniyle kültürel karşılaşma alanları olduğunu bilen AB, bu anlayışı, Erasmus, Da Vinci vb. sistemlerin yanı sıra, birçok araştırma bursu ve projelerle sürdürmektedir. Bu sayede üniversiteler, AB'nin ekonomik, siyasal ve sosyal entegrasyonunun bir parçası olarak çalışmaktadır (bkz. 3.5. Avrupalılaştırma ve Avrupa Birliği'nin Sembolleri). Ülkeler ve halklar arasındaki ilişkileri yakınlaştırmak, diyalogu geliştirmek, tanıtımı sağlamak, dinsel, ekonomik ve ulusal farklılıkları ortadan kaldırmak ve bilimsel çalışmaları desteklemek amacını taşıyan bu eğitim sistemi nedeniyle üniversiteler, AB entegrasyon projesinin ilerlediği zeminlerden birisidir.² Bu yüzden üniversiteler, imgelemenin ve ötekileştirmenin, AB örneğiyle incelenebileceği alanlardan birisi haline gelmektedir. Araştırma alanı olarak üniversitelerin seçilmesinde etkili olan diğer sebepler, üniversite öğrencilerinin, üniversiteden aldıkları bilgi ve birikimle gelecekte vasıflı elemanlar olarak çalışabilme, çeşitli karar ve yürütme organlarında bulunma olasılıkları ve bu bağlamda bir gelecek kaygısı taşımalarıdır. AB süreci, günümüzdeki adaylık süreci penceresinden bakıldığında, geleceğe ilişkin bir durumdur. Bu öğrenciler de gelecekte, Türkiye'nin AB üyeliğinde ya da bunun gerçekleşmeyeceği bir dönemde yaşayacak olan kişilerdir.

² Yanı sıra Ortaçağ Avrupa üniversiteleri için ayrıca bkz. Verger 2000.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Brock ve Tulasiewicz, 2000

Bu bağlamda, Ankara'dan iki üniversite seçilmiştir. Bu üniversitelerin seçiminde kişisel ilişkilerin ve iletişim olanaklarının yüksek olmasının yanında üniversitelerin genel özellikleri de etkili olmuştur. Örnek olarak seçilen ilk üniversite olan Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 15 Kasım 1956 tarihinde "Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü" adıyla eğitime başlamıştır. İlk yıllarını Kızılay ve TBMM arkasında bulunan barakalarda geçirdikten sonra, 1963 yılında bugünkü yerine taşınmıştır. İlk olarak 1956 yılında Mimarlık Bölümü öğretime açılmış, daha sonra Makine Mühendisliği (1957), Mimarlık, Mühendislik ve İdari Bilimler Fakülteleri (1957-1958), Fen Edebiyat Fakültesi (1959) kurulmuştur. Eğitim Fakültesi ise 1982 yılında öğretime başlamıştır. Bugün, ODTÜ'de kırk lisans programının yürütüldüğü beş fakülte bulunmaktadır. En önemlisi ODTÜ'nün öğretim dili İngilizcedir. İngilizce bilmeyen öğrencilere, İngilizce eğitimi lisans eğitimi öncesinde, Yabancı Diller Yüksek Okulu tarafından verilmektedir.³

ODTÜ yönetimi kendi misyonunu;

“öğretim, araştırma ve toplum hizmetleri etkinliklerini evrensel standartlarda yürüterek, toplumumuzun ve insanlığın sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişimi için bilgiye ulaşmayı, üretmeyi, bilgiyi uygulamayı, yaymayı ve bu bilgilerle donatılmış bireyler yetiştirmeyi amaç edinmiştir”

sözleriyle dile getirmektedir. Yanı sıra ODTÜ'nün tam zamanlı fakülte üyelerinin neredeyse tamamı, yurtdışında öğrenim görmüş veya doktora derecelerini yabancı bir üniversitede almışlardır. Üniversitenin bir başka özelliği de yüksek sayıda yabancı öğrencisi (1,430) bulunmasıdır.⁴ Bu da yabancı öğrenciler ile yerli öğrencileri karşılaştırma olanağını arttırmaktadır.

³ ODTÜ Resmi Web Sitesi, <http://www.odtu.edu.tr/about/history.php>, ulaşım Ocak 2008

⁴ ODTÜ Resmi Web Sitesi, <http://www.odtu.edu.tr/about/misguide.php>, ulaşım Ocak 2008

Buna karşılık Ankara Üniversitesi, bugünkü Hukuk Fakültesi'nin 1925'te Hukuk Mektebi adı altında eğitim ve öğretim hayatına başlamasıyla kurulmuştur. 1933'te bugünkü Ziraat Fakültesi'nin temellerini atan Yüksek Ziraat Enstitüsü ve 1935'te ise Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi eğitime başlamıştır. 1859'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na üst düzey kamu yöneticileri yetiştiren Mektebi Mülkiye de 1936'da Ankara'ya taşınarak Siyasal Bilgiler Okulu adıyla bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin temelini oluşturmuştur. 1943'te açılan Fen Fakültesi ve 1945 yılında kuruluşu tamamlanan Tıp Fakültelerinden oluşan Ankara Üniversitesi, 1946 yılında resmen kurulmuştur. ODTÜ'ye nazaran, Türkiye'nin kuruluş dönemlerinde daha stratejik bir role sahip olduğu görülen Ankara Üniversitesi⁵, kendisini ve misyonunu da bu paralelde:

“Atatürk ilke ve inkılâplarının dayanaklarını oluşturmak, yurt geneline yaymak, kökleştirmek ve çağdaşlığın, bilimin ve aydınlığın ifadesi olan bu ilkelerin yılmaz savunuculuğunu yapmak üzere, temeli bizzat yüce Atatürk tarafından atılmış bir üniversitedir.”

sözleriyle tanımlamaktadır.⁶ ODTÜ gibi mühendislik ağırlıklı bir üniversiteden farklı olarak, Ankara Üniversitesinin on dört fakültesi ve toplam yüzü aşkın lisans programı bulunmaktadır. Üniversitenin eğitim dili Türkçedir. Tek bir kampusu bulunmayıp, fakülteleri Ankara'nın çeşitli bölgelerinde yerleşiktir.

Ankara Üniversitesi, yeni değişen eğitim sistemine rağmen, geleneksel olarak Türkiyeli bir üniversite iken, kurulduğu andan beri ODTÜ, eğitim ve yönetim sistemi olarak ABD ve Avrupa üniversitelerini örnek almıştır. Bu nokta ODTÜ ve Ankara Üniversitesi arasındaki en temel ve yapısal farktır. ODTÜ, dil avantajı başta olmak

⁵ Örnek olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, Cumhuriyet dönemindeki stratejik önemi için bkz. Aydın, 2000b

⁶ Ankara Üniversitesi Resmi Web Sitesi, <http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2>, ulaşım Ocak 2008

üzere, burslar, değişim programları ve teknik olanakları açısından Ankara Üniversitesiyle ayrışmaktadır. Ankara Üniversitesi ise geleneksel ve kurumsal yapısıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devletle olan ilişkileri nedeniyle, Cumhuriyetin başlıca kurumlarından birisi olmuştur. ODTÜ'ye göre çok daha fazla fakülte ve meslek okuluna sahip olduğundan ve bunlar da neredeyse tüm bilim alanlarına yayıldığından, daha büyük ve kapsamlı bir üniversitedir.

Yanı sıra her iki üniversite de AB ilişkilerinde düşünce üretimi açısından çalışmaktadır. Ankara Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), ODTÜ içinde çalışmalarını sürdüren Avrupa Çalışmaları Merkezi (AÇM) her iki üniversitenin AB konusundaki aktif bilgi kuruluşlarıdır. Özetle her iki üniversite de AB konusunda, öğrencilerine teorik ve pratik bilgiyi sağlayabilecek yeterliliğe ve alt yapıya sahiptir. Araştırmada dikkate alınan bu husus da üniversitelerin seçilmesinde etkili olmuştur. Her iki üniversitenin de öğrencileri, AB hakkında bilgi edinebilecekleri ve etkinlikte bulunabilecekleri bir -aracı- kuruluşa sahiptirler. Bu halde, bu kuruluşlardan nasıl yararlandıkları, bilgi ya da iletişim kaynağı olarak kullanıp kullanmadıkları sorusu önem kazanmaktadır. Diğer bir açıdan da bu kuruluşların, öğrencileri bilgilendirmede ne kadar aktif olduğu sorgulanmaktadır.

Görölüğü gibi her iki üniversite farklı koşullara, yapılara ve özelliklere sahiptir. Gelenekleri ve uygulamaları da farklıdır. Ancak, yine de bu araştırmada üniversiteler arası bir karşılaştırma yapmak hedeflenmemektedir. İki farklı yapıda üniversitenin seçilmesinin tek sebebi, çok sayıda kişiyle görüşme yapılamamasına rağmen, farklı niteliklere ve koşullara sahip üniversite öğrencilerinden oluşan bütünleşik bir alan oluşturmaktır. Üniversitelerdeki farklılık, bu tip bir işleve sahiptir.

Üniversite öğrencilerinin seçiminde ise öncelikli kriter lisans eğitimi olmuş ve lisans eğitimi gören öğrenciler tercih edilmiştir. Öğrencilerde herhangi bir ek özellik aranmamış, imgenin mevcut durumunu her yönüyle, daha iyi görebilmek amacıyla, fakülte, bölüm, yaş, ekonomik durum farkı gözetmeksizin görüşmeyi kabul eden öğrencilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sohbetlerde de aynı şekilde lisans öğrencisi olma dışında bir ayırım yapılmamıştır. Ancak iki üniversite arasında bir karşılaştırma yapmak hedeflenmese de, olabildiğince dengeli bir dağılım sağlanmıştır. Bunun yanında, Ankara Üniversitesine bağlı Tıp ve Veterinerlik fakültelerinden öğrencilerle de görüşmeler yapılmak istemişse de ulaşılan öğrenciler, kişisel sebeplerle görüşme yapmayı kabul etmemişlerdir.

Sonuç olarak bu haliyle araştırma, daha geniş bir kitlede çalışılabilecek özelliklere sahipse de sınırlı bir çalışmadır. Ele alınan grup üzerinden bir genellemeye varmak kesinlikle hedeflenmemektedir. Bu çalışma, örneklem bir grup üzerinden imge ve ötekileştirme konusunu tartışmaktadır. Bir başka deyişle, çalışma, Türkiye'yi, Türkiye'deki üniversiteleri, alan olarak seçilen üniversitelerin genel görüşünü ve tüm üniversite öğrencilerini de temsil etmemektedir. En azından üniversite gençliğinin görüşleri hakkında fikir verebilecek örnekleme sahip bu çalışma, sosyal antropolojinin teknikleri esas alınarak gerçekleştirildiğinden, çok daha geniş kitlelere ulaşabilmesi mümkün olmamıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, verilerin elde edilmesinden yazılmasına kadar, sosyal antropolojinin başlıca bilgi edinme yöntemi olan etnografiye başvurulmuştur. Çeşitli halkların (*ethnos*) yaşam tarzlarını, düşüncelerini, yaratmış oldukları maddi ve

manevi kültür öğelerini sistemli bir şekilde tasvir etmek (*graphein*) (Örnek, 1971:80) gibi genel bir tanıma sahip olan etnografi, günümüzde sosyal antropoloji, etnoloji, halkbilimi ve hatta sosyoloji gibi alanların, yöntem tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Kavramın kökenleri, Batı dışında bir yerde yer alan, bir toplum ya da kültürün betimlendiği 19. yüzyıl Batı Antropolojisinde yer almaktadır. Öncelikle etnoloji bağlamında ele alınan etnografi, zamanla, ilk elden elde edilmiş ampirik araştırmalarla, sosyal organizasyon ve kültür hakkındaki, teorik ve karşılaştırmalı yorumların birleşmesiyle, antropoloji dünyasına girmiştir. Bu değişimin sonucunda, 20. yüzyıl başlarında etnografik alan araştırması, antropolojinin merkezine yerleşmiştir. Aynı yüzyılın devamında, antropolojik etnografi, Batı'nın sosyoloji çalışmalarına da girmiştir⁷ (Hammersley ve Atkinson, 2007:1).

Dolayısıyla günümüzde etnografi, Sanjek'in de belirttiği gibi antropolojide ikili bir anlam kazanmıştır. Antropologlar tarafından, makaleler ve kitaplar biçiminde kaleme alınan etnografik metni ifade eden, 'bir üretim olarak etnografi' ve katılarak gözlem ya da alan çalışması olarak adlandırılacak sürece işaret eden, 'bir süreç olarak etnografi'dir (Sanjek, 2002). Bu çalışmanın verileri de görece uzun bir sürede, katılımı, neler olduğunu gözlemeyi, neler söylendiğini dinlemeyi ve sorular sormayı içeren etnografik bir alan araştırmasıyla elde edilmiştir.

Sohbetlerle ve katılımı gerçekleştirilen katılarak gözlem ve konuyu açmak, daha iyi anlamak amacıyla yapılan derinlemesine görüşmeler, etnografinin temel araştırma teknikleridir. Bu görüşmeler, duruma göre fırsatları değerlendiren sohbetler, birebir derinlemesine görüşmeler ve grup görüşmeleri ve çeşitli soru sorma ve bilgi alma biçimlerini kapsamaktadır (O'Reilly, 2005:112). Üniversitelerin 2006-

⁷ Sosyolojide, etnografik görüşme yönetiminin yerleşmesi hakkında bkz. Heyl, 2001

2007 eğitim öğretim yılı içinde, 20 Eylül 2006-1 Haziran 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan bu çalışma da, ağırlıklı olarak görüşmelerden faydalanmaktadır. Araştırmada üç tip görüşme gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, AB'ye ilişkin seminer, panel ve toplantı aralarında gerçekleştirilen sohbetlerden veya güncel bir konu üzerine yapılan tartışmalardan faydalanılmıştır. 'Enformel görüşme' (*informal interviewing*)⁸ olarak adlandırılan bu görüşmeler, kayda alınmamıştır. İkinci ve ağırlıklı olarak, kaynak kişinin bir görüşme yapıldığından haberdar olduğu, buna rağmen kendisini rahatça ifade edebileceği, çoğu kez zaman sınırlaması olmayan 'yapılandırılmamış görüşme'ler (*unstructured interviewing*) ve hazırlanan görüşme kılavuzuna bağlı, yine zaman sınırlaması olmayan, 'yarı-yapılandırılmış görüşmeler'e (*semi-structured interviews*) yer verilmiştir.⁹ Bu yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış özellikli görüşmeler de kendi içinde, birebir gerçekleştirilen, derinlemesine görüşmeler ve iki ila beş kişiden oluşan gruplarla gerçekleştirilen grup görüşmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır.

Buna bağlı olarak, Ankara Üniversitesi'nden (on üç) ve ODTÜ'den (on üç) toplam yirmi altı derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiş; yanı sıra her iki üniversiteden de dörder (toplam sekiz) öğrenci ile kayda alınmayan, yüz yüze, uzun sohbetler yapılmıştır. Bunların dışında, her iki üniversitede de grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Grup görüşmeleri, bireyin rahatça fikirlerini ifade etmesini engelleme ve bir derinlemesine görüşme olanağı olmaması riski taşısa da, grubun kendi arasında fikirlerini nasıl paylaştığı veya görüşlerini karşılıklı etkileşim anında nasıl dile getirdiklerini ya da bu tip bir ortamı gözlemleme ve bu şekilde bilgi alma avantajı da sağladığı için (O'Reilly, 2005:130) tercih edilmiştir. Grup içindeki

⁸ Belirli bir düzen, yapı ya da denetimin bulunmadığı, araştırmacının alanda gün boyunca yaşadığı sohbetleri içeren verileri sağlayan görüşme tipidir. bkz. Bernard, 1994:209

⁹ Bu görüşme tipleri için bkz. Bernard, 1994: 209-210

kişilerin, birbirlerini provoke etmeleri, konunun kendiliğinden derinlemesine incelenmesini sağlamakta, “suni” bir tartışma ortamı yaratılmaktadır. Tüm görüşmelerde, ele alınan konuya göre şekillendirilen görüşme kılavuzuna göre hareket edilmiştir. Kılavuzun bulunmadığı sohbet ortamlarında dahi, kılavuzda belirlenen konular ve sorular çerçevesinde hareket edilmiştir (bkz. Ek:Görüşme Kılavuzu).

Sonuç olarak her iki üniversitede yapılan görüşmeler ve görüşmeci sayısı şu şekildedir:

	Ankara Üniversitesi	ODTÜ	Genel Toplam
<i>Derinlemesine Görüşme (Kayda Alınan)</i>	13	13	26
<i>Enformel Görüşme¹⁰ (Kayıtlı Olmayan)</i>	4	4	8
<i>Odak Grup (Kayda Alınan)</i>	<i>A1</i> 6	<i>O1</i> 2	8
	<i>A2</i> 4	<i>O2</i> 5	9
		<i>O3</i> 2	2
<i>Toplam</i>	27	26	53

Tablo 1

Görüşme yapılan her iki üniversitenin öğrencileri de farklı bölümlerden ve farklı sınıflardan öğrencilerdir. Ekonomik durumları da farklılık göstermektedir. Ayrıca Ankara’ya başka şehirlerden¹¹ gelip yerleşen öğrencilerin yanı sıra, ailesiyle beraber Ankara’da bulunan öğrencilerle de görüşmeler yapılmıştır. Bu sayede farklı inançlara ve etnik kökenlere sahip öğrencilerle görüşülmüştür. Öğrenciler, siyasi görüşleri açısından da farklılıklar taşımaktadırlar. Kendilerini kimi zaman sosyalist, liberal veya Kemalist kimi zaman da apolitik olarak tanımlamışlardır. Eğitimlerinin

¹⁰ Bu sayının dışında, araştırmaya ilişkin sadece birkaç konunun tartışıldığı çeşitli ortamlarda gerçekleşen enformel nitelikli görüşmeler de olmuştur. Ancak burada belirtilen görüşmecilerle daha kapsamlı sohbetler gerçekleştirilmiştir.

¹¹ Erzurum, Aksaray, Kırıkkale, Gaziantep, İzmir, Adana, Bursa, Giresun, Zonguldak, Hatay, Bitlis, Mardin, Ardahan, Manisa, Kayseri, Tunceli, Denizli, Konya, Yalova.

farklı dönemlerinden öğrencilerle görüşülmüş; bu konuda da bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Bunun bir başka sonucu olarak da 1982 ile 1988 yılları arasında değişen bir yaş yelpazesi oluşmuştur. Bazı öğrencilerin değişik Avrupa ülkelerinde akrabaları bulunduğu gibi, örneklem grup içinde, yurt dışına gitmiş ya da hiç gitmemiş olan öğrenciler de bulunmaktadır. Bu durum, öğrencilerin deneyim ve görüşlerinde farklılıklar yaratsa da ele alınan konuya çok çeşitli boyutlardan bakılmasını sağlamıştır.

Görüşmeler, kantinlerde, sınıflarda, bahçede, öğrenci topluluklarının barakalarında ve toplantı odalarında gerçekleştirilmiştir. Her iki üniversiteden de öncelikle tanıdık öğrenciler vasıtasıyla görüşmeciler aranmış, birçok kez de görüşme yapılan öğrencilerin farklı bölüm veya sınıflardan arkadaşları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu görüşmeler haricinde, her iki üniversitede düzenlenen AB'ye ilişkin seminer ve panellerde, öğrencilerin soruları not edilmiş ve toplantılara verilen aralarda bazı öğrencilerle konuya ilişkin sohbetler gerçekleştirilmiştir. Yanı sıra merkezi ODTÜ'de bulunan; ancak Ankara'daki farklı üniversitelerden üyelerin aktif olarak yer aldığı, temelde Avrupa, fakat ister istemez AB ile ilgili aktiviteler ve projeler gerçekleştiren, AEGEE Ankara'nın etkinliklerinde ve çeşitli toplantılarında bulunulmuştur.¹²

¹² *Association des États Généraux des Étudiants de l'Europe* (AEGEE), 1985'te Paris'te bir grup öğrenci tarafından kurulmuştur ve bugün Avrupa'nın yaklaşık 260 üniversite şehrinde, 17.000'den fazla üyeye sahiptir. Yapı olarak ulusal merkezler yerine şehir bazında organize olmaktadır. 'Yarımın Avrupa'sını oluştururken farklı kültür, anlayış ve bakış açılarına sahip bireylere birbirlerini tanıma fırsatı vermekte, önyargıların kaldırılması, karşılıklı güven, anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesine çalışmaktadır.' Başlangıçta AB ülkelerinde yayılan ve AB ile sıkı ilişkileri olan AEGEE, EFTA, eski Doğu Bloku ülkelerinde de yoğun bir şekilde yapılanmıştır. Bu süreçte, tüm Avrupa ülkelerinin yer aldığı Avrupa Konseyi ile ilişkileri daha da yoğunlaşmıştır. AB, AGİT, Avrupa Konseyi ve UNESCO'da temsil edilen en büyük öğrenci oluşumudur. bkz. AEGEE Ankara Web Sitesi, <http://www.aegge.metu.edu.tr/?do=aegge:whatis> ve AEGEE Uluslararası Web Sitesi, <http://www.karl.aegge.org/>, ulaşım Aralık 2007

Etnografik bilgilenmenin bir parçası olarak görülen belgeler de araştırmayı desteklemiştir. Belge olarak, çeşitli afişler, broşürler ve el ilanları toplanmıştır. Öğrencilerin okudukları gazeteler ve internet siteleri öğrenilmiş ve bunlar da araştırma süresince internetten takip edilmiştir. Öğrencilerin açıklamaları kadar, sorular ya da konular hakkındaki jest ve mimikleri de birer veri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla araştırma, ağrlıklı olarak kayıtlı görüşmelere dayansa da, bunları destekleyecek oranda gözlem ve katılım geręekleřtirilmiřtir.

Görüşme ve katılıma ilişkin veriler, genel değerlendirmeler olarak çalışmanın ana yapısını oluşturmaktadır. Bu verilerin arasından, öğrencilerin dile getirdiği en çarpıcı açıklamalar, ele alınan konunun daha iyi açıklanması ve örneklendirilmesi amacıyla bu çalışmada yer yer doğrudan aktarılmaktadır.

Verilerin Diyalektik ‘Okuması’

Alandan elde edilen veriler, diyalektiğin, *her varlığın zıddını yaratması* ilkesi çerçevesinde, Türkiye ve AB’nin, çatışma, değişme ve dönüşme biçimleri üzerinden incelenmektedir. Bu sebeple çalışma, tarihsel yönünden günümüzdeki değerlendirmelere kadar tüm yorum ve açıklamaları diyalektik bir bakışla *okumaktadır* (bkz. Yenişehirlioğlu, 1996; Hilav, 1997).

Özellikle bugünkü AB süreci, gerek ulusal gerekse etnik düzeyde bir tür kültürel karşılaşmalar alanı yaratmaktadır. Teorik açıdan değerlendirildiğinde, iki ya da daha fazla kültürün, herhangi bir sebeple karşılaşmasının (kriz dönemleri, savaşlar, çatışmalar, ticaret, göç vs.) kültürel etkilerle sonuçlandığı görölmektedir. Etnisite örneğinde de olduğu gibi, bir etnisitenin ortaya çıkması için, grupların birbirleri ile asgari teması zorunludur ve hatta fikirlerini, birbirlerinden kültürel

olarak farklı algılamaları gerekmektedir (Eriksen, 2002:27). Sınırlar kalıcı olsa bile, karşılaşmalarla etkileşime girebilen bu süreç, AB bağlamında, birden fazla ulus devletin bir araya getirilmesi, benzeri bir durumu olanaklı kılmaktadır. AB'nin mevcut etkileşimi, entegrasyonist adımlarla pekiştirmeye çalışması, etkileşimi yoğunlaştırmaktadır. Özellikle bu karşılaşmalar, entegrasyon süreciyle birleştiğinde, diyalektik bir süreci de doğurmakta ve ulus-devlet başta olmak üzere birçok katılaşmayı kırmaktadır. Ancak Özbudun'un altını çizdiği gibi ilişkiye geçen 'kültürler' değil, 'insanlar'dır. Etkin özne olarak düşünülmesi gereken 'insan' olduğundan, kültürleşme süreçleri irdelenirken 'kimler'in, 'neden' ve 'nasıl' kültürel alışverişe girdiğine bakmak önemlidir (Özbudun, 2003:31). Bu çalışmayı, bir uluslararası ilişkiler veya siyaset bilimi araştırmasından ayıran nokta da budur. Bu çalışmaya göre imgeyi [yeniden] üreten insandır; ekonomik ve siyasi kaygılarla AB sürecine giren diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, insanlardan büyük oranda bağımsız bir dış ve ekonomik ilişkiler düzeni sürdürülmektedir. Bu çalışmada ise daha çok insanlar –öğrenciler- üzerinden bu sürecin algılanışı yani imgenin üretimine odaklanmaktadır.

Yorumlama açısından oldukça makro düzeyde görünse de bu çalışma, bu süreci, örneklem olarak seçtiği gruba odaklanarak incelemektedir. Sentezleri yaratan bireysel çelişkiler, zıtlıklar, bu tezde 'Avrupa', 'Avrupalılık' yani 'kimlik' ve 'aidiyet' kavramları aracılığıyla ortaya çıkarılmaktadır. Bu sentezler, üretilen kültürel imgenin, çeşitli bağlamlarda, nasıl şekillendirdiğini ve sürdürüldüğünü, açıklamaktadır.

Son olarak bu çalışma, yargısal bir imge yaratmak, AB'nin faydalarını ya da zararlarını ispatlamak kaygısını taşımadığı gibi; aksine, mevcut imgeyi ortaya çıkararak, dinamiklerini incelemek hedefindedir.

Önem

Bu çalışmanın, 'Türkiye'deki AB imgesi' hakkında örnek bir araştırma aktarmayı hedeflediği düşünüldüğünde; çalışma, Avrupa ve Türkiye arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerin, kişilerin gündelik hayatındaki yeri hakkında fikir verebildiği gibi, gençlerin Avrupa ve Avrupalılık hakkındaki görüşleri paralelinde, dinsel ve ulusal fikirlerinde Avrupa'nın yeri ve canlandırılışı üzerine de bilgi ve fikir vermektedir.

Bu haliyle Türkiye'deki sınırlı ve başlangıç düzeyindeki imge çalışmalarına katkı sağladığı gibi, (karşılaştırmalı) edebiyat, resim, tarih gibi imge çalışmalarına bir katkı da sunmaktadır. Bunun yanında son dönem Avrupa tartışmalarında, tarafların siyasi söylem ve argümanlarını ölçebilecek malzemeye, bilimsel zeminde katkı sağlamaktadır. Çünkü bugün Türkiye'de işleyen bir AB süreci olduğundan, birçok alanda AB'ye ilişkin çeşitli yorumlar yapılmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'deki siyasi partilerin AB yaklaşımına bakıldığında, genel görüntü AB üyeliğinin siyasi partilerce desteklendiği yönündedir. Buna rağmen AB'ye ilişkin siyasi söylemlerde, hep bir "ama" bulunmaktadır. Bir başka deyişle, AB genel anlamda siyasi partilerce desteklenen ancak temkinli yaklaşılan bir süreçtir. Tüm partiler için AB, ilk sırada gelen bir dış politika başlığıdır. Öyle ki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Brüksel'de bir temsilcilik açma gereği dahi

hissetmiştir.¹³ Türkiye'nin en eski partilerinden biri olan CHP'nin AB'ye bakışı genelde olumlu; fakat temkinlidir ve ilişkilerde AB tarafınca uygulanan bir "siyasi dayatma" vurgusu yapılmaktadır.¹⁴ Öte yandan ticari rekabet ve çeşitli düzenlemelerde karşılaştırma ölçütü olarak yine AB seçilmektedir¹⁵. Son olarak 2002'den bu yana hükümette olan AKP yönetimi, Kıbrıs konusunda başarısız bulunmuştur ve imzalanan Ek Protokol bir taviz olarak nitelendirilmiştir.

Benzeri bir yorum, Milliyetçi Hareket Partisi'nden (MHP) de gelmiştir. MHP, Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası olan Kopenhag Kriterlerinin uygulanması amacıyla düzenlenen yasaların, TBMM'de kabul edildiği dönemde hükümet içerisinde bulunmuştur. İdamın kaldırılması başta olmak üzere birçok düzenleme nedeniyle gerek kendi tabanlarından gerekse de diğer siyasi çevrelerden yoğun eleştiriler alan MHP, AB sürecini çekincelerle açıklamaya devam etmiştir. MHP'nin bu noktadaki temel vurgusu, "onurlu üyelik"tir.¹⁶ "Milli hassasiyetlere" önem verildiğini belirtmekte;¹⁷ fakat temelde AB'ye karşı bir güvensizlik

¹³ İnternet sitesindeki açıklamaya göre "CHP'nin Brüksel bürosu sadece Türkiye'nin AB'ne üyelik süreciyle sınırlı çalışmalar yürütmektedir. Enformasyon toplumu, enerji politikaları, sosyal gelişme, iklim değişikliği, uluslararası ticaret ve güvenlik gibi alanlara da odaklanmaktadır. AB-Türkiye ilişkileri entegrasyonla ilişkilidir ve çoklu, çoğulcu ve yatay iletişim kanallarına muhtaçtır. CHP, Brüksel'de aktif olarak bulunarak Türkiye'nin AB üyeliği sürecini desteklemektedir."CHP Brüksel Temsilciği, <http://brussels.chp.org.tr>, ulaşım Ocak 2010

¹⁴ Örneğin 2007 seçimleri için hazırlanan ve öncesinde dağıtılan Pusula 07'de AB'yle ilgili olarak şu açıklama yapılmaktadır: "CHP iktidarında, AB'ye eşit koşullu tam üyelik hedefi korunacak; siyasi dayatmalar, aday üyelik sürecinin doğal koşulu olmayan kalıcı kısıtlamalar veya özel statü gibi öneriler kabul edilmeyecektir."

Pusula 07, <http://www.chp.org.tr/Files/2007%20Secim%20Pusulas%c4%b1.pdf>, ulaşım Ocak 2010

¹⁵ "AB uygulamalarına paralel olarak, halen %18 oranında KDV'ye tabi çeşitli sektör ve alanlarda KDV oranlarını gözden geçireceğiz." (...) "AB ülkeleri karşısında büyük oranda korumasız bırakılan tarım sektörü, giderek ülkemizin en önemli sorunu haline gelmiştir." (...) "AB'nin öngördüğü "yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları" kullanım oranlarına ulaşabilmek için benzeri ilklerin ülkemizde de yaşama geçirilmesini hedef alacağız."

Pusula 07, <http://www.chp.org.tr/Files/2007%20Secim%20Pusulas%c4%b1.pdf>, ulaşım 2010

¹⁶ "Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesinin samimî ve haysiyetli bir iş birliği süreciyle gerçekleşmesi ve Türkiye'nin onurlu bir üye olarak Avrupa Birliği içinde hak ettiği yeri alması, MHP'nin AB yaklaşımının temelini oluşturmaktadır" (Bahçeli, 2002:10).

¹⁷ "MHP, AB üyeliğini samimiyetle desteklemektedir. Ayrıldığımız nokta, bu konuların millî hassasiyetlerimiz ışığında değerlendirilip bunun sonucu benimsenecek gerçekçi ve güçlü perspektif ve yaklaşıma ilişkindir. MHP, Avrupa Birliği üyelik sürecimizin hakkaniyetli ve sağlıklı bir zeminde

hissedilmekte ve Türkiye'ye karşı haksız ve eşitsiz davranışlar sergilendiği düşünülmektedir. Muhalefette yer almaya başlamasının ardından MHP'nin Türkiye-AB sürecine ilişkin tutumu sertleşmiştir. Anadilde eğitim, yayın vb. konulardaki değişiklikleri "bölünme" eğilimi olarak değerlendirmekte ve şiddetle eleştirmektedir. Türkiye'nin adaylığının resmen açıklandığı Aralık 2004'deki müzakerelere başlanması kararının öncesindeki İlerleme Raporuna tepkileri de bu yöndedir. AB-Türkiye ilişkisini bu bağlamda bir *dayatma* olarak değerlendirmektedir¹⁸.

Kasım 2002'deki seçimin ardından tek başına iktidara geçen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ise, Türkiye-AB ilişkileri sürecini devralmıştır. Aralık 2004'de Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi ve müzakerelerin başlatılmasına ilişkin kararın ardından AB ilişkilerini yönetmeye başlamıştır. AKP'nin AB sürecine bakışı ise daha ziyade ekonomiktir. Türkiye'nin üyelik sürecinde AB'ye bir ekonomik gelişme aracı ve "zenginler kulübü" olarak bakmaktadır.¹⁹ AB'ye tam üyelik bir hedef olarak sunulmakla beraber, üyelik bir

ilerletilmesi için gerekli şartların baştan hazırlanmasını öngören tutarlı bir yaklaşımı savunmaktadır." (Bahçeli, 2002:9).

¹⁸ Müzakerelerin başlamasının öncesinde MHP'nin hazırladığı *MHP Haklı Çıkmıştır* kitabına göre "AKP'nin teslimiyet anlayışı nedeniyle oltanın ucuna takılan Türkiye'nin, şimdi kementle bağlanacağı yeni bir oyalama ve dayatma süreci başlatılacaktır" (MHP, 2004:24) ve "bu dayatmaların amacı, Türkiye'nin AB değerlerine uyum sağlaması, Türkiye'nin AB'ye yakınlaşt[ır]ılması değildir. Tam tersine, AB, bunları Türkiye'nin AB'den uzak tutulması ve ikinci sınıf bir konumda, AB'nin kontrolünde kalmasını sağlamak için kullanmaktadır" (MHP, 2004:62).

¹⁹ "Avrupa Birliği ekonomik bir proje olarak başlamıştır. Bugün geline nokta ABD, dünyada ABD ve Japonya'nın yanında Batı dünyasının ağırlıklı ekonomik gücüdür. AB sınırları bütünüyle bir ekonomik alan olarak düşünüldüğünden o alanda refah paylaşımı vardır. AB herkesin zengin ve mutlu olması esasına dayanır. AB'de işsizlik ve enflasyon düşük, insanların sağlık ve eğitim ihtiyaçları önceliklidir. Avrupa Birliği para birimi Euro, Dolar'dan sonra uluslararası alanda ikinci önemli paradır, hatta zaman zaman doların tahtını zorlamaktadır. Türkiye AB ile 'zenginler Kulübü'ne' girmiş olacaktır."

AKP Dış İlişkiler, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-avrupa-birligi-iliskileri_1140.html, ulaşım Ocak 2010

tercih sebebi olarak görülmektedir.²⁰ Ancak bu tercih diğer bölgelerin ve ülkelerin “ihmal edildiği”ni göstermemektedir.²¹

Diğer partilerin tutumlarına bakılacak olursa, güvensizliğin ve temkinli duruşun hakim olduğu hatta kimi partilerce de şiddetli bir karşı duruşun geliştirildiği görülmektedir.

Siyaset kadar gündelik yaşamda da AB zaman zaman gündeme gelmektedir. Medya, AB konusundaki en önemli bilgi araçlarındandır. Açıklamalar, raporlar, tartışmalar vb. konularda özet ya da detaylı bilgiler halka, medya aracılığıyla aktarılmaktadır. Yazılı medyada AB genellikle, ‘Dış Haberler’ bölümünde yer almaktadır. Gazetelerin Brüksel muhabirlerinin AB kararları hakkında bildirdikleri haberlerin yanında köşe yazarları da AB hakkında dönem dönem yazılar kaleme almaktadırlar. Köşe yazıları kimi zaman AB’yi kararları ya da önerileri nedeniyle eleştirirken, kimi zaman da hükümete ya da resmi kurumlara eleştirilerde bulunmaktadır.²² Köşe yazılarını, yine AB gündemine bağlı olarak yayınlanan röportajlar izlemektedir. Türkiye’de AB ilişkileriyle yakından ilgilenen çeşitli isimler de gerek yazılı gerekse de görsel medyada sık sık görünmektedirler. Açıklamalarında, AB’nin sistemini, kararların arkasındaki yaklaşımı, gerekçeleri ve

²⁰ “AB’ye üyelik mecburiyet değil; tercih sebebidir. Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve serbest piyasa ekonomisi gibi ortak değerlerin ortaya çıktığı bir bölgenin “Medeniyetler İttifakı” Projesi’nin eş başkanlığını yürüten ülkemiz tarafından tercih edilmesi de gayet doğaldır.” AKP Dış İlişkiler, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-avrupa-birligi-iliskileri_1140.html, ulaşım Ocak 2010

²¹ “Fakat Batı’yı tercih etmekten dünyanın diğer bölgelerini ihmal ettiğimiz anlamı çıkarılmamalıdır. Bugün ülkemiz en az Batı ile olduğu kadar Ortadoğu’yla, Balkanlarla, Arap Dünyasıyla, Orta Asya’yla ve hatta Afrika ülkeleri ile proaktif dış politikamızın bir sonucu olarak yoğun ilişkiler içerisindedir. Çünkü Türkiye bölgesel bir güçtür ve Türkiye’nin jeopolitik konumu da bunu gerektirir.”

AKP Dış İlişkiler, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-avrupa-birligi-iliskileri_1140.html, ulaşım Ocak 2010

²² Farklı yıllardan birkaç örnek vermek gerekirse bkz. Birand, Mehmet Ali “Hala 17 Aralık Gününü Yaşıyoruz...” *Hürriyet*, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=296662&yazarid=69>, ulaşım Nisan 2005 ve Aktar, Cengiz “Unutulmaya Yüz Tutan AB” Vatan, <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=74397&Categoryid=4&wid=121>, ulaşım Mayıs 2006

yapılması veya yapılmaması gerekenleri aktarmaktadırlar.²³ AB konusu bazı gazetelerce gündemin bir parçası olarak görülmektedir. Örneğin Radikal Gazetesinin Temmuz 2006'dan beri ek olarak verdiği Kriter dergisi, AB hakkında en kapsamlı bir bilgi ve haber kaynağıdır.²⁴ Öyle ki bir gazete tarafından 'AB'yi sevdirmeye dergisi' olarak dahi nitelendirilmiştir.²⁵ Bir ekonomi gazetesi olan Referans'da da AB'ye ilişkin haberler sıklıkla aktarılmaktadır.²⁶

Görsel medyada AB'nin görünüşü de yine ağırlıklı olarak AB gündeminin hareketlenmesi ya da sürpriz açıklamalar geldiğinde belirginleşmektedir. Komisyon raporlarının açıklanacağı ya da önemli kararların alınacağı Türkiye-AB ilişkilerinin hızlandığı günlerde, bazı ulusal yayın yapan televizyon kanalları, ana haber bültenlerini Brüksel'den sunmakta veya Brüksel'den canlı bağlantılar yapmaktadırlar. Bunlar dışında çeşitli tartışma ya da sohbet programlarında, AB gündemine ilişkin olarak konuklar davet edilmekte ve çeşitli konular farklı taraflarca masaya yatırılmaktadır. Ancak devletin resmi televizyonu olan TRT2'de 'Avrupa Vizyonu' adlı sabit bir programda, her hafta Birlik içinden bir konu ele alınmakta ve uzmanlar tarafından açıklamalar yapılmaktadır.²⁷

AB ile ilgilenen Türkiye'deki resmi kurumların başında, AB ile doğrudan bağlantılı olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) gelmektedir. 'Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlanmasına yönelik çalışmalar çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları hazırlık ve çalışmalarda iç koordinasyon ve uyumun plan ve programlara uygun olarak yönlendirilmesini ve yürütülmesini

²³ Bu isimlerden bazıları AB ve UNICE nezdinde TÜSİAD Temsilcisi Bahadır Kaleağası, AB Uzmanı Can Baydarol, Emekli Büyükelçi Yalım Eralp, aynı zamanda bir akademisyen olan Cengiz Aktar, gazeteci Mehmet Ali Birand ve son örnek olarak yine bir başka akademisyen Haluk Günöğür.

²⁴ Kriter Dergisi, <http://www.kriterdergisi.com/index.php>, ulaşım Aralık 2009

²⁵ "Radikal eki beyin yıkama dergisi mi?" <http://www.tumgazeteler.com/?a=1611953>, ulaşım Aralık 2009

²⁶ bkz. Referans Gazetesi, <http://www.referansgazetesi.com/default.aspx>, ulaşım Aralık 2009

²⁷ Avrupa Vizyonu, <http://www.trt.net.tr/tv/detay.aspx?kimlikid=1574>, ulaşım Aralık 2009

sağlamak üzere 4 Temmuz 2000 tarihinde kurulmuş²⁸ olan ABGS, bu çalışmaların ‘yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmektedir.’²⁹

Bu bağlamda çalışan bir başka resmi kuruluş olan ‘Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı’ ya da yayın adıyla Ulusal Ajans, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlı olarak, bilgilendirmeden, çevirilere ve proje çalışmalarına kadar birçok alanda AB süreci için aktif olarak çalışmaktadır.³⁰ Bu bağlamda çalışan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) da bulunmaktadır. Bunların başında bir Brüksel ofisine de sahip olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gelmektedir. AB’ne uyum ve bütünleşme sürecinde iş dünyasının görüş ve menfaatlerini hükümet düzeyinde ve AB Kurumları düzeyinde temsil etmenin yanı sıra TOBB’nin Türk Oda Sistemi adına üyesi bulunduğu Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (*Eurochambres*) ile ilişkilerini yürütmek amacıyla kurulmuştur.³¹ Bir diğer aktif STK ise İktisadi Kalkınma Vakfı’dır. Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeler hakkında Türk iş dünyası ve kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla 1965 yılında İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası’nın ortak girişimiyle kurulmuştur.³²

Bu STK’lar dışında bazı üniversitelerin bünyesinde kurulmuş olan AB ile ilgili çalışmalar yürüten merkezler de bulunmaktadır. Türkiye’deki üniversitelerin bünyesinde AB ilgili olarak aktif olarak çalışan yirmi altı Araştırma ve Uygulama Merkezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Avrupa

²⁸ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44&l=1>, ulaşım Aralık 2009

²⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=210&l=1>, ulaşım Aralık 2009

³⁰ Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, <http://www.ua.gov.tr/index.cfm>, ulaşım Aralık 2009

³¹ TOBB, AB Dairesi, <http://www.tobb.org.tr/abm/hakkimizda.php>, ulaşım Aralık 2009

³² İktisadi Kalkınma Vakfı, www.ikv.org.tr, ulaşım Aralık 2009

Birliği İlişkileri Bölümü, birçok enstitüde yüksek lisans ve doktora programları bulunmaktadır. Yine birçok üniversitede farklı bölümlerde, AB'ye ilişkin farklı konularda uzmanlıklar almış akademisyenlerce dersler verilmekte ve tez çalışmaları yürütölmektedir. Bu akademisyenlerin bazıları medyada ve çeşitli yayınlarda AB'ye ilişkin görüş ve tespitlerini aktarmaktadırlar. Bu açıdan en bilinen isimlerden biri olan Cengiz Aktar'a göre 'tarih açısından, Türkiye ile Avrupa açısından ilişkiler, yalnızca savaşa indirgenebilmesi çok güç olan, yaklaşık bin yıllık bir büyülenmedir' (Aktar, 2001:114). Osmanlı'yı İslam'ın savunucusu kadar Bizans'ın mirasçısı olarak da gören Aktar, Batı'nın önyargılarını ifade eden "Türk kafası" figürü veya Türklerin bir "Öteki" olduğu görüşünün içselleştirilmemesi; aksine aşılması gerektiğini savunmaktadır (Aktar, 2001:130).

Görüleceği gibi Avrupa ve AB konusu, Türkiye'nin akademik gündeminde artan bir hızla ele alınan bir başlıktır. Tarihten sosyolojiye, uluslararası ilişkilerden hukuka kadar birçok alan, AB konusunu kendi kapsamlarında irdelemektedir. Bunlardan bazıları Avrupalık konusuna temas ederek öne çıkmaktadır. Örneğin Burak Erdenir, Avrupa kimliğini ele aldığı çalışmasında, bu kimliğin 'farklı dönemlerin farklı koşullarına göre şekillendirilen tarihsel bir kurgu' olduğu sonucuna varmaktadır (Erdenir, 2005). AB'nin yakın zamanda yaşadığı derinleşme ve genişleme süreçlerinde kültürün yerini açıklamaya çalışan Hakan Yılmaz ise AB açısından kültürün, resmi belgeler ve antlaşmalarla, 'ortak bir Avrupa kültürünün oluşması, AB çapında toplumsal kaynaşmanın, ortak bir Avrupalılık kimliği oluşturmanın ve bir Avrupa yurttaşı yaratmanın başta gelen faktörlerinden biri olarak göröldüğünü belirtmektedir (Yılmaz, 2005:2). Tarih içinde Avrupa-Osmanlı ya da Türkler veya bugün Türkiye ve AB açısından değişen dinsel ve siyasal yaklaşım ve

önerilerin nasıl kültür üzerine oturtulduğunu açıklamaya çalışmakta ve Avrupa kültürünün bugün ‘henüz inşa edilmekte olan bir yapı’ olduğuna ve Türkiye’nin de ‘henüz inşaatı sürmekte olan bir binanın harcı, mimarisi, dekorasyonu, içinde kimlerin oturacağı gibi konularda görüşlerini ortaya koyan bir komşu olarak’ görülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2005:13).

Bunun yanında İlber Ortaylı bir tarihçi gözüyle Türkiye’nin Avrupa ile bütünleşmesinde kültürel yapı ve kültürel tercihlerin sorun oluşturduğu yorumunu yapmakta ve konuyu tarih, dil ve kimi zaman da din açısından ele almaktadır (Ortaylı, 2007). Bazı noktalarda –özellikle de Avrupa ve Türkiye (ya da Osmanlı) arasında ortaya konulan ayrıştırıcı öğelere yönelik farklı bir yaklaşımsa Kılıçbay’dan gelmektedir. Ona göre öncelikle Türkiye, zaten Avrupalıdır. Farklılığın temel unsuru olarak gösterilen Hıristiyanlığı bir doğu dini olarak değerlendiren Kılıçbay, Avrupa ile doğu’nun, Hıristiyanlık ve İslam bu bölgelere gelmeden önce de bulunduğu dikkat çekmektedir. Batı, Helen ve Roma olarak birçok kez Anadolu topraklarına gelmiştir. Osmanlı ise Batı ile Doğu’nun kesişme alanında, ikisi tarafından da içerilmeyen bir alt-uygarlık alanı yaratarak, Doğu’ya doğru bir uzantı oluşturmuştur (Kılıçbay, 2005:11-12). Tarih ve güncel siyaset üzerine çalışmalarıyla tanınan Murat Belge ise Avrupa Birliği’ni ‘değerler Avrupası’ olarak nitelendirmektedir. Ona göre AB, demokrasi ve insan haklarına, çoğulculuğa, insanlığın uluslararası kardeşliğine ilişkin ilke ve değerleri yaşamak üzere, birtakım kuraları ulus-aşırı ölçülerde benimseme anlamına gelmektedir (Belge,2003:17). Güncel bir perspektifi tercih eden bir başka isim olarak Ahmet Özer de ulus devletlerin birleşiminden oluşan AB’yi, geleceğin bir başka devleti yani Avrupa Birleşik Devletleri olarak değerlendirmektedir. Kürt sorunu, Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkilerinin

iyileştirilmesi, demokrasinin Türkiye'ye etkin bir biçimde yerleşmesiyle Türkiye'nin AB'ye gireceğine inanmaktadır (Özer, 2003).

AB'yi genel olarak eleştiren ve üyeliği şiddetle reddeden Özbudun ve Demirer ise, AB'nin sosyal politikasından ekonomik işleyişine kadar birçok açıdan, görüldüğünden farklı ve yanlı amaçları olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda asimilasyon karşıtı bir politika olarak sunulsa da çokkültürcülüğün, AB ülkelerinde göçmenler ve azınlıklar açısından sorunlu olduğunu ortaya koymaktadırlar (Özbudun ve Demirer, 2006) Özbudun ve Demirer'in yayına hazırladıkları bir başka çalışmaları ise farklı yazarların AB hakkındaki görüşlerini ve büyük oradan eleştirilerini aktarmaktadır. Bu eleştiriler ağırlıklı, emek, eşitlik, küreselleşme, entegrasyon ve üyelik süreci üzerinden gerçekleştirilmektedir.³³

Türkiye'nin AB ve ABD eliyle Batı himayesine sokulduğu görüşüyle Manisalı, AB-Türkiye ilişkisini bu bağlamda değerlendirmektedir (Manisalı, 2006). Bir sömürgeleşme süreci olarak nitelendirdiği adaylık durumunu, son dönemlerde Türkiye'deki siyasi kutuplaşmalarla desteklemektedir (Manisalı, 2007).

Üniversitelerin AB konusuna yaklaşımı elbette akademisyenlerin görüşleriyle sınırlı değildir. Lisansüstü ve akademisyenler düzeyinde birçok alanda gerçekleştirilen araştırmalarla, AB'ye ve Türkiye'nin üyeliğine ilişkin incelemeler yapılmaktadır. Bunlardan bazıları, bu çalışmayla benzer sorulara sahiptir. Örneğin Mustafa Şen'in kontrolünde yürütülmüş bir araştırmanın sonuçlarını içeren '*Gençlik, AB ve Zıt Hisler: Bedenini İsterim Ama Ruhunu Asla*' başlıklı kitap, lise son sınıf öğrencilerinin 'AB ve Türkiye'nin AB'ye giriş süreci hakkında yaklaşımlarını anlamayı ve bu konudaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ölçmeyi' amaçlayan nicel

³³ Sol siyasetten yapılan diğer eleştiriler için ayrıca bkz. Özalp, 2005 ve soL Meclis, 2004

bir çalışmadır (bkz. Şen, 2005). Araştırma ve kitap, temelde bir imge üzerine olmamasına karşın, imgeyi çıkartabilecek birçok soruyu içermektedir. Ancak anketlerin belirlediği seçenekler doğrultusunda, istatistiksel verilerle desteklenmiş bir sonuçlandırma ve durum tespiti söz konusudur.

Benzeri bir çalışma Önder Küçükural'ın liseli öğrencilerle gerçekleştirdiği araştırmasına dayanan yüksek lisans tezidir. Gençlerdeki Euroskeptisizmi ele alan Küçükural, 'AB karşıtı söylemin öne çıkan özelliklerini anlamayı ve gençlerdeki AB karşıtı tutumların temel dinamiklerini ortaya koymayı' hedeflemiştir (bkz. Küçükural, 2005). Derinlemesine görüşmelere ve istatistiksel verilere yer vermiş; verilerini bu yönde değerlendirme gereği hissetmiştir.

Daha geniş kapsamda ve derinlemesine görüşmelerle ortaya konan bir başka araştırma ise Kudret Bülbül, B. Berat Özipek ve İbrahim Kalın tarafından yapılmıştır. AB'den ziyade Batı kavramını, imge unsuruna çok daha yakın duran bir perspektifle ele almaktadırlar. Bir algı ya da yaklaşım çabasını ölçmekten öte, Batı'ya karşı geliştirilmiş olan 'hoşnutsuzluk ve tepkinin kaynaklarına eğilmek; özellikle siyasal sonuçlarıyla ortaya çıkan bu tepkinin bütün bir Batı'ya, Batı'nın kültürüne, yaşam biçimine ve özellikle "Batı'nın dini" olarak Hıristiyanlığa yönelik olup olmadığını araştırmak' hedeflenmiştir (bkz. Bülbül vd.,2008).

AB konusu, akademik çalışmalarda birçok açıdan ele alınmaktadır. Bu yüzden örnekler çoğaltılabilir. Fakat genel olarak, AB süreci ve ilişkiler çok da kabul edilebilir, sorunsuz, eksiksiz ve dengeli olarak değerlendirilmemektedir. Şüphe, endişe ve huzursuzluk siyasi, akademik ve popüler çevrelerdeki egemen yaklaşımdır. AB üyeliğinden yana olanlarda ise durumun gerekliliği ve faydası, ısrarla belirtilmektedir. Ancak temkinli bir yaklaşım bu çalışmalarda da sezilenmektedir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği 2006 Eylül- 2007 Haziran dönemi ise AB konusunda bazı noktaların öne çıktığı bir zaman aralığıdır. 24 Ekim'deki İlerleme Raporunun açıklanmasından önce AB'ye ilişkin gündem hareketlenmiştir. Eylül ayı genel olarak Kıbrıs nedeniyle Türkiye'nin AB ilişkilerinin gerginleştiği bir zamandır. İlerleme Raporu öncesinde, Türkiye'ye yönelik eleştirilerin vakıflar yasası, Heybeliada Ruhban Okulunun açılması, yeni Terörle Mücadele Yasası'nın özgürlükleri kısıtlayıcı unsurlar içermemesi, Ceza Kanunundaki bazı maddelerin ve 301. Maddenin değiştirilmesi³⁴ ya da iptal edilmesi gibi taleplerin olduğuna yönelik iddialar öne çıkmaktadır. Aynı dönemde Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olduğunu açıklayan Fransa İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy'nin ismi Cumhurbaşkanlığı için öne çıkmaktadır. 14 Eylül 2006'da Papa'nın Müslümanları kızdıran sözleri gündeme düşmüştür. Bu sırada 301. Madde ve bu madde kapsamında açıklan davalar tartışılmaktadır. Genişlemeden sorumlu Komisyon üyesi Oli Rehn'in açıklamaları ve Türkiye'ye uyarıları AB gündemini oluşturmaktadır. Kasım ayı yaklaştıkça medyada çeşitli araştırma şirketlerinin ve kuruluşların Türkiye ve AB'ye ilişkin verileri medyadaki yerini almaktadır. Beklenen 2006 İlerleme Raporu 8 Kasım'da açıklanmış ve Terörle Mücadele Kanunu, basın ve ifade özgürlüğü, sivil-asker ilişkileri, 301. Madde, insan hakları, kültürel haklar, Kıbrıs ve ekonomiye ilişkin düzenlemeler hakkındaki fikir ve talepler dile getirilmiştir.³⁵ 11 Aralık'ta, İlerleme Raporu'nu dikkate alan AB Dışişleri Bakanları, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik

³⁴ Türk Ceza Kanununda bulunan bir maddedir ve 2008 yılında yapılan değişiklikle aldığı son hali şöyledir: (1)Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Devletin askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır. (3) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz. (4) Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.”, TBMM <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5759.html>, ulaşım Aralık 2009

³⁵ *Türkiye 2006 İlerleme Raporu*, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 8 Kasım 2006

kısıtlamaları sürdüğü için sekiz müzakere başlığının³⁶ açılmasını askıya alma kararına varmıştır.³⁷ 1 Ocak 2010 Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olma tarihidir. 19 Ocak'ta Hrant Dink'in öldürülmesi gündemi bir anda değiştirmiş ve AB gündemden düşmüştür. 17 Nisan'da Malatya'da üç misyonerin öldürülmesi ikinci bir çok dalgası yarattıysa da Nisan ortasında Türkiye bir seçim atmosferine girmiştir ve bu durum 22 Temmuz'a kadar sürmüştür. 2006, Türkiye Kamuoyununun AB üyeliğine, Bahar 2006 rakamlarına göre % 44; Güz 2006 rakamlarına göreyse % 54 olumlu baktığı bir yıldır. Bu yaklaşım, Bahar 2007 sonuçlarında % 52'ye gerilemiştir.³⁸

Son olarak Türkiye, AB'ye üye olsun olmasın, tamamladığı ya da tamamlamakta olduğu değişiklikler, onun hukuki, ekonomik ve siyasi yapısı kadar, sosyal ve büyük oranda kültürel yapısını da etkileyeceğinden; bu çalışma, mevcut değişikliklere bakarken, etkilere ve satır aralarında bırakılmış bazı kritik noktalara dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma AB üyeliğini, bir taraftarlık-karşıtlık ikilemiyle sınırlı olmaksızın tartıştığı için, AB'ye bakmak ve onu imgelemek vurguları bağlamında, bir AB değerlendirmesi ortaya çıkarmaktadır.

Sorun

Herhangi iki ya da daha fazla kültür arasında, bir 'ben' ve 'öteki' karşılaşması, çatışması, ilişkisi ya da ayrımı olması; kültürel ilişkiler bağlamında "doğal" karşılanabilir. Avrupa'nın kolonyalist dönemlerinden miras aldığı izlenimini de veren bu ayrım ve sınıflandırmaların; ilişkiler ve teorik çalışmalar çerçevesinde

³⁶ Bu müzakere başlıkları: Malların Serbest Dolaşımı, Yerleşim ve Hizmet Sağlama Hakkı, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler.

³⁷ "AB Konseyinden 8 Başlığı Askıya Almaya Onay", Bianet, <http://bianet.org/bianet/bianet/88932-ab-konseyinden-8-basligi-askiya-almaya-onay>, ulaşım Ocak 2010

³⁸ Eurobarometre 65 Bahar 2006 Türkiye Raporu, Eurobarometre 66 Güz 2006 Raporu ve Eurobarometre 67 Bahar 2007 Raporu, http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm, ulaşım Ocak 2010

antropoloji tarihçesindeki yeri hakkında çeşitli eleştiriler dile getirilmiştir (Gupta ve Ferguson, 1992 ve Kuper, 2005). Güncel antropoloji çalışmalarının perspektifini etkilemiş olan bu eleştiriler, “öteki”, “ilkel”, “geleneksel”, hatta “modern” gibi kavramlara farklı bir bakış açısının gelişmesini de sağlamış görünmektedir.

İslamofobyaya (*Islamophobia*), yabancı düşmanlığı (*xenophobia*), ayrımcılık gibi söylemlerle, Avrupa'nın kendisinden olmayanlara karşı bir tepki geliştirdiği güncel bir söylemdir. Bu farklılaştırmalara maruz kaldığı düşünülen ülkeler (ya da halklar) arasında Türkiye (Türkler) de bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de yükselen milliyetçilikle beraber, Türkiye’nin ‘Ben’liğini kurgularken Avrupa’ya göre “Öteki” konumunda bulunduğunu ısrarla ifade ederek hatta kabul ederek, kendini ve Avrupa’yı ayırıştırması, yani bir anlamda süreci, yeniden üretmesi söz konusudur. Bu sayede, ulusal ve kültürel sınırların çizilmesi amacıyla, yeri geldikçe vurgu yapılan farklılaştırma, tarihsel süreçleri dayanak göstererek, özellikle ulusal milliyetçiliği de beslemektedir. Çünkü AB süreci kapsamında ulus devlet özellikleri sarsılan Türkiye de kendine bir “öteki” aramaktadır ve şu durumda en uygun aday AB’dir.

İmgedeki ben ve öteki ilişkisi, milliyetçilik, din vb. sürükleyici ve tetikleyici öğeler, önyargılar ve çatışmalar, imgenin, kültürler arası ilişkiler açısından birçok değerlendirmeyi kapsadığını göstermektedir (bkz. 1.1.İmge). Dolayısıyla bu çalışma, gençlerdeki AB imgesinden yola çıkarak, imgenin [yeniden] üretilişini anlamaya çalışmaktadır. Bu imgenin, milliyetçilik başta olmak üzere çeşitli bağlamlarda, nasıl ve neden var edildiğini, şekillendirildiğini ve sürdürüldüğünü belirleyerek, imge bünyesinde ve üretilişinde yer alan, ötekileştirme ve gerektiğinde benzeştirme biçim ve bağıntılarını sorgulamaktadır.

Bununla beraber çalışmadaki konu ve alt başlıklar, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih ve uluslararası ilişkiler bilim dallarına yakın görünse de, araştırmanın bütünü bir sosyal antropoloji ‘okumasıdır’. Ancak adı geçen tüm bilimsel araştırma alanlarının, yaklaşımlarından, değerlendirmelerinden ve çıkarımlarından faydalanılmaktadır. Bu sebeple çalışma, zaman zaman bu alanların bölgelerine girmiş izlenimi vermektedir. Fakat Herzfeld’in de belirttiği gibi antropologların bazen farklı alanlara kaymaları mümkündür.³⁹

Çalışmayı uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi alanlar içinde hareketli kılan ise, son yıllarda dikkat çekmeye başlayan ve antropolojinin ‘eve dönüşü’ olarak da yorumlanan, Avrupa ve antropoloji yakınlaşmasıdır. Antropolojiyi, ‘modern’ Avrupa’ya getiren bu dönüş, aynı zamanda konu ve sorunsal içeriklerini de değiştirmekte ve yenilemektedir.⁴⁰ Bu durumda, Avrupa da bir araştırmanın nesnesi olabilir. Bu çalışma, Türkiye’den AB’ye bakış üzerine olsa da, imgelenmesi ve ötekileştirilmesi açısından Avrupa’yı ele almaktadır. Bu haliyle çalışma, kendini Avrupa’nın dışında konumlandırırsa da, süreç (AB süreci) açısından Avrupa’dan bağımsız değildir. Bu sebeple Avrupa antropolojisinin ortaya çıkışıyla da doğrudan ilişkilidir.

Avrupa ve Antropoloji: Avrupa(‘nın) Antropolojisi

Yakın zamana kadar ve günümüzde de genel çerçevesi, ağırlı olarak Afrika, Okyanusya, Asya içleri, Ortadoğu, Latin Amerika ve Kuzey Amerika yerlilerini

³⁹ Herzfeld, bu tespiti, Antropoloji Derneği’nin 25-27 Mayıs 2007 tarihinde düzenlediği, ‘Avrupalılık’ temalı, 1. Uluslararası Antropoloji Kongresi’nde “Avrupa ve Global Değerler Hiyerarşisi: Coğrafyalar ve Kültürel Otorite Dinamikleri” başlıklı sunumunda dile getirmiştir.

⁴⁰ Antropoloji’nin başka coğrafyalarda değil de; antropologların kendi ülkesinde yapılmasına ilişkin tartışmalar için öncelikle tartışmayı başlatan önemli bir makale olarak Cole’ün “Anthropology Comes Part-way Home” başlıklı makalesine bakılabilir (Cole, 1977). Yanı sıra bkz. Periano, 1998; ASA’nın bu bağlamda Mart 1985’de gerçekleştirdiği ‘Anthropology at Home’ başlıklı toplantıdan seçme makalelere (Jackson, 1987) ve de Giordano vd. (ed.), 2000.

kapsamış olan sosyal antropolojinin, araştırmayı yapan merkeze, yani özneye yaklaşması, ancak 1970'lerde başlamıştır. Öncü antropologlardan, günümüzde doğrudan kendi halklarını *da* araştıran antropologlar aşamasına geçiş, oldukça geç bir dönemi bulmuşsa da bugün de tartışmalı bir aşamadır.

Antropolojinin öznesi, Avrupa ve ABD'li antropologlarken, Avrupa çoğu zaman nesne konumunda bulunmamış; kendisini, incelediği toplum ve topluluklarla eşit durumda görmemiştir. Avrupa antropolojisine yönelik az sayıda çalışma, çoğunlukla köylerde gerçekleştirilmiş veya bölgesel ya da küresel örüntüler, köyle bağlantılandırılmıştır. Antropologlar, köy ya da bölge ötesine geçtikleri boyutta, tarihçileri takip etmeye yönelmişler; ulus ve ulusal toplulukların organizasyonlarını çalışmışlardır (Borneman ve Fowler, 1997:489). Hatta Avrupa köylüleri geleneksel de olsalar Avrupalı görülmüş ve modernleşme yolunda ilerledikleri varsayılmıştır. Böylece modernleşme sürecinde Üçüncü Dünya ülkelerinin ilerleyişine örnek olabilecek dönemleri görebilmeye yardımcı olabilecekleri düşünölmüştür (Cole, 1977:358). Göröldüğü üzere, Avrupa'nın köylüleri de "ilkeller" gibi antropoloji için sınıflandırmaların ve sıralamaların yapılmasında çoğu kez yardımcı konumda bulunmuşlardır.

Avrupa'nın özellikle ilk dönemlerindeki antropoloji ve folklor çalışmalarına bakıldığında, antik dönemlerin mitlerine ve bunların o dönemdeki Avrupa ile ilişkilendirilişine tanık olunmaktadır. İlk dönem antropologları, E.B. Tylor, L.H. Morgan ve J.Frazier'ın evrimsel teorilerini, ağırlıkla Avrupalı gezgin, misyoner ve araştırmacıların bilgilerine göre oluşturmaları, antropolojinin beyninin Avrupa olduğunu gösteren bir başka örnektir. Ancak Avrupa, daha ziyade, parçaları birleştiren konumunda olmayı tercih etmiş, bir parça olmaktan ise uzak durmuştur.

Görünen o ki Avrupa coğrafyası, antropologların yeteri kadar dikkatini çekmemiş ya da onlara “çekici” gelmemiştir. Öyle ki Morgan, kültürel evrimci teorisini etkileyen Avrupa ziyaretinden bile, sadece özel dergilerde bahsetmiştir (Cole, 1977:350).

Antropolojinin kendini bulduğu, döneminin en parlak ismi Malinowski ise Avrupa dağlarında sık sık uzun gezilere çıkmış olmasına rağmen, hiç Avrupalılar hakkında yazmamıştır (Cole, 1977:350). Öte taraftan kolonyalizmin ya da İngiliz kültürünün yerlilere etkisini açıkça dile getirmiştir:

“Bizim [Avrupalıların] ahlakımızın, yasalarımızın ve törelerimizin kabaca, rast gele ve bilime aykırı bir şekilde yerlilerin toplumuna, onların yasalarının ortadan kalkmasına, neredeyse yasal olan düzeneğe ve bu toplumlarda var olan güç araçlarına uygulanması, anarşiye ve ahlaksal körelmeye yol açıyor; kültürü ve soyu zayıflatıyor” (Malinowski, 1998:67) derken,

bir yandan da İngiliz kültürünün, diğer kültürlerden farkının altını çizmiştir:

“Kendi kültürümüzden, başka, daha az bildiğimiz egzotik bir kültüre geçtiğimizde de yine aynı koşulları buluruz. Çin kültürünü bizimkinden ayıran şey, köy ve komün yapısıyla birlikte aile yaşamı, bunun ata kültürüyle ilişkisi, iyice dallanıp budaklanmış bir akrabalık sisteminin varlığı ve doğal olarak ülkenin tüm ekonomik ve politik örgütlenme tarzıdır” (Malinowski, 1992:76).

Levi-Strauss’un ise, kısıtlı sayıda ‘Avrupa köy toplumu’ karşılaştırması bulunmaktadır (Levi-Strauss,1993:141) ve o, çoğunlukla “modern” Avrupa ile karşılaştırmalar yapmayı tercih etmiştir. Benzer olarak Evans-Pritchard da “ilkel dinleri” araştırmanın, ‘dinlerin niteliği’ üzerine bilgiler verebileceği genellemesini kabul ederken; bu dinlerin, ‘kendi dinlerini’ anlamak için önemli olabileceğini belirtmektedir (Evans-Pritchard, 1998:8). Bu noktada, bu “egzotik kültürleri”, Avrupalılardan ayırıştıran, aile, akrabalık, siyaset ve din gibi benzeşmezlik konularının, antropolojinin kadim başlıkları olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Radcliffe-Brown da Avrupalılar ile farkı, açık bir dille ortaya koymuştur. Antropoloji, ona göre Avrupalı olmayan, yazısız halkları çalışmaktadır. Onun gözündeki, iki dünya ayrımını belirleyen 'yazı' ışığında, diğer dünya yani Avrupa, tarihçilerin, filologların ve diğer disiplinlerin alanıdır (Radcliffe-Brown,1968:45).

ABD antropolojisinde de durum pek farklı değildir. Savaş sırasında Benedict, Mead, Métraux, Gorer ve diğerleri, Rus, Fransız, Rumen ve İngiliz kişilik yapısı üzerine araştırmalar yürütmüşlerdir. Lowie, yine savaş döneminde, *kütüphane verileri kullanarak* Kaliforniya Üniversitesindeki askeri öğrencilere, Avrupa kültürü hakkında konferanslar vermiş; savaştan sonra Almanya'yı ziyaret ederek, verilerini güncellemek ve genişletmek istemiştir. Sonuç ise, bir antropologun bakışıyla Alman kültürü olmuştur (Anderson, 1973:2). Avrupa toplumları hakkında araştırmalar yapmak, konu 1970'lerde popüler olana kadar marjinal bir fenomen ya da en iyi ikinci tercih olarak nitelenmiş, Amerikan kültürel antropoloji araştırmacıları için sadece vak'a çalışmalarının (*case study*) yapılabileceği bir alan olarak kabul edilmiş (Schippers, 1995:243); kısacası dolaylı yoldan tercih dışı bırakılmıştır.

Avrupa hakkında, Amerikalıların gerçekleştirdiği ilk etnografik çalışma ise, 1930'ların başlarında Conrad Arensberg tarafından, önce W. Lloyd Warner ve sonra Solon Kimball'ın işbirliğiyle, *Irland Country Clare*'de yapılmıştır. Arensberg'in çalışmaları 1937 ve ardından 1941 yıllarında yayınlanmıştır. Bu çalışma, karmaşık bir toplumda yapılan ilk etnografi olma özelliğine de sahiptir. Ancak Avrupa'ya ilişkin tüm modern etnografik araştırmaların en eskisi, 1928 yılında Charlotte Gower Chapman tarafından Sicilya'da yapılmış; 1935 yılında yayınlanan bu belge kaybolmuş ve 1971 yılında yeniden yayınlanana dek bilinmemiştir (Anderson,1973:1-2).

1970'lerde ve 80'lerde gerçekleşen sosyal gelişmelere bağlı olarak antropolojide de 'sosyalden kültürel antropolojiye, post-yapısal-işlevselci, transaksiyonalist ve politik ekonomi çalışmalarından sembolizme ve yapı bozumculuğa doğru değişimler yaşanmıştır' (Boissevain, 1994:43). Antropolojideki bu değişim, feminizm, Üçüncü Dünya, etnisite ve kimlik çalışmalarını da arttırmıştır. Buna bağlı olarak aynı dönemde 'Avrupa Antropolojisi' çalışmalarına yönelik tartışmalar başlatılarak, Avrupa'nın antropolojideki yeri tartışmaya açılmıştır (Cole, 1977).

Kısaca Avrupa dışındaki ötekileştirilmiş coğrafyalar, kimi kez *bilinmeyen yerler* olarak tanımlanmaktaysa da (bkz. Rogers, 1997:717) Avrupa'nın, antropolojik açıdan ne kadar *bilinen bir bölge* olduğu konusu tartışmalıdır. Bu sebeptendir ki Avrupa antropolojisi adına ele alınabilecek bilgiler, Avrupa'nın folklor, arkeoloji ve tarih çalışmalarında bulunmakla beraber, kırsal bölgelerle ve ulus devletleşme eksenine sınırlı kalma riskini taşımaktadır. Ayrıca Avrupa'nın da İrlandalılar, Sicilyalılar, Katalanlar, Yunanlılar, Laponlar, Ulahlar, Galliler ya da daha genel bir bakış açısıyla Balkanlılar veya Doğu Avrupalılar, Akdenizliler gibi, kendi "Öteki"leri bulunmaktadır (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre). Teorik ötekileştirmenin, Avrupa içi örnekleri olarak kabul edilen bu gruplar, Avrupa antropolojisinin kendi içindeki "egzotizasyonu"dur. Bunu, farklı dini akımlardan insanlar ve göçmenler izlemiştir. Günümüzde büyük bir coğrafya olarak Avrupa, artık sanıldığı gibi aksine sadece bir tarih veya siyaset bilimi konusu olarak görülmemekte; kültür bilimi ve etnografi açısından sosyal antropolojinin ve etnolojinin de konusu kabul edilmektedir. Avrupa, diğer bölgelerden temelde pek de farklı olmaksızın, benzer toplumsal süreçlerin işlediği bir yerdir (Parman,1998a). Bu sebeple, bugün birçok

araştırmacı Avrupa'yı antropolojinin ilgi alanına dahil etmekte ve günümüzde bir 'Avrupa Antropolojisi'nden söz etmektedir.⁴¹

Antropolojideki bu değişiklik, özellikle Kıta Avrupası'nın iç kesimlerinde etnoloji ve halkbilim arasında da bir değişime sebep olmuştur. Son on yıldan beridir, yaşanan değişim rüzgârları, Avrupa'da, kimi üniversitelerde yeni bir bölümle kiminde de etnoloji bölümlerinin isim değişiklikleriyle kendini göstermektedir.⁴² Günümüz Avrupa'sında, Avrupa Etnolojisi gibi alanlar, giderek halkbiliminin yerini almakta ve bu gelişim tartışmaları, bilimsel platformda sürmektedir.⁴³ Avrupa etnolojisinin araştırma alanları ise Avrupa'nın bugünkü çeşitliğini yansıtmaktadır.⁴⁴ Arşive dayalı kaynak araştırması, maddi kültür analizinin yanında; medya analizi, söylem incelemeleri, resim araştırmaları, film ve fotoğraf analizi gibi araştırma konuları da hızla yer almaktadır. Bu alan, incelemelerinde, bir bilim dalı olarak özellikle ampirik yaklaşım tarzlarını tercih etmektedir. Bunun yanında nitel yöntem

⁴¹ Avrupa Antropolojisine dair tartışmalar ve araştırmalar için bkz. Asad, vd. (ed.) , 1997b; Macdonald (ed.), 1997; Goddard vd. (ed.), 1994; Vermeulen ve Roldan (ed.), 1995; Lass, 1997

⁴² Almanya'da Berlin, Kiel, Marburg ve Freiburg Üniversitelerinde 'Avrupa Etnolojisi', Frankfurt ve Göttingen Üniversitelerinde 'Kültür Antropolojisi', Tübingen Üniversitesinde 'Ampirik Kültür Bilimi', Regensburg Üniversitesinde 'Karşılaştırmalı Kültür Bilimi' tercih edilmiştir. Diğer yerler ya isimlerin yanına, halkbilimi adlandırması getirilmiş ya da herhangi bir isim değişikliğine gidilmemiştir. bkz. Rostock Üniversitesi, Volkskunde Enstitüsü, Dr. Christoph Schmitt <http://www.volkskunde.uni-rostock.de/index.php?id=103>, Mayıs 2008

⁴³ Yeni bir adlandırma olarak 'Avrupa Etnolojisi' (*European Ethnology*) (ve bölümleri), 'kültür antropolojisi', 'karşılaştırmalı kültür bilimi', 'etnoloji' veya 'halkbilimi' alanlarından uzak olmayan; fakat özel bir konuda uzmanlaştığı için yeni(den) bir isimlendirme olarak açıklanabilir. 'Avrupa Etnolojisi' adlandırmasının tarihi, etnoloji ve Avrupa'daki etnografi çalışmalarına dayanmaktadır. Bu kavram ve paradigmanın değişimi, 1970'lerde toplanan bir kongredeki tartışmalarla başlamıştır. Bu kongrede, eski halk kültürü anlayışına karşı çıkılmış ve daha çok günümüzün araştırılmasına ağırlık verilmesini ve sosyo-kültürel sorunlarla uğraşması istenmiştir (bkz. Kaschuba, 1999:93). Bu bağlamda, ayrıca, 1889 yılında kurulan 'Alman Halkbilimi Müzesi', günümüzde 'Avrupa Kültürleri Müzesi' (1999) olarak yeniden isimlendirilmiştir. bkz. Museum of European Cultures, <http://www.euromuse.net/en/museums/museum/view-m/museum-europaeischer-kulturen/?sprache=2&ZURID=8>, ulaşım 10.11.2009 (Almanca kaynaklar hakkındaki yardımları için Avdo Karataş'a teşekkür ederim.)

⁴⁴ Bu konuyla ilgili teorik bilgi için bkz. Vermeulen ve Roldan (ed), 1995. Örnek bir derleme için bkz. Craith vd. (ed.), 2008

kapsamında alan araştırması, katılarak gözlem, görüşme veya sözlü tarihten de yararlanmaktadır.⁴⁵

Özetle, evrensel ölçekte yaşanan süreçlerin etkisi ve AB gibi oluşumlarla, Avrupa bakışını kendisine çevirmiştir. Birliğe son yıllarda katılan ülkeler ve içlerindeki etnik azınlıklar, göçmenler, mülteciler gibi grupların varlığı, antropoloji, etnoloji ve halkbilimin özellikle Avrupa entegrasyonu ve Avrupa(lı) kimliği konusuna karşı duyarsız kalmadığını göstermektedir. Dolayısıyla yeni bir bölüm adı olarak ‘Avrupa Etnolojisi’ veya yeni bir alan olarak ‘Avrupa Antropolojisi’, sadece bilimsel bir isimlendirme değil, bir konsept değişiminin de parçasıdır. Ancak ayrıca Avrupa’nın klasik antropoloji teknikleriyle incelenmesinin Avrupa’yı “tribalize” edeceği argümanı da (Macdonald, 1996:467), güçlü bir eleştiri olarak tartışmalardaki yerini almıştır.

Bu halde, Avrupa etnolojisinin ve Avrupa antropolojisinin, günümüzde bu kadar öne çıkmasında dört temel unsurun etkili olduğu sonucuna varılabilir. İlk olarak *Volkskunde*, Nasyonal Sosyalizm için bir kaynak olarak kullanıldığından, savaş sonrasında başta Almanya olmak üzere birçok ülkede dönüşüme girmiştir (bkz. Penny, 2008). İkinci olarak yine savaş sonrasında ve ilerleyen dönemlerde, küreselleşme ve transnasyonalizmin, Avrupa’daki etkilerinin çok belirgin bir şekilde görünürlük kazanması belirleyici olmuştur. Böylelikle 1960 ve 70’lerde halkbilimi, kendini bir ‘kültür bilimi’ olarak yeniden konumlandırmış ve özellikle dinamik şekilde varlık gösteren, dini, sosyal veya etnik, toplum veya grupları, inceleme

⁴⁵ Bu konuları Avrupa Etnolojisi bağlamında, alt başlıklar olarak sunan Göttingen Üniversitesi, Kültürel Antropoloji/Avrupa Etnolojisi bölümü, Avrupa Etnolojisi’nin amacı, insanların yaşam şekillerini araştırmak olarak tanımlanmaktadır. Araştırma konuları ise kendi ifadeleriyle, ‘norm ve değerlerin ifadesi olarak hem manevi hem de maddi, kültürel varlıklardır. Sosyal sınıflar ve gruplar arasındaki müşterek süreçler de ayrıca önemlidir’. Yaklaşımındaki değişikliği yansıtan da yine kendi tanımlarıyla, kültürel araştırmacının, ‘sadece geçmişte değil; modern yaşamda da istikrar ve değişimi, karşılaştırmalı yöntemle göstermek’ istemesidir. Göttingen Üniversitesi, Avrupa Etnolojisi Bölümü Web Sitesi, <http://www.kaee.uni-goettingen.de/english/english.htm>, Nisan 2008

alanına almıştır. Üçüncü unsur ise özellikle göçmenler ve mültecilerin de artık Avrupa ülkelerinde yaşıyor olması ve onlara yönelik entegrasyon dahil bir çok konuda ilginin artmasıdır. Dördüncü ve son unsur ise Doğu Bloku'nun çöküşü ve Almanya'nın [ikinci] birleşmesiyle, bir bütün olma hedefini benimseyen AB'nin, bu hedefi doğrultusunda 'ortak değerler' yaratma kaygısının belirmesidir. Bu sebeple, AB'nin hareketleri de antropoloji çalışmalarına konu olmaktadır.

Yeni Bir Alan Olarak 'Avrupa Birliği Antropolojisi'

Avrupa Antropolojisinin bir parçası ya da alt dalı olarak Avrupa Birliği Antropolojisi de kuşkusuz, bu çalışmanın temel yaklaşımı açısından önemlidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından, kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 1996 yılında AB'ye dönüşmesinin ardından, kendini daha sık tanımlamaya ve tanıtmaya başlamıştır. Yanı sıra Demir Perde ülkelerinde komünizmin ardı ardına çöküşüyle Batı Avrupa, bu ülkelerle yakın ilişkiler içine girmiş ve birçoğunu AB üyesi olarak bünyesine almıştır. Genişleme olarak tabir edilen bu süreç, tüm üye ülkelere ekonomik ve siyasal değişim kadar sosyal değişimi de getirmiştir (bkz. 2.2.AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi).

Hem Birlik içersinde ortak bir Avrupa söylemi oluşturulması hem de alınan ekonomik ve siyasal karar ve düzenlemelerin, ülke yasa ve uygulamalarını değiştirmesi, toplumsal bir karşılık içerdiğinden, özellikle durumun kültürel çerçevesi, sosyal antropoloji ve hatta folklor çalışmalarının, bu alanla ilgilenmesine sebep olmuştur. Örneğin Avrupa'nın din, tarih ve ortak kültür gibi özelliklerini ve bunlar üzerinden yürütülen tartışmaları değerlendiren Wilson, AB'ye yönelik antropoloji temelli çalışmaların, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren dönüşen Avrupa

toplumunun ve kültürünün, tarihsel yönünü de kapsamı gerektiğini belirtmiştir (Wilson, 1993:5). Bellier ise AB'nin kültürel yönüne şöyle dikkat çekmiştir:

“Avrupa Birliği, gördüğümüz kadarıyla kurumlar, davranışlar ve ulusal ve diğer yerel kültür tipleriyle, bazen çatışan bazen de inkâr edilen fikirlerden oluşan kendi kültürünü yaratıyor. Ancak bütün bunlardan çıkan tek önemli sonuç, Avrupa boyunca oluşan kimliklerin şekillenmesi ve kendi sınırları dışındaki Avrupa kimlikleridir” (Bellier, 2000:8).

‘Avrupa Birliği Antropolojisi’ konusunda başta gelen iki isim olarak Bellier ve Wilson, AB'nin kendine has siyasal ve sosyal bir kültür yarattığı düşüncesinden hareketle, antropoloji çalışmalarında, AB'deki kültür ve kimliğin anlaşılması esnasında yaşanan deneyimlerin, yani AB'nin oluşturmaya çalıştığı Avrupa'nın, inşa ve şekillendirme sürecinde hangi parçaların bu bütünü oluşturduğunun, incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (bkz. Bellier ve Wilson, 2000:8). Bu çalışmada esinlenen temel fikirlerinden birisi budur. Ancak Avrupa'nın antropolojisinin yapılabilirliği tartışmalarıyla paralellik gösteren ve bu tartışmaların bir sonucu olan ‘Avrupa Birliği Antropolojisi’, yeni olmakla beraber, geniş bir konu yelpazesine sahiptir⁴⁶. Kimlik ve kimlik tipleri (tireli, melez, transnasyonal vb.), ulus devlet, milliyetçilik, din, entegrasyon, küreselleşme, yerellik gibi günümüz antropolojisinin çalıştığı konuları, AB unsurunu gözeterek de ele almak mümkün olduğu gibi, sadece bunun üzerinden değişim, dönüşüm, ayrışma gibi perspektifleri irdelemek de olanaklıdır.

Bu çalışma, Türkiye ve Avrupa ikiliği üzerine kurulduğundan, *Avrupa içi* bir akademik süreç bu çalışmayla bağlantısız görünse de Avrupa'nın ve bu bağlamda AB'nin *merak edilebilir* ve *araştırılabilir* olması, bizzat bu yaklaşım değişikliğindedir. Yanı sıra Türkiye kırk yıl önce imzaladığı antlaşma ile AB

⁴⁶ AB Antropolojisine ilişkin örnek çalışmalar için bkz. Parman (ed.), 1998c; Wilson, 1998; Wilson ve Smith (ed.), 1993; Shore, 2000; Bellier, 2000; Bellier ve Wilson (ed.), 2000b

sürecine eklemlenmiş, bu bağlamda yasal, ekonomik ve hatta sosyal birçok değişikliği yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir. Türkiye'nin aday ülke konumu, bu durumu pekiştirmiştir. Sonuçta, Türkiye, “henüz” bir AB üyesi olmasa da, bulunduğu yakın konumu, onu Avrupa Birliği Antropolojisi alanına dahil etmektedir.

Alan Deneyiminden Geriye Kalanlar

Bu araştırmanın bana öğrettiği en önemli nokta, AB üzerine araştırma yapmanın oldukça zor bir süreç olduğudur. Çünkü AB hem çok geniş ve detaylı bir oluşum ve çok da düşmanı bulunuyor. Bu yüzden AB hakkında, bir imge araştırması yapılsa da araştırmayı gerçekleştiren kişi bu tartışmalardan bağımsız kalamıyor. AB konusunu hayatıma kattığım andan itibaren, yakın çevrem ile AB “yandaşı” ya da “karşıtı” olma kutuplarında, çeşitli sohbetler yaşamaya başladım ve bu, devam etmekte. Belki de bu nedenle, AB’yi “yandaşı” ya da “karşıtı olmadan” görmek, bu çalışmanın temel perspektifini oluşturdu. Yanı sıra çalışmada, yine AB hakkında araştırma yapan, yazan ya da konuşan birçok kişinin karşılaştığı, Avrupa “hayranlığı” veya “karşıtılığı” etkili olmamışsa da, antropolojinin “Öteki”ne bakışı kapsamında ürettiği ve adeta genlerine işlemiş olan oryantalizasyon, ironik bir biçimde araştırmaya yansdı. Bu, bir özeleştiriden çok, yazım aşamasında hissettiğim bir durum ve ilerdeki çalışmalarına da esin kaynağı olacak bir tespit.

Önceki bölümlerde de belirttiğim gibi çalışmanın temel yöntemi ışığında, AB'nin ortaya çıktığı, tartışıldığı, konuşulduğu ortamlarda bulunularak, öğrencilerle bu konuda sohbet ederek, azami düzeyde katılımı hedefledim. Bu araştırma, klasik etnografi çalışmalarından farklı görünse de, ‘her antropolojik çalışma, görüşmelerle

sınırlı kalamayacak denli toplumsaldır ve katılıma açıktır' düşüncesiyle katılım unsurunun üzerinde durmaya çalıştım.

Alan araştırmasını gerçekleştirdiğim yaklaşık bir yıllık dönem içinde her iki üniversitede de görüşmeler dışında vakit geçirmeye, mekansal ve yaşamsal olarak üniversitelerin nasıl yerler olduğunu gözlemlemeye çalıştım. Günlerinin çoğunu ve yaşamlarının ortalama beş yılını buralarda geçiren öğrencilerin, düşüncelerini ürettikleri, paylaştıkları ve tartıştıkları bu alanları anlamaya çalıştım. Üniversiteleri seçmekte en öne çıkan sebebim olan bilgi alanını, sadece yazılı kaynaklarla değil; yaşamsal kaynaklarla da görmeye çalıştım.

Bu yüzden, çeşitli öğrenci topluluklarının ve siyasi gençlik örgütlerinin toplantılarına katıldım. Verilen aralarda, yemek buluşmalarında ve sohbetlerde onlarla birçok fikir alışverişinde bulundum. Yanı sıra farklı siyasi görüşlerden ve düşüncelerden öğrencilerin dağıttığı bildirimleri topladım. AB ile uzaktan yakından ilişkili stantlarda, sergilerde ve toplantılarda vakit geçirmeye çalıştım. Burada birçok bağlantı kurdum. Hatta gözlem amacıyla katıldığım bir seminerler dizisi vesilesiyle, katılımcılara verilen sertifikalardan almaya dahi hak kazandım.

Bu seminerler dizinde bir öğrencinin gülererek, "Seni gördüğüm zaman, bir gazeteci ya da bir casus bizi dinlemeye geliyormuş gibi hissediyorum" sözü, bu kez, büyük bir kalabalık içinde saklanarak araştırma yaptığımı sandığım için beni hayli şaşırttı. Ancak, dini bir grupla gerçekleştirdiğim yüksek lisans çalışmamda karşılaştığım tepkiyle aynı olan bu benzetme, bende olumsuz bir etki yaratmadığı gibi; aksine bu sefer beni cesaretlendirdi (bkz. Nahya, 2004).

Yine birçok araştırmada olduğu gibi görüşmelerin sonu, neredeyse bütün öğrencilerin, "Peki sen ne düşünüyorsun bu AB konusunda?" sorusuyla son buldu.

Haklı bulduğum bu soru, görüşme sonrasındaki sohbetleri de tetikledi. Aynı zamanda AB hakkında konuşmanın, öğrencilere hayli sıkıcı geldiğini de eklemem gerekir. Bu, beni, görüşmeleri, eğlenceli kılmak ve dikkatlerini sürekli toplamak gibi bir zorunluluğa itmiştir. Bu olasılığı düşünerek, sorularının sonuna yerleştirdiğim provokatif sorular, bu sorunun çözülmesine bir parça yardımcı oldu. Görüşmeler ve tartışmalar sırasında, öğrencilerin zihinlerinde yeni soruların canlandığını ve bazen de onları bilgilendirmek zorunda kaldığımı eklemeliyim.

Araştırmada, görüşmecilerin eşit sayıda, AB'ye olumlu, olumsuz ve çekimser bakanlar olarak ayrılmasına özen göstermek istediysen de özellikle Ankara Üniversitesinde olumlu bakanı bulmak hayli zor oldu. Metinde de görüleceği gibi, 'olumlu' bakanların, içerik olarak ne kadar olumlu baktığı da tartışmalı. Bu sebeple ATAUM'da çalışmakta olan bir uzman arkadaşımın yardım istedim. Ancak kendisi, AB Hukuku uzmanlık dersi alan yetmiş öğrencisinin tamamının AB üyeliğine karşı olduğunu ve bana ne yazık ki yardımcı olamayacağını söyledi. Bu şaşırtıcı bir deneyim olmakla beraber bir veri olarak çalışma bağlamında çeşitli açılımlar sağladı.

Öğrencilerle gerçekleştirdiğim sohbetlerin çoğunda, AB politikaları kadar, haliyle 'Avrupalı olmak' konusu da tartışıldı. Öğrencilerin hepsi bana kendi fikrimi sorduğundan, onların fikirlerini analiz ettiğim için, onlara açıkladığım görüşlerimi burada da dile getirmemin etik bir sorumluluk olduğunu düşünüyorum. Ben de bazı öğrenciler gibi, kendimi ne Avrupalı ne de Doğulu-Ortadoğulu hissediyorum. 'Bir yerli olmak' gibi bir kaygı taşımamakla beraber, birçok kültürün geçmişten bugüne karşılaştığı, karıştığı ve çatıştığı bu coğrafyanın, bende bu izlenimi yarattığını düşünüyorum. Bu araştırma ile antik dönemin yaşam biçiminden, Osmanlı'ya kadar

geniş bir tarihsel gelenek bağlamından uzak olmadığımı; ama en önemlisi Cumhuriyet rejiminin Batılılaşma çabalarının bana yansıdığını/yansıtıldığını düşündüğüm bu siyasi geçmişin, Avrupa hakkındaki fikirlerimde etkili olduğunu gördüm. Bu araştırmanın bana en büyük faydası da, kimi zaman kendimizden hızla uzaklaştığımız kimi zamanda kendimizi ısrarla bağlamaya çalıştığımız Avrupa'nın neresi olduğu ve 'Avrupalılar' ile kimlerin işaret edildiği sorularını kendimce tartışmış olmamdır. AB'nin özellikle kültürel açıdan nerelerde, nasıl gezindiği, bu araştırmanın gerek alan gerekse de okumalar vasıtasıyla bana düşündürdüğü ve öğrettiği konular oldu.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İmge

1.1.1. İmgelemek: İmge'nin Üretimi

İmge kavramı, köken olarak, Latince *imago* yani 'kopya, benzerlik, herhangi bir betimleme, portre'; çoğul haliyle de 'ataların portreleri, ölülerin gölgeleri veya ruhları; zihinsel resim, düşünce, kavramlaştırma'; retorik olarak da 'metafor, benzetme' anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ Türkçede ise (1) sınırların merkezci bir uyarımı olmaksızın zihinde kendiliğinden canlanan duyumsal şekil, hayal ve (2) gerçekleşmesi olanaksız veya pek güç olan düşünüyü, düş, hayal (TS, 1969:370) olarak açıklanan imge kelimesindeki ortak tanımlama onun *hayal* özelliğidir. Hayal, (1) olmuş veya varmış gibi insanın kafasında tasarlayıp canlandığı şey, düş, imge ve (2) görüntü (örneğin insanın aynadaki hayali) olarak tanımlanmaktadır (TS, 1969:332). Her iki kelimeye de bakıldığında zihinde bir canlandırma, *görme*, bir kurgu oluşturma ve bir şekillendirme yapılmaktadır. Örneğin fikir ve düşünce olarak Türkçeye çevrilen *idea*, Yunancada 'görmek' anlamına gelmekte ve aynı anda *eidolon* yani 'görülebilir imge' kelimesini de türetmektedir (Mitchell, 1986:5).

Antik Roma dünyasında *imago*, ölmüş atanın yüzü, yani *prosopon* (*πρόσωπον*, yüz, portre) örnek alınarak yapılan ve ailenin oturduğu evin holünün, sağ ve sol kanatlarında muhafaza edilen, balmumundan yapılmış bir maskedir. Bu maskelerin ve heykellerin kullanımı çok uzun süre, soylu ailelere mahsus bir şey olarak kalmış olması ihtimaliyle, pleb sınıfı içerisinde belki de hiçbir zaman tam olarak

⁴⁷ Atakay, 2004:72 ve yanı sıra Latince-İngilizce Sözlük, *Imago*, <http://arts.cuhk.edu.hk/Lexis/Latin/>, ulaşım, Nisan 2007; English Word Information, *Imag-*, *imagi*, http://www.wordinfo.info/words/index/info/view_unit/2882/ ulaşım, Nisan 2007

yaygınlaşmamıştır (Mauss, 2005:452). Görünen o ki bu gelenek, ikonografi (Yun. *eikon* yani imge ve Yun. *graphein* yazmak) ile sürdürülmüştür. Bir yanıyla, doğaüstü varlıkları resmetme, bir yanıyla da ölmüş olan atayı yani Hıristiyanlığın kurucularını/atalarını yaşatabilme ve hafızada tutabilme düşüncesiyle, her iki açıdan da -senkretik bir yaklaşımla- ikonalar, günümüze kadar ulaşmıştır. Anlam itibariyle ikonalar birer imge olarak, resmetme fikrinden farklı ve aşkın işlevleriyle, toplumsal (ve özellikle dinsel) yaşamda yer almaktadır. Dolayısıyla imgenin *sadece* görsellikle sınırlı olmayan bir düşünce yansıması ve anlam olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu durumda imge; resim, heykel, görsel yanılsama, harita, çizim, rüya, sanrı, manzara, tasarım, şiir, desen, anı ve hatta izlenim konularını kapsayan bir kavramdır. Ancak bu konuların her birini, kendi bağlamında, imgeyle ilişkili olarak değerlendirmek de yetersiz kalmaktadır. Çünkü tüm bu konular, imge açısından ortak bir noktaya sahiptir. Bu gerekçelerle Mitchell imgeyi, ‘zaman ve mekan içinde göç etmiş, süreç içinde derin mutasyonlara uğramış ve uzaklara yayılmış geniş bir aile’ olarak nitelendirmektedir (Mitchell, 1986:9). İmge, kısıtlı bilgiye ya da duyuma dayandırılarak da oluşturulabileceğinden stereotipleri de kapsamaktadır. Çünkü stereotipler,

“insanları bir takım türlere, tiplere bölmeyi ifade eden zihinsel yapıtlardır. Belli özelliklerin her zaman gerçeğe ve olumlu kanıtlara dayanmaksızın sadece mevcut bulunması gerektiği kanısına dayanır. Bir başka ifade ile, kafamızdaki düşünceleri sadeleştiren birtakım zihinsel ameliyelerdir” (Bausinger’den akt. Kartarı, 2001:214).

Eriksen, stereotiplerin nedenleri ve kullanımları üzerinde dururken, onların düzen yaratmak, toplumun kaynaklara erişiminde öncelikleri ve farklılıkları meşrulaştırma aracı, ya da sınırların tanımlanması için aracı bir ifade biçimi oldukları sonucuna varmıştır (Eriksen, 2002:44). Daha detaylı bakılırsa stereotipler, grupların

geleneklerini güvenlik, düzen ve saygınlık içinde kendilerine kurdukları barikatlar içinde tutan, tutarsız ve kavramsal kaleler yaratırlar. Grup karakteristiğinin sosyal inşasında işlev görürler. Bir ortak karar olarak stereotipler, sosyal dayanışmayı ve entegrasyonu da destekler (Rapport ve Overing, 2000:343-344). Şu halde stereotipler, içsel işleve sahip dış tanımlamalardır. Tek bir toplum ya da toplumun birlikteliği için olumlu, ancak toplumlar arası ilişkiler açısından çatışma yaratabilecek nitelendirmelerdir.⁴⁸ Çünkü bu nitelendirmeler, hızla ve kolaylıkla bir damgalamaya kayabilmektedir.

Damgalama (*stigmatization*) ise en az iki temel bileşeni kapsayan bir sosyal yapıdır. İlk olarak farklılığın kabulü bazı ayırıcı karakteristikler veya “etiketleme”; ve ikinci olarak da kişinin değerini düşürme üzerine temellenmektedir (Dovidio vd.,2000:3). Goffman’ın belirttiği gibi oldukça geniş bir çerçeveye sahip olan stigmatizasyon, “bedenden nefret etme” (örn. fiziksel bozukluklar), “bireyin karakterini lekeleme” (örn. akıl hastalıklar, işsizlik, alkol gibi bağımlılıklar) ve “tribal kimlikler” (örn. ırk, cinsiyet, din veya millet) açısından üretilmektedir (bkz. Goffman, 1963). Bu sebeple imge, kimi zaman bir “damga” ya da “etiket” de olabilir.⁴⁹ Bu stereotipler, damgalar, önyargılar, bir etninin, ulusun ya da grubun kendi sınırlarını çizse de; özellikle etnik kimlikler üzerinden gidilirse, ‘kişisel ve toplumsal alışverişler olsa dahi sınırların kalıcı olduğu’ (Barth, 2001:12) görüşü bağlamında düşünüldüğünde, bu kategorizasyonların da toplumdaki işlevleri nedeniyle kalıcı

⁴⁸ Stereotipler için ayrıca bkz Lippmann, 1947

⁴⁹ Etnik damgalama için ayrıca bkz. Eidheim, 2001

olabileceği sonucuna varılır. Bu halde imgeye dahil olan bu kategorileştirmeler, kimlikle imgeyi de yakınlaştırmaktadır.⁵⁰

Tam da bu sebeple imge, kimlik bileşenleri kapsamında iç/öz ve dış tanımlama, daha da detaylandırırsak ayırıştırma, farklılaştırma gibi kavramlar bağlamında da ele alınabilir. Bireyin ve üyesi olduğu toplumun, “kim” ve “kimlerden olduğu” şeklindeki tanımlayıcı soruları, “kendisini neye (nelere) dayanarak ayırt ettiği” soruları ile tamamlayan kimlik kavramı, aidiyet kategorilerinin çoğalmasıyla artmakta, içerden (emik) ve dışardan (etik) atıflarla daha da karmaşıklaşmaktadır (bkz. Aydın, 2003a:470-471).

Sonuçta bu geniş hali ve anlamıyla ‘imge’ kavramı, sadece görülebilen, somut nesnelere ya da kişileri değil; anlamlarını ve işlevlerini de içermektedir. Bu noktada, imgenin aynı anda bir ‘hayal’ olması, onu canlı tuttuğu gibi, değişebilmesini de sağlamaktadır.

İmge üzerine yapılan çalışmalarda, sanattan, popüler kültüre ve milliyetçiliğe kadar uzanmaktadır. Bu çalışmalarda ağırlık, edebiyat (özellikle karşılaştırmalı edebiyat), tarih ve psikoloji alanlarındadır.⁵¹ Amaç ise, imgenin, toplumsal belleğin bir dışa vurum şekli olduğu düşüncesinden hareketle, imgenin, toplumsal ve kültürel olayların, sanata, edebiyata ve düşünce sistemlerine yansımalarını araştırmaktır (bkz. Ulağlı, 2006). Dolayısıyla, sosyal antropoloji ve sosyoloji de imge çalışmalarında kendine yer bulmaktadır.

⁵⁰ Siyasi ve kültürel sınırlara adeta meydan okuyan AB’nin bu bağlamda izlediği yol, bu sınırları yıkmak ve bu kategorizasyonları, kültürel etkileşimin tüm vasıflarını kullanarak dönüştürmektir. Ancak yerine, ‘Avrupalılık’ gibi yeni bileşenli kimlikler önermektedir (bkz. 3.3.Avrupalılık).

⁵¹ Disiplinlerarası imge çalışmaları için bkz. Ulağlı (ed.), 2006. Yanı sıra sanat çalışmalarında bir imge araştırması örneği için bkz. And, 1999

Bu halde imge, bir halkın, başka bir ya da daha fazla halk hakkındaki, soyut ve somut, tüm fikir, hayal ve yargılarını içeren, gücünü toplumsal bellekten alan ve sosyo-kültürel yansımaları bulunan, bir düşünme biçimi olarak tanımlanabilir. Örneğin Batı'nın Doğu'ya bakışının sanatsal, siyasal ve sosyal bir yansıması olarak Oryantalizm de bir imgedir. Oryantalizmi, 'bu uygarlığın kültürel ve ideolojik açıdan değişik bir anlatım şekli, kelime hazinesi, bir eğitim ve öğretim; kurumlar beraberliği, hayaller ve düşünceler toplamı, doktrinler ve hatta sömürge yönetimi için gerekli bürokrat kadrolar ve yerli yönetim elemanları' olarak tanımlayan Said'le başlayan eleştirel yaklaşım da (Said, 1995:12) bu bağlamda bir imge çalışmasıdır. Bugün de Avrupa'nın, kendisi dışında kalan tüm çevresine (*periphery*) bakışı, dünyanın önceliğinde olan konulardır.⁵²

İmge çalışmalarını kapsayan imgebilim, Ötekine karşı duyulan merakın giderilmesi işlevinde kendini göstermektedir. Ulağlı, imge çalışmalarının Avrupa'da yoğunlaştığı tespitini yaparken, çeşitli gerekçeler de öne sürmektedir. İlk olarak AET'yle beraber 'Avrupa toplumları arasındaki yakınlaşma' ve 'ortak bir Avrupa kimliği kurma çabaları', imge çalışmalarındaki yükselişte etkili olmaktadır. Öteki gibi ayrımları yaratan bu Avrupa kimliğiyle, Avrupa'da bulunan yabancılar, bir zıtlık oluşturmaktadır. Ancak bu Avrupa dışından halkların, 'göçmen' olarak Avrupa'da bulunuşları, imge çalışmalarının artmasına da sebep olmaktadır (Ulağlı, 2006:21). Bu yüzden, ulusal önyargı ve stereotiplerin kökenini, sürecini ve işlevini tanımlamak; bunları açığa çıkarmak; analiz etmek ve insanların, bunun farkında olmasını sağlamak da imgebilimin amaçlarıdır (Beller, 2007:11).

⁵² Avrupa'nın Doğu imgesi için bkz. Kabbani, 1993; İslam imgesi için örnek olarak Hourani, 1994; Balkan imgesi içinse bkz. 3.9. Merkez ve Çevre.

Çünkü milliyetçilik, ulus devlet ekseninde, sadece bir ulus yaratma ilkesiyle sınırlı kalmamaktadır. Billig'in tespitinde olduğu gibi 'milliyetçilik, [ulusal] kimliği hissetmekten daha fazlasıdır; dünyanın yorumlanmasından ya da bir teoriden de fazlasıdır; milliyetçilik uluslar dünyasında var olmanın da yoludur' (Billig, 1997: 65). Bir ulus, kendi varlığını tanımlamak ve kabul ettirmek için, kolektif bir söylemle, dış dünyaya yani diğer uluslara karşı bir sorumlulukla da hareket etmektedir. Ek olarak Boxhoorn, kimlik fikrinin, 'paylaşılan ve bazen yapay olarak yapılandırılan, tarihsel deneyimden, hafızadan ya da bir mitten ya da bu üçünün kombinasyonundan ne daha fazlası ne de daha azı' oluşuna dikkat çeker. Bu halde süreç, Avrupa ulus devletlerinin kuruluşuna kadar gider ve hatta sonuçta "ulusal kimlik yoktur: bu bir imgedir" (Boxhoorn, 1996:140).

Kimliğin yapaylığına ve imgeselliğine dikkat çeken bu yorum, Anderson'un ulusal kimliklerin icat edilmesini aktaran 'hayali cemaatler' (*Imagined Communities*), açıklamasıyla birleştiğinde; kimliğin bileşenlerinde ve yapaylık kavramının tam da altında, bir hayal yani imge üretimi olduğu sonucuna gelinmektedir. Bu açıdan Shore, AB'nin, kurumları, memurları, tek pazarı, Euro'su, yasaları ve yönetmelikleri, eğitim amaçlı öğrenci değişimleri, icad edilen sembolleri ve gelenekleri, AB tarihçiliği ve Eurostat'ıyla, yeni Avrupa'nın bir siyasi varlık ve topluluk olarak düşünülmesini/hayal edilmesini (*imagined*) ve de birinin kendisini bu topluluğun bir parçası olarak tasarlamasını, mümkün kıldığını ifade etmektedir (Shore, 2000:26). Dolayısıyla imge, ulus ve milliyetçilikten bağımsız olmayarak, hem içe hem de dışa yönelik işlevleri nedeniyle, ikilidir. Belki de bu sebeple Atakay, imgeyi bir aynaya benzetirken şunu dile getirmiştir: "İmge (...) aynayı andırır; ne üzerindeki görüntüdür o ne arkasındaki sır: Görüntüyle sırrın birlikteliğini mümkün kılan, kendi de bu

birliktelikle varlık kazanan aynadır” (Atakay, 2004:68). Fakat bahsedilen bu iki yön de gücünü, ortak iki noktadan almaktadır: *resmi tarih* (ulusal tarihçilik) ve buna göre şekillenen/şekillendirilen *toplumsal bellek*.

1.1.2. Bellek, Tarih, İmge

Halbwachs ile sosyal bilimler literatürüne yerleşen toplumsal bellek kavramı, tarihle ve kimlikle ilişkilidir. Milliyetçiliğin ortaya çıktığı dönemlerde fazlasıyla etkin olan ulusçu tarihçilik, bir tarih yazımından çok, ‘ulusçuluk amacıyla bir mitos oluşturmakla’ ilgilenmiştir ve bu haliyle tarihçilik, ‘kendi söylemini kurarken yarattığı biz ve öteki kategorileri ile çatışmayı kışkırtmakta, barışçıl bir dünyanın doğuşunu’ geciktirmektedir (bkz. Tekeli, 2007:135-136). Dolayısıyla tarih içindeki yaklaşımın belleğe, özellikle ulus devletleşmeyle doğrudan bir etkisi olmaktadır.

Öte yandan bir toplumun belleği, kendi varlığıyla da sınırlı değildir. Örneğin ‘belleğin canlı ve sürekli iletişim içinde kalması alış verişe bağlıdır; alış veriş değiştiği, duraksadığı ya da kaybolduğu takdirde unutma ortaya çıkmaktadır’ (Assmann, 2000:41). Bu açıdan belleği canlı tutan unsurlar hatırlatma figürleri ve tarihtir. Halbwachs’ın, aynı zamanda modeller, örnekler, bir çeşit öğretici parçalar olarak tanımladığı hatırlatma figürleri, genel tavrı ifade ederken, sadece geçmişi yeniden üretmekle kalmaz; aynı zamanda var oluş biçimlerini, özelliklerini ve zayıflıkları tarif eder (akt. Assmann, 2000:43). Buna verileri, belgeleri ve bilgileri toparlayan, düzenleyen ve yorumlayan tarihçi unsuru da eklendiğinde ‘tarihin yeniden yazılması’ işlemi gerçekleşmiş olacaktır. Böylece tarih, belleğe müdahale edebilme, onu değiştirebilme erkini kullanmaktadır. Bu bağlamda Connerton günümüzdeki olaylarla rahatlıkla örtüştürülebilen ‘tarih’i şu örnekle açıklamaktadır:

“[Ortaçağ İslam] tarih yazıcılığında, “Haçlı Savaşı” ve “Haçlı Savaşçısı” sözcükleri hiçbir zaman görülmez. Çağın İslam tarihçileri, Haçlılardan ya “Kafirler” ya da “Franklar” diye söz eder, on birinci yüzyılın sonlarıyla on üçüncü yüzyılın sonları arasında bunların Suriye, Mısır ve Mezopotamya’da başlattıkları saldırıları, Müslümanlar ile Kafirler arasında daha önce yapılmış savaşlardan farklı değilmiş gibi görürler. Üstelik bunların, Suriye’de onuncu yüzyıl içindeki ve öncesindeki savaşlardan, Endülüs’te İspanya’nın geri alınmasını sağlayan savaşlardan ve Sicilya’da Normanlar’a karşı yapılan savaşlardan temelde hiç ayrılmadığı düşünülür” (Connerton, 1999:28).

Toplum, kendini tanımlarken, aynı zamanda kendinden olmayanları da hatırlamakta; tarih yazımıyla, kendini özelleştiren noktaları, tarihteki farklılaştırıcı imgeleri de yaratarak tamamlamaktadır. Bu noktanın aynı zamanda, kültürel farklılıkları destekleyen bir özellik olması, ötekileştirmeye uygun zemini hazırlamaktadır. Farklılıkların, fark edilmesi ve dönüşmesi içinse bir (ya da fazla) temas gereklidir. Asgari temasın en iyi örneği ise toplumların en sert biçimde karşılaşma imkanını yakaladığı ‘savaş’ (dönemi) olgusudur. Beller da bu noktaya dikkat çeker ve politik gerginliğin, çatışma veya savaşın olduğu durumlarda, imgeler çoğalmaktadır ya da öteki’ne ve genelleştirilmiş önyargılara ilişkin bilgiler akla gelmektedir (Beller, 2007:11). Aynı zamanda yüzyıllar boyunca birbirleriyle savaşan halkların tarihine de sahip olan Avrupayla, Türk imgesinin kökenini oluşturan Osmanlı da, büyük oranda, birbirleriyle yaptıkları savaşlarla imgelerini üretmişlerdir.

Bu nedenle, AB ile tamir edilmek istenen ‘bölünmüş Avrupa’nın tarihi de, ‘birleşik Avrupa hayali’ kadar eskidir. İki dünya savaşı ve bu iki savaş arasındaki dönem, modern savaşın yarattığı yıkım, ulusal ve etnik çatışmalar, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi veya yerinden edilmesi, büyüklü küçüklü devletlerin yeniden ve yeniden kurulması, Avrupa’nın yakın dönemdeki hafızasında bulunan

olaylardır. Buna çok daha yakın zamana ait Soğuk Savaş dönemi ve bu dönemin sona erışı de eklenmelidir. Ancak Avrupa halkları ve yakın geçmişte bu savaşların sonuçlarını farklı açılardan da olsa yaşamış olanlar, bazı anıları unutma ya da geride bırakma gibi bir seçenikle karşı karşıyadırlar.

Toparlarsak, bugünün Avrupalısı, Sakallı'nın sözleriyle, 'Avrupa'nın geçmişinin kötü mirasını reddedip kalan iyiyi, ulaşılmış olanı kabullenmek ister. Günümüzün Avrupalısı olumlu kazanımların üzerine oturmak ister, onu kabullenir' (Sakallı, 2006:69). Bu açıdan tarihi yorumlayış, toplumların diğer toplumlar hakkındaki fikirlerini belirleyebilecek ve bunu toplumsal belleğe kaydedecek denli güçlü ve dönüştürücüdür. Ivan Pfaff'ın örneğinde görüldüğü gibi, Çeklerin Avrupa'ya olan yakınlığı, Slavizme yönelik düalizm, antitez, karşıtlık, hasımlık ve polarizasyondur. Bu halde, bugün Avrupacılık, Çekler'in Rusya ve Panslavizm karşıtı fikirleriyle birleşmektedir (Pfaff'tan akt. Rovna, 2001:58). Avrupa'nın bugünkü tarihinde baskın olan unutma eylemi, 'yeni bir kimlik için' bazı "kötü" anıları unutmak anlamındadır. 'Yeni bir kimlik için unutmak', 'yeni paylaşılan hatıraların yapılandırılması sürecinin bir parçası olmaktadır. Çünkü yeni hatıralar, üstü kapalı olarak paylaşılan bir sessizliğe eşlik etmektedir' (Connerton, 2008:63). Sancar, Connerton'ın bu unutma biçimini 'hafıza boşluğu' olarak değerlendirilmektedir. Avrupa, en iyi yol olarak unutmayı tercih etmiştir. Kendisinin veya yakınlarının yaptıklarını; kendilerine ya da yakınlarına yapılanları unutmak, Avrupa'nın iki dünya savaşı sonrasında itibaren tercih ettiği yaklaşımdır. Bu da geçmişte işlenen korkunç suçlara dair kolektif bilginin içinde kaybolacağı bir 'hafıza boşluğu' yaratma beklentisiyle bağlantılıdır (Sancar, 2007:162). Ancak son aşamada hafıza, hatırlama ve unutmanın diyalektiğine açık; birbirini izleyen bozulmaları

bilinçaltında bulunduran; manipülasyona ve benimsemeye karşı hassas; uzun süreli bir durağanlığa ve sürekli bir uyanışa duyarlı, daimi bir evrimi sürdürmektedir (Nora, 2006:285). Dolayısıyla bütün bu içeriğiyle imge tanımı, ‘bir kişi, grup, etnisite veya ‘ulus’un itibarı ya da zihinsel veya söylemsel temsiliyeti’ (Leersen, 2007:342) olarak detaylandırılmalıdır.

Özetle imge, devamlı olarak iki yönlü işleyen bir kavramdır. Bir yönüyle herhangi bir kültürün ya da halkın kendini dışarıya ifade ederken ürettiği, yani içerden dışarıya doğru ilerleyen bir yapılanmadır. Örneğin Osmanlı, güçlü, zengin ve üstün bir imaj (*image*) çizmiştir. Ancak karşı halklar bunu “barbar”, ‘İslam’ın Kılıcı’ gibi isimlendirmelerle karşılaşmıştır. İkinci yönünü gösteren bu nokta da imge araştırmalarının yoğunlaştığı alandır; yani halkların birbirlerini algılayış biçimleri. Şüphesiz, karşı tarafın kendini ayırıştırma unsuru da imgenin meydana gelmesinde etkili olmaktadır. İşte bu da farklılaştırma yani ötekileştirme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Karşı tarafın imgelemesi, imge kelimesinin diğer anlamıdır ve kimlik bileşenlerini de bu ilişki ve tanımlama süreçleri oluşturmaktadır.

Bu sürecin en önemli yönü ise sabit olmaması, değişime açık olmasıdır. Buna rağmen değişimin yolu da ancak unutma ile açıklanabilmektedir. Bu unutma davranışı, yenilenmeyi ve en önemlisi bir yeniden üretimi sağlamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kültürleşme çalışmalarında insana odaklanılması gerekliliği, toplumsal bellek ve imge çalışmalarında da ortaya çıkmaktadır. Çünkü ‘toplumsal hafıza, onu taşıyanlarla birlikte vardır. Bu demektir ki, toplumsal hafıza sadece gerçek ve yaşayan bir grupta ilişkilendirilebilir’ (Halbwachs’tan akt. Sancar, 2007:43). Bu yüzden özellikle kültürler arası ilişkiler geliştikçe, insanlar ve

düşünceleri de yeni aşamalara geçebilmektedir. Bu da imgenin değişimini olanaklı kılmaktadır.

İmgenin değişim özelliği kavramsal açıdan da önemlidir. Eylemsel olarak imgeler, tüm söylemsel yapılar gibi hareketli ve değişkendir. Bu sebeple, bazı akademisyenler geçmişte, ‘Sterotip’ yerine *imagotip* kavramını tercih etmişlerdir (Leersen, 2007:343). Çünkü daha önce de belirtildiği gibi sterotipler ve önyargılar, imgelerle doğrudan ilişkidirler ve değişmelerinin zor olduğu düşünülmektedir. Ancak sterotiplerin belirgin özelliği, imge bağlamında, farklılaştırmanın yani ötekileştirmenin en bilinen örneği olmalarıdır.

1.2. Ötekileştirme

1.2.1. Bir Kavram olarak “Öteki”

Wilkinson ve Kitzinger, eğer bir *konu* olarak Ötekileştirme sürecini kavramazsak, onu ‘kendi araştırma ve yazılarımızda eleştirmeksizin yeniden üreteceğimiz riski’ bulunacağını hatırlatmaktadır. Buna karşılık ötekileştirmeye (Ötekilik yerine) odaklanıldığında, ötekileştirmenin nasıl yapıldığının ya da yapılamadığının, nasıl kuvvetlendirildiğinin ve zayıflatıldığının yollarını keşfederek, onun bunaltıcı söylemini engelleme imkânı elde edilmektedir (Wilkinson ve Kitzinger, 1996:27-28).

Günümüzde, ‘ben’ (‘biz’) ve ‘öteki’ kutupları bağlamında konumlandırılan “öteki”, en temel noktada bir farklılaştırma eyleminin sonucudur. Bu sebeple, yine insan eylemine bakılmasının, daha somut sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşüncesinden hareketle, bu çalışmada, ‘öteki’ konusuna yaklaşırken, ‘imge’ konusunda olduğu gibi, farklılaştırma açısından ötekileştirmeye ve bunun toplumsal boyutuna odaklanılmaktadır.

Antropoloji çalışmalarıyla sıkça anılan, “Öteki” kelimesinin, muhteviyatını anlayabilmek için onu etimolojik açıdan incelemek, dil ve kültür ilişkisi bağlamında “öteki” kavramı hakkında fikir verecektir. Tırnak içinde ve büyük harfle yazılan “Öteki”, esasen sıfat ya da zamir olarak kullanılmaktadır. Sözlükte ‘iki şeyden, konuşulmakta veya göz önünde tutulmakta olandan geride kalanı’ olarak tanımlanan *öteki* (TS, 1969:586), görünen o ki bir isim olan ‘öte’ kelimesinden gelmektedir. Birçok anlama sahip olan ‘öte’, (1) konuşanın, temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey; (2) bir şeyin, arkadan gelen kısmı; (3) öbür yan; (4) sıfat olarak ise konuşana göre uzakta kalan’dır (TS, 1969:586). Bu verilerden yola çıkarak şu sonuçlara varılabilir: Türkçede, antropolojik manada “‘biz’den olmayan insanlar’ (Aydın, 2003c:661) olarak isimlendirilen “Öteki”, sıfat ya da zamir halleriyle de bu düşüncenin kültürel yönünü işaret etmektedir.

Uzaklık, gerilik, arkadalık, bu kelimenin en önemli bileşenleridir ve beraberinde anlamsal olarak bir mesafeyi ifade etmektedir. Öte-ki’nin dışlama anlamının başladığı nokta, işte tam da burasıdır. Bu aşamada dışlama ve farklılaştırma açısından ötekileştirme, bir ötelemeyi, uzak tutmayı ya da uzakta görmeyi kapsamaktadır.

Latince ‘öteki’ için *alius* (*alia* ve *aliud*) kelimesi kullanılmaktadır ki bu kelime de sıfat ve zamir durumundadır. Kelimenin en dikkat çekici tarafı, İngilizce’deki *alien* (‘yabancı’) kelimesinin kökeni olmasıdır. Bir diğer Latince ‘öteki’ kelimesi ise *ceterus*’dur ve ‘kalan (öteki)’ anlamına gelmektedir. Romalı olmayanları belirten bir başka ‘öteki’ kelimesi de, bugün dahi bu ötekilik mirasını sürdüren *barbaria* kelimesidir.⁵³ Yunanca’daki *allos* (*ἄλλος*) kelimesi ise

⁵³ Aristoteles’in tasvirinde “barbar” hatta doğuştan köle tanımlamasını Afrikalılar almıştır. Onun halkların eşitsizliği teorisi hayli ilginçtir. Ona göre, soğuk ülke insanları yani Avrupalılar, cesur ama

Latince'deki *alius* kelimesiyle aynı anlamdadır. *Allos* ve *alius* kelimelerinin ortak özelliği –ki bu İngilizce için de geçerlidir- zıtlarının *idem* (Lat.) ve *idios* (Yun.*ἰδιος*) yani ‘aynı’ kelimesi olmasıdır.⁵⁴ Dolayısıyla Avrupa dil ailesinin kökeni konumundaki bu kültürler açısından, ‘öteki’nin aynı zamanda keskin bir farklılığı ifade ettiği açıktır. Türkçedeki ‘öteki’ kelimesi, Latince *ceterus*’a (İng.*the rest*) daha yakındır.

Özetle ‘öteki’, bir ya da daha fazla kişi, kültür ya da toplum tarafından, geçmişten veya güncel ilişkilerden referans alınarak, dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak farklılaştırılmış ve ayrıştırılmış olan şeklinde tanımlanabilir. ‘Öteki’ kavramının farklı dillerdeki etimolojisine bakıldığında, içerik olarak dahi, toplumsal farklılıkları yansıtabildiği görülmektedir. Öteki kavramının derinliklerine inmek elbette mümkündür; ancak etimolojik irdelemede de görülebileceği gibi, ötekinin/ötekilerin belirlenmesindeki esas unsur, durumun eylemsel yani toplumsal boyutundadır; bu da ötekileştirmedir. Konuyu toplumsal boyuta çeken ve imge ile buluşturan nokta da budur. Bu sebeple öteki kavramının ardından, ötekileştirmenin genel yapısına bakmak gerekmektedir.

1.2.2. Ötekileştirmek: İmge’deki “Öteki”

Bir süreç ve durum olarak ötekileştirme, farklılaştırma ve ayrıştırma düşüncesinde bir imge yaratmaktadır. Bu imge, yargıları içeren, kimi zaman aşırı bir

zekaca geridirler. Bu nedenle özgür yaşarlar ama iyi ve sürekli yönetimler kuramazlar. Sıcak ülkelerin insanları olan Asyalılar ise zeki ve bulucudurlar ama onların da cesaretleri kıt olduğundan her zaman buyruk altında köle olarak yaşamışlardır. Hellenler ise ılıman ülke insanlarıdır, cesur, zeki, özgürce yaşayan ve en iyi yönetimleri kuran efendi halktırlar. Aristoteles için Bkz. Şenel, 1996:177.

⁵⁴ Bu kökten türetilmiş olan *alienigenus/alienigena* ‘herhangi bir yerde doğmuş olan’ anlamıyla daha kapsayıcı bir terimdir. Fakat sadece bazı yazarlar tarafından tercih edilmiştir. Cicero ve Livy, bu kavramı, *externus* yani ‘yabancı’ ve *barbarus* yani ‘kaba, yabani’ kelimeleriyle ilişkilendirerek, sıkça olumsuz anlamda kullanmışlardır. Kavram, *domesticus* yani ‘evine bağlı olan’ ve *noster* yani ‘biz’ kelimeleriyle zıtlık içermektedir (Noy, 2000:2).

olumsuzlukla önyargılar, stereotipler ve kimi zaman damgalama (stigmatizasyon) şeklinde karışımıza çıkabilen; olumlu olarak da benzeştiren (fakat aynı veya tek yapamayabilen) bir düşünme ve algı biçimidir (bkz. 1.1.İmge). Çünkü önyargı bir düşünüş şeklidir. Buna karşılık imge, bu önyargının oluşturduğu algısal ve sunumsal bir tepkidir. Önyargı sadece düşünsel ve pasif bir eylem iken, dışa vurulması ve bunun üzerinden bir kimlik inşa edilmesi ise imgedir (Ulağlı, 2006:104).

Bir başka ifadeyle bir ya da birkaç kişiyi, grubu, etniyi ya da ulusu dışarıda bırakmak; bir mesafeyi korumak için uzaklaştırmak ve farklılaştırmak amacıyla, birçok halk, grup veya toplum, kendilerinden olmayanlar şeklinde tanımladıkları hakkında, çeşitli klişeler ve yargılar üretmektedirler.

Batı-Doğu ikilemesinde en büyük örneği oluşturan Oryantalizm, ciddi bir stereotipleştirmenin sonucudur. Ancak ona karşıt olarak konumlandırılan Oksidentalizm de Oryantalizm kadar stereotipik bir yaklaşımdır. Oksidentalizm, Batı'nın içinden ya da dışından kişilerin açıkça ya da dolaylı yollardan, Batı toplumunu deforme eden ve stereotipik bir imgedir⁵⁵ (Carrier, 1996:607 ve Aydın 2003b:642). Örneğin Batı'nın yapısını ve düşünsel gücünü Aydınlanma, Doğu'nunkini ise İslam'a bağlayan Hasan Hanefi, İslam ve Batı arasındaki diyalog için Oksidentalizmi önermiştir:

“Batı Oryantalizmi yaratmış olduğuna göre, Batı'nın dışındakiler de adına “Batı” denilen bu fenomeni, kaynaklarını, hangi dönemlerden geçtiğini, yapısını ve gelecekte alacağı hali incelemek için Oksidentalizmi yaratabilirler” (Hanefi, 2004:276).

⁵⁵ *Occident* kelimesi, Latincesi olan *occasus* (batı), düşmek, batmak anlamına gelen *occido* fiilinden köken alır. Anlamında güneşin batışıyla ilişkilendirilen bir yön bulunmaktadır. *Orient*'in kökeni ise Latince *orior* yani yükselmek, doğmak anlamındaki fiildir ve yine yön olarak doğuyu ifade etmektedir. Bkz. English-Latin Dictionary, <http://arts.cuhk.edu.hk/Lexis/Latin/>, Nisan 2007

Hatta kimilerine göre de Avrupa'nın Türkiye toplumunca tanınmaması nedeniyle ve bu tanıtımın gerçekleştirilmesi amacıyla Oksidentalizm çalışmaları kaçınılmazdır:

“Oryantalizm’e Oksidentalizm’le karşılık verilmelidir! Çünkü Avrupalılar kendilerini hala dünyanın baş efendileri arasında görmektedirler” (Adanır, 2001:98).

Coronil içinse Oksidentalizm, Oryantalizmin zıddı olmasından çok, bir aynanın siyah yüzeyidir ve Batılı-olmayan toplumların, stereotipik tasvirlerini harekete geçirmek değildir. Kültürel farkın etnosentrik hiyerarşisi, bir Batı üstünlüğü değildir; üstünlük aslında küresel gücün açılımıyla, dolaylı biçimde ilişkilidir. Bu bakış açısına göre Oksidentalizm, küresel kapitalizm tarafından garantilenen, uluslararası asimetrilerin yasasına bağlıdır. Buradan hareketle Oksidentalizm, sadece Batılı iktidarı ifade eden bir bilgi tipi olması haricinde; Batı’da bilgi ve iktidar arasında özel bir bağ kurduğu için Batılı hegemonyadan ayrılamaz (Coronil, 1996:56-57). Özetle Batı’nın farkının, bilgi ve iktidara sahip olması ve buna bağlı olarak da kapitalist dünyanın merkezinde bulunmasıdır.

1.2.3. Tarihteki “Öteki” : Kısa bir tarihçe

Çoğunlukla Avrupa tarihinin başlangıç sayfalarını kaplayan Antik Yunan uygarlığında, tüm insanlık iki seçkin ve karşıt kategoriye ayrılmıştır. ‘Biz’ ve ‘Onlar’ ya da onların sınıflandırmasıyla ‘Yunanlılar’ ve ‘barbarlar’ karşıtlığı, çelişkili değilse de geniş kapsamlı ve karşılıklı olarak seçkinciydi (Cartledge, 1993:11) ve genel yapı açısından da, bu farklar, doğal kabul ediliyordu (Schnapper, 2005:36). Yanı sıra ticaret ve geziler yaparak, başka ülkelerdeki insanları ve düşüncelerini öğrenen bu “seçkin” Yunanlılar, uzak ülkelerden insanlara ait, birçok

hikâyeyi içeren koleksiyonlara da sahip olmuşlardı. Öyle ki Sardar'ın tespitine göre Ortaçağa ait ötekilik ikonografyasının büyük bir bölümü, Yunanlılara dayanan coğrafi eklektisizme eşlik eden görüşlerin, doğrudan aktarımı olmuştur (Sardar vd., 1993:27).

Bu Yunanlı-barbar kutupluluğu, ayırıştırırmaya dair ideolojik bir örnektir. Onların ideolojisine göre Yunanlılar, barbar olmayanlardır; barbarlar da Yunan olmayanlar. Görünüş farkı kadar dil de ötekilerin daha geniş manada farklılaştırmanın önemli bir unsuruydu. Antik Yunan'da yabancılar için kibarlaştırılmış ve biraz da seyreltilmiş haliyle, *heterophone*, 'öteki dil'li ve *allogloss*, 'öteki lisanlı' kelimeleri kullanılmıştır; kısaca barbarın başlıca işareti, dilindeki farklılık olmuştur (Kuper, 2005:20). Bu ayırım, Büyük İskender ve sonrasındaki Helenistik dönemde farklı bir hal almıştır. Helenizm ya da Helenistik dönem olarak bilinen Makedon emperyalizmi, Yunan kültürünü, Yunanlılardan ayırmış ve "barbar" kabul edilen halklara yaymıştır. Fakat yine de Yunan uygarlığı ve "barbarlık" arasındaki karşıtlığı, ortadan kaldıramamıştır (Jones, 1971:379).

Tarihin en büyük ve en güçlü imparatorluklarından birini kurmuş olan Romalılar için durum, Yunanlılarınkinden biraz farklıdır. Latince *Peregrinus/Peregrina* 'yabancı' ve 'Roma vatandaşı olmayan' anlamına gelmekteydi ve sadece özgür yabancılar için kullanılmaktaydı. 212 yılıyla beraber Roma vatandaşlığı, evrensel bir boyut kazanmış ve bu adlandırma, 4. yüzyıl sonrasında, Roma'dan uzaklaştırılan insanlar için kullanılmıştır (Noy 2000:1). Roma'da geçerli olan bu tutum açısından, egemenlik altındaki halklar arasında çeşitli farklar olduğu bilinci, epeyce güçlüydü. Ancak Roma iktidarının denetim altında tuttuğu toprakların ve halkların giderek artması, bireyler arasındaki ilişkilerde, Yunan sitelerinde

görülmeven yeni bir biçim yaratmıştır. Bundan böyle yüz yüze yaşayan toplumlar söz konusu olmamıştır (Schnapper, 2005:52). İlerleyen yüzyıllarda Hıristiyanlığın Roma tarafından kabulü dahi, “barbar” adlandırmasını ortadan kaldırmamıştır. Aksine Hıristiyanlık, Romalılık kapsamında, İmparatorluk tarafından benimsenmiş, fakat “medeni” ve “barbar” arasındaki fark sürmüştür (Jones, 1971:380).

Zaman zaman Kuzey Afrika kıyılarına ve Ön Asya’ya kadar ilerlemiş olan Yunan ve Roma kültürünün yayıldığı ve etkilediği Avrupa’nın, kendisi dışındaki dünyaya açılımı Doğu’nun keşfi ile hızla devam etmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda Akdeniz’i aşan tüccarlar, kâşifler, maceraperestler ve misyonerler; zenginliklerin kaynağı olan topraklara geçmişler, Orta ve Uzak Doğu’yu ve Kuzey Afrika’yı daha yakından tanımışlardır (Rietbergen, 1998:228).

Avrupalılar, Yeni Dünya içlerine ilerledikçe ipek, baharatlar ve çeşitli mücevherler yerine, altınlar, yeşim gibi kıymetli taşlar ile patates, tütün ve kahve çekirdeği gibi sıradışı besin maddelerinin yanı sıra, kendilerinden farklı görünümlere, yaşam şekillerine ve inançlara sahip insanlarla yani Amerika’nın yerlileriyle tanışmışlardır. Avrupalıların, bu Yeni Dünya halklarına davranışları ise günümüzde dahi konuşulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Yaşananlara, imgeler penceresinden bakıldığında ise bu tartışmanın başka bir boyutu ortaya çıkmaktadır.

1.2.4. İmgeler ve Ötekileştirme : Cadılar, Yerliler, Avrupalılar

İnsanlık tarihi, kültürel imgelerin yaratımında, bir kültürün kendi özelliklerinin de etkili olduğuna dair birçok örneğe sahiptir. Bunu örneklendirmek için Avrupa tarihinin belli noktalarını yeniden okumak yeterli olacaktır. Avrupa tarihinde hayli uzun bir dönemi kapsayan, kötü ruhlar ve Şeytan saldırısı iddiası, Avrupa’nın tarihi

kadar hafızasına da yerleşmiş bir olaylar silsilesini doğurmuştur. Yaygın adıyla, Cadı Avı dönemi olarak bilinen Ortaçağın bu evresinde, dönemin Hıristiyan teologları, Şeytani ve kötü ruhları⁵⁶, görünüşlerinden davranışlarına kadar tanımlama çabasına girmişlerdir. Veba gibi büyük salgın felaketleri ve büyük kayıplar verilen savaşlardan kaynaklanan olumsuz yaşam koşullarına bir sorumlu arama eğilimi, bu teologları, kötülüğü hatta bizzat Şeytan'ı ve onun hizmetkârı olarak kabul edilen “cadıları” düşünmeye sevk etmiştir⁵⁷. Bu da binlerce insanın cadılık suçlamasıyla mahkum edildiği Cadı Avı dönemini başlatmıştır (11-18.yy). Cadı avının en yoğun yaşandığı dönem, Avrupalıların, Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya'daki yerlilerle karşılaştıkları ve bu topraklarda koloniler kurmaya başladıkları dönemle de kesişmektedir (15.yy-16.yy).

Bu dönemde Avrupa'nın kötülük ve kötülere ilişkin imgelemi ile Yeni Dünya'nın yerli halklarının görünüş, inanç ve yaşam biçimleri arasında çatışan ve aynı zamanda da çakışan noktalar bulunmaktadır.⁵⁸ Örneğin cadılara ilişkin inançların başında, onların, büyü yardımıyla kurt, kedi, fare gibi hayvanlara dönüşerek insanlara zarar verebildiği fikrinin hakim olduğu bilinmektedir (Akın 2001:249). Öte yandan hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişki, Avrupalılar tarafından, belirli bir mesafenin korunduğu bir dünya düzeni olarak algılanmaktaydı.

⁵⁶ Bu kelime Türkçeye ‘cinli’ olarak çevriliyorsa da İslam'daki *cin* anlayışı ile Hıristiyanlıktaki *demon* yani kötü ruhlar arasında varlıksal bir tanımlama farkı bulunmaktadır. Bu sebeple *demon* için kötü ruh karşılığını kullanmanın düşünsel farkı daha sağlıklı vurgulamak açısından daha doğru olacağı düşünülmektedir.

⁵⁷ 14.yüzyıl sonu ve 15.yüzyıl başı Avrupa için felaketler dönemidir. Açlık Avrupa'nın her yerinde yaşanmaktadır. Asya'da sıkça görülen vebayı Moğolların Cenevizlilere bulaştırmasıyla (ki bu bir savaş taktiği olarak uygulanmıştır) Avrupa, ‘Kara Ölüm’ ile karşılaştı ve nüfusunun büyük bir bölümünü kaybetti. 1340'da 79 milyona yaklaşan nüfus, 1347 sonrasındaki veba salgını ve açlığın ardından 1400 yılında 55 milyona düşmüştü; ancak 1500'de 75 milyona ulaşmıştır (Fontana, 2003:69). Dolayısıyla bu felaketler Avrupa'nın birçok yerinde gerçek bir travma yaratmıştır. Toplum dindarlaşmış, yer yer ayaklanmalar görülmüş ve şiddet olayları artmıştır. Yaşanan olaylar için bkz. Davies, 2006:436-440.

⁵⁸ Buna benzer bir konuda Özbudun, farklı açılardan “Öteki”ni tanımaya çalışan Avrupalıların ‘sahip olduğu kadim kültürel dağarcığı kullanım tarzı’na odaklanmıştır bkz. Özbudun, 2002.

Öyle ki Protestan ve Katolik Reformları öncesinde, Karnaval eğlencelerinde gerçekleştirilen canlandırmalarda, hayvanlarla insanlar yer değiştiriyor; atlar nalbant olup efendilerini nallıyor; öküz kasap olup insanı kesiyor; balıklar balıkçıları ve tavşanlar avcılarını kızartıp yiyordu (bkz Burke, 1996). Böyle bir imgelemeye sahip Avrupalılar, ulaştıkları yeni kıtaların yerlileri arasındaki Şamanist inançlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durumda onları kötülükle rahatlıkla ilişkilendirmiş olmaları ihtimali yükseklik kazanmaktadır.

Bu imgesel örtüşürme, ormanlık alanlar açısından da sürdürülebilir. Düzlükler kadar ormanlık arazilerde de yaşayabilen Yeni Dünya insanların; ormanların, perilerin yaşadığı, cadıların bulunduğu tekinsiz alanlar olduğunu düşünen Avrupalıların aklındaki ‘tekin olmayan bölge ve insan’ imgesiyle eşleşmeleri olasıdır. Ayrıca Avrupa’nın Şeytan’ı, çoğunlukla siyah ya da koyu renkli, zaman zaman da morumsu ya da sarımsı olarak tasvir eden ve de edebi analogilerinde onu ölümle, sapkınlarla, ayrılıkçılarla ve büyücülerle bütünleştiren (Russell, 2001:279) Avrupa imgesi, beyaz olmayan, siyah ya da sarı tenli ve büyü ile ilgilenen insanlarla karşılaşmıştır. Buna, Avrupa düşüncesinde ve sanatında, ‘kötülerin efendisi Şeytan’ın, siyah ve iri olduğu kadar çıplak olarak gösterildiğini eklersek,⁵⁹ bu olumsuz yargılara sahip Avrupalı kâşiflerin, çıplak ya da yarı-çıplak yerlileri benzeştirebilecekleri akli unsurlar, haliyle kendi kültürlerinden bağımsız olmayacaktır.⁶⁰

⁵⁹ Link, Avrupa’daki bu çıplaklık imgelemine şöyle yorumlamıştır: “Hristiyan rahipleri, pagan tanrılarının “şeytan” olduğuna inandığı için ve bu tanrılar çoğu zaman nü olduğu için, şeytanlar da nü’ydü: ya da daha kesin bir ifade ile çıplaktı. Nü’lük çıplaklığa dönüştü. Çıplaklık da, küçümseme ve aşağılama, ceza verilmeyen biri olarak, mantıktan ya da sudan mahrum bırakılabilecek, bir deli ya da hayvan gibi dışlanmanın bir göstergesi oldu. (...) Ortaçağ ve Rönesans Avrupa’sında suçlular çıplak halde sokaklarda dolaştırıldı. Çıplaklık, kirlenmenin bir simgesi ve pagan tanrılarını Hristiyan bilincinden ayıklamak için bir kerpeten oldu” (Link, 2003:80).

⁶⁰ Çıplaklık hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Duerr, 1999

Tüm bu yargılarla Avrupalıların tanıştığı yerliler, yarı çıplak gezen, politeist, totemci, ak ve kara büyü ile ilgilenen ve kendilerinden farklı bir cinsellik anlayışına sahiptirler. Cinsellik, dönemin Avrupası için önemli bir fenomendir. Cadılar, düzenledikleri ayinlerin sonunda ensest yasağını delen toplu seks törenleri düzenlemekle suçlanmışlardır. Bu önyargıyla Avrupalıların karşılaştığı Yeni Dünya’da ise yerliler, farklı cinsellik, aile ve akrabalık ilişkilerine sahiptirler.

Son analogi ise yerlilerin yüzlerine, özel gün ya da dönemlerde çeşitli renklerde boyalar sürmeleri ve buna benzer geleneklere sahip olmaları üzerine kurulabilir. Demonoloji literatürüne göre, Avrupa’nın cadıları, kaçırdıkları bebekleri öldürerek, uçabilmek amacıyla vücutlarına sürmek için kremler hazırlıyorlardı (Akın, 2001:257). Bu halde yüzlerini boyayan yerlilerin, Avrupalıların aklındaki olumsuz imgeyle örtüşmüş olması da bir başka olasılıktır.

Ancak elbette ki Yeni Dünya yerlileri, Avrupa’nın kötülük ile analogik bir bağ kurma ihtimaline sahip ilk ötekileri değildir. Keşifler çağı öncesinde de, diğer birçok kültürde olduğu gibi, Avrupa’nın birçok bölgesinde de *kadim Ötekiler* bulunuyordu. Bunların başında uzunca bir süre Yahudiler gelmiştir. Cadıların ayin günlerine, Yahudilerin kutsal günü ‘Şabat’, toplantı yerlerine ‘sinagog’ denilmiş; cadılar da Yahudilerle aynı suçlamaya (kan iftirası) maruz bırakılmışlardır: Hıristiyan çocuklarını kaçııp yemek⁶¹. Yahudileri, yaklaşık altı yüzyıl boyunca, Avrupa’nın korkulu rüyası olan Türkler takip etmiştir. Reform dönemi sırasında Protestanlar için Papa, Katolikler için Luther (ve diğer Protestan öncüler) kendilerince kötülüğün temsilcisi, hatta Şeytan ilan edilmişlerdir.

⁶¹ Yine enteresan bir tarihlendirmeye, Fontana, 11. yüzyıla kadar Avrupa’da bir Yahudi karşıtlığının bulunmadığını; onların bu yüzyıldaki zenginliklerinin, hükümdara yakınlıkları ve bu sebeple de vergi artışlarından sorumlu tutulmalarının anti-semitizme zemin hazırlamış olabileceğini aktarır. Bu düşmanca yaklaşımın yaygın kan iftirası suçlamalarına nasıl vardığını da kısaca özetler. Bkz. Fontana, 2003:67-68

Avrupa düşüncesinin büyük gelişmeler kaydettiği Aydınlanma dönemine gelindiğinde ise artık insanlık tarihinde geçmişe göre oldukça farklı bir sayfa açılmıştır. Avrupa, özgürlük ve hümanizm vurguları kadar dogmatik görüşleri sorgulama ve bilimsel düşüncenin tartışılması gibi konularda, sert değişimler yaşamıştır. Aynı zamanda bazı Avrupa ülkeleri de deniz aşırı topraklarda kolonilerini kurmuştur ve yayılımlarını da sürdürmektedir. Bu dönemde Avrupa'nın gözünde ise yerliler, henüz kültürel bir evrimin ilk aşamasını ya da başlangıcını oluşturmuyorlardı yani henüz "ilkel" değillerdi. Bunun yerine yalnızca, doğaya bağlı yaşayan, çoğu kez çıplak, silahsız, dilsiz ve dinsiz insanlar olarak tasvir ediliyorlardı.⁶² Buradaki en önemli detay, 18. yüzyıl içinde Yeni Dünya'ya Avrupa'dan büyük göçlerin yaşanmasıdır. Göçlerin ardından Avrupalılar, belki de sadece topraklarını ve yaşamlarını korumaya çalışan insanlar ile karşılaşmışlardır. Fakat bu noktadan sonra yerliler, çeşitli kararlara sert yanıtlar verdikleri için, Avrupalıların gözünde "vahşi" adlandırmasını almışlardır. Bu göçlerin yanı sıra insan ticaretinin, ya da gerçekçi bir kavramlaştırmayla köleliğin de kritik bir anlam ifade ettiği belirtilmelidir. Afrika'dan gelen bu insanlar da siyahtır ve yine Avrupalılara göre dinsiz, dilsiz ve çıplaktır.

Özetle Avrupa'yı bir politik norm ya da jeopolitik bir bölge olmanın aksine, esasta, "kültürel değerler çerçevesinde birleştirici bir tema" olarak nitelendiren Delanty'nin de belirttiği gibi, Avrupa kimliği, Aydınlanma'dan bu yana yavaş yavaş evrilen ve 18. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar mevcut olmayan bir düşüncedir

⁶² McGrane'e göre Avrupa'nın "Öteki"si, bu dönemde bir "yabani" adlandırmasıyla karşımıza çıkmaktadır (McGrane,1989:46). "Yabani" tanımlamasının çerçevesinin doğa üzerinden çizildiği tespitine en büyük örneği de Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe ve Cuma'nın başkahramanları olduğu 1719 tarihli 'Robinson Crusoe' eseri göstermektedir. Aydınlanmanın en temel motifleri olan doğa ve insan ilişkisini, Crusoe ve Cuma üzerinden yorumlayan eserde, Robinson, Cuma'nın 'efendisi'dir (buna ihtiyacı mı vardır?); ona isim verendir (isimsiz midir?); ona konuşmayı (İngilizce) öğretendir (dili yok mudur ?) (bkz. McGrane, 1989:48).

(Delanty, 2004:5-9). Çünkü 18. yüzyıl sonuna gelindiğinde Avrupa, artık birçok freskte ve resimde, ‘kıtaların kraliçesi’ ve ‘egemeni’ olarak tasvir edilmektedir.⁶³ Sonuçta, keşifleri ve ordu gücüyle yeni topraklara, bilgilere, insan gücüne, madenlere ve besinlere egemen olan Avrupa, kolonizasyonu aktif hale getirerek zenginleşmeye başlamıştır. Süreci Fontana şu sözlerle özetlemiştir:

“Artık çoğul bir yapısı olan Avrupa toplumu, kazandığı çeşitlilik içindeki kimlik belirleyici işaretlerin ve onu ötekilerden ayıran özelliklerin, ne olduğunu çözmek için, bu tarihten sonra [1714] daha karmaşık nitelikte, bir dizi aynada kendine bakmaya başladı. Avrupalıların kendileri hakkındaki düşüncelerini ortaya koyan bu yeni yaklaşım, artık dinle bir ilişkisi olmayan, ahlaki ve düşünsel üstünlüğe ilişkin, inanç üzerine kurulu olan bir bilinçten doğdu. Bu imajın geliştirilmesine temel olan referans noktası, Avrupalı olmayan halkların daha düşük bir yaradılıştaki olduğu düşüncesiydi. Gelgelelim kendilerini tanımlamak için baktıkları aynanın iki yüzeyi vardı. Bu yüzeylerin birinde ırksal farklılıklar ve vahşi insanın yüzü görülmekte; Avrupa merkezli bir tarihsel bakış açısını yansıtan öbüründe ise, ilkel insan belirmektedir. İlkinden jenosit ve köle ticareti, ikincisinden de emperyalizm doğdu” (Fontana, 2003:106).

Avrupa’nın bu yeni topraklarda kurduğu koloni ve plantasyonlardan edinilen gelire beraber, madenler, yerliler ve kölelerle kârı arttıran ucuz iş gücü, Avrupa’ya yeni ticaret olanakları sunduğu gibi, bu olanaklarla Eski Dünya’da, İranlı ya da Osmanlı tüccarların aracılıkları olmaksızın, Hindistan ve Çin’den ticaret yapabilmek olanağı yakalanmıştır. Batı’nın dünya ticaretini yönetebilme olanağı ve zenginleşmesi, Doğu’nun egemen konumunu değiştirmiştir.

⁶³ Örneğin Giovanni Battista Tiepolo’nun Würzburg, Almanya’da yaptığı ünlü duvar freski, Gezegen ve Kıtaların Alegorisi’ne bakabiliriz. 1751-1753 yılları arasında yapılan resim, dünya üzerinde yükselen güneş olarak Apollon ve gezegenleri sembolize eden çevresindeki tanrıçaları merkezinde gösteren ve dört tarafına da bilenen dört kıtayı –Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika– yerleştirmiş olan bir başyapıttır. Yüksek Rönesans resmi ve Tiepolo’nun sanat kariyeri açısından döneminin en önemli eserlerindedir. Fakat elbette en ünlü ‘Kraliçe Avrupa’ resmi, Heinrich Bunting’in 1581 yılında yayınlanan *Forma Virginis* kitabında bulunan *Europa Prima Pars Terrae* haritasında İspanyol Kraliçesi şeklinde tasvir edilmiş Avrupa’dır. bkz. Wintle, 1996

Dolayısıyla “egzoitzyasyon” sadece Avrupa dışındaki topraklar ile sınırlı kalmamıştır. Geçmişten bu yana doğululaştırılarak, Merkez Avrupa’dan ayrıştırılan Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkeleri de, özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından, Avrupa içinde bir de ‘komünist ötekiler’ haline gelmiştir. Batı Avrupa’nın, bu Doğu Avrupa sendromu da uzunca bir süre devam etmiştir (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre).

Tüm bunlara rağmen, Avrupa’nın kapsamlı “öteki” imgesini oluşturan önemli basamaklardan biri, özellikle Haçlı Seferleri’yle başlayan İslam imajı olmuştur. Ancak Haçlı Seferleri, aynı zamanda Müslümanlar açısından, izleri halen süren ve haç ile simgeleşen, kendilerine karşı bir ittifakı imlemektedir⁶⁴ (Şirin, 2006:47). İslam ülkeleri açısından Avrupa bambaşka görülmüştür. Örneğin İbni Cübeyr, Messina’yı ‘baştanbaşa pis kokulu ve kirli’; İbni Batuta ise Konstantinopolis pazarlarını ‘yüksek çöp yığınlarıyla kaplı’ ve kiliselerini ise ‘aynı ölçüde kirli ve hoş bir görüntüden yoksun’ olarak tasvir etmiştir. Bir gezgin de Avrupalıları, ‘yılda en az bir iki kez yıkanan’ ve ‘giysilerini pek sık yıkamayan, paramparça oluncaya değin giyen’ insanlar olarak betimlemiştir (Fontana, 2003:52). Avrupa örneğinde görüldüğü gibi kültürel yapı, öteki imgesinin oluşmasında etkili olmaktadır. Bu halde, Avrupa’daki Türk imgesinin oluşmasını sağlayan Osmanlı’nın Avrupa imgesi, madalyonun diğer yüzünü temsil etmektedir. Buna ilişkin tarihçe de hem imgeye hem de ötekileştirmenin boyutlarına dair hayli ilginç ipuçlarını taşımaktadır.

1.2.5. Osmanlı’nın “Ötekisi” Olarak Avrupa

Geniş topraklara sahip imparatorluğun birçok coğrafyada, farklı “öteki”leri olabileceği gibi Avrupa ülkeleri de Osmanlı için bir “öteki” konumunda olmuştur.

⁶⁴ Günümüzde dahi bu simgenin, toplumsal tepkiye yol açabilmesine en güzel örnek 19 Eylül 2008 tarihinde Kayseri kalesine bir film çekimi için asılan Haçlı bayrağının, tepki çekmesi olayıdır. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/459666.asp>, ulaşım, 25.02.2009

Bu ötekilik, Osmanlı'nın mevcut algılayışına bakıldığında öncelikle dinsel temelli olmalıdır. Yani Avrupalılar farklı da olsalar genel olarak Hıristiyandırlar; bir başka deyişle Müslüman olmayanlardır. Çünkü Osmanlı millet sistemi, etnik farklılıklardan önce dinsel farklılıklara göre şekillenen bir yapıya sahiptir (bkz. Braude ve Lewis, 1982). Bu haliyle birçok farklı kültürü bir arada tutan ve yöneten bir imparatorluk olarak Osmanlı, 17. yüzyılın sonundan itibaren nüfuzunu kaybetmesinin ardından, Avrupa ile ilişkilerini farklı bir boyuttan yürütmeye başlamıştır. Önceki yüzyıllarda ilgisizliği tercih eden Osmanlı, ilerleyen dönemlerde, daha zorlu geçen savaşlar nedeniyle, daha yakın ilişkileri tercih etmiştir.

Osmanlı'nın 17. yüzyıla kadar süren Avrupa'ya yönelik ilgisiz tavrı, satır arasında kalmıştır; ancak gerek kültürel gerekse de siyasi açıdan Osmanlı ve Avrupa ilişkisindeki kritik ve stratejik bir detaydır. Osmanlı, uzunca bir süre Avrupa ile yakın ve karşılıklı siyasetten uzak durmuş ve bu tavır, uzunca bir dönem Osmanlı siyasetini de belirlemiştir:

“Osmanlı Devleti, tek yanlı diplomasi yöntemini uygulamayı öteki devletlere kıyasla üstünlüğünün başlıca göstergesi olarak kabul etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin, Batı'ya kıyasla güçlü olduğu sürece, Avrupa devletlerinin desteğini sağlama ya da onların görüş ve politikalarını öğrenme gibi kaygıları olmaması nedeniyle, bu devletler nezdinde sürekli diplomasi temsilcileri bulundurma gereksinmesi de bulunmamaktaydı. Ayrıca, kendinden güçsüz olan devletler nezdinde sürekli olarak temsil edilmeyi Osmanlı İmparatorluğu küçüklük saymaktaydı” (Tuncer ve Tuncer, 1997:11)

Avrupa'daki devletler de uzunca bir süre bu tarz bir siyaseti belirlemiş, 15. yüzyılda İtalyan şehir devletlerinin sürekli siyasete geçmesiyle, diplomasi biçimi değişmiştir. Osmanlı'da bu sistemin değişmesi III. Selim (1789-1807) ile başlamıştır (Tuncer ve Tuncer, 1997:18-19). Bu da her iki coğrafya açısından siyasi bilgi akışının sınırlı kalmasına ve kültürel ilişkilerin ise temastaki azlık nedeniyle

sterotipler oluşturulmasına sebep olmuştur. Bu halde, ne siyasilere ne de halkların birbirlerinden çok haberi olmamış, adeta kapalı kutu olan Osmanlı'nın imgesi, haliyle savaşlar ve hakimiyet üzerinden kurulmuştur (bkz. Kumrular 2005b). Örneğin gücün zirveye çıktığı Kanuni döneminden itibaren (16.yy.), Sultanlar hakimiyet vurgusu yapmışlardır. Son tahlilde Şirin'in de belirttiği gibi Osmanlı kimliği, "Müslümanların ötekenden-diğerlerinden üstünlüğü anlayışı üzerinden kurulmuştur. Osmanlı iktidarı makro ve mikro bağlamda üstünlük anlayışı ile kendini imlemiş ve bu imleme, gündelik yaşamın düzenlenişini belirlemiştir" (Şirin, 2006:63).

Osmanlı'nın bu siyaseti bir güç göstergesi olarak uyguladığı da düşünülürse, mevcut 'Türk imgesi'nden de rahatsız olmadığı, hatta bunu istediği ya da bununla ilgilenmediği sonucuna varılabilir. Osmanlı'nın Avrupa'yı tanımladığı birkaç eserden ilki, Cem Sultan'ın Avrupa'daki yaşamını aktaran *Vakı'at-ı Sultan Cem* eserinde Haydar Çelebi, 15. yüzyıl Avrupası hakkında gözlemlerini kaleme almıştır. 'Kadınların rahat tavırları, Papa'nın ayağının öpülmesi, balina avı, çayır ekimi ve havuzda balık yetiştirme, ordular ve çok katlı evler, kurulan panayırılar' (Şirin, 2006:73) Haydar Çelebi'ye *farklı* gelen noktalardır.⁶⁵

Bu halde, sosyal ve kültürel yapıyla beraber güç ilişkilerinin (ekonomi, ticaret, askeri teknoloji ve düzenlemeler) değişmesiyle Osmanlı'nın konumu ve durumu da yeniden değişmeye başlamıştır. Özetle Osmanlı'nın elçiler yoluyla, Avrupa devletleri ile karşılıklı siyasi ilişkilere başlaması, genel olarak 17. ve 18. yüzyıla, yani Osmanlı'nın art arda savaşlar kaybettiği ve Batı'ya kapadığı kapılarını, yenileşme kaygısıyla açtığı döneme denk gelmektedir. Bu, aynı zamanda Osmanlı düşüncesinde ve sanatında Avrupa imgesinin görüldüğü zaman dilimiyle yani 18. yüzyıla aynı

⁶⁵ Daha ziyade 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl gazeteci ve edebiyatçıların seyahatnamelerini inceleyen Asiltürk, Avrupa'ya dair ulaştıkları sonuçların, çalışkanlık, temizlik, kanun ve kurallara uyma, görgü vb. özellikler olduğunu belirtmiştir. Bkz. Asiltürk, 2000

dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa'yla yaşadığı hukuki, askeri ve entelektüel etkileşime odaklanılmışsa da, diğer alanlarda da Osmanlı'da Avrupa etkileri görülmüştür. Örneğin bir Amerikan yerlisini, bir Afrikalıyı, bir Osmanlı Türkünü; onların yaşamlarına dair kesitleri Avrupa resim sanatında görmek mümkünken; Doğu'da, daha yerel düzlemde ise Osmanlı'da, Avrupalıları görmek güçtür. İslam'ın resmi yasaklamış olması, Avrupalılardan da önce, dönemin diğer insanların, Osmanlı'nın gözünden görülmesini engellemiştir.⁶⁶ Ancak başta mimari olmak üzere diğer sanat dalları ve etkiler, bunu görünür kılmıştır.

Örneğin birçok Osmanlı minyatüründe Osmanlı hayatı resmedilmekteyken, Avrupalılar –elçiler bile- bu resimlerde yok denecek kadar azdır. Mesela Osmanlı sanatının en kıymetli eserleri olan minyatürlerde, Osmanlı'nın Avrupa'ya ilişkin görsel örneklerini görmek nadiren mümkündür. Levni'nin 1720 yılında III. Ahmet'in oğullarının sünnet düğününü resmettiği minyatüründe, Avrupalılar bir kayıкта görülmektedir. Kıyafetleriyle tanınabilen Avrupalıların, bu törende bulunabilmeleri nedeniyle, elçi olabilme ihtimalleri yüksek görünmektedir (bkz. Özel, 1999:204-205). Ahmet Ferudun Paşa'nın 1568-69 tarihli minyatüründe ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar Kralı'nın oğlu Zsigmond Janos'u kabulü resmedilmiştir. Osmanlı'nın gücünü ve Macarların zayıflığını “gösteren” resimde, Macarların fiziksel olarak Osmanlılardan küçük olarak çizildiği fark edilmektedir (bkz. Özel, 1999:208). Macarları, Mohaç Savaşında resmeden minyatürlerde de miğferleri ve flamalarındaki haçlardan ayırmak mümkündür (bkz. OEM, 1988:48-49).

⁶⁶ Minyatür gibi insanları tam ve birebir olarak yansıtmayan sanat dallarının ardından gelen ilk portre, 1880'de Osman Hamdi'nin yaptığı *Rahle Önünde Kız* adlı eseridir ve Osmanlı resim sanatında bir devrim olarak kabul edilir. Ne var ki insanları sosyal yaşamı içinde resmeden Osman Hamdi yine de bir çok kişi tarafından Oryantalist olarak kabul edilir. Bazı eleştirmenler ise buna katılmazlar (bkz. Duben, 2007). Ancak Osman Hamdi'nin tabloları, Osmanlı'nın kendini Batı'ya ve Doğu'ya göre konumlandırışına bir örnek olarak kullanılabilir. Osmanlı Batılılaşma hareketlerinin başladığı ve giderek yükseldiği bir dönemde Abdülaziz'in yabancı bir sanatçıya heykelini yaptırmış olması da (1871) şaşırtıcı değildir.

Osmanlı'nın güç üzerine odaklanan imgesel çabası, Belgrad'ın kuşatılması sırasında, panik ve dağınık halde çizilmiş Macarlara karşılık, sakin ve düzenli ordusuyla Osmanlı ordusunu gösteren minyatürde de görülmektedir (bkz. OEM, 1988:50-51).

Hem sanatsal hem de düşünsel açıdan Avrupa ile yakın ilişkilerin kurulduğu ve Batılılaşma olarak adlandırılan yenilenme evresinin, ilk örnekleri ise Lale Devri döneminde (1718-1730) görülmüştür. Fransa'dan getirilen gravürler⁶⁷, dışa açılma politikası çerçevesinde yabancı ülkelere gönderilen elçiler ve onların, daha sonra kaleme aldıkları seyahatnameleri, Osmanlı'ya Avrupa'yı taşımış ve aynı zamanda Avrupa imgesini de yansıtmıştır. Fransa'ya elçi olarak gönderilen (1720) Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin dikkatini önce veba salgını, daha sonra da kadınların konumu çekmiştir:

“Fransa'da kadınlara gösterilen itibar, erkeklere gösterilenden kat kat fazladır. Bu yüzden kadınlar ne isterlerse yapar ve istedikleri yerlere rahatça gidip gelebilirler, kimse bir şey demez. Mesela rütbe ve mevkiî değerli bir beyzade çok değersiz de olsa bir kadına saygı göstermek zorundadır. Buralarda, daha çok kadınların sözleri geçerlidir. Öyle ki, Fransa'ya kadınlar cenneti diyorlardı. Gerçekten de, buralarda kadınlar hemen hiçbir zahmet ve güçlük karşısında değildirlere. Her türlü istek ve arzuları vakit kaybetmeden hemen yerine getirilmiştir” (Yirmisekiz Mehmet Çelebi, 1975:25).

Sefirin gezisinin devamında yaşadığı opera şokuna, Fransız kadınların ramazan ayında iftar sırasında onları yemek yerken ve sonrasında teravih namazı kılariken seyretme isteğinin şaşkınlığı eklenmiştir (bkz. Yirmisekiz Mehmet Çelebi, 1975: 78-77). Bu buluşma, Doğu ve Batı'nın ilginç kesişmelerine bir örnek oluşturması

⁶⁷ Osmanlı dönemini yansıtan Oryantalist gravürlerde Avrupalıları görmek hayli zordur. Marchabeus'un Beyoğlu'nda bulunan Fransız elçiliği gravüründe Fransızları, kendi kıyafetleri ile sohbet ederken görebiliyoruz (1839); J. Gaildrau'nun 1854 tarihli illüstrasyonunda da Üsküdar'da kurulan İngiliz Askeri Kampında, askerleri ve sivil İngilizleri görebiliyoruz. Osmanlı gündelik hayatını anlatan bu gravürlerin ressamı yine Avrupalı ressamlardır. Ancak bu hayatta da Avrupalıları görmek mümkün olmamaktadır. Gravürler için bkz Sevim, 1996

açısından da önemlidir.⁶⁸ Yirmisekiz Mehmet Çelebi, kaleme aldığı günlüğünde, sık sık insanların onlara olan merakından ve onları görebilmek için nasıl birbirlerini aşmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Avrupalılar da, Osmanlı ile savaş alanı dışında ve özellikle diplomatik bir ziyaret vesilesiyle ilk kez karşılaşmaktadırlar. Yüzyıllardır topraklara hakim olan ve sürekli haklarında türlü türlü hikayeler duydukları Türkler karşılıklıdır.

Bunların dışında, Osmanlı'daki yabancı uzmanlar ve Osmanlı'da çalışan mimar ve ustaların eserleri, saraya gönderilen hediyeler, 1740 yılında Fransızlara tanınan kapitülasyonlarla imparatorluk pazarına giren yabancı mallar gibi çeşitli nedenlerle, dönemin Avrupa kültürü Osmanlı'yla tanışma imkânı bulmuştur. Önceleri dekorasyonda başlayan değişim, cepheler ve planlamada; Lale Devrinde başlayarak da tüm yapılarda Barok ve Rokoko eserleri ile görülmüştür. Seyahatname ve gravürlerden anlaşıldığı kadarıyla da Osmanlı, Fransa Rokokosu ve İtalyan Barok'unun etkilerinde kalmıştır (Bahadır, 2003:41).

Bugün İstanbul ile özdeşleşmiş birçok eser bu tarzın ürünüdür. Sadabad Kasrı, Topkapı Sarayı içinde bulunan III. Ahmet'in Yemiş Odası, Çırağan Sarayı, III. Ahmet Çeşmesi (1728-29), Üsküdar Çeşmesi (1732), Küçüksu Kasrı (1754), Bebek Kasrı (1784), Esmâ Sultan Sarayı (1818) bu tarzın başlıca eserleridir. Cami örnekleri ise Nuru Osmaniye Camii, Laleli Camii, Fatih Camii ve Teşvikiye Camii'dir. Köşk ve kasırlar hariç, imparatorluğun elit kesimi tarafından yaptırılmış, Batı etkisindeki

⁶⁸Avrupa tarihi, özellikle de Fransızlar açısından hayli önemli olan bu ziyaret, çeşitli ressamlarca resmedilmiştir. Örneğin ressam Charles Parrocel (1688-1752) Mehmet Çelebi'nin Kiremit Ocaklarına girişini resmetmiştir. Orijinali Versailles'da bulunan bu tablo 8 Mart 1721 günü, Büyükelçi Mehmet Çelebi'nin seksen kişi ile Paris'e varışını gösteren, belge niteliğinde bir resimdir. Parrocel aynı sahneyi Versailles Müzesi'nde bulunan bir tuvale ve bir duvar kâğıdına da resmetmiştir. Ayrıca bu müze Kiremit Ocaklarının Büyükelçisinin Çıkışı eserine de sahiptir. Yanı sıra Pierre-Denis Martin (1673-1742) 21 Mart 1721'de Kral tarafından yapılan görüşmeden Mehmet Efendi'nin çıkışını resmediği tarihi bir belge olarak kabul edilebilir görselliktedir. Pierre d'Ulin (1669-1748) ise 25 Mart 1721'deki Invalides Otelinde Mehmed Efendi'nin kabul törenini resmetmiştir (bkz. Boppe 1989:129-132). Fransızca çeviriler için Zeynep Nahya'ya teşekkür ederim.

çeşme ve camiler, gündelik yaşamda halkın içinde ve çevresinde toplandığı en önemli sosyal alanlar olmuştur. Bu sebeple etki ve görünürlük anlamında, Avrupa etkisinin toplumsal yaşama girişinin en açık örnekleri sergilemektedirler.

Dolayısıyla yüzyıllarca önce Avrupa içlerine kadar ilerlemiş ve hakimiyet kurmuş olan Osmanlı'nın, yalnızca bir 'Türk İmgesi' yarattığını düşünmek büyük bir eksiklik olacaktır. Osmanlı'nın da bu topraklar hakkında bir tahayyülü hatta etkileşimi olmuştur. Osmanlı'nın özellikle Balkanlardaki hakimiyeti, bu coğrafyanın bugünkü siyasi ve kültürel yaşamında dahi izlere sahiptir (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre).

1.3. Benzeştirme

Biz ve onlar ya da *ben ve öteki* diyalektiğinde hareket eden imgenin, içeriğini ve ötekileştirmenin eylemsel özelliklerini anlamak açısından, 'biz'i üreten ve ötekileştirmeyi tetikleyen bir başka eyleme yani benzeştirmeye de kısaca yer vermek gerekmektedir. Kimlik kavramı, gruplar ve kategoriler arasındaki ortaklıklarla ilişkiyi, benzerlik ögesi üzerinden içselleştirir. Bu benzerlikler, aynı anda 'benzerleri' yani grubu diğerlerinden ayıran noktadır (Byron, 1996:441-442).

İmge kapsamındaki benzeştirme (benzeme/benzeşme) için verilebilecek ilk ve en ilginç örnek, Kutsal Kitap'tandır. Yaratılış 1:26'nın ilk cümlesi şöyledir: "Tanrı, "İnsanı kendi *suretimizde*, kendimize *benzer* yaratalım" dedi.". Türkçesinden açık olarak anlaşılmasa da orijinal kabul edilebilecek dillerde, 'suret' (*image*) ve 'benzerlik' (*likeness*), imge ile birleşmektedir. İlk bakışta antropomorfik görünen bu ilişki, Tanrı figürünün insana benzemesi değil de insanın Tanrı'ya benzemesidir ve bu benzerlik bir başka yönüyle de birleştirici ya da bağlayıcı bir anlam içermektedir.

Latince'deki *imago* kelimesi benzerlik anlamına da geldiğinden, 'imge'nin, gerektiğinde bir benzeştirme/benzeme aracı da olabildiğini göstermektedir.

Antropolojik manada kullandığımız "Öteki" kavramının zıddı olarak koyduğumuz "Biz" karşılığı da *idem* ve *idios* kelimelerini hatırlatmaktadır (bkz. 1.1.İmge). Enteresan biçimde *idem*, 'identity' yani 'kimlik' kavramının Latince kökenidir ve Ricoeur bu kavramı, 'aynılık/benzerlik' yani zamanda devamlılık-*idem* ile şahsiyet, yani kimliğin karakteri-*ipse* ('*himself*'-kendilik) açısından değerlendirmektedir. Ona göre 'karakter', *aynı* olan insanı, bireysel olarak yeniden-kimliklendirmeye izin veren ayırıcı işaretler bütünüdür (akt. Papadopulos 2002:166). Kimlik, *idem*, yani değişmez, bölünmez, ayırıcı bir düşünce üzerinden işler ve 'tekliğe' varır/varmak ister. Bu, ötekileri yani *idem*'in dışında kalanları; Türkçe bir düşünüşle, uzak olanları tanımlamaktadır. *Idem* kökenli *identitas* kavramı ise iki temel anlama sahiptir. İlk anlamı açısından, katî benzerliğin kavramı iken, ikinci anlam olarak da ayrıcılığı ifade etmektedir. Benzerlik fikrine iki farklı açıdan yaklaşıldığında, kimlik fikri, eşzamanlı olarak, kişiler ya da şeylerin benzerliği ve de farklılık arasındaki karşılaştırmalı ilişkiyi pekiştirmektedir (Jenkins, 1996:3-4).

Bu halde, benzeşme ve ötekileştirme eylemleri, öncelikli olarak aidiyeti desteklemekte hatta perçinlemektedir. Bu eylemler, kime ve neye ait olunacağını ve olunmayacağını ve böylece aidiyetin gerekçelerini belirleyebildiği için, sürecin ilerlemesini de sağlamaktadır. Bu sebeple benzeştirme ve ötekileştirme arasında diyalektik bir ilişki olduğu düşünülebilir. Bu süreç, özellikle ulus devletlerde, ulusun yaratılmasıyla son bulmakta ve ulusal mitoslar ile devam etmektedir. Böylece benzeştirmenin bir sonucu olan 'biz' yargısı, ulus devlet örneğinde, ulus içi tunumu sağlamak amacıyla sürekli 'öteki'ler yaratmaktadır. Bu nedenle öteki, aidiyet

bağlamında, benzeştirmeyi pekiştiren bir işleve sahiptir. Öteki'nin farklılıkları, yakındakinin, benzer olanın/olması gerekenin özelliklerini çizmektedir. Bu, elbette tersten de okunabilir. Görüldüğünden de güçlü bir süreç ve baskı mekanizması oluşturabilen benzeştirme-ötekileştirme (benzeştiren ögeler-farklılaştıran ögeler) arasındaki diyalektik ilişki, sonuçta iki unsuru da kapsayan sürekli üretimi kapsayan, değişken yapıya bir oluşuma gitmektedir. Öyle ki Tekeli'nin açıklamasında olduğu gibi, bu iki kutbun arasındaki gücün ve bağın ortadan kalkmasını mümkün görmeyenler de bulunmaktadır:

“Öteki'nin olmadığı bir toplumu düşünmek zordur. Ötekinin olmadığı bir toplumda kimlikten, toplumsal gruplardan söz etmek olanaksızdır. Öteki çatışmaya neden olduğu kadar, yaratıcılığın mekanizmalarını oluşturan özenmeye, yarışmaya, hatta olumlu işbirliğine kaynaklık eder. “Öteki”nin olmadığı bir toplum arayışı anlamsızdır. Anlamli olan arayış bir toplumda çatışma yaratmayan, dışlayıcı olmayan “öteki” anlayışlarının nasıl kurulacağıdır” (Tekeli, 2007:143).

Tekeli'nin “dışlayıcı olmayan bir öteki anlayışı” vurgusu, günümüzde sıkça tartışılan, etnik çatışmalar, göçmen ve mültecilerin sorunları, ırkçılık, asimilasyon, yabancı düşmanlığı vb. konular etrafında yürütülen tartışmaları içermektedir. Bu çerçevede, uluslar üstü bir yapılanma ile AB'nin, ulus devleti oluşturan bu siyasi yapılanmaya ve yukarıda sayılan konulara karşı oluşturmaya çalıştığı alternatifler ve devamında, üye ve aday toplumlar üzerindeki manipülasyonu dikkate değerdir. Özellikle de bu manipülasyon, ekonomik sistemle sınırlı kalmayıp, kimi zaman gündelik yaşama kadar inebildiğine göre, uluslar arasındaki ya da uluslar içindeki bu iki kutbu nasıl çözeceği merak konusudur. İçte ve dışta bulunan ötekilerin çokluğu da düşünüldüğünde, sorun daha da karmaşıklaşmaktadır.

Sonuç olarak ötekileştirme, bir ya da daha fazla kişi, kültür ya da toplumu, geçmişten veya güncel ilişkilerden referans alarak dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik)

olarak farklılaştırmak ve ayrıştırmak şeklinde tanımlanabilir. Ötekileştirme, değişken, karmaşık, unutulabilir ya da hatırlanabilir olduğu için hareketli, daha ziyade önyargıları içinde barındırabilen, kimi zaman damgalama (stigmatizasyon) veya sterotipler (kalıpyargılar) üretebilen, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, çatışma gibi aktif düşmanlıklar yaratabilen bir süreçtir.

2. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ

2.1. 'Avrupa'nın Birliği' Fikri Üzerine

Braudel, *A History of Civilizations*⁶⁹ adlı kitabının Avrupa Medeniyetleri bölümünde, Avrupa'nın 1945 sonrası dönemini, 'Avrupa'da Birlik' başlığıyla işlemiştir. Bu bölümün sonunda Braudel, temkinli yaklaştığı 'Birleşik Avrupa' adımı için şu sözleri söylemektedir:

“Aslında, Avrupa'nın başka seçeneği yoktur. Ya bunlara [kendisini şekillendiren eski güçlere] dayanacak ya da, kaçınılmaz olarak, er ya da geç, bunlar Avrupa'yı altüst edecek ve harcayacaktır. 'Halkların Avrupası' iyi bir slogandır; fakat *başarılması* gerekmektedir” (Braudel, 1993: 424) [vurgu bana ait].

Bu tarihten geriye bakıldığında, 'birleşik Avrupa' ve 'Avrupalılık' fikirlerinin çok daha eskilere dayandığı görülecektir. Sanıldığı aksine AB ile başlamayan bu süreç, gerek günümüzdeki bazı siyasetçi, akademisyen ve düşünürlerin dayanaklarını gerekse geçmişte oluşturulmak istenen ya da kurgulanan 'birleşik Avrupa' fikirlerini örneklemesi ve karşılaştırmayı sağlaması açısından önemlidir.

2.1.1. Roma İmparatorluğu'ndan Charlemagne'a

Tarihin en büyük ve en ünlü imparatorluklarından birini kuran Romalılar, birçok iç karışıklığın ardından, M.S. 1. ve 2. yüzyılda imparatorluk sınırlarını, Avrupa topraklarının çoğuna, Yakın Doğu'ya ve Kuzey Afrika'ya kadar

⁶⁹ Kitabın orijinali, 1963 yılında S. Baille, F. Braudel, R. Philippe'nin seçme yayını olarak *Le Monde actuel, historie et civilisation*; 1987'de ise *Grammaire de Civilisation* olarak yayınlanmıştır. Türkçe'ye *Uygurlukların Grameri* adıyla çevrilen bu kitapta (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2.Baskı, 2001), sözü edilen bölüm 'Avrupa'nın Birlikleri' olarak çevrilmiştir. Çeviri farklılıklarının görülmesi nedeniyle İngilizce yayından faydalanılmıştır.

genişletmiştir. Kuzeyde İngiltere'ye kadar ilerlemiş, Belçika ve Hollanda'da günümüze kadar varlığını sürdüren eserler bırakmışlardır (Reitbergen, 1998: 42-43).

Bu büyük imparatorluğu, yaklaşık yedi yüzyıl boyunca bir arada tutan koşullar, Davies'e göre fiziksel ve örgütsel bağlar ile psikolojik denetimlerdir. 'Fiziksel bağlar', her eyalete kurulu askeri garnizonların oluşturduğu ağı ve eyaletleri Roma'ya bağlayan taşlardan yapılmış yol şebekesini içermektedir. 'Örgütsel bağlar', ortak hukuk ve yönetim ilkesine ve ortak yönetim standartları uygulayan, dünya çapında bir memurlar ordusuna dayanmaktadır. 'Psikolojik denetimler' ise, başkent Roma'nın otoritesini tehdit eden, herhangi bir kimse veya herhangi bir şeyin mutlak bir kesinlikle yok edileceği korkusu ve cezası üzerinden kurulmuştur (Davies, 2006:173). Avrupa'nın neredeyse tamamına yayılan; sayısız eserler ve etkiler bırakan bu imparatorluğa, doğudan ve batıdan gelen gemiler, sadece mücevher, altın, ipek ve baharat taşımamıştır. Topraklarındaki fikirleri ve inançları da beraberlerinde getirmişlerdir. Böylece bu büyük coğrafyada, senkretik inançlar ve Greko-Roman kültürü oluşturan felsefeler meydana gelmiştir (Reitbergen, 1998: 43). Bu da Avrupa'nın, Küçük Asya'nın ve Kuzey Afrika'nın geleceğinde yer almalarını sağlamıştır.

İleride de görüleceği gibi birçok düşünür ve siyaset adamı, Avrupa'nın köklerinde bir şekilde, Roma imparatorluğundan bahsetmiş ve dönemiyle bağlantı kurmuştur.⁷⁰ Bu halde ortak Avrupa kültürünün bir parçası olarak düşünölen Roma İmparatorluğu, birleşik Avrupa fikri ele alınırken örnek verilen ilk birliktir. Roma İmparatorluğu bu anlamda bir rol modelidir. Yanı sıra günümüzde bazı çevrelerce Avrupa kültür tarihinin temelindeki en büyük etken olarak görölmektedir. İlginç

⁷⁰Örneęin önlü Fransız şair Paul Valery, Avrupa ve Avrupalılığın kökenlerini Roma ve Hıristiyanlığa bağlamıştır. Onun bu görüşlerinden etkilenen tarihçi Héléne Ahrweiler da Avrupa'nın kökenlerini Roma ve Hıristiyanlıkta görmektedir. bkz. Ahrweiler, 1998

olansa, Roma'nın etnik merkezîyetçiliğinin, Avrupa fikrine değil; Roma mit ve efsanelerine dayanmasıdır; yani 'Avrupalılık' ve 'birleşik Avrupa' gibi teoriler, günümüzdekinin aksine, Roma kültürel ve siyasi söyleminde yer almamaktadır. Öyle ki Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hıristiyan olmak, Avrupalı olmak değil; bilakis Romalı olmaktır (Delanty, 2004:33).

Roma'nın ikinci önemli özelliği, Hıristiyanlığı resmen kabul ettikten sonra, onun tüm Avrupa'ya yayılmasında öncü olmasıdır. Bu imparatorluk sayesinde, Avrupa'da yaşayan halkların çoğunluğu, Hıristiyanlık sayesinde köken olarak Latin veya Helen olmadıkları halde, Latinleştirilmiş (Batıdakiler) ve Helenleştirilmiştir (Doğudakiler) (Davies, 2006:247). Yıkılışının ardından Roma'nın bu büyük ve şatafatlı gücü, uzun süre Avrupa'da yeniden yaşanmamıştır. Bu hayal, sadece Kral Charlemagne tahtta iken yeniden canlanmıştır.

Döneminin bir şairi tarafından 'Avrupa'nın babası' (*pater Europa*) olarak adlandırılan Charlemagne (742-814), İspanya'nın Tarık bin Ziyad tarafından ele geçirildiği, Doğu Roma'nın saldırılara uğradığı bir dönemde, Frank Kralı olmuştur. Lombard Krallığı, Saksonya, Bavyera, Karintiya, Britanya ve İspanya'ya kadar yayılan bir imparatorluk kurmuştur. 800 yılında, Papa'nın onu 'Kutsal Roma İmparatoru' ilan etmesiyle, Doğu'daki gibi Batı'da da (Katolik) bir imparatorluk inşa etmiştir (Davies, 2006:328). Bugünkü Avrupa kıtasının çoğunda egemenlik kuran Charlemagne, koruması altına aldığı keşişler ve bürokratları tarafından *regnum Europae* yani 'Avrupa krallığını elinde tutan adam' olarak tasvir edilmiştir⁷¹ (Rietbergen, 1998:93).

⁷¹Bazı yazarlar Charlemagne Avrupasını, birleşik Avrupa'nın, özellikle siyasi anlamda birleşme aşamasında ilk örneği olarak kabul etmektedir Örnek olarak bkz. Wallerstein, 2001 'Avrupa'nın ilk politik yapısı' [Http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm](http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm), ulaşım Şubat 2008. Yanısıra Pingel,

Son olarak antik dönemden bu yana, bir ‘Roma gölü’ olan Akdeniz, Avrupa’nın merkezi olmuştur. Charlemagne döneminin ardından, Avrupa’nın merkezi, Fransa Alplerinin kuzeyine ve Almanya’ya çekilmiştir (Bouchard, 2001:132). Aynı zamanda Bizans’ın elinde bulunan Doğu’ya karşı, birleşik bir Batı kurulmuştur.

2.1.2. Dante’den Aydınlanma’ya Birleşik Avrupa

13. yüzyılın büyük yazarı, Dante Avrupa’nın birleşmesine, doğrudan yer vermemiş ve bunu sistematik olarak kurgulamamıştır. Buna karşılık o, öncelikle İtalya’nın, Papa yerine, Kutsal Roma İmparatoru VII. Henry’nin idaresinde birleşmesini arzulamış ve bunu *Monarşi* kitabında dile getirmiştir. Teorik bir düzenleme yerine, Aristoteles’in felsefesinden esinle, birlik fikrini geliştirmiştir.⁷² Daha çok *İlahi Komedya* ile bilinen Dante, 1314 yılında *Monarşi* adlı üç kitaptan oluşan bu çalışmasını kaleme almıştır. Dante’nin 1327’de ölümünden iki yıl sonra, kitabı, sapkın olduğu suçlamasıyla Bolonya’da yakılmış; 1554’de -1881’de ortaya çıkana kadar- Vatikan tarafından yasaklanmıştır (Shaw, 1996:xxxix-xlii).

Dante’nin yaşadıklarından da görüleceği gibi 15. yüzyılın sonuna kadar Avrupa fikri, coğrafi bir ifade olarak kalmış ve batıdaki en baskın kimlik sistemi olan Hıristiyan Dünyası’nın (*Christendom*) güdümü altında yaşamıştır. Fakat İstanbul’un 1453’te Türkler tarafından fethedilmesi ve 1492’den sonra Batı Avrupa güçlerinin kolonyal genişlemesinin sonucunda, 17. yüzyılın sonuna kadar oluşumunu tamamlamasa da, Avrupa fikri, daha çok değerler üzerinden tanımlanan, Osmanlı’ya karşı direnç gösteren, “uygarlık” söylemine dayalı bir kimlik edinmiştir (Delanty,

Avrupa’daki tarih ders kitapları üzerine yaptığı çalışmada İtalya’daki ders kitaplarında Avrupa birliği fikrinin Charlemagne ile başlatıldığını belirtmiştir (Pingel, 2003:109)

⁷²Orjinal dili Latince *Monarchia* olan bu eser için bkz. Dante, 2004

2004:49-50 ve Soykut, 2007). Örneğin Papa II. Pius (1405-1464), Osmanlı'nın Anadolu'yu almakla kalmayıp, Balkanlara doğru yürümesi ve İstanbul'u, dolayısıyla Doğu Hıristiyanlığının simgesi Ayasofya'yı ele geçirmesinin ardından, Hıristiyan dünyasının korunmasından bahsetmiştir. Bu, Kudüs'e yapılacak bir haçlı seferinden çok, daha pasif bir taleptir; bir tür korunmadır. Ancak aynı zamanda Hıristiyanlık üzerinden geliştirilen bir birleşme çağrısıdır. Bu amaçla yazdığı yazılarında da '*Respublica Christiana*' (Hıristiyan Devleti), 'bizim Avrupa'mız, bizim Hıristiyan Avrupa'mız' tanımlamalarını kullanmıştır (den Boer, 1995:35).

Yeni Dünya'nın keşfi ise, ticaretin hızla artmasını, toprağa bağlı Avrupa ekonomisinin yerini, ticaret endeksli bir sisteme bırakmasına zemin hazırlamıştır. Birleşmenin ilk adımları, feodal beylerin dışında bulunan ve çoğu zaman onlardan da zengin olan burjuvalar tarafından atılmıştır. Ticaret ve siyaset üzerinde egemenlik kuran bir başka güç olan Kilise de devre dışı bırakılmıştır⁷³. Bu bağlamda yaşanan Reform döneminin hemen öncesinde yaşayan 'Erasmus' ('Desiderus' ya da gerçek adıyla Gergard Gerhards) (1466-1536), yeni hümanizmayı Katolik gelenekle birleştirmek için büyük bir çaba sarf etmiştir (Davies, 2006:518). Latinceyi, Hollanda dili kadar iyi konuşması, Avrupa'nın birçok farklı şehrinde yaşamış olması, bilime yaklaşımı, eleştirel duruşu ve antik dönemi özellikle kuzey Avrupa'ya taşıması gibi özellikleri, onun bugün, arzulanan Avrupa kültürünün simgesi olmasına neden olmuştur (bkz. 3.10.Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm). 20. yüzyıl ortalarında, başlatılacak Pan-Avrupa hareketinin önemli figürlerinden birisidir. 18. yüzyılın risaleleri, dünya düzenini –daha doğrusu Avrupa düzenini- açıklarken Erasmus'un

⁷³ Dönemin siyasal ve dinsel tartışmaları için bkz. Ağaogulları ve Köker, 1997

fikirlerinden yararlanmışlardır.⁷⁴ Bu kadar fikre ilham kaynağı olmasına karşın, Erasmus'un birleşik bir Avrupa hayali ya da teorisi bulunmamaktadır.⁷⁵

Birleşik Avrupa'nın kurgulanmasına, daha sonraki bir dönemde rastlanacaktır. 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan Sully dükü, Maximilien de Bethune, (1560 – 1641), birleşik Avrupa fikrini öneren ve kurgulayan bir isimdir. Fransa Kralı IV. Henry'nin danışmanlığını yapmıştır. Danışmanlığından önce, dinler savaşının Avrupa'da yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, Protestan ordusunda görev almıştır⁷⁶. IV. Henry'nin bir konuşmasında yer alan, 'Avrupa neden tek ve büyük bir aile olamamış ki' sözleri üzerine, kendisini birleşik Avrupa fikrini düşünmeye vermiş (de Bethune, 1921:25) ve sonuçta da 'Birleşik Vilayetler'⁷⁷ (*Provinces-Unies*) düşüncesini kurgulamıştır (de Bethune, 1921:41-43). Altmışaltı kişilik büyük bir senato ve konsüllerin yöneteceği bu Birlik (de Bethune, 1921:42), Protestan ve Katoliklerin büyük çatışmalar yaşadığı bir dönemde, 'Lutheran, Kalvinist ve Katolikleri' bir araya getiren (de Bethune, 1921:10) ve 'Türkleri Avrupa'dan atmak' ülküsünde birleşen bir ordu önerisine de sahiptir (de Bethune, 1921:11).

Bethune'nin, Fransa'nın çıkarları açısından önerdiği bu sistemi kabul görmezken; Avrupa'da siyasal açıdan, Reform döneminin de etkisiyle, *res publica Christiana*'nın yerini Devletler Sistemi almıştır. Devlet, Tanrı iradesine dayalı bir

⁷⁴ Bu bilgilerin detayları için bkz. Bance, 1992

⁷⁵ Sadece savaşa karşı söylemi (Erasmus, 1995a) ve Türkleri Tanrı'nın Hıristiyan dünyasının üzerine saldırdığına ilişkin fikirleriyle (Erasmus, 1995b) dönemine birleşme ilhamı vermiştir.

⁷⁶ 1562-1598 yılları arasında Fransa'da Fransız Katolikleri ve Kalvinist teolojiiyi takip eden Huguenotlar arasındaki iç çatışmalar ve askeri savaştır. Maximilien de Béthune de bir Huguenot'tur. Annesi Huguenot olan IV. Henry daha sonra Katolik olmuş fakat din konusundaki toleranslı yaklaşımı nedeniyle fanatik bir Katolik tarafından öldürülmüştür. Protestanlar ve Katolikler arasındaki ayrışma, çatışmaların sonra ermesiyle sonlanmamış, 17. yüzyıl sonuna kadar huzursuzluklar bir şekilde devam etmiştir. Sully Dükü Maximilien de Béthune'nin böyle bir ortamda önerilerini sunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dönemin Fransa'sı ve diğer bölgelerdeki savaşlar hakkında bir fikir edinmek için bkz. Davies, 2006:548-553

⁷⁷ Birleşik Vilayetler, 6 kalıtsal monarşi (Fransa, İspanya, İngiltere, Danimarka, İsveç ve Lombardi); 5 seçilmiş monarşi (İmparatorluk, Papalık, Polonya, Macaristan, Bohemya) ve 4 cumhuriyetten (Venedik, İtalya, İsviçre, Belçika) oluşuyordu (de Bethune, 1921:41-42). Avrupa ülkelerinin, kıta dışındaki kolonileri de bu birliğe dahil olarak hesaplanmıştır (de Bethune, 1921:35)

düzenin koruyucusu ve uygulayıcısı görevini sürdürmekten çıkıp, gücünü arttırmaya yönelmiştir (Canbolat, 2002:69).

2.1.3. Aydınlanma Dönemi ve Birleşik Avrupa Hayali

Ortaçağ'da Avrupa'nın üstünlüğü, İslam'a karşı Hıristiyanlık söylemi üzerinden kurulurken; bu karşıtlık, modern dönemin başlarında yerini, doğa üzerine uygarlığın zaferi söylemine bırakmıştır. Bu sebeptendir ki Delanty, Ortaçağ gibi Aydınlanma dönemi Avrupa birleşmesi fikirlerinin de 'icat edilmiş' olduğu düşüncesine varmaktadır (Delanty, 2004:51).

Avrupa'yı din üzerinden tanımlamayı reddeden ve daha ziyade özgürlükler üzerinden açıklamayı tercih eden Montesquieu (1689-1755), Avrupa'yı bu bağlamda Asya ile karşılaştırmayı tercih etmiştir:

“Asya ılımlı bir alan değildir; çok soğuk iklimli bölgeler, Türkiye, İran, Hindistan, Çin, Kore ve Japonya gibi çok sıcak yerlerle yan yanadırlar. Hâlbuki Avrupa'da, ılımlı alan çok daha geniştir. İklimler birbirinden farklıdır, İspanya ve İtalya'nın iklimleri arasında benzerlik yoktur; Norveç ve İsveç'te de olduğu gibi. (...) Bu nedenle şuna geliyoruz; Asya'da güçlü uluslar zayıflara karşıdır; savaş sever, cesur ve aktif insanlar; hemen, üşengeç, efemine ve ürkek insanlara dokunurlar. (...) Bunun tersine, Avrupa'da ise, güçlü uluslar güçlülere karşıdır. Asya'nın korkaklığının ve Avrupa'nın gücünün, Avrupa'nın özgürlüğünün ve Asya'nın köleliğinin esas sebebi budur. (...) Bu nedenle özgürlük, Avrupa'da genişlerken veya bazı özel durumlarda azalırken; Asya'da asla yükselmeyecektir” (Montesquieu, 2006:280)⁷⁸

Aydınlanma'nın bir diğer ismi Voltaire (1694-1778) ise, birleşik Avrupa'dan doğrudan bahsetmese de çalışmalarında 'Avrupa Devleti' , 'Avrupa ruhu' ve 'bizim Avrupamız' tamlamalarını kullanmıştır. Yasalar, din, yönetim biçimi hakkında birçok fikir ileri sürmüştü; ancak bir sistem kurgulamamış; tarihsel bilgilerle, Hobes,

⁷⁸ Fransızca orjinal metin, De l'esprit des lois, 1748, Kitap 17 Bölüm 3

Rousseau, Montesquieu gibi düşün adamlarının sistemlerine eleştiriler getirmiştir.⁷⁹ Voltaire'in Avrupası, bugün anladığımız Avrupa'dan farklıdır. Rusya'yı medeniyet ölçütüyle Avrupalı olarak tanımlarken; "kuzey" dediği, İsveç, Baltık Almanya'sı, Polonya ve Rusya'yı ayrı tuttuğu bölgeyi, tam olarak Avrupalı kabul etmemektedir (Pocock, 2002:58). Avrupa'yı, 'kimisi monarşik, kimisi cumhuriyetçi, diğerleri de karışık olan; ancak birinin diğeriyle uyum içinde olduğu, çeşitli devletlerden oluşan büyük bir cumhuriyet çeşidi' olarak tanımlamakta; ortaklıklarının ise birçok farklı cemaate ayrılmasına karşın *din* ve dünyanın diğer bölgelerince bilinmeyen *civil yasa* ve *politika* prensibi olduğunu iddia etmektedir.⁸⁰

Immanuel Kant (1724–1804) da bir Aydınlanma filozofu olarak, daimi barış üzerine düşünen ve yazan sayılı isimler arasındadır. Savaşın ortadan kaldırılması ve barışçı bir sistemin oturtulması için siyasi bir düzen öneren Kant, uluslar arasındaki ilişkilere daha fazla öncelik vermiş gibidir. O da diğer birçok 'birleşik Avrupa' düşünürü gibi, federasyondan yanadır (Kant, 1983:115). Güçlü ve aydınlanmış insanların bir cumhuriyet kurmasını sağlayacak şartlar hazırlanırsa; diğer uluslar üzerinde, hepsinin katılacağı, ulusların hakları fikriyle uyumlu, uluslar arasında barışı koruyacak, federal bir birliktelik sağlanacaktır ve bu tip birçok federasyon ilerde büyüyerek genişleyecektir (Kant, 1983:117)⁸¹.

Daha kurgusal bir çaba içine giren Henri Saint-Simon (1760-1825) ise Avrupa'nın ortak bir parlamento kurarak, tüm Avrupa halklarının, parlamenter bir sistem içinde yaşamasının sağlanmasını önermiştir. Ona göre, Avrupa'nın yeniden

⁷⁹ Avrupa tarihine odaklandığı, *The General History and State of Europe from the Time of Charlemagne to Charles V* (1754, Londra) kitabında, Avrupa kitasından bahsederken, 'Avrupa Devleti' kavramını kullanmıştır. 'Avrupa Ruhu' ve 'bizim Avrupamız' için bkz. Voltaire, 1994: 21 ve 28

⁸⁰ *The European Union's Institutions, Identity and Values* s.47

http://www.law.kuleuven.ac.be/ccle/pdf/WvG_EU_chapter1.pdf, ulaşım Şubat 2008

⁸¹ Kant'ın orijinal adı '*Zum ewigen Frieden*' olan bu metni kaç yılında yazdığı tam olarak bilinmemekle birlikte ilk kez 1795 yılında Konigberg'de basılmıştır.

organize edilmesi mümkündür (Saint Simon, 1975:135).⁸² Bilimsel disiplinler arasında entegrasyonu önerdiği gibi, Avrupa devletlerinin birleşmesi için de, dört maddelik bir düzenleme yapmıştır. Ana hatlarıyla, Saint Simon'un planı şöyledir: Yönetim açısından, (1) birçok insanı, ulusal bağımsızlıklarını koruyacak şekilde, birbirine bağlamak için kurulacak her siyasal organizasyon, sistematik olarak homojen olmalıdır. Tüm kurumlar, tek bir görüşün sonucu olmalı ve dolayısıyla hükümet, her düzeyde, benzer biçimlere sahip olmalıdır. (2) Genel hükümet, ulusal hükümetlerden tamamen bağımsız olacağı gibi, (3) bu genel hükümeti oluşturanlar, yine genel görüşlere sahip olmalı ve kendilerini özellikle genel ilgi alanlarıyla ifade etmelidirler. (4) Son olarak, kendilerinde kamuoyundan gelen bir güç bulunmalı ve yabancı bir güce bağımlı olmamalıdır.⁸³

2.1.4. Fransız Devrimi Sonrasında Avrupa Birleşmesi

18. yüzyılın hemen sonunda gerçekleşen Fransız Devriminin ardından tüm Avrupa'ya yayılan milliyetçi düşünceler, farklı topraklarda farklı şekillerde geliştirilmiştir. Böyle bir dönemde, milliyetçi fikirlerini Avrupa genelinde düşünebilen Guiseppe Mazzini (1805-1872), Fransa İmparatorluğu'nun yönetiminde olan Cenova'da doğmuş bir İtalyan yurtseveridir. Tek, bağımsız ve özgür; birleşik İtalya amacıyla, Genç İtalyanlar (*La Giovine Italia*) adlı bir oluşum ile harekete geçmiştir.⁸⁴ Fakat yakalanmış ve Londra'ya sürülmüştür. Burada, Genç İtalya

⁸² Çevirinin yapıldığı orijinal metin *De la réorganisation de la société européenne*, 1814'dür

⁸³ Saint Simon'un görüşleri için bkz. Manuel, 1963:174 ve Avrupa'nın yeniden düzenlenmesine yönelik önerileri için bkz. Manuel, 1963.171-179

⁸⁴ [Batı] Roma imparatorluğunun dağılmasının ardından, bir türlü toparlanamayan İtalya, 16. yüzyılın ortalarından itibaren İspanya'nın yoğun baskısı altında yaşamıştır. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca, İspanyol (18. yüzyıl başına kadar), Fransız (1796-1814 Napolyon) ve Avusturya (Kuzey İtalya'da 1706-1859) hakimiyetlerini gören İtalya 1860 ve 1870 yılları arasında kendi ulusal bağımsızlığına sahip olmuştur. İtalyan ulus devletinin öncesi ve kuruluşu için bkz. Peri, 2000: 249-279

hareketinden etkilenen Genç Almanya, Genç Polonya gibi hareketleri⁸⁵, Genç Avrupa⁸⁶ (*Giovine Europa*) altında birleştirmiştir (Tchoubarian, 1994:47).

Döneminin diğer birçok düşünürün aksine, daha milliyetçi bir çizgi içinde olan Mazzini'nin görüşlerini, bütün Avrupa'ya yaymak istemesine getirdiği açıklama şöyledir:

“(...) halkların üç büyük ailesi bulunmaktadır: şimdi İtalya'nın temsil ettiği eski Heleno-Latin; Almanya'nın temsil ettiği Germen kültürü ve (Ruslar hala uyduğu için) Polonya'nın temsil ettiği Slavlar. Bu üç ulus – İtalya, Almanya ve Polonya- Avrupa'nın yeni fikirlerinin öncüleri olacaklardır” (akt. Berkeley, 1968:12).

Mazzini için, Fransız Devrimi, bireyi özgürleştirdiyse, gerçekleştirilecek bir İtalyan Devrimi de ulusları özgürleştirmelidir. Bu haliyle İtalya'yı özgürleştirmekle kalmayıp; Avrupa'nın bütününde gerçekleştirilecek, bir ulus özgürleştirme hareketinin merkezine de, İtalya'yı koymaktadır. Ona göre İtalya, yeni bir yaşamın ve Avrupa halkları arasında kurulacak yeni ve güçlü bir Birliğin öncüsü olmalıdır (akt. Berkeley, 1968:13).

İngiltere günlerinde, mücadelesini Avrupa geneline yaymak isteyen Mazzini, 'Avrupa'da Demokrasi Üzerine' başlıklı makalesinde, Avrupa demokratik parti projesini, Avrupa'yı yeni bir yazgıya doğru hızla götüren, yadsınamaz demokratik harekete eşdeğerdeki, Avrupa uygar kültürü ile birleştirmektedir (Mazzini, 2005:27). Bu ülkü ile Avrupa demokrasisi hakkında bir manifesto hazırlayabilmek için bir

⁸⁵ Genç Estonya hareketi ise 19. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Daha ziyade bir edebiyat hareketi olarak kendini göstermiş; ancak en önemlisi, bu hareket Avrupa değerlerini hedef alarak oluşmuştur. Popüler sloganı: 'Estonyalı olalım, fakat aynı zamanda Avrupalı olalım!'dir. Bu slogan ve yaklaşım, 1991 sonrasında yeniden gündeme gelmiştir (Kirch vd., 2001:70)

⁸⁶ Genç Avrupa için bkz. Nabulsi, 2006

Avrupa Kongresi düzenlemeye karar veren Mazzini, bu hareketinde başarıya ulaşmıştır.⁸⁷

Bu dönemlerde yaşanan bir başka birleşme de, tarihte özellikle de Avrupa tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Alman birleşmesi, bir federasyon örneği olarak Avrupa birleşmesine örnek gösterilmektedir.⁸⁸ Napolyon öncesinde, bugün Almanya denilen bölge, üç yüz ellinin üzerinde küçük devlet ve şehirden oluşmaktadır ve Kutsal Roma İmparatorluğu olarak adlandırılmaktadır. Napolyon'un bu bölgeyi işgali ile bu sayı otuz dokuza inmiş ve 1815'deki yenilgisinin ardından Viyana Kongresinde imzalanan bir antlaşma ile Alman Konfederasyonu oluşturulmuştur. 1815, Alman birleşmesinin, dil, kültür gibi birçok alanda gelişmeye başladığı yıl olmuştur. Alman ekonomisi de Alman birleşmesini desteklemiştir. Tüm yollarda yer alan gümrükler, ortak para biriminin olmayışı, ağırlık ve ölçü birimlerinin farklılığı; ekonomik birlikteliği olduğu kadar siyasi birlikteliği de zora sokmuştur. Devletçiklerin yöneticileri, herhangi bir üst yönetimi kabul etmemiş; bu ayrışmayı, Fransa, Prusya, Rusya, İngiltere ve Avusturya da desteklemiştir (bkz. Gorman, 1995:2).

İlk olarak Alman bölgesinde sosyal hareketlilikler görülmüştür. Öğrenci toplulukları (*Allgemeine Deutscher Burschenschaften*), gençlik hareketleri (*Junge Deutschland*) ve halk bilim çalışmaları (Grimm kardeşler) vb. bu dönemde şekillenmiştir. Bu, on sekiz üye ülkenin, birbirlerine uyguladıkları gümrük

⁸⁷ Mazzini sonrasında yaşanan gelişmeler, milliyetçiliğin onun fikirlerinden oldukça farklı bir noktaya ilerlediğini göstermektedir. 1880-1914 döneminin milliyetçiliği üç noktada Mazzini'nin görüşlerinden ayrılmıştır. İlk olarak kendisini 'millet' sayan her halk kendi bağımsız devletini kurma hakkına sahip görülüyordu. İkinci olarak etnik köken ve özellikle de dil, millet olmanın merkezi haline gelmiştir. Üçüncü olarak, millet ve bayrak söylemi politik sağa kaymıştı (Hobsbawm, 2006:126).

⁸⁸ AB tarihi açısından önemli bir diğer birleşme ise 1990'ların başında gerçekleşen Doğu ve Batı Almanya'nın birleşimidir. AB tarihi açısından bir dönem noktası olan süreçte, Komünist sistemden çıkan birçok Doğu Avrupa ülkesi de AB'ye üye olmuştur ve bazıları için de üyelik süreci halen devam etmektedir (bkz.2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi).

vergilerinin kaldırılması ve kendi aralarında ekonomik bir gelişme yaşamaları olarak tasvir edilebilir (Gorman, 1995:6). Buna *Alman Gümrük Birliği* yani bilinen adıyla *Zollverein* denilmiştir (1818). *Zollverein*, bugün AB'nin uyguladığı Gümrük Birliği tarihçesinde, başlıca örnek olarak gösterilmektedir.⁸⁹

1815'te başlayan 19.yüzyıl süreci, bugünkü Avrupa halklarının de şekillendiği bir dönemdir. Milliyetçiliğin hızla yayıldığı, Aydınlanma'nın akılcı yaklaşımına, Romantik bir karşı koyuşla kesişen Alman birleşmesi, Herder'in kaleminde romantik milliyetçi doğurmuş ve Fransız milliyetçiliğiyle beraber hızla Avrupa'yı etkilemiştir. 19. yüzyılın sanayileşme hızı ve bunun sosyal yaşama etkisi (bkz. Davies, 2006: 807-809), Romantik direnişin bir başka sonucu olarak dindarlığı da arttırmıştır⁹⁰. Milliyetçi hareketlerin etkisiyle tüm Avrupa'da tarih, yeniden yazıya geçirilmiş; fakat bu sefer uluslar kendi tarihlerini kaleme almaya, uluslarının tarihsel geçmişini ispatlamaya çabalamışlardır. Bununla beraber yeni gelenekler de icat etmişlerdir⁹¹ (bkz. Rietbergen, 1998 : 352).

1815 yılında başlayan ve 1827'ye kadar süren bu *Restorasyon Devri*, ünlü Alman besteci Ludwig von Beethoven için de önemlidir.⁹² Çünkü ilerde AB'nin resmi marşı olacak Avrupa'da birlik temasını işlediği 9. senfonisini, bu atmosferde yani 1822-1824 yılları arasında bestelemiştir⁹³ (Karluk, 2005:1).

⁸⁹ Alman birleşmesi ve bunun AB ölçeğinde tartışılmasıyla ilgili olarak bkz. Lehbruch, 1996

⁹⁰ 'Romantizmin peygamberi' denilen Novalis –gerçek ismiyle Friedrich von Hardenberg (1772-1801)- Ortaçağ Avrupasının, büyük bir Hıristiyan topluluk olarak sadece Papa'nın önderliğinde, sınırlar olmaksızın yaşadığını belirtir ve Avrupa'yı *Europa Christiana* olarak görmek ister (den Boer 1995:69)

⁹¹ Avrupa'nın 1820-1914 arasındaki, 'gelenek icadı' dönemi için Cannadine, 2006 ve Hobsbawm, 2006b

⁹² bkz. Rumph, 2004

⁹³ Haziran 1985'de gerçekleştirilen AB Konsey toplantısında, AB için bir bayrağın yanı sıra bir de marş belirlenmiştir. Hükümet ve Devlet başkanları, 1972 yılında Avrupa Konsey'i toplantısında Bakanlar Komitesi'nin belirlediği marşı kabul etmişlerdir. Beethoven'nın Dokuzuncu senfonisi -'Ode to Joy'- ve 1785 yılında Friedrich von Schiller'in bu besteye yazdığı şiir, marş olarak benimsenmiştir.

Özetle Napolyon'un Avrupa ülkelerindeki hâkimiyeti de en az döneminde Avrupa'ya yayılan milliyetçi fikirler kadar etkili olmuş ve birçok ülkenin ulus inşası sürecinde tetikleyici bir işlev görmüştür. Alman birleşmesi, daha sonraki bir dönemde tamamlanmışsa da, Napolyon döneminde başlayan ve sonrasında tamamlanan bir sürecin ürünüdür.⁹⁴ Birleşmesini tamamlayan Almanya, bu dönemden sonra kendisine işbirliği yapabileceği ülkeler aramış ve en yakınındaki Avusturya ile Prusya'ya yönelmiştir. Fakat 1840'larda büyük bir gerginlik yaşayan bu iki ülkenin Almanya ile yakınlaşması pek olası görünmemiştir. Bu sebeple Almanya, kendi birleşmesinde etkili olan bir fikri, kendi dışındaki, Almanca konuşulan bölgelere önermiştir: *Mittleuropa* ya da bilinen adıyla Merkez/Orta Avrupa.

'*Mittleuropa*', 'Avrupa', 'Doğu' ve 'Batı' gibi, coğrafi olduğu kadar da politik bir terimdir. Geleneksel olarak *Mittleuropa*, Doğu ve Batı arasında, Avrupa'nın bir parçasıdır. Politik felsefe açısından, Batı'dan kopuktur ve Doğu'dan bilinçli olarak ayrılmıştır. Bu durumda, hem Batı hem de Doğu karşıtıdır. Tarihsel olarak, Almanlar *Mittleuropa* ile Avrupa'dan izole durumlarının üstesinden geleceklerini ve siyasi güçsüzlük dönemlerinde, egemenlik özlemlerini gidereceklerini düşünmüşlerdir. *Mittleuropa*, Avrupa'nın merkezindeki, farklı etnik ve kültürel grupların arasında, bir arabulucu olma görevini de üstlenmiştir. Bu sebeple de *Mittleuropa* taraftarları, çok-kültürlü topluluğu savunarak, her zaman kültürel birliğe ve bölgedeki ortak geleneklere vurgu yapmışlardır (Brechtfeld 1996:2). Politik yapısı açısından, bir

Fakat çeviri ve uyarlama problemleri nedeniyle, Schiller'in sözleri, Avrupa marşının parçası olarak kabul edilmemektedir. Bu şarkının Avrupa birleşmesi içindeki yeri için bkz. Clark, 1997

⁹⁴ Nassehi, bu dönemin aynı anda Alman kültür ulusunda (*Kulturnation*) anti-Fransız hareketlerin oluşmasına da sebep olduğunu ve bu karşıtlığın Alman ulusunun oluşmasında bir etken olduğunu belirtmektedir. Ayrıca dönemin Alman milliyetçiliğinin, modern ulus devlet ile eş olmadığını; daha ziyade bölgesel vatanseverlik ile tüm Almanların birleşmesine yönelik bir milliyetçilik arasında bulunduğunu hatırlatmaktadır (Nassehi, 2000:218).

başka yönüyle de Napolyon Avrupasına karşıt olarak ortaya çıkmıştır. İçerik olarak Napolyon'un cumhuriyetçi milliyetçilik fikrine karşıdır ve eski düzenin en büyük temsilcisi olmayı amaçlamıştır. 1871'de Prusya önderliğinde kurulan birleşme, bu açıdan bölünmüş bir Avrupa kimliği ortaya çıkarmıştır (Delanty, 2004:149).

Alman birleşmesinin parlak ismi Bismark'ın Avrupa'yı bölen milliyetçi fikrinin aksine, aynı yıllarda bir federasyon fikri de Constantin Frantz (1817-1891)'dan gelmiştir. Avrupa'daki 'Alman Sorunu'nu, antlaşmalar sistemi yerleştirerek daha fazla ya da daha az homojen bir ulus devlet ortaya koymak isteyen Frantz, birbiriyle işbirliği yapabilecek ve 'Merkez Avrupa Barış Birliği' içinde toplanabilecek üç federasyon düşünmüştür. Bu proje, (1) Prusya ile Rusya, Polonya ve Baltık bölgesi; (2) Balkanlarla Avusturya İmparatorluğu ve (3) o dönemin Alman ülkelerinden oluşuyordu. Bu birliğe, Alçak Ülkeler (bugünkü Belçika, Hollanda ve Lüksemburg), Danimarka ve İsviçre de katılabilirdi (Brechtfeld, 1996:29).

Almanya'nın birleşimini tamamlamasıyla artık Napolyon sonrası Fransa, Avrupa'nın en güçlü ülkesi değildir. Bu durumdan rahatsız olan Fransa, Almanya'yı yıpratmayı denediyse de Alman devlet adamı Bismark'ın meydan okumasıyla karşılaşmıştır. Bu gerginlik, Fransa'nın Alsas-Loren'i (*Alsace-Lorraine* Fra. ya da *Elsaß-Lothringen* Alm.) kaybetmesiyle sonuçlanmıştır⁹⁵ (den Boer, 1995:75)

Tam bu dönemde Victor Hugo bir konuşma yapmış ve ilk kez Avrupa Birleşik Devletleri, adlandırmasını kullanmıştır:

⁹⁵ Alsas-Loren bölgesi, Avrupa, ancak özellikle Fransa ve Almanya için önemli bir bölgedir. Birçok kez savaş sebebi olmuştur. Bununla beraber AB'nin kurulmasına sebep olan bölge de yine burasıdır. Almanya, 1870'de Fransa'nın elinden bu toprakları aldığı anda, Saar kömür bölgesini, Mosel nehrinin doğusunda bulunan demir cevheri alanını, kuzey Mulhouse'daki potasyum rezervlerini ve de aynı bölgedeki tekstil endüstrisini ele geçirmişlerdi (Heffernan, 2001:28). I. Dünya Savaşı'nın sonunda Fransa, Almanya'nın gücünün tükendiği bu dönemde, Alsas-Loren'i işgal etmiştir. II. Dünya Savaşı başladığında, 1940 yılıyla bu stratejik bölgeyi ele geçiren Almanya, savaşın sonunda bu bölgeyi yine Fransa'ya bırakmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Garloch, 1946 ve bu bölgenin endüstriyel gelişimi için bkz. Pounds, 1957

“Bir gün, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birleşik Devletleri'nin, bu iki muazzam grubun denizlerin kıyılarını tutup, ürünlerini, ticaret ve endüstrilerini, sanatlarını, dehalarını takas edecekleri, çöllere koloniler kurarak Yaradan'ın yaratılmış eserini güzelleştirecekleri ve birlikte olarak [birlik olarak] bu iki sonsuz güçten, insanların kardeşliklerinden ve Tanrı'nın kudretinden faydalar sağlayacağı zamanlar göreceğiz”.⁹⁶

Hugo'nun federal Avrupa hayalinin politik merkezinde Fransa bulunmaktadır; hatta Paris başkenttir.⁹⁷ Bu sözleri ona söyleten, döneminin kaos içindeki Fransa'sıdır. Öncelikle bu çağrı Almanlaradır. 1870-1871 yılında Fransa ve Almanya arasında yaşanmakta olan çatışmanın içinde, Paris'teki bir konuşmasında bu sözleri söylemiştir. Bir tür barış talebi gibi görünen bu sözler, on beş gün sonra Almanların, Paris'in kapılarına dayanmalarının ardından, yerini Fransızlara söylediği mücadele çağrılarına bırakmıştır.⁹⁸

Özetle 19. yüzyılın genel görünümü iki ana tema üzerine kurulmuştur: (a) Tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'da endüstriyel devrim gerçekleştirilmiştir ve (b) siyasi devrimler yaşanmıştır.

2.1.5. Savaşlar Döneminde Avrupa Birleşmesi

1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı, binlerce insanın ölümünün ardından 1918 yılında sora ermiştir. Savaşın sonunda ve sonrasında yeni ülkeler ortaya çıktığından, Avrupa kıtasında yeni ülkeler belirmiştir. Paris'te 'tüm savaşları sona erdiren savaş' olarak nitelenen I. Dünya Savaşı, ne yazık ki Avrupa'daki sorunları çözmeye yetmemiştir. Almanya, Versailles Antlaşmasıyla, çeşitli düzenlemeleri,

⁹⁶ 1849 tarihli Fransızca metin için bkz. Hugo, Victor. *Actes et Paroles*, Volume 1, <http://www.gutenberg.org/etext/8186>, ulaşım Kasım 2008. Fransızca çeviri için Mahir Ünsal Eriş'e teşekkür ederim.

⁹⁷ Hugo'nun Avrupa Bileşik Devletleri hakkında daha çok bilgi için bkz. Ousselin, 2005

⁹⁸ Hugo'nun mücadele çağrısı yapan konuşması için de bkz. Tanilli, 2002

yasakları ve toprak kayıplarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Avusturya, Polonya ve Çekoslovakya'nın bağımsızlığını kabul ettiği gibi, Avusturya ile birleşmesi de yasaklanmıştır. Bütün denizaşırı topraklarından vazgeçmiş, ordusu 100.000 ile sınırlanmış ve tazminat ödemekle cezalandırılmıştır. En önemlisi, Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır bir sorun olan Alsas-Loren ve kömür zengini Saar bölgelerini Fransa almıştır. Fakat Saar bölgesinin kesin olarak nereye bağlanacağını on beş yıl sonra yapılacak referandumla (plebisit) belirlenmesine karar verilmiştir⁹⁹ (Aydın, 2001:401)

Almanya tazminatlarını ödeme sıkıntısı yaşayıp, ABD'den borç aldıysa da Fransa'ya olan tazminat borcunu ödeyememiş ve 1923 yılında ödeme yapmayı kesmiştir. Buna karşılık Fransa, büyük kömür havzası ve çelik fabrikaları bulunan, Almanya'nın endüstri bölgesi olan Ruhr'u işgal etmiştir. Ekonomik durumu hayli kötüleşen Almanya, ABD'nin kredilerine rağmen toparlanamamıştır. Fakat ülkeler arasındaki bu sıkıntıyı, 1929 yılında ekonomik buhran takip etmiştir (Aydın, 2001:402). Hitler, bu dönemde ordunun sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır. Bu zamanda Almanya'nın bu hızlı büyümesine karşı çıkma şansına rağmen; özellikle muhafazakârlar, Sovyet Rusya'ya karşı Alman silahlanmasını faydalı gördüklerinden, sessiz kalmıştır (Aydın, 2001:406-407). Savaş patlak verdiğinde, bu savaşa daha sonra tüm Avrupa, Japonya, ABD, Sovyet Rusya, Çin, Endonezya, Hindistan, Burma katılmış ve savaş, Avrupa'da yaklaşık 60 milyon insanın ölümüyle sonuçlanmıştır.

⁹⁹ 1935 yılında süre dolunca antlaşma uyarınca Milletler Cemiyeti kontrolünde referandum yapıldı. Bölge halkı büyük çoğunlukla Almanya'ya bağlanmayı istedi. Bölgenin Almanya'ya devri Alman silah endüstrisine önemli doğal kaynaklara ulaşma olanağı vererek Avrupa'yı savaşa yaklaştırdı (Aydın, 2001:405)

Avrupa'nın birleşmesine dair hareketlere verilebilecek en yakın örnek ise 1923 yılında bir Avusturya-Macar asilzadesi olan Kont Coudenhove-Kalergi'den gelmiştir. *Pan-Avrupa (Pan-Europa)* adlı kitabında, aynı isimle bir birlik önerisinde bulunmuştur. Bir birleşme önermesine karşın, Avrupa'nın neden güçlü olması gerektiğini hiç tartışmamış; küresel güçleriyle Avrupa kıtasının dışına yayılan Avrupa'yı coğrafi (ve kültürel) ve politik olarak ikiye ayırmıştır. Pan Avrupa, kendi odaklandığı, politik Avrupa'dır. Avrupa'dan bağımsız olarak geliştiği için İngiltere'yi; Bolşevik devrimiyle demokratik prensiplere sırtını döndüğü gerekçesiyle de Rusya'yı dışlamıştır (Bugge, 1995:96-98). I. Dünya Savaşı döneminde, büyük gücüyle ABD'nin ve tehditkâr duruşuyla Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışıyla, *Pan-Avrupa* fikri çeşitli destekçiler kazanarak hız kazanmıştır. 1929 öncesinde, daha sonra Fransa'nın dışişleri bakanlığını yapacak olan Aristide Briand'ın yaptığı ateşli konuşma ile zirveye tırmanmıştır. Fakat Avrupa'nın birliği üzerine kurulu bu fikirler, 1930 yılında faşizmin yükselişi ile bir köşeye atılmış; 1939 ve 1940 yıllarında gelen işgaller ile acı bir hal almıştır (Dinan, 1994:11).

II. Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, elde büyük oranda yıkılmış, hem maddi hem de manevi derin yaralar almış; siyasal, sosyal ve daha ziyade ekonomik bir ziyana uğramış bir Avrupa kıtası bulunmaktadır. Bu dönemde, yeniden bir savaşın tekrarlanmaması ve Avrupa'nın toparlanması için entegrasyon, birlik ve hatta 'uluslarüstücülük' (*supranationalism*) kavramları, Avrupa'nın derdine çare olacak ilaçlar gibidirler¹⁰⁰ (Dinan, 1994:11). Sonuç olarak bu beklenti, 1940'ların sonunda yeni bir Avrupa Hareketi'ni başlatmıştır.

¹⁰⁰ Türkçede 'uluslarüstücülük' olarak kullanılan '*supranationalism*' kavramı geliştirilmiştir. Uluslarüstücülük, 'Ulusal hükümetlerin egemenlik haklarını, hukukları ve politikaları bu hükümetler üzerinde bağlayıcı olan uluslarötesi (*transnational*) kurumlarla paylaşmaları sürecidir. AB

Bu hareket ekseninde hareket eden İngiliz devlet adamı Winston Churchill, AB'nin temellerini atan Schuman ve Monet'den önce, Avrupa Konseyi çalışmaları sırasında 'Avrupa Birleşik Devletleri' adıyla, barış ve Avrupalılık vurgusu ile Avrupa birleşmesinden bahsetmiştir:

“Dünyanın en güzel ve iyi işlenmiş bölgelerine sahip; ılık ve sakin ikliminden zevk alınan bu asil kıta, batı dünyasının tüm büyük koruyucu ırkların evidir. Hıristiyan imanının ve Hıristiyan ahlakının kaynağıdır. Hem antik hem de modern dönemde, birçok kültür, sanat, felsefe ve bilimin merkezidir. Eğer Avrupa, kendi ortak mirasını paylaşarak, bir kere birleşirse, üç veya dört milyon insanın yaralanacağı mutluluğun, zenginliğin ve zaferin sınırı olmayacaktır. (...) Avrupa Ailesini yeniden yaratmalıyız veya elimizden geleni yapmalıyız ve barışçıl, güvenli ve özgür bir yapı altında oluşmasını sağlamalıyız. Bir çeşit, *Avrupa Birleşik Devletleri* inşa etmeliyiz”¹⁰¹ [vurgu bana ait].

1950 yılında AKÇT'nin kurulması için önerilen Schuman Planına yapılan daveti kabul etmeyen hükümeti eleştiren Churchill, II. Dünya Savaşı'ndaki görüşleri nedeniyle hiç gariipsenmemiştir. Örneğin 1930 yılında birleşik bir Avrupa fikriyle geldiği Fransız devlet adamı Aristide Briand'a, bugünkü İngiliz Avrupa şüpheciliğini hatırlatan, şu sözleri söylemiştir:

“Biz, daha zengin, özgür ve hoşnut bir Avrupa birlikteliği daha iyi ve umut verici başka bir şey görmüyoruz. Fakat bizim kendi hayalimiz ve kendi görevlerimiz var. Biz Avrupa ile beraberiz, fakat onun içinde değiliz. Onunla bağlantılıyız, fakat ona dahil değiliz. İlgiliyiz ve ilişkililiyiz, fakat içine katılmış değiliz” (akt. Addison, 2005:229).

İngiltere'nin AB ile ilişkilerinde dahi hissedilebilen bu yaklaşımın, geçmişe dayandığı görülmektedir (bkz. 3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm). Birçok eserde, Avrupa birleşmesi fikrine örnek gösterilen, 'Avrupa Birleşik Devletleri'

uluslarüstücülük ve hükümetlerarasıcılığın bir karışımıdır' (bkz. 2.1.6.1. Federalizm ve 2.1.6.2. İşlevselcilik, Yeni İşlevselcilik ve Hükümetlerarasıcılık) (Dinan, 2005:399)

¹⁰¹ Churchill'in 19 Eylül 1946 günü yaptığı 'Avrupa Birleşik Devletleri' başlıklı konuşması için bkz. Wells, 2007: 54-58

ifadesi ise Churchill'in, II. Dünya Savaşı ve sonrasında İngiltere'nin yaşadıklarından etkilenmiş olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Birleşik Avrupa hayaline sahip bir başka önemli isim de 20. yy. İspanya'sının ünlü şairi José Ortega y Gasset'dir. Birçok yazar, Avrupa'yı bir fikir (hatta henüz zamanı gelmemiş bir fikir) olarak kabul ederek Avrupa kültüründen bahsederken, Ortega, Avrupa'nın uluslara bölünmeden önce, kamusal bir güç ve bir siyasi mevcudiyet olduğuna inanmıştır (Llobera, 2003: 162). O, milliyetin ve ulusal yapıların, Avrupa'yla bağlanmayı sağlayacak birleştirici güçlerle ilişkili olduğuna inanmıştır. Yine Roma İmparatorluğu ve Ortaçağ'dan beri mükemmel olmasa da bir dereceye kadar tasavvur edilen bu birleşme, ulusal sınırları aşabilirdi (Raley, 1971:59). Fakat Ortega'yı ayrıcalıklı kılan, sadece Avrupa birleşmesine yönelik fikirleri değildir. Bu bağlamda, Avrupalılık kavramını da açıklamaya çalışmış ve kendisini İspanya için özel kılacak bir yaklaşımla, Avrupalılık kapsamında İspanya'yı da Avrupa'ya da dahil etmiştir (Raley, 1971: 65).

Avrupa'yı ise Germen halklar, tarih dünyasına katıldığı andan başlatmıştır. Bu sebepledir ki Charlemagne'ın İmparatorluk dönemini Avrupa toplumunun, benzeşerek yapılandığı ve birleştirdiği zaman dilimi olarak görmektedir.¹⁰² Birçok yazarın aksine, Hıristiyanlığı Avrupa'nın bir parçası olarak tanımlamayan Ortega, dindarlığın yerini bilimsel düşünce aldığından, esasen bunun Avrupa'nın bir parçası olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Özetle hem Roma ve Klasik dünya hem de Alman uygarlığından, ya da bunların birbirleriyle çatışmasından köken alan Avrupa kültürü, 16 ve 17. yüzyıllarda milliyetçiliğin yükselmesiyle evrimine devam etmektedir. Ortega, feodalizmin bir sonucu olarak yorumladığı milliyetçiliği bir *mania* olarak

¹⁰² *Obras IX* adlı İspanyolca orijinal metinden akt. Raley, 1971: 66

¹⁰³ *Obras III* adlı İspanyolca orijinal metinden akt. Raley, 1971: 73

nitelendirir¹⁰⁴ (akt. Raley, 1971: 145). Son olarak gelişmekte ve büyümekte olan ABD, Avrupa'nın bakması gereken yegane örnektir. Çünkü onun gözünde ABD, Amerikalı olmadan önce Avrupalıdır (Raley, 1971:151). Avrupa'nın dönemindeki moral bozukluğu ve hedefsizliğini, iki dünya savaşına ve ekonomik sıkıntılara bağlayan Ortega, için 'birleşmiş bir Avrupa', Napoleon ve Hitler'in birleşme anlayışından farklıdır. Uluslararası hareketler olarak nitelendirdiği Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler) de onun Avrupa Birleşik Devletleri fikriyle örtüşmemektedir (Raley, 1971:173). Avrupa, ulusların birlikteliğidir –her zaman olduğu gibi-; birleşmeli fakat bir devlet içinde erimemelidir. Roma İmparatorluğu ya da Sovyet Rusya uyarlamasında olduğu gibi tek parçalı bir diriliş de olmamalıdır bu. O, her bir ulusun, kendi içyapısını ve kurumlarını –dil, gelenekler, yerel yönetimler- koruduğu, *federal bir Avrupa'yı* tercih etmektedir (Raley,1971:178).

Ortega kadar çok bilinmese de şair T.S.Eliot da birleşik Avrupa için bir yazı kaleme almıştır. Avrupa'nın birbirinden beslenen ve onu ortak bir atmosfere sokan edebiyat ve sanat alanındaki ilişkilerinden bahsetmektedir. Eliot'ın odaklandığı konu bu alış verişlerle oluşmuş olan Avrupa kültürüdür. Bu sebeple, birbirinden izole kültürler olduğu sürece Avrupa kültürü olamayacaktır. Bu birlikteliğe Hıristiyan geleneğini de sokan Eliot, son aşamada farklı siyasi bakış açılarına sahip olursa da ortak Avrupa kültürünün siyasi etkiler olmaksızın korunması gerektiğini ileri sürmektedir (bkz. Eliot, 1988).

Son olarak barış vurgusu altında, birleşik Avrupa isteğini dile getiren Konrad Adenauer, Avrupa birleşmesi tarihinde yeri olan bir Alman siyaset adamıdır. Savaş sonrasında Almanya'nın Batı'ya entegre olmasını savunan Adenauer, Almanya'nın

¹⁰⁴ Orijinal metin *La rebelión de las masas*

özgürlüğü, güvenliği ve yaşam şekli için tek yolun, diğer halklar ve devletler ile ittifak kurmak olduğunu savunmuştur (Brechtefeld, 1996:61). Bir milliyetçilik eleştirisiyle, ulus devlet devrinin sonuna geldiğini belirten Adenauer, 1956 tarihli bir konuşmasında ise entegrasyon başarılı olduğu takdirde, güvenliğin yanı sıra yeniden birleşme üzerine sürdürülen müzakerelerin ağırlığının, yeni ve önemli bir öge olarak birleşik Avrupa'ya verilebileceğini söylemiştir¹⁰⁵.

2.1.6. Avrupa Birleşmesi'nin Yeni Yolu: AB ve Başlıca Entegrasyon Önerileri

Polonyalı tarihçi ve siyasetçi, Bronislaw Geremek, *Thinking about Europe as a Community* adlı makalesinde, Avrupa 'topluluğu' fikri üzerine düşünürken, şu sözleri dile getirmiştir:

“Eğer Avrupa entegrasyonu devam ediyorsa, hükümetler ve ulusal duyarlılığın ötesine dayanan, aidiyet hislerimiz arasındaki etkileşim sırasında beliren, ulusal egoizminin üstesinden gelmeliyiz” (Geremek, 2006 :6).

Geremek, düşüncesini dile getirirken, birleşmenin ulus ötesi hatta ulus üstü bir yapılanma olması gerektiğinin de farkındadır. Öyle ki ilerleyen cümlelerinde, Avrupa'nın bu ulus devletlerden oluşan yapısını, bir çeşitlilik olarak görmektedir. Tam da bu yüzden, AB, ulus devletlerin kurulma aşamasında ya da sonrasında kullandıkları baskı mekanizmasına sahip olmadığından, ilerleyebileceği tek yoldan ilerlemiş ve ulus devletleri göz önünde bulundurarak bir birleşme (entegrasyon) yoluna gitmiştir. EFTA, NATO, BM gibi uluslararası bir sistemden ya da ulus devlet sisteminden farklı olarak bir entegrasyon yöntemi geliştirdiğinden, AB'nin

¹⁰⁵ Adenauer'in 'Avrupa Entegrasyonu için Koşulsuz Alman Desteği' başlıklı konuşması için bkz. Wells, 2007:124-125

entegrasyonu nevi şahsına münhasır görülebilir (Avrupa entegrasyonu). Ancak yapılanmasına bakıldığında, kürselleşmenin bir parçası olduğu ya da çokkültürcülük söylemiyle işleyen bir siyasi söylem geliştirdiği de görülmektedir. Bu noktadaki tek farkı, ulus devletleri, ‘çeşitlilik içinde birlik’ sloganıyla *sakinleştirmeye* çalışmasıdır.

Geçerli bir çözüm gibi görünse de Morin’in de belirttiği gibi ‘Avrupa’yı düşünmenin zorluğu, her şeyden önce, biri çok, çoğu bir içinde, yani *unitas multiplex*’i düşünebilmenin zorluğudur’ (Morin, 1993:21). Çünkü AB, ulusal kimlik sınırlarını keskin olarak çizmiş; ancak küreselleşme bağlamında çözülmesi sağlanabilen bir ulus devlet sistemi ve bunların içindeki çeşitlilik ile karşı karşıya kalmıştır. ‘Çeşitlilik içinde birlik’, şimdilik en olası çözüm gibi görünmektedir (bkz. 3.5. Avrupalılaştırma ve Avrupa Birliği’nin Sembolleri).

Özetle AB’nin entegrasyonu, sosyal entegrasyonu da kapsayabilen, ancak öncelikle ekonomik ve sonrasında siyasi bir bütünleşme biçimidir. Bu halde AB entegrasyonu, ‘siyasi aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve siyasal faaliyetlerini yeni bir merkeze yönlendirmeleri’ şeklinde kısaca tanımlanabilir. Bu yeni merkezin kurumları, kendilerine siyasi aktörler tarafından devredilen yetkileri kullanmaktadırlar (Palabıyık ve Yıldız, 2006:10).

Avrupa entegrasyonu, çeşitli kuramlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu kuramlar, siyasal bütünleşme kuramlarıdır. Ancak ulus devlet sistemi içinde kültürlenmiş halkların, birbirlerine siyasi ve ekonomik düzeyde entegre oluşu, ulus devletlerin kültürel söylemleri nedeniyle, toplumsal ve özellikle de kültürel sonuçlara da sebep olacağından, antropoloji tarafından ele alınabilir. Bu sebeple, ‘birleşik Avrupa’ fikrinin eyleme geçtiği, AKÇT (bkz. 2.2. AB’nin Kuruluşu ve Genişlemesi),

AET ve AB sürecinde geliştirilmiş olan entegrasyon teorileri, toplumsal pratiklere, olası etkileri akılda tutularak yeniden okunacaktır.

2.1.6.1. Federalizm

AB (AKÇT ve sonrası) ölçeğinde gündeme gelen ilk entegrasyon önerisi olan Federalizm, ‘hükümetlerin etkinliklerinin bölgesel hükümetler ve federal hükümet arasında, her bir hükümetin üzerinde son sözü söyleyeceği etkinliklerin saptanmış olduğu bir biçimde bölüştürüldüğü siyasal bir örgütlenmedir’ (Çakır, 2001:11)

Avrupa’nın federalist bir yapılanma ile birleştirilmesi görüşü ve çabası II. Dünya Savaşı sırasındaki direniş hareketlerine dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi savaşlarla son bulan *Pan-Avrupa* fikri, savaş sonrasındaki arayışlarda, AB’nin oluşmasına katkıda bulunacak bir harekete ilham vermiştir. Ancak bu kez, II. Dünya Savaşı sonrasındaki bütünleşme fikirlerinden çok daha farklı olarak, derinleşmeyi esas alan bir lobi oluşmuştur. Komünist sistemi savunan ve savaş döneminde bir direnişçi olan Altiero Spinelli (1907-1986), Ventotene adasındaki hapisanede bulunduğu 1940-41 yıllarında, ‘özgür ve birleşik bir Avrupa için’ bir manifesto yayınlamıştır. Hapishaneden çıkışının akabinde İsviçre’de diğer direniş temsilcileriyle gerçekleştirdiği görüşmenin ardından, ‘Avrupa halkları arasında federal birlik’ çağrısını içeren ‘Avrupa Direniş Deklarasyon Taslağı’nı yayınlamışlardır (Dinan, 1994:12). Spinelli için, kendi vatandaşlarının siyasi ve ekonomik güvenliklerini sağlayamadıkları için tüm haklarını kaybetmiş olan ulus-devletler, artık sona ermiştir. Şimdi özgür ve birleşik bir Avrupa’nın zamanıdır.¹⁰⁶ Milletler Cemiyeti deneyiminden de ilham alan federalist yaklaşıma göre,

¹⁰⁶ Ventotene Manifestosu için bkz. Spinelli ve Rossi, 2003:3-6

Avrupa'daki ulusların karşısındaki en büyük zorluk, temelde ideolojik nedenlerden yani milliyetçilik, demokratik olmayan ideolojiler ve ulusal egemenliğe verilen aşırı önemden kaynaklanan, savaşların yarattığı baskıdır (Moravcsik, 2005:276). Bunu çözmek için de bölgesel entegrasyonu önermektedir.¹⁰⁷

1953 yılında AKÇT ve Avrupa Savunma Topluluğu'nun bir antlaşma ile birleştirilmesine ilişkin çaba, bu fikrin amacına ulaşmasına az kaldığını göstermişse de Fransa tarafından 1954'de reddedilmesi, büyük hayal kırıklığı yaratmıştır (Çakır, 2001:14). Bu sonuç, federalizmi savunan tarafları, Federalistler ve Federalist İşlevselciler olarak iki gruba ayırmıştır. AB'nin bundan sonraki ilerleyişi de Federalist İşlevselci yaklaşım yönünde olmuştur. Bu yaklaşım da ilerleyen dönemlerde gücünü yitirmiş; fakat federalist çizgiden ayrılmayan Spinelli'nin önerdiği, 1984 yılında AB'yi kuracak antlaşma taslağı, Maastricht Antlaşması için esin kaynağı olmuştur (Çakır, 2001:15). Spinelli dışında, Denis de Rougemont gibi yazarlar, Avrupa federalizmi için İsviçre sistemini önermişlerdir (Llobera, 2003: 163).

Bugün tam olarak etkin olmayan federal yapılanma, yine de AB'nin bazı alanlarında yerleşmiştir. Avrupa Adalet Divanı, Avrupa Parlamentosu, Avrupa'nın çeşitli finans oluşumları, bu fikre daha yakındır. Uluslarüstü yapılanmayı, federalist bir çizgide değerlendiren ve arzulayan bu 'Birleşik Avrupa' fikri, birçok ulus devletin, AB'ye entegrasyonunda, siyasal ve toplumsal açıdan çatışmayı yaratan sistemdir.

¹⁰⁷ Federalizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Pentland, 1973:147-186

2.1.6.2. İşlevselcilik, Yeni İşlevselcilik ve Hükümetlerarasıcılık

İlerleyen yıllarda AB entegrasyonu için, 1966'da yeniden basılan 'İşleyen Bir Barış Sistemi' (*A Working Peace System*) çalışmasında işlevselci bir teori ortaya koyan David Mitrany de, federalistler gibi insanlar arasındaki çatışmaya bir son vermek çabasında olmuştur.¹⁰⁸ Ulusalçılığın ve gücün, bölgesel örgütlenmesini dünya barışı için bir çekince olarak gören Mitrany, aslında Avrupa bütünleşmesine karşı çıkmış ve bunu, daha çok ulusalçılığın Avrupa ölçeğinde genişlemesi olarak ele almıştır (Çakır, 2001:26). Bu halde Birleşmiş Milletler gibi yetersiz kalma olasılığını yüksek gördüğü Avrupa Birleşmesini, yapısal ve bölgesel değişiklikler yerine egemen amaçlar, yani düşünceler bazında gerçekleştirmeyi önermiştir. Mitrany, uluslararası bir bağ yerine uluslarötesi (*transnational*) bir yapılanma önermektedir. Etkinlikler özel olarak seçilmeli ve kurumlar ayrı ayrı örgütlenmelidir. Özetle biçim, işlevi takip etmelidir (Pentland, 1973:64-99).¹⁰⁹

Kısacası entegrasyon için işlevselci biçimin önerilerinin sorunlarını gidermeyi ve eksiklerini tamamlamayı hedefleyen bu yaklaşım, ulus devleti reddetmeden –bu noktada işlevselcilikten farklıdır- daha ziyade yayılma etkisine odaklanan bir teoridir.¹¹⁰ Örneğin ekonomik açıdan yayılma etkisi, sosyal grupların var olan kazanımlarını sürdürmek ve geliştirmek amacıyla, ekonomik bütünleşmenin gelişmesine yönelik talepleriyle ortaya çıkmaktadır. Bütünleşmenin yarattığı siyasi yayılma etkisi ise daha fazla bütünleşme yanlısı olan ve bu bütünleşmenin

¹⁰⁸ Bu metin ve Mitrany'nin diğer yazıları için bkz. Nelsen, ve Stubb (ed.), 2003:99-119

¹⁰⁹ Bu teori çerçevesinde işleyen kurum ise AKÇT olmuştur. Ancak düzenleme bu haliyle kalmamıştır ve yeni işlevselcilik denilen entegrasyon teorisinin kurulmasına sebep olmuştur. Ernest Haas'ın ABD'den Avrupa entegrasyonuna yapmak istediği katkı, yeni işlevselcilik (*neofunctionalism*) ve 'Entegrasyon teorisi' olarak adlandırılmıştır (Rosamond, 2000:50). Yeni işlevselcilik, ilk olarak bölgesel entegrasyon ve ikinci olarak da yayılma üzerinde durmuştur. İşlevselcilik, uygun koşullar olduğunda o konuda düzenleme yapılması gerektiğini savunurken; yeni işlevselcilik, bu söylemin belirsizliğine dikkat çekmiş, 'uygun koşulları'ın tanımlanmasını önermiştir (Çakır, 2001:36).

¹¹⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Haas, 2003 ve Haas,1948. Yeni-işlevselciliğin teorik içeriği için de bkz. Pentland, 1973:100-146

gerçekleşmesinde kullanılan yeni uluslararası ve uluslararası aktörler yaratmaktadır (Moravcsik, 2005:278).

Yeni işlevselcilik uzun süre AB'nin karar ve yürütme mekanizmasında etkili olduysa da De Gaulle'ün siyasi entegrasyonu engelleyen yaklaşımı, petrol bunalımı ve ekonomik durgunluk, bu teori bağlamındaki önerilerin ilerlemesini engellemiştir (Çakır, 2001:40).

Bir başka uluslararası teori olarak *hükümetlerarasıcılık* ise federalist ve yeni işlevselci entegrasyona karşıt veya bir tepki olarak geliştirilmiş bir entegrasyon önerisidir. Ulus ve ulus-devleti reddetmeden, aksine bunu kabul ederek, ulus devletlerin bir araya gelişi üzerinden bir entegrasyon sağlamak kaygısı içersindedir. Hükümetlerarasıcılığa göre entegrasyon, 'bir araya gelme' eylemidir. Ortak sorunların çözümü için gelişmiş hükümetler arası düzenekler ve yöntemler oluşturmuş, ülkelere ulusal egemenliklerini koruyarak birbirlerine alışılmadık ölçüde bağlı bir bütünlük önermektedir (bkz. Çakır, 2001:19-20).

2.1.7. Birleşik Avrupa Fikrinin Bugünü

Bugün AB'nin geldiği nokta, siyasi ve ekonomik açıdan genişleme ve derinleşme kadar, kültür ve kimlik ekseninde de bir AB kültürü üretmek olduğundan, birçok Avrupalı düşünür, süreç hakkındaki fikirlerini kamuoyuna aktarmaktadır. Avrupa fikrinin tarihçesini sonlandırmak için en uygun isim de, AB'nin siyasal kültürü hakkındaki etkili söylemiyle elbette Jürgen Habermas olacaktır. Habermas, ulus-devleti ağır eleştirilere tabi tutsa da, modernizm projesinin 'bitmemiş' olduğunu ısrarla dile getirmektedir (Habermas, 1996). Ona göre, 'ulusal- sonrası (*post-national*) toplumsallaşma için ele alınması gereken entegrasyon biçimi, herhangi bir

‘Avrupa halkının’ alt katmanlarından yola çıkarak değil, tüm Avrupa’yı kapsayan, ortak bir siyasi kültür içerisinde gelişen siyasi bir kamuoyunun iletişim örgüsüyle gerçekleşebilir’ (Habermas, 2002:62). Dolayısıyla o da bir birleşme önermektedir. Çünkü artık AB, başlangıçtaki şartlarından çok daha farklı bir noktadadır. Örneğin Habermas, Almanya’nın, bir kez daha herhangi bir Avrupa ülkesine saldırmasının engellenmesini amaçlayan AB’nin, bu hedefine vardığını; ancak daha büyük ölçekte, -özellikle Kosova’daki savaş ve yaşananlar nedeniyle- kıta içinde herhangi bir savaşın yeniden yaşanmamasına odaklanması gerektiğini belirtmektedir (Habermas, 2004:304).

Habermas, Kant’ın ‘ebedi barış’ üzerine fikirlerinden etkilenmiştir. Onun, devlet hukuku ve devletlerarası hukukun yanı sıra literatüre kazandırdığı, dünya vatandaşlığı hukuku açıklamasına dikkat çekmekte ve kendi söylemini bunun üzerinden geliştirmektedir. Kant’ın savaşların olmaması gerektiğine dair sözleri ve planları, iki dünya savaşı yaşamış bugünkü Avrupa açısından anlamlıdır. Üstelik Habermas’ın da belirttiği gibi, Kant, kendi Avrupasında prensler arasında yaşanan savaşlardan bahsetmektedir; iki dünya savaşından değil (Habermas, 2002:70-71). Habermas, bunun devamında, ‘anayasal vatandaşlık’ olarak kavramsallaştırdığı, ulus-devletin temel söylemlerini aşan bir politik felsefe önerisinde bulunmuştur. Bunun en bilinen örneği AB’nin anayasal atağına yaptığı destektir.¹¹¹

Modernizmin en önemli getirisi olan ulus-devleti eleştiren; ancak projenin devamlılığı üzerinde duran Habermas, anti-modern olarak değerlendirdiği, pre-modern fikirler kadar, post-modern eleştirilere de şiddetle karşı çıkmaktadır¹¹². Buna karşın Habermas, döneminin yaşayan en büyük postmodern filozofu Jacques Derrida

¹¹¹ Bu desteğin en büyük göstergesi, Habermas’ın bu konuda kaleme aldığı makalesidir. bkz. Habermas, 2004

¹¹² Habermas’ın bu fikirlerinin özetlenmiş hali için bkz. Finlayson, 2005 s.66

ile AB hakkında ortak yazılar kaleme almıştır.¹¹³ Bunların en ünlüsü, birleşik Avrupa –asında Avrupalılar- hakkında görüşlerini dile getirdikleri ‘*February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe*’ başlıklı yazılarıdır¹¹⁴. Ortak bir dış politika arzusu bağlamında ortak Avrupa kültürü, Avrupalı kimliği ve birleşme üzerine fikirlerini dile getirmişlerdir. Her ikisi de, kendilerinden önceki birçok filozof gibi, Avrupa’nın savaşlar, çatışmalar ve çalkantılarla dolu geçmişini hatırlatmaktadır (Derrida ve Habermas, 2003:294).

Habermas ve Derrida’nın bu fikirleri, Domanski’nin de dikkat çektiği gibi, Avrupa değerlerinin üreticisi olarak Batı Avrupa’yı işaret etmekte –onu merkeze yerleştirmekte- ve bu haliyle bir tür yüceltmeye gitmektedir (Domanski, 2004:378). ‘Merkez (*core*) Avrupa ülkeleri’nin Avrupa’ya sağlayacağı standartlar ve yine bu ülkelere lokomotif görevi yüklenirken, dolaylı yoldan diğer ülkelerin tren yolcusu rolünü üstlenmeleri, Habermas ve Derrida’nın Avrupa birleşmesi hakkındaki fikirlerinde öne çıkmaktadır (bkz. Derrida ve Habermas, 2003:292). Türkiye’nin üyelik sürecinin de, benzer şekilde, ‘Avrupa Treni’ni yakalamak ya da kaçırmak üzerinden sürdürülmesi, günümüzdeki birleşme algısını da göstermektedir.¹¹⁵

Özetle bölümün ana temasını oluşturan ‘Birleşik Avrupa fikri’, günümüzde AB tarihçesinin bir parçası olarak düşünülmektedir. Bu sebeple, Avrupa entegrasyonu, Avrupalılık ve Avrupalılaştırmanın (*Europeanization*) da düşünsel tarihçesinin çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. Birçok düşünürün ya da devlet adamının,

¹¹³ Bir Habermas – Derrida karşılaştırması için bkz. Bernstein, 2004

¹¹⁴ Metnin orijinal dili Almancadır ve ilk olarak, 31 Mayıs 2003 tarihinde *Frankfurter Allgemeine Zeitung*’da yayınlanmıştır. İngilizce metin için bkz. Habermas ve Derrida, 2003

¹¹⁵ Türkiye, Kasım 2006’da bir ‘Tren Kazası’ yaşama riskiyle yani AB ile ilişkilerin durması ya da yavaşlaması riskiyle karşı karşıyadır. Bu tren, Genişlemeden Sorumlu Avrupa Komisyonu üyesi Oli Rehn’e göre TGV ya da Eurostar değildir. Daha çok Orient Express denilebilir (Özalp, Güven, Diplomasi, Milliyet, 9 Kasım 2006, s.18). Aynı Oli Rehn, ek süre isteyerek, ‘tren kazasını’ durdurmuştur (Özalp, Güven, Diplomasi, Milliyet, 10 Kasım 2006, s.21)

gününün koşullarına göre fikir üretmesinin yanında, kendisinden önceki birçok görüşü de ele aldığı görülmektedir. Birleşik Avrupa fikrini bütüncül bir hale getiren de, tarihle iç içe ilerleyen bu fikirsel ağıdır.

Birçok düşünür ve devlet adamının temel kaygısı, savaşımlara (Avrupa'da sürenlere) bir son vermektir. Örtük de olsa, devlet adamlarının çoğu zaman kendi ülkelerini, öncü ya da lider unsur olarak sundukları görülmektedir. Birçok düşünürün federatif yapılanma önerilerine karşılık, AB'nin temel sorunu olan ulus-devlet, milliyetçiliğin kalın duvarlarıyla birleşmeyi etkilemektedir. Hatta Avrupa entegrasyonu tarihçesinde, *Mitteleuropa* gibi milliyetçilik ekseninde gezinen birleşmeler de görülmüştür. Ancak AB'nin federasyon sistemi gibi alternatifleri tartışabilmesi için, Avrupa'yı milliyetçiliğin kasıp kavurduğu II. Dünya Savaşı travmasının yaşaması beklenmiştir.

Bununla beraber, 'Birleşik Avrupa fikri', Avrupalılığın ne olduğu tartışmasını da tetiklemiştir. 'Birleşik Avrupa'yı hayal edenler, aynı anda bir Avrupalı kimliği de tanımlamışlardır. Hemen ardından ortak bir kültüre vurgu yapılmış ve bu ortaklıkta buluşma rotalarıyla da Avrupalılaştırma hattı çizilmiştir. Elbette tüm bunlar, kimi zaman Türklerin, Rusların ve bazı diğer halkların, kimi zaman da İslam'ın, Ortodoks Hıristiyanlığın, Komünizmin ötekileştirilmeleriyle ya da uzaklaştırılmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

2.2. Avrupa Birliği'nin Kuruluşu ve Genişlemesi

2.2.1. 1945-1957 Avrupa Birliği'ne İlk Adımlar

II. Dünya Savaşı sonrasına geldiğimizde, yaşlı kıtanın hayli yorgun ve bitkin haline, Sovyetler Birliği korkusu da eşlik etmektedir. Savaştan büyük bir güç

göstergesiyle çıkmış olan ABD, Avrupa'nın ekonomik olarak hareketlenmesini, gelişmesini ve bütünleşmesini istemiştir. Marshall Planı, bu bağlamdaki ilk hareketidir. 1947 yılında Paris Konferansında bir araya gelen Avrupa ülkeleri, 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (OEEC) yardımları koordine etmek amacıyla kurmuştur¹¹⁶ (Canbolat, 2002:96). Bunu Avrupa Konseyi gibi diğer oluşumlar takip etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da bütünlüğün ve barışın sağlanması için başlatılan ilk girişim Mayıs 1948'de Lahey'de toplanan Avrupa Kongresi'nin ardından, kurulan *Avrupa Konseyi*'dir. Katılımcı ülkeler, 1950 yılında, insan hakları, çoğulcu demokrasi ve hukukun üstünlüğünün korunmasını; Avrupa'nın kültürel kimliğinin ve çeşitliliğinin geliştirilmesine yönelik duyarlılık ve destek sağlanmasını; Avrupa toplumunun karşılaştığı sorunlara çözüm bulunmasını ve Avrupa'daki demokratik ortamın, siyasi, hukuki ve anayasal reformlarla sürdürülmesini temel hedefler olarak belirleyen, bir antlaşma imzalamıştır (bkz. Bolton ve Eastwood, 2003:218). Beklenen birleşme, başarı sağlayamamışsa da Avrupa içinde bir topluluk oluşmasına dair bir adım olarak tarihe geçmiştir.¹¹⁷

AB'nin temellerini atacak olan ikinci ve en güçlü deneme ise Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kuruluşudur. Bu bağlamda ilk adımı atan Jean Monnet olmuştur. Avrupa'nın kömür ve çelik konusundaki sorunlarını çözebilmek ve siyasi bir uzlaşma ortamı sağlayabilmek için, Alsas-Loren bölgesini merkez alan (bkz. 2.1.

¹¹⁶ Michael Hogan, Marshall Planının, Amerikan federalist sistemine göre kurulmuş olan ekonomik yapılanmasının, Avrupa'ya uydurulması ve bu şekilde birbirine entegre bir Avrupa ekonomisi yaratılmasının hedeflendiğini belirtmektedir. Bu sistem ve uluslarüstü bir otorite ile Alman milliyetçiliğinin de kontrol altına alınmasının ve Doğu'daki Sovyet gücüne karşı denge sağlayabilecek bir ekonomi kurmanın hedeflendiğini belirtmektedir (Hogan, 1989:27)

¹¹⁷ Türkiye'nin de üyeleri arasında yer aldığı Avrupa Konseyi'ni, 2001 yılı itibarıyla 41 üyeye sahiptir. AB'den farklı olarak tamamen hükümetler arası bir örgüttür. Adı sıkça duyulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu oluşum bünyesinde kurulmuştur. AB ile doğrudan bir ilişkisi bulunmasa da tüm AB üyesi ülkeler bu antlaşmayı imzalamıştır ve bir adaylık koşulu haline getirilmiştir

‘Avrupa’nın Birliği’ Fikri Üzerine), bir plan hazırlamıştır¹¹⁸. Fransa Dışışleri Bakanı Robert Schumann, bu planı, 9 Mayıs 1950’de siyasal olarak açıklayan isim olmuştur. Bu planla, Fransa ve Almanya arasındaki tarihi düşmanlığın sona erdirilmesi ve diğer Avrupa ülkelerine de bu fikrin verilmesi düşünölmüştür. Fransız ve Alman kömür ve çelik üretimine dair kararları, üye ölkeler üzerinde bağlayıcılığı bulunan, eşit temsilin sağlandığı, bağımsız kişilerden oluşan bir Yüksek Otorite -yani uluslarüstü (*supranational*) bir organ- tarafından alınması,¹¹⁹ böylece ‘ekonomik menfaatlerin birleştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bir Avrupa Topluluğu’nun kurulması’ önerilmiştir (bkz. ABGS, 2002:9-10). Öncelikle Fransa ve Almanya’yı içeren bu plan, ‘savaş sonrasında Avrupa’da düzenin korunmasının güvencesinin, Almanya’nın büyümesinin sınırlandırılması değil; Almanya’yı, Avrupa içinde “asimile” etmek’ amacını taşımaktadır¹²⁰ (Karluk, 2005:3).

Tüm Avrupa ölkelerine bir çağrı niteliğini taşıyan bu plana ilk yanıt, daha önce kendi aralarında bir birleşme sağlamış olan Benelüks ölkelerinden (Belçika, Lüksemburg ve Hollanda)¹²¹ ve takiben İtalya’dan gelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın iki farklı tarafı olarak birkaç yıl önce savaşmış olan ölkeler, bu çağrı ile bir araya gelmişlerdir. *Altılar* adıyla da anılan bu ölkeler, elli yıl süreyle yürürlükte kalacak 18

¹¹⁸ AB’nin babası sayılan Jean Monnet, AET ve sonrasında AB tarafından unutulmamış ve adı projeye verilmiştir. Avrupa Birliği hukuku, ekonomisi, siyaseti ve tarihi konularında üniversite kürsüleri açılması, AB içinde ve dışında yüksek öğrenim kurumlarının oluşturulması, öğrencilere burslar verilmesi, yüksek lisans ve doktora çalışmaları için desteklenmesi gibi faaliyetler proje dâhilindedir (Ülger,2003:182)

¹¹⁹ Schuman’ın önerisini özetleyen konuşması için bkz. . Nelsen, ve Stubb (ed.), 2003

¹²⁰ Monnet, bunu ABD’de yaptığı bir konuşmasında ‘Alman sorunu’ diyerek açıkça belirtmiş ve bunun ancak Schuman planı ile çözülebileceğini söylemiştir. Monnet’in Pleven Planı’nı açıkladığı konuşması için bkz. Wells, 2007:100-103

¹²¹ 1932 yılında Ouchy Antlaşmasıyla kurulan bir tür gümrük birliği antlaşmasıdır. 1944 yılında üye ölkeler arasında yeniden bir gümrük birliği antlaşması imzalanmıştır. Ancak AET’den farklı olarak ortak ve uluslarüstü yetkilere sahip organları bulunmamaktadır. AET anlaşmasının imzalanmasıyla ikinci planda kalmıştır (Ülger, 2003:97).

Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. Bu Topluluk, Temmuz 1952'den itibaren çalışmalarına başlamıştır.¹²²

Ancak Avrupa'nın ekonomik ve siyasi hareketliliği, AKÇT'nin kuruluşuyla sınırlı kalmamıştır. Ekonomi, Avrupa birleşmesi fikrinin öncü prensibi olduğundan, bu yönde antlaşmalar ve kurumsallaşmalar sürmüştür. Paris Antlaşmasının ardından, çeşitli oluşumlarla siyasal bir entegrasyon gerçekleştirmeye çalışan; fakat bunda başarısız olan Topluluk, ekonomik entegrasyon gerçekleşmeden siyasal entegrasyonun olamayacağı gerekçesiyle ağırlığı ekonomik entegrasyona vermiştir (ABGMA, 2002:12). Bu karar, 1957 yılında yine aynı ülkeler arasında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur. Bu sebeple AB, bu ismi alana kadar AET adıyla anılmıştır. Avrupa'nın siyasi bir bütünlüğe ulaşması hedefi de AB'nin kuruluşuyla başarıya ulaşmış görünmektedir. Avrupa'yı bu noktaya getiren en kapsamlı ve etkili düzenleme ise malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımının sağlandığı bir ortak pazar ve gümrük birliğinin kurulmasıdır.¹²³

¹²² Aynı antlaşma ile bugün isimlerini sıkça duyduğumuz AB kurumlarının da temelleri atılmıştır. Bugün Avrupa Komisyonu olarak bildiğimiz Yüksek Otorite, Özel Bakanlar Konseyi (günümüzde Konsey), Ortak Meclis yani 1976 yılında aldığı adıyla Avrupa Parlamentosu ve 1965 tarihli antlaşma ile Avrupa Adalet Divanı adını alan Adalet Divanı da bu antlaşma çerçevesinde kurulmuştur.

¹²³ Ekonomik entegrasyonun bir başka parçası da yine II. Dünya Savaşıyla beraber insanlık tarihine sert bir giriş yapan nükleer güç yani atom çalışmalarıdır. AET, atom çalışmalarını da kontrol altına almak istemiş ve Roma Antlaşması çerçevesinde 'atom enerjisini barışçıl amaçlarla kullanmak' beklentisi ve nükleer endüstrinin süratle kurulması ve gelişmesi hedefiyle EURATOM'u kurmuştur.

2.2.2. 1958-1972 Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Genişleme: Altılardan Dokuzlara

Avrupa içinde önceliği ekonomik bütünleşme ya da ortak çıkarlar üzerine kurmayı hedefleyen başka gelişmeler de yaşanmıştır. Temelinde yine siyasi çıkarların ve geçmişten gelen güvensizliklerin gizli olduğu bu oluşumların başında EFTA (*European Free Trade Area*) gelmektedir. Türkçe adı ‘Avrupa Serbest Müdahale Bölgesi’ olan bu birlik, hükümetler arası bir ilişki biçimini tercih ederek ve AET’ye alternatif olarak, İngiltere’nin öncülüğünde 1960 yılında kurulan bir teşkilattir. EFTA, üye ülkeler arasında sadece sanayi ürünlerinde gümrük duvarlarının kaldırılmasını öngörmüştür. Kurucu ülkeleri, İngiltere’yle birlikte Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İzlanda ve İsviçre’dir (Ülger, 2003: 81).¹²⁴ ‘Avrupa Bütünleşmesi’ fikri ile AET, dönem dönem EFTA ülkelerine birleşme çağırısında bulunmuştur. Sonuçta da ‘Avrupa Kalesi’nin dışında kalmamak amacıyla *Yediler*, AET’ye katılmışlardır (Erhan ve Arat, 2001a:815).

EFTA ile AET oluşumunun çekim kuvvetinden kurtulamayan İngiltere, 1961 yılında AET ile müzakerelere başlamış; ancak İngiltere’ye güvensizliğiyle bilenen De Gaulle Fransasının vetosuyla AET dışında kalmıştır.¹²⁵ 1967 yılında İrlanda, Danimarka ve Norveç tam üyelik başvurularını yapmışlar, İngiltere ise başvurusunu yinelemiştir. İngiltere, diğer ülkelerle birlikte üyeliğe kabul edilmiş; ancak Norveç,

¹²⁴ İngiltere, Danimarka, Portekiz, Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in AET’ye üye olarak örgütten ayrılmasıyla geriye İzlanda, Norveç, İsviçre ve Liechtenstein kalmıştır. Halen yaşayan örgütün merkezi Cenevre kentindedir.

¹²⁵ 1960’ların sonlarına gelindiğinde ise Avrupa, üç ayrı topluluk içinde birleşme çabası içindedir. 1967 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması ile AET, AT ve EURATOM’un yürütme organları birleştirilmiştir. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Toplulukları Konseyi bu antlaşma ile şekillenmiştir.

tüm müzakereleri tamamlamasına karşın, kendi parlamento onayını almaktan sonra vazgeçtiği için üye olmamıştır.¹²⁶

2.2.3. 1973-1993 AET'den AB'ye

1973 yılı toplumsal açıdan üye ülkelerin attıkları önemli adımlarla dikkati çekmektedir. Avrupa birleşmesinin kültürel temellerini atan ilk belirgin adım, 'Avrupa Kimliği Deklarasyonu'dur. AT'nin dokuz üye ülkesi, 'Avrupa kimliği üzerine bir belge kaleme almanın vaktinin geldiğine' karar vermişlerdir. Bu sayede 'diğer ülkelerle ilişkilerini ve sorumluluklarını tanımlamada ve dünya ile ilişkilerinde yerlerini belirlemede başarıyı olanaklı kılacakları' düşüncesindedirler. Bu sebeple, 'Topluluğun dinamik doğasını düşünerek Avrupa Kimliğini tanımlamaya' başlamışlar ve 'birleşik bir Avrupa'nın yapılanması sürecine gelecekte ışık tutması amacına sahip' olarak bunu gerçekleştirmek istemişlerdir.¹²⁷

Bu yaklaşımda çelişkili görünen ilk nokta, 'Topluluğun dinamik doğası'dır. Yine deklarasyonda tanımlandığı üzere bu, birleşik bir Avrupa yapılanmasındaki dinamiğin işlevinin bir sonucudur. Metnin tamamında olduğu gibi bu maddede de yapılan vurgu, dış ülkelerle olan ilişkilerdeki konum ve kimliktir. 1973 sonrasındaki Topluluk adımlarına bakıldığında da dış tanımlamaya hayli önem verildiği görülmektedir. Öyle ki, bildirge aynı zamanda ülkelerin 'kendi uyumunu güçlendirecek ve Avrupa dış politikasının çerçevesini çizecektir'.¹²⁸

¹²⁶ Norveç, 1992 tarihinde ikinci kez, bu sefer de İsviçre ile aynı yılda tam üyelik başvurusunda bulunur. Ancak her iki ülke halkı da yapılan üyelik referandumlarında üyeliği kabul etmediğinden, Avrupa kıtası içinde bulunmalarında ve üye ülkelerle komşu olmalarına rağmen, bugün ne Norveç ne de İsviçre, Avrupa Birliği üyesidir.

¹²⁷ Dokuz Dışişleri Bakanı tarafından, 14 Aralık 1973 tarihinde Kopenhag'da ilan edilen Avrupa Kimliği Deklarasyonu orijinal metin, giriş paragrafı, European Navigation, The operation of European Political Cooperation, <http://www.ena.lu/>, ulaşım Haziran 2008

¹²⁸ Avrupa Kimliği Deklarasyonu, 22. Madde, European Navigation, The operation of European Political Cooperation, <http://www.ena.lu/>, ulaşım Haziran 2008

Bu bakış açısıyla aynı yılda kendini tanımak ve geliştirmek isteyen AET, *Eurobarometre*'yi oluşturmaya karar vermiştir. Eurobarometre, Avrupa Komisyonu destekli olarak yılda iki defa olmak üzere gerçekleştirilen kamuoyu araştırmalarıdır. 'Bilgi ve iletişim stratejisini geliştirmek' gibi bir hedefle yola çıkan Eurobarometre araştırmaları, Avrupa vatandaşlığı, genişleme, sosyal durum, sağlık, kültür, enformasyon teknolojisi, çevre, Euro, savunma vb. konularda, üye ülke vatandaşlarının ve aday ülkelerin eğilimlerini ölçmektedir. Bu birimin ulaştığı sonuçlar, bugün AB nezdinde çalışmalarını yürüten bürokrat ve siyasetçilerin çalışmalarını ve stratejilerini belirlemede aktif olarak kullanılmaktadır¹²⁹. Dolayısıyla bu verilerden faydalanan siyasal aktörler, aldıkları kararlarla toplumsal yaşama doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmektedirler.

1973 yılıyla İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın topluluklara üyeliğiyle birinci genişlemeyi yaşayan AET, 1975 yılında tam üyelik müracaatını yapan ve müzakerelere başlayan (1976) Yunanistan 1981 yılında (İkinci Genişleme); 1977 yılında başvuran Portekiz ve İspanya'nın 1986 yılındaki üyeliğiyle (Üçüncü Genişleme) genişlemesini sürdürmüştür. 1979 yılından itibaren, halkla ilişkilerini geliştirmek isteyen AET, üye ülke vatandaşlarının genel oyu ile seçilecek olan Avrupa Parlamentosunu kurmuştur. Bu şekilde, üye ülke halklarının, doğrudan olmasa da dolaylı yoldan Topluluk karar mekanizmasında söz sahibi olması sağlanmıştır.¹³⁰

¹²⁹ Eurobarometre, yaptığı araştırmaların sonuçlarını bir rapor şeklinde web sayfasında kamuoyuna açıklamaktadır.

Genel bilgi ve bu araştırmalar için bkz Eurobarometre'nin Resmi Web Sitesi, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, ulaşım Haziran 2008

¹³⁰ *Avrupa Parlamentosu* (AP), mevcut AB sürecinde, demokratik kontrolü sağlayan AB kurumudur. AB'nin halkla doğrudan ilişkili tek kolu ve kurumu, Avrupa Parlamentosudur. Çünkü üyeleri, ulusal seçimlerle, halk tarafından seçilmektedir (bkz.Bolton ve Eastwood, 2003:54). Ancak karar mekanizmasında, tavsiye kararı sunmaktan öte hiçbir yerleri bulunmamaktadır. Kararlar, özellikle Komisyon raporu doğrultusunda, Bakanlar Konseyi ya da Başkanlar Konseyi tarafından

Türkiye üzerinden geliştiren tartışmalar açısından, hayli popüler olan Schengen Antlaşması (Schengen Vizesi) ise bu dönemde uygulamaya sokulmuştur. Haziran 1985’de Lüksemburg’un Schengen kentinde, kendi aralarındaki iç sınırlarda kimlik kontrolünün kaldırılması konusunda mutabakata varan Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda (Ülger, 2003:255), 1989 yılında bir anlaşma imzalamış ve anlaşma, planlanandan üç yıl önce 1990 yılında yürürlüğe sokulmuştur¹³¹.

1992 yılında imzalanan ve AB’yi kuran antlaşma olarak da bilinen Maastricht Antlaşması ise, ekonomik ve parasal birlik ile siyasal birlik alanında çeşitli düzenlemeleri içermekle beraber, dış güvenlik politikası konusunda da kararlar almıştır. Antlaşma, AB’nin hukuki temellerini atmasıyla da bilinmektedir. Önceki antlaşmaların çeşitli maddelerini değiştirmektedir. Resmi adı ‘*Treaty on European Union-Traite*’ - ‘*sur l’Union Européenne*’- yani Avrupa Birliği Antlaşması’dır. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu Avrupa Topluluğu’na (AT) dönüştürmüştür. ‘Anlaşmanın, gelecekteki Avrupa’nın yapılanması için gerekli zemini oluşturma, Birliği meydana getiren toplumların gelenek, kültür ve geçişini göz ardı etmeden dayanışmayı güçlendirme, AT’nin demokratik karakterini ve hukuk devletinin temel insan hak ve hürriyetlerini pekiştirme gibi tarihi ve siyasi bir önemi vardır’ (Karluk, 2005:87).

verilmektedir. Bilinenin aksine karar mekanizması, *Başkanlar Konseyi* ya da resmi adıyla Avrupa Konseyi ile işletilmektedir. 1949’da kurulan Avrupa Konseyi ile de sık sık karıştırılan bu Konsey, üye ülkelerin devlet ya da hükümet başkanlarının temsilci olarak katıldıkları bir AB organıdır. Yılda iki kez toplanan bu Konsey’in toplantılarına (Zirveler), Dışişleri Bakanı ve Komisyon üyesi katılmaktadır. Siyasi kararlar (ve bazen hukuki kararlar), uluslararası konular kadar AB’nin gelişmesine ilişkin konulardaki kararlar da Başkanlar Konseyi tarafından alınmaktadır (bkz.Bolton ve Eastwood, 2003:176-177).

¹³¹ Ulusal sınırlar arasında geçiş kolaylığı sağlamaktan çok daha ötesine varan kararların da alındığı bir müzakere zemini. Ticari seyahatlerdeki kontrollerin asgariye indirilmesi, vize ve göçmen politikaları, uyuşturucu ve silah ticareti, terörizm, mali yolsuzluk, yasa dışı göçmenler ve ulusal sınırlar arasında polisin takibi gibi konularda işbirliklerinin güçlendirilmesi de temel hedeflerdendir (Dinan, 2005:295). Anlaşmaya daha sonra İtalya (1990), İspanya ve Portekiz (1991), Yunanistan (1992), Avusturya (1995), İsveç, Finlandiya ve Danimarka (1996) taraf olmuştur. İzlanda ve Norveç de 1999 yılında anlaşmaya taraf olmuşlardır (Ülger 2003:255). İngiltere 2000, İrlanda 2002, İsviçre 2009 yılında buna katıldılar.

Bu anlaşma, üyelik başvurularını ve özelliklerini düzenlerken, ilgi çekici başlıkları bünyesine eklemektedir. Örneğin AT üyeliğine başvurmak için ‘bir Avrupa ülkesi olma’ şartını getirmektedir. Üyelik özelliklerini dört kritere bağlamaktadır ki bunlardan 1. ve 4. grup kriterler, Avrupalı kimliğinin temel tartışma noktalarına vurgu yapmaktadır. 1. Grup Kriterler, ‘Demokratik Güvenlik’ üst başlığı altında toplanan; parlamenter demokrasi, insan hakları ve demokrasi, sosyal ve siyasi örgütlenme özgürlüğü alt başlıklarıdır. 4. Grup Kriterler ise ‘coğrafi konum’, ‘ortak kültürel miras’ ve ‘AB Ruhu’ alt başlıklarına sahiptir (Karluk, 2005:100-101).

2.2.4. 1993-1999 Avrupa Birliği Dönemi

80’lerin sonuna, iki Almanya’nın birleşmesi, Sovyetler ve Doğu Bloku’nun çöküşü damgasını vurmuştur. Tüm bu değişiklikler, Avrupa içinde siyasi ve sosyal birçok değişime ve krizlere yol açmıştır. AT, bu değişim sürecini, genişleme projesiyle birleştirme girişimleri yönünde kullanmıştır. Birleşik Avrupa fikri, ikinci kez ve belki ilkinden de kuvvetli olarak canlanmıştır. Çünkü Doğu Avrupa’da yaşanan bu büyük dönüşüm, bu ülkeleri de içine alacak biçimde birleşmiş bir Avrupa yaratma olanağını doğurmuştur. AT için siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarının yanı sıra, kültürel ve tarihsel anlamda da önem taşıyan bu ülkelerin, kimlik ve aidiyet açısından, Avrupa bütünleşmesi içinde yer almaları gerektiği görüşü, tüm üye devletler tarafından benimsenmiştir (Baykal ve Arat, 2001:326).

1990 yılında Doğu Almanya’nın Topluluğa entegrasyonu ve kapsamlı bir genişleme hareketinin kararına varılmıştır. Baykal ve Arat’a göre AT’nin, mali ve teknik yardımları, ‘Avrupa Antlaşmaları’ yaptığı bu ülkelere kaydırmaya başlaması, Türkiye’yi doğrudan etkilemiş ve Türkiye geri plana düşürmüştür (Baykal ve Arat,

2001b:330). AB tarihi ve elbette Türkiye ilişkileri açısından 1993 yılının en çarpıcı olayı, Kopenhag'da yapılan hükümet ve devlet başkanları zirvesi sonrasında yayımlanan Sonuç Bildirgesi ve bu bildirme ile üyelik için gerekli görülen çeşitli şartlar ortaya konulmasıdır. Siyasi, ekonomik ve Topluluk müktesebatına uyum olarak sınıflandırılabilir bu kriterler, bir Avrupa ülkesinin AB üyeliğine kabul edilebilmesi için sahip olması gereken temel nitelikleri saptamaktaydı.¹³²

Dördüncü genişleme ise 1995 yılında gerçekleşmiştir. 1989 yılında tam üyelik için başvuran Avusturya, 1991 yılında başvuran İsveç ve 1992 yılında başvuran Finlandiya, Topluluğa üye olmuşlardır. Tüm bu gelişmelerin sonrasında, 1997 yılına gelindiğinde 12 üyeli AET'nin masasında Türkiye (bkz. 2.3. AB ve Türkiye İlişkilerinin Dünü ve Bugünü), Kıbrıs, Malta, İsviçre, Norveç, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Letonya, Estonya, Litvanya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'nın üyelik talepleri durmaktadır.

2.2.5. 1999-2008 Avrupa Birliği'nin Bugünü

AB'nin geleceğe dair birçok karar aldığı ve düzenlemeler yaptığı, çok daha geniş çaplı bir dönemde olduğu söylenebilir. Aynı şekilde bu değişim, AB'nin kendi krizlerini yaşamasına da sebep olmaktadır. Sadece hukuki ve ekonomik problemlerle karşı karşıya olmayan AB, giderek yükselen siyasi ve toplumsal sorunlarla da başa çıkmak mecburiyetinde görünmektedir. Bu son dönemde AB, 11 Eylül ya da Irak Savaşı gibi küresel siyasi ve ekonomik olaylardan da etkilenmektedir. Elbette,

¹³² *Siyasi Kriterler*: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı; *Ekonomik Kriterler*: İşleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması; Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleri: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması (Palabıyık ve Yıldız, 2006:85)

bunların bir etki alanı da, aktif olarak kültürel yaşam sahnesidir. Avrupa’da milliyetçiliğin ve yabancı düşmanlığının (*xenophobia*) yükselişi bunun en açık göstergesi olarak kabul edilebilir. Milliyetçi direnişte, AB karşıtlığı ve AB üzerinden, Türkiye başta olmak üzere dış ülkelere-kimliklere karşıtlık motifleri baskındır. AB’nin uluslarüstü yapılanmasına, kendi üyeleri de dahil olmak üzere ulusçu bir direnişle karşılık verilmektedir. Halk ve AB elitleri arasındaki en ünlü zıtlama, bilinen adıyla ‘Avrupa Anayasası’ üzerinde yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Avrupa için bir Anayasa düşüncesi ilk ortaya atıldığında, bir antlaşma değil; gerçek bir Anayasa hedeflenmiştir. 12 Ocak 2005 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Anayasa’nın yürürlüğe gireceği tarih olarak Anayasal Antlaşma’da 1 Kasım 2006 belirtilmiştir. Taslak, bir yandan AB’nin uluslarüstü ve hükümetlerarası özelliklerini korumakta, bir yandan da federatif bakış açısına sahip olanların taleplerini karşılamakta; ancak en önemlisi ‘Avrupa Birleşik Devletleri’nden söz etmemektedir (Dinan 2005:86).

Taslak, M.Ö. 5. yüzyılda Sparta ile Atina arasında yaşanan Peloponnes Savaşı tarihini kaleme alan Antik Yunan tarihçisi Tukidides’in bir sözüyle başlamaktadır: “Anayasamıza... demokrasi adı verilir; çünkü iktidar azınlığın değil, çoğunluğun elindedir”. Antlaşmanın, giriş kısmı, yasalara ve düzenlemelere girmeden önce Avrupa üzerine tanımlamalarla donatılmıştır. Metin,

“Avrupa kıtasının uygarlığın beşiği olduğunun; ilk çağlardan bu yana art arda dalgalar halinde bu kıtaya gelen sakinlerinin, hümanizmin temelindeki değerleri, yani kişilerin eşitliği, özgürlük, usa saygı duyma değerlerini yavaş yavaş geliştirdiklerinin bilincinde olarak, Geçmişten bugüne, bireyin merkezi rolüne, dokunulamaz, elinden alınamaz haklarına ve yasaya saygı duymaya yönelik anlayışı ile değerleri her zaman toplum yaşamının özünde yer alan, Avrupa’nın kültürel, dini ve insani mirasından ilham alarak,

En zayıfı ve en yoksunu da dahil olmak üzere, tüm sakinlerinin iyiliği için, bütünleşmiş Avrupa'nın bu uygarlık, ilerleme ve refah yönünde yol alma niyetinde; kültüre, öğrenmeye ve toplumsal ilerlemeye açık bir kıta olarak kalma isteğinde ve kamu yaşamının demokratik ve şeffaf yapısını geliştirme ve tüm dünyada barış, adalet ve dayanışma için gayret gösterme arzusunda olduğu inancıyla, Avrupa halklarının, kendi ulusal kimliklerinden ve tarihlerinden gurur duyarak, geçmişteki bölünmelerini aşmaya ve her zamandan daha yakın bir şekilde, ortak bir kaderi paylaşmaya kararlı olduklarına kani olarak",¹³³

yazılmış ve 2004 yılında üye ve aday ülkelerce Roma'da imzalanmıştır. Ekonomiden, vatandaşlık haklarına kadar birçok alanda düzenleme yapan Anayasa Antlaşması, 'Birlik, değerlerine¹³⁴ saygı gösteren ve kendini bunları birlikte geliştirmeye adanmış olan tüm Avrupa Ülkelerine açıktır'. Ancak 2005 yılında Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda, halk tarafından reddedilmesi nedeniyle rafa kaldırılmıştır.

2004 yılı bir sebeple daha, AB ve hatta dünya tarihi için önemlidir. Bu yıl içinde, on eski komünist ülkenin AB üyeliği süreci tamamlanmıştır. II. Dünya Savaşında, Sovyet Rusya, Doğu cephesinden Almanya ile savaşması, bu bölgedeki birçok devlet üzerinde egemenlik ve etkinlik kurabilmesinin yolunu açmıştır.

Çoğu önceden Sovyet Rusya'ya ya da Komünist harekete yakın olan bu ülkeler, bunu takiben komünist rejime geçmişlerdir. Örneğin I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan koparak, özgürleşen Macaristan'da, 1919 yılında Macaristan Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştu. 1920'de topraklarının büyük

¹³³ Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma, Giriş Bölümü, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, Haziran 2008

¹³⁴ Değerler ise hemen sonrasında belirtilir : 'Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, hoşgörülü, adil, dayanışmacı ve ayırım gözetmeyen bir toplumda, Üye Devletlerin hepsi için ortaktır.' Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma, Başlık 1, Md. 2, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, Haziran 2008

kısmını kaybeden Macaristan, Almanlarla yaptığı işbirliğinin sonucunda Sovyet ordularından korunamamıştır. 1944'de Almanların, 1945'de de Kızıl Ordu'nun işgal ettiği Macaristan, 1946 yılında Komünist rejime geçmiştir. Macar yönetimine (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) direnen, Çekoslovakya ise, 1918'de kendi ulus devletini kurmuştur. 1944'de ABD ve Rus işgali sonrasında, tamamen Sovyetlerin kontrolünde kalmıştır. 1945 yılında Sovyet ordusu çekilirken, ülkeye çoktan komünist sistem yerleşmiştir. Bu ülkelerden daha farklı bir örnek olarak Letonya, I. Dünya Savaşı sonuna kadar Rus İmparatorluğunun idaresinde kalmıştır. 1918-1920 arasında Sovyetlerle bir özgürlük mücadelesi veren Letonlar, 1919'da Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve 1920'de Sovyetlerle barışmışlardır. 1940'de SSCB'ye katılan Letonya, 41'deki Alman ve 45'deki Sovyet işgali sonrasında bir direniş göstermişlerse de 1966'da yeniden SSCB'ye bağlanmışlardır. Benzeri (Estonya, Litvanya) ve Sovyet işgali yaşayan diğer ülkeler (Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Polonya), 80'lerin sonunda başlayan isyan ve 90'ların başında yaşanan değişim ile Komünist sistemden çıkmışlardır (bkz. Frucht 2005).

Bunlardan, Macaristan, Polonya, Slovakya, Letonya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya 2004 yılında; Bulgaristan ve Romanya ise 2007 yılında AB'ye üye olmuşlardır¹³⁵. 2005 yılında bazı ülkelerin reddi nedeniyle onay süreci sekteye uğrayan Anayasal Antlaşma krizi, 2007 Ekiminde imzalanan Lizbon Antlaşması ile aşılacak istenmiştir. Bu antlaşmanın onaylanması sürecinde yaşanan referandum krizleri de İrlanda'nın 2009 sonlarında gelen onayı ile çözüm yoluna girmiştir.

¹³⁵ Komünist geçmişe sahip Hırvatistan (aday ülke), Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, henüz AB üyesi değildirler. Kara delik olarak adlandırılan ülkelerle, AB yakın ilişki içindedir. Öyle ki Arnavutluk'ta bir Avrupa Entegrasyon Bakanlığı dahi kurulmuştur.

Sonuç olarak AB'nin üye ülke sayısı, 1 Ocak 2007 ile yirmi yedi olmuştur. Şu anda Lizbon Antlaşmasıyla belirlenmiş olan ve müzakerelerin başladığı iki aday ülke –Türkiye ve Hırvatistan- bulunmaktadır. Bu ülkelerin hangi yıllarda resmen üye olacakları belli değildir. Sırbistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya gibi ülkelerle görüşmeler devam etmektedir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da da temsilcilikleri bulunmaktadır.

2.3. AB ve Türkiye İlişkilerinin Dünü ve Bugünü

Avrupa ile ilişkiler, Osmanlı dönemine kadar götürülebilse de (bkz. 1.2. Ötekileştirme), Türkiye, Avrupa ile çok daha doğrudan bir siyasi söylem ve ilişki ağı geliştirmiştir. Türkiye'nin ilk dönemlerindeki Batılılaşma eğilimi, günümüzde dahi birçok çevre tarafından halen tartışılmaktadır. Ancak Türkiye'nin Batılılaşma problemini tartışmaktan ziyade, araştırmanın tarihsel alt yapısının oluşturulabilmesi için bu bölümde, Türkiye ve AB ilişkilerine yer verilmektedir.

2.3.1. 1959-1980 Üyelik Üzerine

1950'lerin ikinci yarısı Türkiye için bunalımlı bir dönem olarak geçmiştir. Bu dönemde Türkiye, OEEC, Avrupa Konseyi ve NATO ile ilişkilere büyük öncelik tanımış; 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmış, 1952 yılında ise NATO'ya üye olmuştur¹³⁶. Soğuk Savaş döneminin ağırlığının fazlasıyla hissedildiği II. Dünya Savaşı sonrasında, konumunu Avrupa'dan (geniş anlamda Batı'dan) yana tutmuştur.

¹³⁶ NATO (*North Atlantic Treaty Organisation*) ise NATO üyesi olmayan ülkelere karşı, barışın korunması ve kriz çözümü için İttifak Devletleri tarafından (*Alliance*) kurulmuş bir organizasyondur. Kendi yapılanması içerisinde, henüz bir güvenlik sistemi kuramamış olan AB, güvenlik ve savunma politikasında NATO'yla bağlantılı bir sistem geliştirmiştir (bkz. Bolton ve Eastwood, 2003:222). Buna göre AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, NATO ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Dolayısıyla, AB'ye üye olmanın bir başka koşulu, NATO'ya kabul edilmektir.

Bu yakınlaşma, Avrupa içindeki hareketliliğin, içine Türkiye'yi de çekmesiyle ilerlemiştir. Türkiye, 1959 yılında 'uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istemediği' ve 'Gümrük Birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak amacı'yla (ABGMb, 2007:288) AET'ye üyelik için başvurmuştur.

Hemen ardından Türkiye, OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) ülkelerine katılmıştır (1961). Bunun üzerine AET, Türkiye'nin talebine, ülkenin henüz ekonomik kalkınma düzeyi ile tam üyeliğe hazır olmadığı; ancak bir ortaklık antlaşması imzalanabileceği yanıtını vermiştir. Bunun sonucunda, bugüne kadar süren ilişkilerin temel bağıni oluşturan Ankara Antlaşması, 1963 yılında imzalanmış ve 1964'de yürürlüğe girmiştir (ABGMb, 2007:288).

Bu dönem ilişkilerinde dikkat çeken en önemli nokta, 80'lerden sonra ortaya çıkan kültürel ve dinsel farklılık söylemlerinin 1950'lerdeki Türkiye-AET ilişkilerinde yer almamasıdır. Birleşme ve genişleme fikrinin daha popüler olduğu bu dönemlerde, farklılıklardan ziyade benzerliklerin öne çıkarıldığı görülmüştür. Erhan ve Arat'a göre, 'bazı çevrelerce Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kültürel mirası üzerine bina edilmesi gerektiği açıkça ifade edilen Batı Avrupa, Müslüman Türkiye'den ve Ortodoks Yunanistan'dan aynı derecede uzaktır. Ancak Soğuk Savaş'ın tehdidi altında olan Avrupa, birleşme ülküsünden sapmamak ve tehdidi göğüslemek için Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye'nin Batılı kimliğine vurgu yapmıştır' (Erhan ve Arat, 2001a:816)

Buna rağmen, 12 Eylül 1980'de yaşanan Askeri Darbe, ilişkilerde ciddi bir endişeye sebep olmuştur. Mevcut yönetim, AET ile ilişkilerin antlaşmalar çerçevesinde devam edeceğini açıklamasına rağmen AET, ilişkilerin devamı ya da

dondurulması konusunda ikiye bölünmüştür. Tam bu sırada, yani 1981 yılında, Yunanistan, AET'ye üye olmuş ve Avrupa Parlamentosu içinde, insan hakları ve özgürlükler açısından Türkiye'nin sorunlar yaşadığı görüşüyle, özellikle sol gruplar, ilişkilerin dondurulması için öneriler vermişlerdir. Albaylar cuntasının ardından Yunanistan'a karşı takınılan tavır emsal gösterilerek, aynı müeyyidelerin uygulanması talep edilmiştir. Bu baskılarla beraber, Türkiye'de yaşanan olumsuz gelişmeler, ilişkilerin resmen olmasa da fiilen askıya alınmasına sebep olmuştur. 1983'de ise Avrupa Parlamentosu, Türkiye'yi anti-demokratik uygulamaları nedeniyle kınama kararı almıştır (bkz. Erhan ve Arat, 2001b:83-89).

2.3.2. 1983-1995 Yeniden Kesişen Yollar

Sivil bir yönetimin yeniden Türkiye'de hükümet olması, ilişkileri düzelten ilk adım olmuştur. Dönem hükümetinin isteği ise, soğumuş ilişkileri tam üyelik başvurusu gibi bir *şok* ile canlandırmaktır. Ancak bundan önce ilişkilerin iyileştirilmesine gidilmiştir. AIHM'ne bireysel başvuru hakkı kabul edilmiş, işçi göçü korkusunu kırmak için Türkiye'de yatırımlar yapılarak işçilerin burada kalacağına dair açıklamalar yapılmış ve otoyol, baraj ve köprü projeleri başta olmak üzere inşaat ihaleleri Avrupa firmalarına verilmiştir. O dönemde Avrupa Tek Senedi'nin çıkarılmasıyla uğraşan AET, üyeliğe çok da fazla odaklanmadıysa da 1987 yılında Türkiye, tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Fakat karşılık, beklendiği gibi çok da olumlu olmamış; örneğin Yunanistan, Lüksemburg ve Federal Almanya, üyeliği açıkça reddetmişlerdir. 1989'da gelen yanıt, tam üyelik başvurusunun geçici olarak askıya alınması olmuştur. Bu sebeple, ilişkilerdeki

eğilim, üyelikten önce Gümrük Birliği'ne yönelmiştir (bkz. Erhan ve Arat, 2001b:89-101).

2.3.3. 1996-2008 Değişen Dünya ve Tartışmalı Adaylık Süreci

80'lerin sonunda Avrupa'da yaşanan değişim, AET'nin yapılanmasını da etkilemiştir. Fakat Türkiye, tam üyelik başvurusunu kaybetmeden, Gümrük Birliği'ne doğru yol almaya başlamıştır. 1995 yılında Gümrük Birliği'ne katılan Türkiye'nin, Temmuz 1997'de Avrupa Komisyonu¹³⁷ tarafından açıklanan 'Agenda 2000' başlıklı raporda, birtakım siyasi ve ekonomik nedenler ileri sürülerek, tam üyeliğinden söz edilmemiştir. Bu durum, Türkiye'yi AB'nin bir sonraki genişleme sürecinin dışında bırakmıştır (Palabıyık ve Yıldız, 2006: 77).

Buna karşılık Türkiye, Lüksemburg Zirvesi sonrası yayınladığı bildiriye, AB'nin tutumunu bir çifte standart olarak adlandırmış ve Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanandan farklı kriterlerde değerlendirildiğini iddia etmiştir. Ayrıca 12 Mart 1998'de Londra'da yapılan Avrupa Konferansı'nın ilk toplantısına katılmamıştır (Palabıyık ve Yıldız, 2006:78).

AB ile Türkiye arasındaki bu soğukluk, Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesinde, Türkiye'nin aday ülke statüsü, hiçbir ön koşula bağlı olmaksızın kabul edilene kadar sürmüştür. Bu sayede tam üyelik yolunda büyük bir aşama kaydedilmiştir. Türkiye, daha sonra katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için Kopenhag Kriterleri'nin yerine getirilebilmesi için Anayasa dahil olmak üzere, bir çok yasal değişikliği gerçekleştirmiştir. Böylece, Aralık 2002 tarihinde, 2004 yılı İlerleme Raporu ve

¹³⁷ *Avrupa Komisyonu* (AK), AB kurumları arasında en büyük olanıdır. AB anlaşmalarının, üye ülkelerin ekonomik, siyasi ve hukuki sistemlerine AB müktesebatı çerçevesinde doğru şekilde uygulanmasını denetlemekle yükümlüdür. AB'nin üye ve aday ülkeler dışındaki, yüze yakın ülkeyle ilişkilerini de Komisyon takip etmektedir. Genişleme, Rekabet, Tarım, Ticaret, Çevre gibi Komisyonlar bulunmaktadır (bkz. Bolton ve Eastwood, 2003:106-107)

Komisyon'un görüşü ışığında, Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlayacağı kararını almıştır. 2004 yılına kadar yasal ve kurumsal değişim ve düzenlemelere devam eden Türkiye, Ekim 2004 yılında gelen İlerleme Raporu ve Komisyon'un görüşü sonrasında Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlamıştır¹³⁸ (bkz. Palabıyık ve Yıldız, 2006:81-89).

Temmuz 2005 tarihli, AB tarafından yayınlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'nin temel noktalarına göre, müzakereler *açık uçludur* yani sonucu önceden garanti edilememektedir. 35 fasılda müzakere başlatılmıştır ve tam üyelik müzakereleri ancak 2014 yılından sonra tamamlanabilecektir. 'Birliğin kurucu değerleri olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin ciddi ve devamlı surette çiğnenmesi durumunda üyelik müzakereleri askıya alınabilecektir' (bkz. Palabıyık ve Yıldız, 2006:90-91).

Aralık 2006'da gerçekleşen Bakanlar Konseyi'nde, uzun süren tartışmaların ardından sekiz fasılda müzakerelerin şimdilik başlatılmamasını öneren 29 Kasım tarihli Komisyon Tavsiyesini kabul etmiştir.¹³⁹ Bu çerçevede, Komisyon Türkiye'nin, Ek Protokol'e¹⁴⁰ ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana

¹³⁸ Katılım müzakereleri, aday ülkenin, AB müktesebatını yani hukuksal sistemini, kendi yapılanmasına uyarlama sürecidir. AB müktesebatı bir bütün olduğundan, aday ülke, bu müktesebatın tamamını, değişiklik olmaksızın kabul etmelidir. Müzakereler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ülgen, 2005

¹³⁹ AB Konseyi olarak da bilinen Bakanlar Konseyi, her üye devletin, bakanlık düzeyinde temsili ile oluşturulmaktadır ve birçok bakanlık bağlamında Konsey toplanmaktadır (Dışişleri, Tarım, Sağlık vs.). Topluluğun, hukuki bir organıdır. AP'nin genel görüşlerini değerlendirmek; üye ülkelerin genel ekonomik politikalarını belirlemek; Birlik ile bir ya da daha fazla ülkenin ya da uluslararası organizasyonun ilişkilerini düzenlemek ve geliştirmekle; AP ile Birlik bütçesinden, güvenlik, suç ve adalet işlerinden sorumludur (bkz. Bolton ve Eastwood, 2003:166-167).

¹⁴⁰ 29 Temmuz 2005 tarihinde AB-Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara Antlaşmasını ve Gümrük Birliği'ni 10 yeni AB üyesi ülkeyi de kapsayacak şekilde genişleten bir Ek Protokol imzalamıştır.

kadar, sekiz faslın¹⁴¹ açılmayacağı ve geçici olarak kapatılmayacağı kararlaştırılmıştır. Diğer fasıllarda ise müzakere süreci devam etmektedir.¹⁴²

¹⁴¹ Bu fasıllar şunlardır; Malların Serbest Dolaşımı, Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler.

¹⁴² bkz. Katılım Müzakereleri, <http://www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php>, ulaşım Aralık 2008

3. BÖLÜM

ALAN ÇALIŞMASI

3.1. İmgenin ve Öteki'nin Sınırlarını Çizmek: Avrupa'nın Sınırları

Yunan Tanrılar tanrısı Zeus, *Fenike*'nin Sidon kıyılarında, kendi soyundan gelen bir kız görmüştür. Bu kız, Tyr ve Sidon şehirlerinin kralı, Zeus ile İo'dan doğma Epaphos'un torunu, Belos'un ikiz kardeşi Agenor'un güzel kızı olan *Europa*'dır. Europa, kız arkadaşlarıyla birlikte deniz kenarında çiçekler toplayıp oyunlar oynarken, kıskanç karısı Hera'yı atlatarak boğa kılığına giren Zeus, denizden kıyaya yaklaşarak genç kızların arasına karışır. Sakin görünümlü bu boğa, güçlü ve heybetli bir görünüme sahiptir. Europa, bu heybetli, güzel ve dost görünümlü boğaya yakınlık hisseder ve boğanın yanına giderek ona bir çiçek uzatır. Genç kıza uysal ve sıcak davranışlarını sürdüren boğa, kızın güvenini kazanır. Boğa ile oynarken onun sırtına binen Europa, boğayla birlikte önce yavaş yavaş, sonra ise hızla kıyıdan uzaklaşır. Diğer tanrısallıkların katıldığı küçük bir şenlikle Fenike'den başlayan kaçırma, Girit'te son bulur ve alımlı boğanın yerini haşmetli Zeus alır. Bu aşkın sonunda Europa, Zeus'tan üç erkek çocuk doğurur: Sarpedon, Rhadamanthys ve Minos. Bu çocuklardan Minos, Girit'in ünlü kralı olmuştur (bkz. Yörük, 2005:33-35) Bu yüzden yüzyıllarca birçok Avrupalı ressam ve heykeltıraş bu miti, Avrupa fikrinin bir sembolü olarak resmetmiştir.¹⁴³ Europa, bir mit olarak, günümüzde tarihin sayfalarında kalmakla yetinmemektedir. Bir yanı sıra Antik Yunan'ı yansıtan, dinsel ve antik bir işleve sahipken; öbür yandan örneklerine benzer olarak, bir

¹⁴³ Paolo Caliari ve Tiziano Vecellio'nun 16 yy., Peter Paul Rubens, Rembrandt Van Rijn, Jacob Jordaens, Caesar van Boetius ve Claude Lorrain'in 17. yy., Giambattista Tiepolo ve Jean-Baptiste Marie Pierre'in 18.yy., Gustave Moreu'nun 19.yy. ve Henrie Matisse'nin 20.yy tabloları en bilinen ve en ünlü 'Europa'nın Kaçırılması' tablolarıdır.

kimliğin –en azından sembolik- alt yapısını oluşturan bir tür ulusal mit işlevine de sahiptir. Fakat sadece bir mittir. Avrupa'nın yapısı, kimliği ve sınırları hakkında ne bilgi ne de fikir verebilir. Sadece Avrupa'yı Antik Yunan uygarlığıyla bağlar ve köken bağlantısı işlevi görür. Bu mitin sonu, Avrupa'nın siyasi, sosyal ve coğrafi olarak neresi olduğu sorunsalına doğru ilerler.

Üzerinde yaşanan toprak ya da daha geniş manada coğrafya ile insan ilişkisi, önemli bir bağıntıdır. Kimlik başlıklı araştırma ve tespitlerin çoğunda, yaşanan coğrafyanın insan topluluklarına etkisi, yaşam şekilleri, mimari, beslenme ve giyim gibi başlıklar altında sıkça incelenmiştir. Toprak (ya da coğrafya) ile kimlik ilişkisi, konunun bir başka boyutudur. Kimliğin, insanı tanımlama özelliğinde, hem coğrafyanın kültürel öğeleri ve bütünü şekillendirmesi (kültürel coğrafya) hem de insan topluluklarının kendilerini toprak(ları) üzerinden tanımlaması saklıdır (örn. ulus devletler). Bu açıdan günümüzdeki belki de en güzel örnek, geçmişten bu yana Avrupalılığın; kıta, coğrafi sınırlar vb. özellikler üzerinden çizilmesidir.¹⁴⁴ Bu sınırlandırma, gerek iç gerekse de dış sınırları belirlediğinden, kimlik gibi soyut bir kavramın, yine somut dünya ile çakışma noktasıdır.¹⁴⁵ Avrupa kıtası da bu düşünce biçiminin bir ürünü gibi görünmektedir.

Dolayısıyla Avrupa, 'entelektüel elit tarafından icat ve tecrübe edilmiş, pragmatik sayılabilecek çok daha kesin bir tanım veremeye gerek olduğu zamanlarda, ancak dünyanın en büyük kara parçası olan Avrasya'nın batı kenarında bulunuşuyla basitçe tanımlanabilecek politik ve kültürel bir kavramdır' (Rietbergen,

¹⁴⁴ Örneğin Claude Levi-Strauss, Güneydoğu ABD'de yaşayan Creek halkının, klanları soy bağı (*eponym*) ile kurduklarını, hayvanların davranışları ya da yaşadıkları coğrafyaya göre de klanları karakterize ettiklerini aktarmaktadır (Levi-Strauss,1988:5).

¹⁴⁵ Somut dünya ile çakışma sözü ile anlatılmak istenen, soyut kimlik sınırlarının yaşadığımız dünyadaki sınırlandırma girişimiyle örtüşmesidir. Nehirlerin çoğu zaman "ideal" coğrafi sınırlar olarak kabul edilmesi buna bir örnektir. Bunun için bkz. Georgieva, 1997 ve Roth, 1997

1998:xvii). Avrupa'nın göze çarpan bir *birlik* mi ya da karşılaştırmalı çalışmalar için gerekli bir *sistem* mi olduğu konusu ise ayrıca tartışılabilir. Buradan yola çıkarak bazı araştırmacılar için 'Avrupa kıtasının harici sınırlarının çizilmesine' ve 'birbiriyle bağlantısız ya da ilişkisiz alt bölgelere ya da bölmelere bölünmeksizin dahili yapısının' belirlenmesine ihtiyaç vardır (Haller'dan akt. Goddard vd., 1994:24). Bu haliyle de Avrupa kimliği, 'ulusal kültürlerin ve birbirine karşıt kolektif kimliklerin açıkça çözümlenmemiş çatışmaları tarafından belirlenen kuşkulu bir kurgu' (Delanty, 2004:5) olarak da görülebilir. Geçmişte 'fikir', 'kültür' ve 'medeniyet' kavramlarıyla anılan Avrupa, bugün 'entegrasyon' kavramı kapsamında tartışılmakta (bkz. 2.1. 'Avrupa'nın Birliği' Fikri Üzerine) ve bu bağlamda diğerlerinden sonra (modernizm, demokrasi, vd.), dünyaya yeni kavramlar sunmaya da devam etmektedir.

Bu sebeple Avrupa denildiği zaman akla ne geldiği, Avrupa konusuna ilişkin birçok çalışmanın da başlıca sorusu olmuştur. Sorunun, başka hiçbir kıtada değil de; sıra, Avrupa'ya geldiğinde ortaya çıkması, bu sorunun yöneltildiği coğrafyanın iç ve bir o kadar da dış sorunlarıyla örtüşmektedir. Bu durum, eldeki sorunun, coğrafi sınırlar çizmekten ibaret olmadığına açık ifadesidir; hatta Avrupa açısından sorunun temelde coğrafi bir sebebi bulunmamaktadır. Özetle, sorun, *bir kıta olarak* Avrupa'nın neresi olduğu değildir; bir kimlik ve bunun temsil edildiği *bir alan olarak*, Avrupa'nın neresi olduğudur.

Belki de bu yüzden Leontidou için Avrupa, 'gerçek bir kıta *değildir*, sınırları bir bölge olarak *çizilmiş* ve sonrasında ulus devletler topluluğu oluşmuştur' (Leontidou, 2004:595) [vurgu yazara ait]. Barnett içinse 'tanıdığımız Avrupa, dünyanın geri kalan kısmının "keşfedilmesi" ve kolonizasyonu ile başlamaktadır' (Barnett, 1993:13). Öte yandan Avrupa konusundaki gerçek; coğrafi olarak

tanımladığımız Avrupa ile kültürel anlamda adından söz ettiğimiz Avrupa'nın, birbirinden farklı olmasıdır. Rusya örneğinde olduğu gibi, coğrafi olarak topraklarının bir kısmı Avrupa'da görünse de Rusya ve Avrupa arasındaki sınırları çizen, daha ziyade tarihsel şartlardır ve bu haliyle sınırlar hiç de “doğal” değildir (Diez, 2004:320).

Dolayısıyla buradan, sınırların sadece harita bilgisinden ibaret olmadığı, siyaset ve bir alt kademede de insan unsuruyla oluşturulduğu sonucuna varılabilir. Rusya ve Avrupa açısından, sınırların ‘doğa’ ötesi algılanışına ilişkin olarak öğrenciler, Rusya'nın kültürel, ekonomik ve sosyal farklarına ya da özelliklerine vurgu yapmışlardır:

“Rusya çok farklı. (...) Onu da bir Doğu toplumu olarak görüyorum açıkçası. Onu Avrupalı olarak görmüyorum. (...) Çarlık Rusyası yaşamış ve çok büyük bir imparatorluk yaşamış. İşte onu, biraz daha Doğu toplumlarına yaklaştıran budur. İmparatorluktan sonra halk hareketi gerçekleşmiş, ama bu hukuka bağlı halk hareketinden ziyade, bir sınıf çatışmasından kaynaklanan ve sınıflardan birinin üstün gelmesiyle gerçekleşen bir halk hareketi. Avrupa'dan ayıran noktası o.” (Ö.D., Halkbilim, AÜ)

“Rusya ? (*düşünüyor*) Rusya tümüyle Avrupalı ! Çünkü diğerlerinin Avrupa'ya tam entegrasyonunu engelliyor. Ben bugünün Rusya'sından bahsediyorum. Ama kendisi hem Avrupa'da hem Ortaasya'da. Tam Avrupa'nın sömürgeci ruhuna sahip. Tam bir İngiltere, tam bir Fransa. Kültürel olarak da bağlı. Ne kadar önemsenmese de din önemli. Ortak bir kültüre hizmet ediyor” (G.D, Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

İlginç bir örnek olarak Dostoyevsky, Chekhov ve Tolstoy gibi yazarlar; Tchaikovsky gibi müzisyenler Avrupa kültürünün içinde düşünülmekteyse de Sovyetlerle beraber Rusya, net olarak Avrupa'nın dışında tasvir edilmiştir.¹⁴⁶ Öğrenciler de Rusya'yı, özellikle Sovyet Rusya ve Asyalılığıyla ilişkilendirerek

¹⁴⁶ Rusya ve Avrupa'ya dair daha detaylı bilgi için bkz. Tchoubarian, 1994

Avrupa'nın dışında görmekte ve ötekileştirmektedirler. Öğrencilerin yaklaşımı, Avrupa'nın Rusya ile ilişkilerine ve ötekileştirmesine benzerdir.

Bu noktada sınır konusuna tekrar dönersek, görünen o ki dünya, Rusya'nın Avrupa ile sınırlarını çizen Ural dağlarının coğrafi sınır olarak kabulünü ise İsveçli coğrafyacı P.J. von Strahlenberg'e borçludur. Bazı coğrafyacılar, belli ırmaklarla sınırı çizen antik klasik geleneği tercih etmişlerse de Strahlenberg'in önerdiği Dinyeper ve Ural ırmakları, birçok ekol tarafından klasik yaklaşım ile benzer kabul edilmiştir (Jordan, 1996:5). Coğrafyacı W. H. Parker'ın, Avrupa'nın doğu sınırının kültürel olduğu ve sabit olmadığı vurgusu da (Parker, 1960), Avrupa'nın coğrafi sınırlarının, kültürel tanımlamalarla ne denli bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu kültürel tanımlamalardaki, temel dinamik de politiktir.¹⁴⁷ Coğrafi sınırların, neden ve kimler tarafından belirlendiği ve nasıl kullanıldığının sorgulanması, sadece Avrupa özelinde değil; genel anlamda da, en az ulus devlet sınırları kadar siyasi bir sonuca ulaşmaktadır. Ancak coğrafi sınırların, kültürel ve -örtük olarak- siyasi (ve ekonomik) sınırlara bağlı tutulmasına ilişkin kaygı, en çok Avrupa özelinde tartışıldığından, ayrı bir önem kazanmaktadır. Böylece dünyanın bu "belirli" parçası, ortak kültürel miras -yani Batı Uygarlığı- söylemiyle birleştirildiğinde, bütüncül açıdan *jeo-ideolojik* bir şekil almaktadır.¹⁴⁸ Jeo-politik şartlar, Avrupa haritalarını etkilemiş ve dönemlerinin *zihinsel haritaları*'nı oluşturmuştur. Öyle ki 'sürekli olarak televizyon ekranlarımızda görünen yirmi birinci yüzyılın sonlarındaki AB haritaları, kıtanın aklımızdaki görünüşünde güçlü bir etkiye sahiptir' (Wintle, 1996:53).

¹⁴⁷ Buna dikkat çekici bir örnek de Fontana'dan gelmiştir. Gezinlerin kitaplarıyla Avrupa kara parçasına eklenen iki parçaya dikkat çekmektedir: Asya ve Afrika. Afrika'yı Akdeniz ayırırken; Asya, İstanbul Boğazı ve Don ırmağı ile çizilmiştir ve bu sınır 'coğrafi ölçütlerden çok kültürel ölçütlere denk düşmüştür' (Fontana, 2003:1).

¹⁴⁸ Gönderme ve kavram için bkz. Jordan, 1996:11 ve Diez, 2004

Delanty de benzer olarak, Avrupa'nın, bir jeopolitik varlığa dayanan, kültürel bir fikir olduğunu ispatlamak istemiştir. Ona göre jeopolitik sebeplerden dolayı, Avrupa 'fikrinin politik bir kimlik olarak siyasallaşması, kaçınılmaz olarak, deforme olmuş ve gerilemiş düşmanca bir değerler sistemine dönüşmesi sonucu' doğmuştur (Delanty, 2004:207). Bunun en büyük örneği, Avrupa'nın Trakya ve Anadolu coğrafyası üzerindeki *hareketli* sınırının geçmişte çok daha farklıyken; günümüzde Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıyla çizilmiş olmasıdır. 13. yüzyılda Katolik kilisesinin yayılım sahasına göre, Avrupa'nın sınırları, Polonya'nın doğusu ile Türkiye'nin güneyine kadar inerken; Osmanlı'nın 1453 yılında İstanbul'u zapt etmesiyle bu sınır, 17. yüzyılda "tehlike" geri çekilene kadar İstanbul'la sabitlenmiştir (Wintle, 1996:62). Bu sebeple, Avrupa'nın bir takım '*toplama* (Yunan, Roma, Hıristiyanlık) ve *çıkarma* (Arap, Rus, Osmanlı) işlemlerinin sonunda elde ettiğimiz bir sonuç' olduğunu düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır (Çırakman, 2001:30) [vurgu bana ait].

Buradan yola çıkarak, coğrafi görünen ama coğrafi ol(a)mayan ve de ekonomik ve siyasi yönü ağır basan bir kavram olarak Avrupa'nın, bir tür *icat* olduğu sonucuna varılmaktadır. Delanty'in de sözünü ettiği, yeni kolektif kimliklerin baskısıyla belirlenen, bir *icat* ve *yeniden icat* süreci fikri olarak Avrupa, 'daima birleşme ve bünyesine dahil etme ile ilgili olmayıp, aynı zamanda, dışlama ve dışlanma normlarına dayanan farklılık kurgusu açısından çelişkili bir görünüm arz etmiştir' (Delanty, 2004:1) [vurgu bana ait].

Özetle buradaki en önemli ayrıntı, sınırları belirleyenlerin, doğadan çok insanlar olmasıdır. Bu da somut sonuçlar üzerinden, soyut sebepleri düşündürmektedir. Çünkü sınırlar, coğrafi şekiller, beşeri yerleşimler vb. süreçlerden

öte, soyut algılarla da belirlenen “çizgiler”dir. Bu sebeple, öğrencilerin yaklaşımında da olduğu gibi, siyasi sınırlar sabit olsa da ‘zihinsel haritalar’ değişebilmektedir ve örtüşmeleri zorunlu değildir.

“Avrupa Birliği dediğimiz zaman tamamen çıkarların olduğu, sınırların ortadan kalktığı bir sözleşme akla geliyor” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

“Avrupa denilince AB gelir aklıma. Şimdinin güncelliğinde düşündüğüm için” (Ö.I., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, A.Ü.).

“Pardon Avrupa denilince aklıma Avrupa Birliği geliyor. Kime sorarsanız böyle. Bizim arkadaşlarla karşılaşmışsınızdır. Benim için de böyle maalesef. Öyle bir odaklanma var. Bir vatandaşın da aklına Avrupa denilince Avrupa Birliği gelir. Biraz da yapılan yayınların getirdiği bir şey, siyasilerin politikalarının sonucu olabilir. Medya biraz. Bende de etkili tabi ki” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“AB coğrafi sınırlar gereği, ama Avrupa siyasetini belirleyen AB tabi” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

“Ama bir Avrupalılık kültürü var. Bu kültürün ortasında daha gelişmişleri var, yanlarında gelişmemişleri. AB bunun tam üstünde duruyor. Ulus düşüncesinden tamamen sıyrılırlarsa birliktelik daha da büyüyebilir” (M.B., Kimya, ODTÜ).

Öğrencilerin yorumlarında da görülebileceği gibi, Avrupa’nın sınırlarının ardında bir söylem yani güçlü bir aidiyet ilişkisi bulunmaktadır. Yine imgeleme, bir dış tanımlama olarak düşünüldüğünde, Avrupa’yı sınırlandıranın *Avrupalı kimliği* ya da günümüzdeki adıyla *Avrupalılık* olduğu görülmektedir. Öğrencilerin imgesel sınırlandırmaları da, tarihsel kökeni ve kültürel içeriği ile coğrafi ya da siyasi sınırların zihindeki dolaylı hükümsüzlüğünü göstermektedir. Bu hükümsüzlük aynı anda Avrupa’nın (ve AB’nin) *zihinsel sınırlar*’ını da belirlemektedir.

“Benim kafamda Avrupa, en doğrusu, Orta Avrupa’dır. Kafamdaki Avrupa’da, Balkanlar yoktur. (...) Yani eski Doğu Blok’u ülkeleri diyebiliriz” (E.Ç., Endüstriyel Tasarım, ODTÜ).

“[Avrupa,] Türkiye’den sonrası. Türkiye’nin olmadığı yer. Hep öyleydi aklımda. Trakya’yı bile Avrupa diye aklımda tutamadığımı hissediyorum. İstanbul’da Avrupa’ya geçiyoruz diyor ya, çok Avrupa’ya geçiyormuşuz gibi gelmez yani. (...) Avrupa aslına bakarsan Romanya, Bulgaristan siyasi sınır olarak orada ama oraları da Avrupa diye görmüyorum” (C.G., İktisat, ODTÜ).

“Ben Avrupa’yı kültürel bir yapı olarak görmüyorum. Tamamen ekonomik bir ortaklık olarak görüyorum. Orada bir sürü kültür yaşıyor, bir sürü halk var. Bunları tek bir sınır içinde toplamak demek, tek bir kültür altında toplamak demek değil zaten” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

“Doğu Avrupa, Balkanlar tam bir Avrupalı değil ama, aynı kültürden geliyorlar. Sonuçta hepsi eski Yunan’dan Roma’dan etkileniyorlar. Sonuçta öyle bir kültürleri var. Burada kültürü olumlu ya da olumsuz anlamda kullanmıyorum. O kültüre bağlılık, yatkınlık var” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

Sınırların siyasi olduğu kadar sosyal ve hatta tek başına kültürel “gerekliliğini” düşündüğünden olsa gerek, AB de sınır tanımlamalarına gitmiştir. Son dönemlerde Avrupa adına konuşan ve muhatap alınan AB, Avrupa’nın bu *belirsiz* (veya sabit kalmayan) sınırlarını çizmek çabasıyla bir dönem, eski Doğu Avrupa ve yine eski Sovyet Rusya’yı kullanmışken (Rogers, 1997:719), bugün kendine yeni sınırlar çizmektedir. Ortaya çıkan (etno)coğrafi sonuç, Avrupa’nın her şeye rağmen, farklı bölgelere dağılmış, farklı halkları ve bunların üzerine oturmuş farklı ulus devletleri kapsayan bir coğrafya olduğudur. Bu coğrafyanın üzerine uluslarüstü bir yapılanma olan AB geldiğinde, durum karmaşık bir hal almaktadır. Birlik, ulus devletin sınır oluşturma taktiklerini kullandığından durum, uluslarüstü olduğu kadar *sınırlar ötesi* ya da *üstü* bir şekle dönüşmektedir. Örneğin Geremek, ulus devlet taktiklerini hatırlatan kendi tavsiyesini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Risorgimento’da [İtalyan birleşmesi döneminde] bir esprî vardır: “İtalya’yı kurduk, şimdi İtalyanları yaratmalıyız” diye. Aynı şekilde,

şunu söyleyebiliriz ki Avrupa'ya sahibiz, şimdi Avrupalılara ihtiyacımız var. Bir başka deyişle, Avrupa'yı bir topluluk olarak düşünmeye ihtiyacımız var" (Geremek, 2006:6).

3.2. Zihindeki Sınırlar ve Kimlik Buluşmaları: "İngiltere'ye soru işareti koyarak geçirim"

Avrupa, AB, Avrupalılık ve Avrupa entegrasyonu gibi aşına olduğumuz kavramlara rağmen, yukarıda bahsedilen karmaşık örtüşmeden dolayı, öğrencilerin gözünde Avrupa, AB'den çok da bağımsız ve farklı değildir. Birçok öğrenci, görüşmeler sırasında sık sık belirtilmesine karşın, AB ve Avrupa'yı aynı anlamda anlamış ve kullanmıştır. Öğrenciler için Avrupa, çeşitli ülkelerin ön planda olduğu ya da birkaç ülkeyi kapsayan bir iktidar ilişkileri bütünüdür. İngiltere, Almanya ve Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkeler, 'Avrupa' olarak bilinmekte, diğer ülkeler de ikinci ve üçüncü aşamada Avrupa'ya dahil edilmekte ya da edilmemektedir (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre). Bu yüzden Avrupa içinde düşünülürken, tereddüt edilen ülkeler yelpazesi, hayli renklidir. Örneğin İngiltere, bazı öğrenciler tarafından Avrupa'ya dahil edilirken hatta merkezde kabul edilirken (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre), bazılarınca da coğrafi konumu ve siyasi tavrı nedeniyle Avrupa'nın dışında görülmektedir (bkz. 3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm).

"Avrupa'nın sınırlarını Portekiz'den başlatırım ve İngiltere'ye soru işareti koyarak geçirim. Çünkü orası aynı zamanda Anglo-Sakson. Kıta Avrupasıyla uyuşmadığı noktalar da var. Oradan Petersburg, Moskova'ya kadar götürürüm" (Y.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

Bunun yanında Ukrayna, Estonya, Litvanya, Letonya gib eski komünist ülkeler de, neredeyse bütün öğrenciler tarafından Avrupa dışında görülmektedir (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre). Bu noktada ayrıştırmaya sebep olan öncelikli konu ekonomik farklılıktır.

“Avrupa dediğimiz şey, kapitalist bir üretim sistemi ve buna uygun toplum modeli, buna uygun devlet modeli, buna uygun yaşayış tarzı, buna uygun ahlak ve etik olgular. Bunu Avrupa, soru işareti koyduğum yerler dışında, sorunsuz, pürüzsüz şekilde uygulamıştır” (Y.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Siyasi yapı ve hareketler, öğrencilerin gözünde Avrupa'nın sınırlarını çizen ikincil unsurdur. Ancak her durumda siyasal sınırlarla iç içe geçen sosyal ve kültürel sınırlar, Avrupa'yı belirleyen ölçüttür. Fakat bu nokta, sınırlar konusunun, coğrafi temelli bir tanımlamadan, siyasi içeriği kullanarak Avrupalılık gibi kimliksel bir betimlemeye doğru dönüştüğü aşamadır:

“Benim kafamda Avrupa neresidir diye soracak olursan, o zaman ‘Avrupalılık nedir’den başlayalım” (E.C.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

“İşte hukukun üstünlüğüne biraz daha itimat eden insanların yaşadığı bir kültür, modernizme daha yakın bir yapı. Romanya, Bulgaristan filan, bu tip ülkelerdeki insanlar, Doğu kültürlerine yakın gibi geliyor bana. İspanya, Portekiz bile buna daha yakın olabilir. Çünkü onlarda hukukun bu kadar üstün olduğuna inanmıyorum. Onların bize daha yakın olduğuna inanıyorum. Avrupa öyle bir anda hortlamış bir şey değil; tarihsel bir süreci, gelişimi var. Reformlar filan. Onları yaşamadan kültürel anlamda oraya gitmek mümkün değil. Kültürün saati yavaş işler, bilirsin. Bir anda oraya sıçramak mümkün değil; ama ekonomik bir topluluk olarak bakarsak, tabi ki bunlar da onun içinde. Kültürel açıdan bakacak olursak, onlar farklı bir yerde; yeni katılanlar daha farklı bir yerde. Norveç, Finlandiya filan Avrupa'dan belki, evet yani onlar da Avrupalı diyebilirim. Norveç, İsveç, İsviçre dediğin zaman biraz daha farklı geliyor yani. Onlar sanki böyle İngiltere'deki yaşantıdan daha farklı gibi geliyor. Onlar o kültürden biraz daha uzaklar ama ona entegre olmayı beceriyorlar bir şekilde. Onun [Avrupa'nın] tarihine yakın değiller ama ona bir şekilde ayak uydurmayı beceriyorlar” (Ö.D., Halkbilimi, AÜ).

“AB, artık ne desek kutsal ittifak filan mı diyelim. Birincisi şöyle bir şey var. Coğrafi olarak Avrupa'da yer alan tüm ülkelerin bulunduğu bir birlik değil. İşleyişi açısından belli en azından benim için sıkıntılı, sonuç olarak emperyalist bir birliktir. AB'ye üye her ülke için bunu söyleyebilir

miyiz, emperyalist bir ülkedir. Şüphesiz böylesi bir şey söylemek çok doğru olmaz” (F.B., Halkbilim, A.Ü.).

Avrupa ile AB’yi ayıran öğrencilerse, sınırları coğrafi ya da kültürel olarak çizmemekte AB’yi Avrupa ile bir şekilde ilişkilendirmektedir. AB, kimi zaman sadece siyasi kimi zaman da sadece ekonomik bir yapılanma olarak algılanmaktadır. Ancak coğrafi ve siyasi şartlar, onu öğrencilerin gözünde Avrupa ile birleştirmektedir.

“AB. Avrupa kültürünün üzerine kurulmuştur ve bunun üzerinden geliyor. Fakat tamamen örtüşmediği şeyler var. Çünkü AB siyasi bir olgudur, tabi çok yönlü bir şey ve Avrupa kültürüyle örtüşmeyecek şeyler yapabiliyor” (Y.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Avrupa denilince insanları geliyor aklıma ama AB denilince daha politik bir grup ve politikaları. Bu politikaları oluşturan insanların politikaları geliyor. Şöyle bir benzetme yapabilirim, o ülkelerin insanları; AB de o ülkedeki mesela ordu diyebilirim.(...) Daha dar. Daha ekonomik. O halkın tamamen isteklerini yansıtan, düşüncelerini yansıtan bir oluşum değil yani. Sadece o grup içersindeki ülkelerin sadece başlarındaki insanların fikirlerini yansıtan bir grup” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

3.3. Avrupalılık : “Benim gibi olmayan biriydi.”

Avrupa’nın neresi olduğunu takip eden, bu ‘Avrupalı kimdir?’ ve ‘Avrupalılık nedir?’ soruları, Avrupa tanımına bağlı olarak kolayca tanımlanabilecek gibi görünse de, kültürel açıdan düşünüldüğünde, en az Avrupa *kavramı* kadar karmaşıktır. Anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılan Avrupa, otuz iki ulus (yirmi üçü AB üyesi) içinde, Katalanca’dan Aşkenaz Yahudilerinin konuştuğu Yidiş’e kadar yirmi beş resmi olmayan Avrupa halkı dili; Arapça’dan Tamilce’ye kadar, Avrupa’ya göç etmiş -tahmini bir sayıyla- yirmi yedi farklı halkın dili, sayısız lehçe ve elbette şive farkıyla konuşmaktadır.

Bu halde bile, kim Avrupalı (ya da Avrupalı kimdir) sorusu, daha önce tartışılan ‘Avrupa’nın sınırları’ başlığıyla ilintilidir. *Avrupalı kimliği* ya da *Avrupalılık (Europeanness)*, coğrafi, siyasi ve kültürel kavramlar kapsamında ele alındığından, kimlik sorunsalının ve kimlik imgesinin yine bu kavramlar üzerinde dönüp dolaşacağını baştan kabul etmek gerekir. Kısaca Avrupa, kendini sınırlandırdıkça bir kısır döngüye dönüşme ile de karşı karşıya kalmaktadır.

Öğrencilerin gözündeki ‘Avrupalı’ ise, Türkiye(li) ile karşılaştırmalardan oluşan, kimi zaman Avrupa halklarının kendi iç ilişkilerinden kaynaklanan ve genel yargılara rahatlıkla ulaşabilen bir imgedir:

“Almanya’dan arkadaşlarım oldu ama hiçbiriyle iletişimim olmadı. Kampta kalmama rağmen. Çok soğuklardı. 20 gün içinde hiç Alman arkadaşım olmadı. Almanlar çok garipti. Hiçbir şey sormadılar. Yaklaşmadılar bile. Aşırı soğuklardı (...) [Almanlar] Çok düzenliler. İşleri var, sıkılmadan yapıyorlar. Türkler bile öyle. Beşte kalkıyor. Hiç eğlenceye gitmezlermiş. Türklerin daha yoğun olduğu yerlerde daha renkli hayatlar varmış” (C.G., İktisat, ODTU).

“Almanların birası, Fransızların kokusu, İngilizlerin yüzüzlüğü ve elegance, nasıl diyeyim çok kendimi beğenmiş, kibirliliği. Ondan sonra İtalyan erkeklerinin böyle biraz daha oynasık olması ve İtalyan kızlarının çok güzel olsalar da yabancılardan rahat etmeleri. Polonyalıların nüfusunun, yüzde altmış beşinin kadın olması, biraz da sözde dindar olmaları, çünkü içkilerin su gibi akması ve apsint denen içkinin yasal olduğu üç ülkeden biri olması yani böyle bir imaj” (A.Ö., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“(...) böyle şık insanlar, daha modern kimliklere bürünmüş. Daha bilgili gibi, daha çok okuyan, daha çok her şeyi araştıran, yani yatmayan. Kısacası çalışan, emeğinin hakkını veren [insanlar]” (C.A., Fen Bilgisi Öğretmenliği, ODTÜ).

“Ortaokulda bir İskoç vardı. Babası Türk, annesi İskoç. Aşıktım ben ona. Sarışın mavi gözlüydü. Çok soğuktu. İlginç geldi. Değişik geldi. Benim gibi olmayan biriydi. Daha rahattı Türk kızlarından, ama soğuktu” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

‘Soğukluk’ öğrencilerin Avrupalıların birçoğuna yakıştırdığı bir kişilik özelliğidir. ‘Sıcaklık’ ve ‘sıcakkanlılık’ öğrencilerin, güney Avrupalılara- İtalyanlara, İspanyollara ve Yunanlılara- bağladıkları bir özellik olmakla beraber, ‘bizim gibi’ benzeştirmesiyle, ortaklık kurulan ve Türkleri merkez Avrupa’dan ayıran bir imgeleme tavidir¹⁴⁹ (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre).

AB’nin de sıkça vurgu yaptığı ve siyasal açıdan kendi sınırlarını çizmek için tercih ettiği ‘Avrupa değerleri’, sınırları çizen bir başka sosyal unsurdur.¹⁵⁰ AB, bu siyasi söylemiyle ‘Avrupa Değerler’i vurgusuyla bir sınır çizmek isteyen “lokomotif” görevini üstlenmiştir (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre).

“Avrupalı olmak sadece o ülkelerde yaşamak değil. Düzgün yaşamak, bir şeyleri düzgün ifade etmek, gelişmek; budur bence Avrupalı olmak. O yüzden onları [Doğu Avrupa] sayamıyorum. Onlar gelişecek tabi ama kafamızdaki Avrupalı tipi onlarda yok. Biz dışardan bakıyoruz tabi. Avrupalı olmak özgür düşünmek mesela, müsamaha gösterebilmek farklılıklara, insanları kavga etmeden bir şeylerin çözülebildiği, akılla bir şeylerin çözülebildiği bir yer” (M.Y., Hukuk, AÜ).

“Avrupalı olmak, ya vardır ya yoktur. Onu demek lazım. Ama bak üye olacaksak Avrupalı olmalıyız. Ama biz girdikten sonra Azerbaycan girerse olmaz. Giriyoruz madem, bir şey olalım” (M.B., Kimya, ODTÜ).

Öğrencilerin, Avrupalıları değerleri hakkında olumlu (insan hakları, özgürlükler vb.) ve olumsuz (ahlaksızlık, ukalalık, egemenlik vb.) değerlendirmeleri, imgelenen AB’nin de gündemindedir. Eurobarometre’nin yaptığı “Avrupalılar

¹⁴⁹ Benzeri nitelendirmeler, Bülbül ve meslektaşlarının yaptıkları bir araştırmada daha yer almaktadır. Türk ve Batı kültürü arasındaki farklar, katılımcılar tarafından Hıristiyanlık, töreler, adetler, aile yapısı, yaşam biçimi, değerler, sıcak kanlılık, terbiye, uyuşturucu kullanımı ve egoizm üzerinden kurulmuştur (bkz. Bülbül vd. 2008:66-67). Ahlaki çöküntü; aile ve akrabalık ilişkilerindeki zayıflık düşüncesi Şen ve meslektaşlarının liseli öğrencilerle gerçekleştirdiği araştırmada da olumsuz düşünceler olarak ortaya çıkmıştır bkz. Şen, vd. 2005:152-157.

¹⁵⁰ Türkiye’nin ‘kendine özel’miş gibi algıladığı Kopenhag Kriterleri aşında Avrupa Birliği’nin Doğu bloku ülkelere yönelik olarak çıkardığı ekonomik ve siyasal kriterlerdir. Bu kriterlerin genel yapısı demokrasi, insan hakları ve liberal ekonomi olduğundan, Avrupa Birliği, kendisine kriter olarak kültürel sınırlardan çok bu ‘değerleri’ sınır olarak kabul etme eğilimindedir. bkz.Rehn, 2005

kendilerini nasıl görüyorlar” başlıklı çalışmadaki ‘Avrupalıların değerleri’ yüzdeleriyle şunlardır:

- Diğerlerine yardım etmek (%95)
- İnsanları kim olduklarına göre değerlendirmek (%92)
- Daha iyi bir toplum yaratma isteği (%84)
- Kişisel gelişime daha fazla zaman ve güç harcamak (%79)
- Hayatta başarılı olmak (%75)
- Kendisiyle ilgili yeni şeyler keşfetmek (%68)
- ve çok para kazanmak (%49)¹⁵¹

Tüm bunlardan sadece ‘daha iyi bir toplum yaratma isteği’, öğrencilerin Avrupalılara attettikleri değerle uyuşmaktadır. Avrupa’daki toplumsal yaşam ve düzenin Türkiye’dekine oranla daha düzenli ve kabul edilebilir olduğu, ancak göçmenler konusunda insan hakları sorunları bulunduğu, öğrenciler tarafından sık sık dile getirilmiştir. Yanı sıra öğrencilerin, değer anlayışının, bundan çok daha farklı olduğu da belirtilmelidir. Yukarda aktarıldığı gibi, ‘soğukluk’ , ‘yüzsüzlük’ gibi daha çok insan ilişkilerini işaret eden imgesel tanımlamalar, öğrencilerin ‘değerler’inin de farklı olduğunu göstermektedir. Bunun en belirgin göstergeleri, öğrencilerin örneklerinde yer almaktadır ve bu, aynı zamanda en keskin karşılaştırma noktasıdır:

“Mesela bizim toplumumuzda, bir insan ölünce, insanlar onun acısını çeker, yasını tutar. Kültürle de ilişkili bir şey, Türkiye içinde de farklı bölgelerde farklı kültürler olduğu için farklı yaşanır. Ama Avrupa’da böyle bir şey yok. İnsanlar öldüğü zaman, ölü gömülür sonra herkes dağılır. O anlamda çok aile akrabalık ilişkileri yoktur” (A.A., Arkeoloji, A.Ü.).

Bu halde ‘sıcak’ Akdeniz halklarına daha yakın görülen, aile ve insan ilişkilerinde Avrupalılardan daha farklı ve öğrencilere göre daha ‘insancıl’ hareket

¹⁵¹ Eurobarometer, How Europeans See Themselves ,
http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en.pdf, ulaşım Nisan 2006, 2001:10.

eden ‘Türkiye’nin Avupalılığı’, Avrupa (Birliği) imgesini belirleyen boyuttur. Öğrencilerin neredeyse tamamına göre Türkiye, bir Avrupa ülkesi değildir. Bunu belirleyen de Türkiye’nin Avrupalı olmamasıdır. Yani coğrafi olarak Avrupa kıtasında toprakları bulunsa da, Avrupa ile ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkileri olsa da Türkiye, öğrencilere göre sosyal (ve dinsel) olarak farklıdır.

“Ortadoğu ya daha yakın. Ortadoğu ülkesi diyebilirim. Avrupa ülkesi demek daha zor geliyor benim için” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Hayır! Hem coğrafi açıdan hem geleneksel olarak bir Avrupa ülkesi değiliz. Buna da ihtiyacımız yok. Bir kıta ismini almamız çok saçma geliyor” (E.Ö., Amerikan Kültürü, A.Ü.).

“Dünya genelinde Avrupalı gibi gözükebilir. Tam bilmiyorum ama Türkiye, Japonya gibi ayrı. Kültür ayrı. (...)millet olarak biz Avrupalı olamayız. Dinden olamayız. Onlara göre farklı şeyler düşünebilirler ama bizim için din! Çünkü her insan ben Müslüman’ım diye düşünür. AB’nin içinde bu zedelenir ve de olumsuz etkilenir. Geçici bir süreç olur, buyruk oluruz. Sömürge olmanın en kolay yolu olur. Japonya gibi kendine dönüp, kendisi keşfetmeli” (M.B., Kimya, ODTÜ).

Türkiye, Avrupa kadar Asya ve Afrika’dan özellikle de dinsel ortaklıklar düşünülerek ve özel bir adlandırmaya gidilerek Ortadoğu’dan da farklılaştırılmaktadır.

“Bir Ortadoğu ülkesi de değil; tam bir Ortadoğu ülkesi değil; ama tam bir Avrupa ülkesi de değil. Ortadoğu’ya baktığın zaman kültürel açıdan da ekonomik açıdan da diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran kat be kat yol almış bir ülke. En azından insanlar bilinçli, diğer ülkelere göre daha ileri düzeyde. Ama dediğim gibi tam da Avrupalı değil” (A.A., Arkeoloji, A.Ü.).

“Türkiye’yi ben çok net bir yere koyamıyorum ya. Ortadoğulu gibi gelmiyor, aslında değil. Herhalde aslında, öyle mi duymaya daha alıştık, Avrupa’ya daha yakın. Bana öyle geliyor. Yapı olarak. Tam Avrupalı da değil” (E.A., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

3.4. Avrupalılaştırma ve Ötekilik : “Sigara içilmeyecek bir yerde sigara içmek istiyorum”

Gerek değerler gerekse de siyasi kararlarla Avrupa ve Avrupalılık tanımlamalarına müdahalede bulunmak isteyen AB, bu kavramların öneminin fazlasıyla farkındadır. Müdahalesini bir kontrol sürecine dönüştürmenin yolunu da Avrupalılaştırma (*Europeanization*) ile gerçekleştirmektedir. Ancak daha ziyade tercih edilen kavram, daha güncel olan ‘entegrasyon’dur (bkz. 2.1. ‘Avrupa’nın Birlięi’ Fikri Üzerine). Avrupalılaştırma, Avrupa’nın bazı içsel ve dışsal nedenlerle, insanlar ve toprak (*territory*) ile kimliklendirme formlarını yeniden tanımlayan, hızlandırılmış bir süreç ve bir dizi etkidir (Borneman ve Fowler, 1997:488). Günümüzde Avrupalılık ve “kriterleri”, çoęu kez AB tarafından ya da kapsamında tanımlanan; açıklanan ve uyumu hedefleyen, Avrupalılaştırma projesinin kontrolündedir. Avrupalılık ve hatta Avrupa konusunu tartışmaya ačan da AB’nin bu çabasıdır. Bu süreçte büyük görev üstelenen Avrupa Komisyonu, ‘neden bir Avrupa kimliğine ihtiyaç duyulduğunu’ üç madde ile açıklamıştır:

- “(1) Hiç bir Avrupa devleti modern dünyanın sorunlarından (ekolojik kriz, işsizlik, yoksulluk, dünya nüfusundaki artış, silahlı çatışma, modern orduların yıkıcı gücündeki artış) uzak durabilecek konumda değildir.
- (2) Güç ilişkilerinin dinamikleri nedeniyle Avrupa ülkeleri yalnızca ABD, Japonya, Rusya ve Çin ile değil; iş ve finans dünyasının diğer oyuncularından da etkilenmektedir.
- (3) ‘Sosyal Pazar ekonomisi’nin küresel güçleri bir ortaklığı mecbur kılmaktadır” (Altes, 1999:54).

AB’nin tanımladığı Avrupa kimliğine biçilen bu görev, büyük oranda ekonomik bir sorumluluğu ifade etmektedir. Birlik, Avrupa inşası, Avrupalılaşma, ekonomik ve siyasal entegrasyonun yanında; sosyal entegrasyon süreçlerini de öne çıkarmaktadır. Avrupa, sadece, üye ülkelerin devlet politikaları çerçevesinde oluşan

siyasal etkinlikler ve bürokratik kurumlardan oluşan bir örgütlenme değildir. Bütün bunların yanında, bir tür ‘kültürel ilişkiler arenasıdır’ (Wilson, 1993) ve aynı zamanda aldığı kararlarla ve hatta yaşadığı krizlerle, kendi kültürünü, tanımlamasını ve sembollerini yaratabilen ve bunları dönüştürebilen bir oluşumdur. Hatta bazı sembolleri, ulus devletin icat ettiği sembollerden farklı değildir. Amaç, bir Avrupalı bilinci yaratmak da olduğundan, Avrupalılaştırma, ‘Avrupalı hissetmek’ gibi bir ögeyi de kapsamaktadır. Öyle ki bu Avrupalıların kendilerini Avrupa kimliğine ait hissedip hissetmediklerine ilişkin soru ve ulusal kimlik ile Avrupa kimliğini karşılaştırma isteği, Eurobarometre’nin 2001 yılında yaptığı bir araştırmada yer almıştır.¹⁵² Buradan yola çıkarak AB’nin üyelerindeki bu *hissiyatı* fazlasıyla dikkate aldığı sonucuna varılabilir. Bunun öğrencilerdeki karşılığı ise *ulusal kimlik*’tir.

“Kendimi Avrupalı hissetmeme gerek yok. Böyle bir şey hissetmiyorum zaten. Ben Türkiye Türküyüm. Medeniyet gelişmişlik dersiniz teknoloji burada da var. Bütün bilgisayar programları var burada” (E.Ö., Amerikan Kültürü, A.Ü.).

“Avrupalı hissediyor muyum? (*düşünüyor*) Ben kendimi Türk hissediyorum açıkçası. Ama yani ben keşke Atatürk’le beraber ölseydim diyen bir adamım. Çünkü onun döneminden sonra hiçbir şeyin işlemediğine inanıyorum” (A.Ö., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Bazı öğrenciler ise milliyetçi buldukları ulusal aidiyeti tercih etmemekte;

ancak ‘Avrupalı’ tanımlamasına girmekten de çekinmektedirler:

¹⁵² AB ülkeleri arasında kendisini en çok Avrupalı hisseden Lüksemburg vatandaşlarıdır. Ağırlıklı olarak (yani ulusal kimliği de dahil) kendisini Avrupalı hissedenler ise İtalya (%71), İspanya (%63), Fransa (%59), Belçika (%57), Hollanda (%55), Avusturya (% 50) ve Almanya’dır (%49). Kendilerini ağırlıklı olarak ulusal kimlikleri ile tanımlamayı tercih edenler ise Portekizliler (%52) ve İrlandalılarıdır (%53). İngiltere (%67), İsveç ve Finlandiya (%61) ve de Yunanistan (%60) kendisini ulusal kimliği ile tanımayı tercih etmektedirler. Danimarka kendisini en az Avrupalı en çok Danimarkalı (%56) hisseden ülke konumundadır *How Europeans See Themselves*, http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en.pdf, ulaşım Nisan 2006, 2001:11

“Bazen de hiçbir yerli gibi hissetmiyorum. Çok bir aitlik hissetmiyorum. Avrupalıyım asla demem, Türkiyeliyim belki derim. Hiç aklıma gelmez Avrupalılık. İlkesel olarak demem değil, hissetmem, dünya vatandaşıyım demek daha çok aklıma gelir” (B.Y., Fizik, ODTÜ).

“Hayır! (rahat ve kendinden emin) Komünistim. Mutlaka, en başta Komünistim ama İzmirli olmam açısından tanımlarım. Mesela Kürt olsam tanımlarım. Ben Kürdüm derim. Bundan çekinmem ama öyle bir şeyim yok” (Z.G., Sosyoloji, ODTÜ).

“[Almanya’ya] gittiğim zaman büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Amcam benim bıraktığım amcam değildi. (...) Çalışma şartları, o yapılar, o düzen. Çok sinir bozucuydu. Benim hiç hoşuma gitmedi. Ben gecekondular mahallem çok özledim. Allah’ım biri sokağa tükürsün diyordum. Çok çok düzenli. Belki benim gittiğim yer, Hamburg öyle düzenli” (I.E., Hukuk, A.Ü.).

“Ekonomik açıdan değil ama düşünce bazında Avrupalıyım. Türkler öyle insanlardır ki onları dar kalıplara sığdıramazsınız. Türkler daima insanlarla ilişki kurabilir, sıcakkanlı insanlardır. Genlerinde vardır. Öyle ideolojik, dar kalıplara sıkışıp da kalan insanlar değildir” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

Bazı öğrenciler ise kendilerini memleketleri ya da bölgeleri üzerinden tanımlamayı tercih etmektedirler. Görüşmelerin diğer bölümlerine ve çeşitli sohbetlere dayanarak, Avrupa, Asya ya da Ortadoğu ile ilişkilendirilmeyen Türkiye’nin, Anadolu söylemi üzerinden biricikliğine vurgu yapıldığı söylenebilir. Bu nedenle öğrencilerin bir bölümü, bölgesel bir kimlik tanımlamasını –örneğin Ege’yi- ya da ‘Anadolulu’ tanımlamasını tercih etmişlerdir.

“Ben, yok (hemen), hissetmiyorum. Hiçbir bağım yok ki, nasıl hissedebilirim. Türkiye’de bile nereye bağlandığımı bilmiyorum. Ben Ardahan’a daha bağlı olduğumu hissediyorum. Kopmaya çalıştım ama acı çekmemek için soğumak istedim. Ardahan’a ve bu tarafa ait olmaya çalışmak zor” (C.G., İktisat, ODTÜ).

“Avrupalı değilim. Doğuluyum, tam doğulu da değil; ama aslında tipik bir İç Anadolu, ortadayım yani. Türkiye’nin tam pozisyonuyum. Aradaki bir köprüyüz. Batılı değilim, bir batılı kadar ekonomiye liberal bakamıyorum ya da insan ilişkilerine. O kadar batılı değilim” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Dürüst olmak gerekirse ben de karşıdan karşıya geçerken o kırmızı ışığı beklemek istemiyorum. Farklı bir şey. Sigara içilmeyecek bir yerde sigara içmek istiyorum, o hukuka ben de itibar etmiyorum. O toplu sözleşme yanlısı değilim. AB’nin kendi hukuku bizim ona uyumumuz. Daha çok doğuluyum, dünyanın doğusundan, buna Ortadoğulu da diyebilirsin, Anadolu da dersin. Ortadoğu’da motivasyon din üzerinden giden bir şey ve ben dine pek bağlı olmadığımından böyle diyemem. Diğer açılardan Ortadoğuluyum. Toplum yaşantısı, sorunları birebir çözmekten yana olan” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

Anadoluluk ya da Anadolu, kimi zaman Orta Asya kökenli Türk milliyetçiliği savına karşıt olarak, kimi zaman da Avrupalılaştırma sürecinde bir adım olarak geliştirilmiş bir siyasi söylem de olmuştur (bkz. Deren, 2002 ve Copeaux, 1998:262-274). Buna karşın, öğrencilerdeki ‘Anadoluluk’, bir yanda ‘emperyalist’ bir güce yani Avrupa’ya diğer yandan da “geri kalmış” görülen Doğu’ya ait olmamanın bir çıkışı gibidir. Böylece Avrupa’ya karşı Anadoluluk ile oluşturan bu karşıtlıkta, emperyalist, kolonyalist, egemen vs. olarak nitelendirilen Avrupa’dan olmamak kaygısı ağır basmaktadır. Öğrencilerdeki bu çekince, nitelendirmelerle birleştiğinde, Avrupa’nın ötekileştirilmesini de sağlamaktadır. Ancak Avrupa sadece *hissiyat* kapsamında değil; sembolleri ve kurumsal öğeleri ile de ötekileştirilmektedir. Bir yönüyle de örtük Avrupalılaştırmanın bir göstergesi olarak ‘Doğulu’, ‘Ortadoğulu’ ya da ‘Asyalı’ olmamanın da bir yoludur. Özetle ‘Anadoluluk’ örtük benzeştirmeleri de içeren bir ötekileştirmeler bütünüdür.

3.5. Avrupalılaştırma ve AB'nin Sembolleri: “Onları ortak kılan, Türk olmamaları”

AB'nin neredeyse kurulduğu günden itibaren, Avrupa'nın birleşmesi, ortak bir kültür talebi ya da 'Avrupalı imajı' yaratma çabası, bir başka açıdan Avrupa miras ve kimliğine dair bilincin “eksik” olduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. “Boşluklar”, daha önce de belirtildiği gibi, ulus devletin yaptığına benzer olarak, Komisyon ve Bakanlar Konseyi tarafından, semboller icat edilerek tamamlanmaktadır. Shore'un yaklaşımıyla da bu tür girişimler, zaman, mekan, bilgi, eğitim ve medyayı 'Avrupa boyutu'nu yansıtmaya ve de Avrupa Topluluğu kurumlarının varlığını yeniden şekillendirme tutkusudur' (Shore, 2000:50).

Bu sembollerin en başında AB bayrağı gelmektedir.¹⁵³ Bu bayrak, 1986 yılından itibaren tüm Topluluk kurumlarınca ve 1993 yılından beri de AB tarafından kullanılmaktadır.¹⁵⁴ Mevcut bayrağın sadece Birliği değil; aynı zamanda onun yapısını da sembolize ettiği düşünülmektedir. Bayrak, Avrupa'nın birliğini ve kimliğini temsil anlamı taşımakta; yıldızların sayısının üye ülke sayısı ile hiçbir ilişkisi bulunmamakta; ancak on iki sayısına özel bir anlam verilmektedir. Bu sayının “geleneksel” olarak mükemmeliyeti, eksizliği ve birliği temsil ettiği ifade edilmektedir. Bununla da kalmayarak bayrağın aynı zamanda AB genişlemesine

¹⁵³ AB'nin temelini oluşturan AKÇT, 1986'dan 2002 yılına kadar, bugün bildiğimizden farklı bir bayrak kullanmıştır. AKÇT bayrağı ilk kez oluşturulduğundan (1958), üye ülkelerin sayısına göre altı yıldızlı idi. Yarısı siyah diğer yarısı koyu mavi olan bayrağın (üstlü altlı), üçü mavi blokta üçü de siyahta olmak üzere, altı yıldızı bulunmaktaydı. 1986 yılında on iki yıldızlı olan bayrağın, bu şekilde kalmasına karar verildi. bkz. European Navigator, <http://www.ena.lu/>, *The Flag, The ECSC Flag* (1978), ulaşım Haziran 2008

¹⁵⁴ bkz. European Navigator, <http://www.ena.lu/>, *The Flag, The Flag of the European Union*, Haziran 2008. Bunun dışında her AB kurumunun, çoğu zaman kendi yapısını simgeleyen kendilerine ait bayrakları da vardır. Örneğin parlamento'dan Avrupa Adalet Divanı'na kadar küçük büyük birçok AB kurumunun AB bayrağı ile ilintili bayrakları bulunmaktadır. Örnekler için

bkz. AB Resmi Sitesi, Emblems, <http://publications.europa.eu/code/en/en-5000200.htm>, ulaşım Haziran 2008

duyulan saygıyı içerdiği de belirtilmektedir.¹⁵⁵ Bayrak özelinde bakılırsa, “modern” yaşamın bir örneği olarak çoğu zaman ön plana çıkan Avrupa devletlerinin, antropolojik açıdan birçok toplumda gözlemlenen, sayılara mistik veya büyüsel anlamlar yükleme düşüncesini, kendi modern zemini içinde yorumlaması ya da yeniden *icat etmesi* söz konusudur.

Benzer olarak Topluluk Komitesi, ilerleyen yıllarda ulus devletlerin sembolü olan ulusal marşlardan yola çıkarak, bir marş seçmenin ‘zamanının geldiği’ne kanaat getirmiş ve ‘Avrupa dehasını temsil edebilecek ve gerek duyulduğunda kullanılabilir hâlihazırda bir gelenek halini almış bir müzik eseri’ fikriyle yeni bir Avrupa sembolü üretmek yoluna gitmiştir.¹⁵⁶ Bu bağlamda, 1985’de gerçekleştirilen AB Konsey toplantısında da AB için bir resmi marş belirlenmiştir.¹⁵⁷

Günümüzde AB’nin ortak para birimi olan Euro da, sadece bir ekonomik aktivite aracı olarak sınırlandırılmayıp AB’nin sembollerinden ve siyasal entegrasyon unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bartlett, Avrupa’da kralların kendi görüntülerini (*image*) ve adlarını bozuk paralar aracılığıyla sağlamalarıyla da yüceltildiklerini ve aynı zamanda ekonomik etkinliklerini de sağladıklarını belirtirken (Bartlett, 1993:286), para biriminin ortak bir kültür yaratımındaki etkisini de örneklendirmiştir. Dolayısıyla bir diğer ortak kimlik yaratma aracı olan paralar, ulus devletlerin de en önemli sembolizasyon araçlarından olmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁵ AB Resmi Websitesi, The symbols of the EU, The European Flag http://europa.eu/abc/symbols/emblem/index_en.htm, ulaşım Haziran 2008

¹⁵⁶ European Navigator, Resolution 492 (1971)1 of the Consultative Assembly of the Council of Europe on a European anthem (8 July 1971), <http://www.ena.lu/>, ulaşım Haziran 2008

¹⁵⁷ Hükümet ve Devlet başkanları, 1972 yılında Avrupa Konsey’i toplantısında Bakanlar Komitesi’nin belirlediği, Beethoven’ın Dokuzuncu senfonisini (*Ode to Joy*) AB marşı olarak kabul etmişlerdir (bkz. 2.1. ‘Avrupa’nın Birliği’ Fikri Üzerine).

¹⁵⁸ Örneğin (eski) Türk Liralarında Mimar Sinan ve Süleymaniye Camii, Mehmet Akif Ersoy, Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul manzarası, Atatürk Barajı, Çanakkale Şehitliği, Efes Harabeleri gibi ulus

Euro'nun ortaya çıkışı ise, bir ulus yaratımından önce, AB'nin Ekonomik ve Parasal Birlik programına dayanmaktadır.¹⁵⁹ Maastricht Zirvesi'nde varılan karar uyarınca Ekonomik ve Parasal Birliğin aşamaları kurgulanmış; son aşamada da Euro'ya geçilmiştir (1999) (bkz. ABGMB, 2007:204-205). Aynı yıl Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, İrlanda, Hollanda, Portekiz ve İspanya; daha sonra Yunanistan (2001), Slovenya ve Kıbrıs (2007); son olarak da Malta (2008), Euro Alanı'na (*Eurozone*) katılmışlardır. Euro'nun kültürel hikâyesi de bundan sonra başlamıştır.

Euro'nun resmi işareti (€), Yunan alfabesinde bulunan epsilon (ε) harfinden esinlenerek oluşturulmuştur. 'Avrupa uygarlığının beşiğini' sembolize etmesi ve 'Europe-Avrupa' kelimesinin ilk harfine benzerliği sebebiyle kabul edilmiştir. € harfinin ortasında bulunan paralel çizgiler ise Euro'nun istikrarını temsil etmektedir.¹⁶⁰ Bugün Euro'nun bir yüzünde Avrupa kıtası yer alırken, diğer yüzüne, her ülke, kendi kullandığı (ve bastığı) Euro'ya, ülkesine özgü bir sembol yerleştirmiştir.¹⁶¹ Örneğin Avrupa fikrinin temel miti *Europa* ise, günümüzde

devletin tarihsel kişi ve anıtlarına yer verilmektedir. Alman Markında, Alman filolojisi ve folklorunun önemli isimleri Grimm Kardeşler, doğa bilimci Maria Sibylla Merian, Nobel ödüllü Paul Ehrlich, müzisyen Clara Schumann, matematikçi Carl Friedrich Gauss; Fransız Frankında ünlü doğa bilimciler Pierre ve Marie Curie Green, müzisyen Achille-Claude Debussy, yazar Antoine de Saint Exupéry, ressam Paul Cézanne, Eiffel Kulesini inşa eden Alexandre Gustave Eiffel; İspanyol Pesetasında yazar Leopoldo Alas y Ureña, Benito Pérez Galdós, şair Juan Ramón Jiménez, Hernán Cortés ve Kristof Kolomb; Yunan para birimi drahmada, yazar Adamantios Korais, Rigas Feraios, Antik Yunan Tanrısı Apollon, Osmanlı'ya karşı Yunan Kurtuluş Savaşında görev yapmış olan General Theodoros Kolokotronis yer almaktadır.

¹⁵⁹ Kurucu antlaşmada bundan söz edilmiş ancak gerçekleşmesine dair ilk adım, 1962 tarihli Avrupa Komisyonu kararı ile atılmıştır (ABGMB, 2007:202). Avrupa Para Sistemi'nin ardından, parasal entegrasyon süreci başlamış (1979); Avrupa Para Birimi (*European Currency Unit-ECU*) oluşturulmuştur.

¹⁶⁰ European Navigator, The Euro Sign, <http://www.ena.lu/>, ulaşım Haziran 2008

¹⁶¹ Elbette bu Eurolara farklı ülkelerde rastlamak mümkündür. Örneğin Fransız Euro'sunda, Fransız Devrimi'nin sembolü Marianne ve Fransa'nın Devrim sloganı (*Liberté, Égalité, Fraternité*); Alman Euro'sunda Brandenburg Kapısı ve Alman Kartalı; Yunan Euro'sunda ünlü politikacı Eleftherios Venizelos ve M.Ö. 5. yüzyıla ait dragma; İspanyol Euro'sunda Don Quixote'un yazarı Miguel de Cervantes ve Kral I. Juan Carlos; Malta Euro'sunda Malta Haçı ve ünlü Mnajdra Tapınağının sunağı; Hollanda Eurosunda Kraliçe Beatrix; İrlanda Euro'sunda bir harp ve Slovenya Euro'sunda da Protestan reformisti Primož Trubar bulunmaktadır.

Yunanistan'ın kullanmakta olduğu 2 Euro'da, yer almaktadır.¹⁶² Belirli olaylar ve her yıl anısına bastırılan, Don Quixote'lu (2005), Galileo Galilei'li (2005), atom santralli (2006), Kristof Kolomb'lu (2006), Giuseppe Garibaldi'li (2007) Euro'lar da ortak Avrupa kimliğinin sembolleri olarak, ekonomik ve sosyal yaşamdaki yerini sürdürmektedir.¹⁶³ Sonuç olarak, uluslarüstü bir yapının devamında, Avrupa'nın bilinen hikaye, kişi ve simgeleri, bu kez Euro üzerinden işlenmekte ve böylece Euro ile Avrupalılık kavramının içi doldurulmaktadır. Euro'yu sembol yapan da aslında temsil ettiği kültürel ihtiva ve işlevdir. Bir paranın nasıl kültürel bir özellik taşıyabileceğinin ipuçları, birçok çalışmada görölmektedir (bkz. 3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm).

Çoğu gündelik hayatında "henüz" bulunmayan bu semboller, öğrencilerin örneklerinde hiç yer almamıştır. Dolayısıyla bu sembollerin toplumsal yaşama girmeye başlamasıyla, AB imgesinde yeni değişikliklerin olması olasıdır. Tüm bunlara karşın, 'ortak bir Avrupa kimliği ya da kültürü Avrupa içinde olduğu kadar dışında da canlanabilmekte midir?' sorusu ışığında Eurobarometrenin de sorguladıđı¹⁶⁴ bu 'ortak Avrupa kimliği', Avrupalılaştırma projesinin doğrudan hedefi olduğundan, üye ülkeler kadar aday ülkeleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla bu dış tanımlama Türkiye açısından ayrı bir değer kazanmaktadır. Öğrenciler içinse ortak bir Avrupa kimliği tartışmalı bir konudur; fakat başarısız bir seyir izlemektedir.

¹⁶² 2005 yılında İtalya, Avrupa Komisyonu'nun onaylanması adına bastırıldığı 2 Euro'larda da bu miti işlemiştir.

¹⁶³ 19. yüzyılda yaşamımıza giren pullar da AB'nin ilgisini çekmiştir. Tanıtım özelliğini düşünürsek, pullar da en az paralar kadar hızlı dolaşabilen görsel araçlardır. Shore'un da altını çizdiği gibi, aynı zamanda sıradan posta pullarını bir amblem olarak kullanmak, Komisyon'un 'Avrupa Fikri'ni destekleyen ikincil bir öneme sahip olsa da, 'Topluluk Tarihi' gibi yeni bir kategorizasyonu icat eden bir araçtır (Shore, 2000:48).

¹⁶⁴ Buna göre AB vatandaşlarının %38 ortak bir Avrupa kültürel kimliği olduğunu kabul erken % 49'u bunun olmadığını ileri sürmektedir bkz. Eurobarometre, *How Europeans See Themselves*, http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en.pdf, ulaşım Nisan 2006, 2001:12

“Mutlaka farklılar birbirlerinden, fark yok demek çok gerçek üstü bir söylem olur. Farklar var arada. Ortak bir Avrupa kültürü bence oluşturulmaya çalışıyor” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Onları ortak kılan, Türk olmamaları” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

“Var diyemeyiz bence. Halklar arasında böylesi ortaklaşmış bir kimlik yok. Ama belki AB’ni vesile ederek, bazı çevrelerce bir Avrupa kimliği oluşturulmaya çalışılıyor. Ama bu ne kadar bütünleştiricidir orası tartışılır. AB ile tarif edilen şey asıl olarak yönetimler bazında, devletlerin yönetimlerinin ortaklığı. Belki onlar için bir ortaklık çıkıyor. Ne bileyim bir Avrupalı sermaye açısından çok şey ifade ediyor ama halklar açısından çok fazla şey ifade ettiğine inanmıyorum” (F.B., Halkbilim, A.Ü.).

“Ortak bir Avrupa kültürü var; ama ortak bir AB kültürü yok” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

“Oluşturmaya çalışıyorlar. İngiltere’nin çıkıp kendi başına bir şeyler yapması. Oturtamamaları. Avro’yu kabul etmeyenler var. Çeşitli stratejiler var ama çoğu kabul edilmiş değil, kabul edilse de uygulanmış değil ama diğer ülkeler uymuyorsa sorun vardır. Bir birlik kuruyorsan onun kurallarına uyarsın. Bir AB devleti kuruyorsan ona uyarsın. Ben anayasaya uymuyorum diyorsa bir sorun vardır” (C.G., İktisat, ODTÜ).

Son olarak Avrupa kültür şehri fikri de bir diğer entegrasyon projesi olarak, ortak kimlik söyleminin içinin doldurulmasında etkili olmaktadır. Avrupa Topluluğu üye ülkelerinin kültür bakanlarının Atina’da gerçekleştirdikleri bir toplantıda ‘Avrupa Kültür Şehri’ fikri ortaya çıkmış; 1999 yılında bu fikir, yerini, ‘Avrupa Kültür Başkenti’ne bırakmıştır¹⁶⁵. 2004 yılına kadar hükümetler arası bir sistemle seçilen şehirler, 2005 yılından itibaren AB kurumlarında seçilir hale gelmişlerdir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Şehirlerin kültürleri sembolize ettiği görüşü eski değildir. Örneğin Benevolo, kitabının sonlarına geldiğinde şunları söyler: Avrupa kentleri, Avrupa tarihini belirleyen, yüzyıllardan beri değer biçilmiş, uzun vadeli bir süreç ortaya koyar ve bir bakıma da bu süreci kapsar. Bu kentler, son beş yüzyıl içinde gelişen çeşitli ulusların değerlerine karşı ortaçağ sonlarının yerel bağımsızlık konusundaki değerlerini simgeler ve korur (Benevolo, 2006:218).

¹⁶⁶ Bugüne kadarki şehirler şunlardır: 1985 Atina, 1986 Floransa, 1987 Amsterdam, 1988 Doğu Berlin, 1990 Glasgow, 1991 Dublin, 1992 Madrid, 1993 Antwerp, 1994 Lizbon, 1995 Lüksemburg, 1996 Kopenhag, 1997 Selanik, 1998 Stockholm, 1999 Weimar, 2000 Reykjavik (üye olmayan bir ülke İzlanda), Bergen (yine üye olmayan bir ülke Norveç), Helsinki, Brüksel, Prag, Krakow, Santiago de

Dinan'a göre bu, 'AB'nin henüz gelişmekte olan kültür politikasının en çok bilinen eylemlerinden biridir' (Dinan, 2005:147). 2010 yılında İstanbul'un seçildiği bu etkinlik, Türkiye için bir ilk olacaktır.

AB'nin varlığını simgeleyen en büyük sahne ise 'kuruluş' günü yani bilinen adıyla 'Avrupa Günü'dür -9 Mayıs. Schumann Deklarasyonu'nun açıkladığı tarihi (9 Mayıs 1950), Topluluk/Birlik, basit bir tarih ve bildirgenin sunulduğu da sıradan bir olay olarak görmemektedir (bkz. 2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi). Bir anlamda AB'nin kuruluşunu ifade ettiği düşünülerek, bu tarihe özel bir anlam yüklenmiş ve Milan Zirvesi'nde (1985), *Avrupa Günü* olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁷

Birleşik Avrupa hayalinin kurulduğu II. Dünya Savaşı sonrası için de 9 Mayıs önemli bir tarihtir. Avrupa için II. Dünya Savaşı, 8 Mayıs 1945 günü sona ermiştir (Rusya için 9 Mayıs). Dolayısıyla 9 Mayıs, özgür Avrupa'nın ilk günüdür. AB, bunu da çoğu zaman 'Avrupa Günü' içinde işlemektedir. Günümüzde her 9 Mayıs'ta AB üyesi ve aday ülkelerde çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve kutlamalar yapılmaktadır. Her yıl, o yılın kutlaması için bir slogan seçilmekte ve bir poster hazırlanarak, üye ve aday ülke dillerine çevrilmektedir.¹⁶⁸

Compostela, Avignon, Bolonya, 2001 Porto, Rotterdam 2002 Bruges, Salamanca, 2003 Graz , 2004 Cenova, Lille, 2005 Cork, 2006 Patras, 2007 Sibiu, Luxembourg, 2008 Stavanger ve Sandnes (Yine Norveç'ten), Liverpool, 2009 Vilnius, Linz, 2010 Essen, *Istanbul*, Pécs. Gelecekteki şehirler ise şöyle belirlenmiştir: 2011 Turku, Tallinn, 2012 Guimaraes, Maribor.

¹⁶⁷ bkz. AB Resmi Websitesi, European Symbols,

http://europa.eu/abc/symbols/9-may/euday_en.htm, Haziran 2008

¹⁶⁸ 1996 yılı afişinin sloganı, 1997 yılıyla aynıdır: 'Avrupa'yı Beraber İnşa Etmek' (*Building Europe Together*). 1998, Euro'ya geçiş için hazırlanılan yıldır. Bu sebeple iki afiş hazırlanmış ve ikisinde de Euro'ya vurgu yapılmıştır. AB'nin ellinci yılını kutladığı (1950-2000), 2000 yılı afişine slogan olarak '50 Yıllık Dayanışma, Başarı ve Barış' (*50 Years of Solidarity, Prosperity and Peace*) sözü tercih edilmiştir. Bundan sonraki yıllar ise : 2001: 'Avrupa'yı Barış ve Demokraside Birleştirmek' (*Unifying Europe in Peace and Democracy*), 2002: 'Euro: Elinizdeki Avrupa Birliği' (*The Euro: The European Union in your Hand*), 2003: 'Avrupa Birliği'ni Genişletmek: Tarihi Bir Adım' (*Enlarging the European Union: A Historical Step*), on ülkenin daha Birlik üyesi olduğu 2004: 'Çeşitlilik içinde Birlik'tir' (*Unity in Diversity*), 2005: 'Çeşitlilikte birlik' (*United in Diversity*), 2006: 'Sizin Avrupanız, Demokrasi, Diyalog, Görüşme' (*Your Europe, Democracy, Dialogue, Debate*) ve 2007'de, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasının yıldönümü nedeniyle, '1957'den Beri Beraber' (*Together*)

Dış tanımlama yerine iç tanımlama, birlik ve entegrasyona vurgu yapan bu sloganlar, aynı zamanda Birlik dışındaki ülkelere Birlik(te-lik) mesajı vermektedir. Slogan kültürü, AB'nin temel taşlarından birisi olmakla beraber, kökeni, kendisinden önceki Avrupa devletlerine kadar gitmektedir.¹⁶⁹ Ancak AB'nin entegrasyon bağlamında resmileştirdiği daimi ve tek bir sloganı bulunmaktadır: *Çeşitlilik İçinde Birlik*¹⁷⁰

'Çeşitlilik içinde birlik' (*In varietate Concordia*), Anayasa Antlaşması'nın imzalandığı 2005 yılı Avrupa Günü için de tercih edilmiştir. Birleşik bir Avrupa için atılan en ciddi adımlardan birisi olarak Anayasal Antlaşma (bkz. 2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi), AB'nin siyasal duruşuna ve sosyal hedeflerine doğrudan ve daha güçlü destek vermeyi amaçladığından; bir sonraki yıl için bu sloganın seçilmesi içsel, stratejik bir manevradır. Öyle ki slogan, AB tarafından, 'AB yoluyla, barış ve başarı için çalışan Avrupalıların birlikteliği ve kıta için, Avrupa'daki birçok farklı kültür, gelenek ve dilin olumlu bir hazine olduğu' şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷¹

Bir araya getirilmek istenen, görüldüğünün aksine, azınlık halklarından çok, günümüzde birçok açıdan şiddetle tartışılan ulus devletlerdir. Bu açıdan ulus devletlerin, azınlık, eşitlik, çokkültürcülük, insan hakları gibi başlıkları, mikro düzeyde kendi içlerin tartıştığı gibi, makro düzeyde ise yirmi yedi ulus devleti

since 1957) sloganını belirlenmiştir. Kültürel Diyalog Avrupa Yılı olarak seçilen 2008 yılında slogan: 'Onlar ve Biz Değil; Sen ve Ben'dir (*It's not them and us; It's you and me*).

¹⁶⁹ Ulusal slogan, ulus devletlerin hem iç hem de dış ilişkilerinde, birlik ve beraberlik amacıyla verdikleri bir mesaj, hatta bir öğretinin aktive edilmiş yansıması olarak görülebilir. Fransa'nın 'Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik' (Liberté, Égalité, Fraternité) ve Almanya'nın 'Birlik ve Adalet ve Özgürlük' (*Einigkeit und Recht und Freiheit*) sloganları en bilinen ve en ünlü sloganlardır. Diğer ülke sloganları da yine birlik ve bu birliği sağlayan Tanrı, Kral, Kraliçe gibi aktörler üzerine kuruludur.

¹⁷⁰ 4 Mayıs 2000 günü Brüksel'de 80.000 gencin katılımıyla gerçekleştirilen 'Avrupa İçin Bir Slogan' yarışmasında, Jacques Delors başkanlığında toplanan on beş üst düzey Avrupa çalışanından oluşan büyük jüri 'Çeşitlilik İçinde Birlik' sloganını seçmiştir.

¹⁷¹ AB Resmi Websitesi, United in Diversity, http://europa.eu/abc/symbols/motto/index_en.htm, ulaşım Haziran 2008

(içerindeki azınlıklarla beraber) birleştirme sürecine girmiş bir oluşumda, özgün bir kültürel ve siyasi söylemi yaratması beklenmektedir. Ancak yapılanma, özgün olmadığı gibi, bilinen söylemler genişletilmektedir. Özellikle AB politikasının, aşağıdan -üye ülke halklarından- değil de, yukarıdan, -siyasi seçkinlerden kurulmuş- olduğunu da unutmamak gerekir. Halklara birleşmek istediklerini, onlara semboller yaratarak kabul ettirmeye çalışan bu kesim, ulus devletin bugün eleştirilen en keskin noktası olan milliyetçilik konusunda temkinli davranmaktadır. “Sorun” a da yine güncel bir “çözüm” getirilmekte; çokkültürcü bir slogan ve söylem tercih edilmektedir¹⁷². Çeşitlilik vurgusu yaparak kendini “kurtaran”; bununla beraber, birlik söylemiyle de entegrasyonu öne süren bir yaklaşım sergilenmektedir. Ancak yine de öğrenciler, ulus devletin AB içindeki birlikteliğine çok da inanmamaktadır.

“(…) ortak birliktelik olsaydı Avrupalıyım derdi, Fransalıyım demezdi. İtalyalıyım demezdi. Sınırlar kalkmış olabilir ama beyinde kalkmamış. Ortak bir siyasal ekonomik çalışma bütünlüğü olabilir ama yine de Fransalıyım diyor. Adamlar işte ben İtalyan’ım diyor” (A.A., Arkeoloji, A.Ü.).

Kısaca AB’nin birbirini tamamlayan bu sembolleri, işlendiği şehirler, bu şehirlerin tarihsel anlamları; kişiler ve onların bilim, sanat ve siyaset dünyasına yaptıkları katkıları ve gelecekteki ‘Avrupa Entegrasyonu’na yönelik olarak yeni anlamlar kazanmaları, Avrupalılaştırma sürecinin rayları gibidir. ‘Avrupa Fikri’ni üretmek ve sürdürmek sebebiyle, icat edilmiştir. Aynı anda ulusal semboller haline dönüşmüş, müzik, sanat, bilim ve siyaset aktörlerinin, ünlü şehirlerin, Avrupalı kimliğinin yaratılması için kullanılması, ulus devletin tarihsel sembollere yeni

¹⁷² Bu süreç, Güney Afrika, ABD ve Kanada gibi devletlerin çokkültürcülük (*multiculturalism*) politikasından ya da Almanya, Hollanda gibi ulus devletlerin çokkültürcü entegrasyon politikasından biraz farklıdır. Bu yüzden, uluslarüstücülük (*supranationalism*) kavramı geliştirilmiştir (bkz. 2.1.5. Savaşlar Döneminde Avrupa Birleşmesi)

anlamlar yüklemesiyle neredeyse aynıdır; ancak zemin uluslarüstü olmasıyla farklılaşmakta; özgünleşmektedir. Buna biçilen giysi de ‘Çeşitlilik İçinde Birlik’ (*United in Diversity*) sloganıdır.

3.6. Avrupa Vatandaşlığı: “Bizi eritmeyecekse, kağıt üzerindeyse olabilir”

Bayrak, marş gibi ulus devlet öncesinden beri, kültürel yaşamda yer bulmuş bu öğelere rağmen, ‘Avrupa Pasaportu’ belki de en ulus devletsel işlemdir. Tüm üye ülkelerin pasaportlarının üzerinde ‘Avrupa Birliği’ açıklaması, ulus devletlerin adlarıyla beraber bulunmaktadır. Bu halde ulus devlet üzerinden bir Avrupa Vatandaşlığı söyleminin, resmi ve yazılı hali de üretilmiştir. Öğrenciler için *Avrupalı hissetmek*’ten çok da farklı görülmeyen ‘Avrupa Vatandaşlığı’, ulusal kimliği doğrudan sorgulayan hatta zarar veren bir hareket olarak karşılanmıştır.

“Vatandaşlık bizde biraz farklı algılanıyor, bir aidiyet meselesi. AB üyesi olmak biraz öyle bir şey. Kendi ülkenin aidiyetini bırakıp farklı bir yapının aidiyetine giriyorsun, işte AB de böyle bir şey. Kendi ülkenin aidiyeti senin için en üst aidiyettir. Ama eğer AB vatandaşıysan, onun da üstünde bir AB vatandaşı olman geliyor” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

“Oradaki Türk vatandaşını silip Avrupa vatandaşı olması olmaz yani. Bir üst vatandaşlıksa olabilir. Bizi eritmeyecekse, kağıt üzerindeyse olabilir. Türk kimliği bir şekilde olacak yani biz nereye gidersek. Üst kimlik olarak da “ben Avrupalıyım artık Türk değilim” katıyen !” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

“AB vatandaşıysan AB’yi hissetmelisin. Brüksel’i de hissetmelisin, başka şeyleri de ki birlik olsun. Müzakereler dönemi çok önemli. Biz 5 yıl sonra ne olacağız bilmiyorum. Sen toplumu bu kadar hızlı değiştirirsen ne olur, elbet değişir” (C.G., İktisat, ODTÜ).

İronik olarak ‘vatandaşlık’ kavramı da bir Avrupa üretimidir. Kökleri Fransız Devrimi’ne kadar giden ‘vatandaşlık’, halkların kendi kaderini tayin hakkının

milliyetçilik ideoloji içinde evrilmesiyle, ulusun ve sonrasında da ulus devletlerin oluşmasıyla, ‘ulus devlete üyelik’ bağlamında ortaya çıkmıştır (bkz. Kadioğlu, 2008a). ‘Avrupa vatandaşlığı’, ise farklı uluslardan insanların, Avrupa mahkemelerinde ve kamu hizmetlerinde aynı haklara sahip olmasıdır (Lehning, 2001:239). Çatışmayı yaratan esas nokta, yerleşik kanıya göre ulus devlet sınırları içinde yaşayan insanları tanımlayan (açıklayan) ve onları ortak bir bağlılıkta buluşturan ‘vatandaşlık’ kavramıdır. Dolayısıyla ‘vatandaşlık’ sadece haklarla sınırlı kalmayıp, aidiyeti de kapsamaktadır.¹⁷³ AB gibi uluslarüstü bir yapılanmaya kadar değişmeyen ulus devletin vatandaşlık sistemi –ki halen böyledir- üzerinden tanımlanan vatandaşlık, bu yeni sistemle karşılaştığında, özellikle aidiyet bağlamında kırılmalar ve çatışmalar yaşamaktadır¹⁷⁴. AB açısından bu sebeple halen tartışılan bu konunun da öğrenciler için, ulus aidiyetine “karşı” bir hareket olarak algılanması bu tartışmalardan bağımsız değildir. Avrupa vatandaşlığı, Avrupalılığın resmiyet kazanmış hali olarak algılandığından, bu vatandaşlığı kabul etmek, öğrenciler için ‘egemen’, ‘sömürgeci’ bir grubun içine dahil olmak anlamına geldiğinden, reddedilmektedir.

“[Avrupa Vatandaşlığının] Bana ifade ettiği şey, bir önyargıyı barındırıyor. Avrupa vatandaşı söylemi, Doğu’ya olan, onların [Avrupalıların] gelişmişlik ve azgelişmişlik arasında bir yargıyı barındırıyor. Onlar gelişmiştir, ama Asyalılar, Afrikalılar azgelişmiştir. Onlar uygardır, diğerleri ilkeldir. Onlar moderndir. Bunların toplamının oluşturduğu bir kimlik” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, AÜ).

“Avrupa vatandaşlığı ? (*düşünüyor*) Vatandaş kavramı sana hak veren bir kavramsa, o bağlamı küresel bir bağlamda savunulabileceğini çok da düşünmüyorum. Küresel yurttaşlık filan, böylesi bir şeyin çok fazla hissedilir bir şey olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Sen yanında olup

¹⁷³ Bu konuda daha fazla bilgi ve süregelen tartışmalar için bkz. Bhabha, 1999

¹⁷⁴ ‘Avrupa vatandaşlığı’ üzerine tartışmalar ve örnek çalışmalar için bkz. Eder ve Giesen, 2001.

biten her şeyi dert ediniyorsan, bir hak aramak mücadelesindeysen, en basit şey söylediğim. İşsizliğin ortadan kaldırılması ya da sağlıktan yararlanabilmek olabilir. O sebeple bunların kamusal alan şeyi yıkan kavramlar olduğunu düşünüyorum. O andan beri de onu o şekilde hissetmiyorum” (Z.C.E.,Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, A.Ü.).

Kimi öğrenciler içinse Avrupa vatandaşlığı akla serbest dolaşımı getirmektedir¹⁷⁵. AB'nin, kendi gençleri için de anlamı pek farklı değildir. Eurobarometre'nin 2006 yılında gerçekleştirdiği “Avrupa'nın Geleceği” araştırmasında, AB üyesi ülkelerin gençleri için ‘Avrupa Birliği’nin anlamı’; istediği yere gidebilme (%35), daha iyi bir gelecek (%34), daha iyi bir ekonomik durum (%34) ve daha çok iştir (%29).¹⁷⁶ Türkiye için hayli güncel olan bu konu, öğrenciler için sadece serbest dolaşımdan ibaret değildir. Daha ziyade dışlanmayı ya da güvensizliği barındıran bir düşünceyle yorumlanmaktadır.

“Serbest dolaşım ! (*gülüyor*) Avrupa vatandaşı olabilmek Türkiye için güzel olur. Avrupa kültürüne sahip olur. Avrupa kültürü var, yaşıyor. Gelişmişler. Buna sahip olabilesek ne mutlu (*gülüyor*). Avrupa Vatandaşlığı Türkiye için olmaz, paçayı kurtarma vatandaşlığıdır o. Kendini kurtarma vatandaşlığıdır o” (M.B., Kimya, ODTÜ).

“Schengen vizesi ! (*gülüyor*) Schengen vizesi ile bütün Avrupa’yı gezmek ! (*gülüyor*). Özgürlük, gerçekten özgürlük. Bir iş yaparken önündeki her şeyin kalkması. Ortadoğuluların uğradığı muameleyi görmüyoruz yani” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

Aidiyetin, ulus devlet çerçevesindeki kurumsallaşmış, siyasi alt yapıyı kültürel zemine rahatlıkla taşıyabilen en güçlü aracı olarak, ‘vatandaşlık’ durumu; AB

¹⁷⁵ Çarkoğlu ve meslektaşlarının gerçekleştirdiği “Türk Halkının Avrupa Birliği Üyeliğine Bakışı” başlıklı araştırma (2002), sonucunda üyeliğin Türkiye’ye getireceği en önemli iki yarardan birisi ‘Ekonominin gelişmesi, işsizlik ve pahalılığın düşmesi’ (%52) diğeri ise ‘Türk vatandaşlarının AB ülkelerinde serbest dolaşımı’ (%30) çıkmıştır. İki zarar ise “Dini değerlerin zayıflaması” ve “Milli kimliğin zayıflaması”dır (bkz. Çarkoğlu vd.,2002).

¹⁷⁶ Eurobarometer (2006) *Future of Europe* No.251, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_251_en.pdf, ulaşım Nisan 2006, s. 55

sürecinde yine uluslarüstü (*supranational*) bir anlam üstlenmiştir. Üstel'in de belirttiği gibi, Türkiye'de 'hakların' bilinmesi ve uygulanmasından çok, 'bağlılık', ülkeye ve devlete karşı 'görevler' ve 'sadakat'le örülmüş vatandaşlık kavramı (Üstel, 2008), AB düzenlemeleriyle 'haklar' bağlamına kayarak değişmektedir (Kadıoğlu, 2008b).

Ulusal vatandaşlıkları, bir üst aşamaya taşıırken, AB yönetim birimleri, vatandaşlığı, 'Avrupa Vatandaşlığı' adıyla kurumsallaştırmış ve bunu kültürel altyapının bir parçası olarak kullanmayı ihmal etmemiştir. Bugün Avrupa'da vatandaşlık konusu, göçmen politikalarından, sınır hareketlerine; ekonomik hareket özgürlüğünden milliyetçiliğe kadar Avrupa ülkelerinin, gündemindedir. Örneğin Habermas'ın siyaset felsefesinde, devlet vatandaşlığı, hem vatandaşlık haklarına sahip olma hem de kültürel tanımlanmış olarak bir topluma ait olma statüsünü almıştır (Habermas, 2002:21).

3.7. Türkiye ve AB : “ama onurlu bir şekilde girelim”

Gelinen aşamada ele alınabilecek son soru, öğrencilerin AB üyeliğine bakışıdır. Haliyle üyeliğin olumlu, olumsuz ya da çekimser veya kararsız karşılanmasının ötesinde yaklaşımın sebepleri esas olarak alınmalıdır. Çünkü öğrencilerin gerekçeleri, Türkiye'nin Avrupalılığı konusuna, tanımlanan ve tanımlanmak istenen Avrupa'nın akıllarda nasıl bir karşılık bulduğuna bu konu bağlamında örnekler vermektedirler.

“[Türkiye Avrupalı] Değil. Sorduğum soruların çoğu farklı yönlerden değerlendirilebilecek sorulardı ama en azından Türkiye öylesi bir şeye sahip değil. Kültürel anlamda da farklılıklar var. (...) Ama bir yanımız Ermenistan'a, İran'a benzer. Mesela bir kimliğe sahip değiller. AB'ni...

birçok insan hissetmiyor. Hissetmeli miyiz hissetmemeliyiz o da tartışılır da. Yücelttiğim filan yok” (F.B., Halkbilimi, A.Ü.).

“[Türkiye Avrupalı] değil, kültürümüz farklı, anlayışımız farklı. (...) Doğulu da değil. Doğu-Batı sentezini oluşturuyor. Niye birine benzemeye çalışıyoruz ki ?” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ)

Çoğunlukla kültürel farklılık nedeniyle Türkiye’yi ‘Avrupalı’ olarak görmeyen öğrenciler, buna paralel olarak Türkiye’nin AB üyeliğine de olumsuz yaklaşmaktadırlar. Öyle ki olumlu ya da çekimser veya kararsız öğrencilerin bile AB’ye dair bir güvensizlikleri söz konusudur (bkz. 3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm).

“Sorun kültürel olmasaydı Türkiye oraya çoktan girmişti. Ortak kültür oluşturmak da çok beyhude, nasıl diyeyim, ucuz oyunlar” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

“Bence AB bence aldatmacadan ibaret. İnsanlarımız AB’ye üye olduğumuz zaman bazı koşulların değişeceğine inanıyorlar ama ben özünde hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanıyorum. Siyasi anlamda bir şeyler değişebilir yani iste daha demokratik olacağımız; insan haklarının daha çok uygulanacağı bir ülke olacağımız konuları bana safсата olarak geliyor. İnanmıyorum yani” (H.T., Sanat Tarihi, A.Ü.).

“Biraz çekimserim diyebilirim. Tamamen karşı çıkmak ya da tamamen tarafında olmak değil benimkisi. Zaten bu konuda da öyle çok fikrim olmadığı için, bilgim olmadığı için daha çok” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Üyeliğe filan bakmıyorum. Beni ilgilendirmiyor” (B.K., Kütüphanecilik, A.Ü.).

“Aslında AB’nin de ekonomik sömürünün ortaklarından olduğunun farkındayım. O sömürüye alet olacağız, oluyoruz ama bu sefer başka bir alternatif yok. Mevcut düzende yaşıyoruz, Marksizm denilebilir ama sonuçta insan hakları ihlallerini de yaşıyoruz. Yaşanan süreçte bir şeyler yapılması gerekiyor. Önceden net bir şekilde hayır diyordum. Kültürel anlaşmazlığımız var diyordum. Türkiye’nin şimdi üç seçeneği var,

Amerika, ikinci seçenek AB, üçüncü seçenek de İslam ya da Türk devletleri ama çok bir geçerliliği olduğunu düşünmüyorum” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

Bir başka yönüyle de bu ve benzeri milliyetçi-ulusçu (ulus devletçi) semboller, AB'nin bir 'Hıristiyan Kulübü' olarak görülmesini veya Hıristiyanlığın AB kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ya da olması gerektiğini savunan çevrelere de, bir sivil din söylemiyle karşı koymaktadır. Sivil dinin, ulusal simgeler (bayrak, ulusal marş, ulusal önder, ulusal mitolojiler, ulusal törenler) aracılığıyla bir ulusal kimlik kazandırma, dinin meşruluk kaynaklarını sivil topluma aktarma, öte yandan kapitalist ilişkilerin neden olduğu eşitsizlik, gerilim ve çatışmaları 'kıvançta ve tasada ortaklık', 'ulusal birlik' görüntüsü altında perdeleme (Della Fave'den akt. Özbudun, 1997:126) işlevleri AB'nin kendi yapılanmasında da karşılık bulmaktadır.

Bu semboller, ulus devletlerin ya da geniş anlamda etnisitenin kendini var ediş biçimlerinden biri olarak *hatırlama* ve *unutma* işlevlerini, yeni yönelimler gerçekleştirerek sürdürmektedir. Hatırlama ve unutmanın iç içe bulunduğu, bir düşünsel yönlendirme görülmektedir. Semboller, Avrupa içinden alınmakta ve AB üyesi ülke halklarından, yaşanmış *bazı* olayları *unutarak*, eskileri [*yeniden*] *hatırlamaları* ve yapıyı *yeniden* “*kurgulamaları*” ya da onlara verilen bu “*kurguyu*” *kabul etmeleri* beklenmektedir. Birbirlerini tanımayan, hatta birbirlerine karşı kendi milliyetçi ideolojileri içinde karşıt fikirler –imgeler- üretmiş birçok Avrupa halkı, ikinci bir hayalin (*imagination*) peşine düşecek, belleğindeki yeni yorumlayacak ve yeni imgeler üretecek ya da icat edecektir. Ancak Avrupa açısından bu sembollere “henüz” “*Osmanlı ile barışma*” süreci dahil değildir. *Unutturma* veya *dönüştürme*, hem Avrupa hem de Türkiye açısından gerçekleşebilecek bir süreçtir. Bu, henüz hiç başlamadığı için imgeler, *dönüştürülmeyen*, *unutulmayan*; aksine hep

hatırlanan/hatırlatılan ögeler üzerinden kendilerini yenilemeye devam etmektedir. Türkiye açısından da Avrupalılığı bu belirlemektedir.

Bunun örnekleri için öğrencilerin görüşlerine bakıldığında, güncel değerlendirmelerin gerek Avrupa'nın gerekse de Türkiye'nin kendi tarihiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Süreci Avrupa'nın (1) Türk karşıtı (2) kolonyalist ve merkeziyetçi (bkz. 3.10. Merkez ve Çevre) tarihiyle değerlendirirken, Osmanlı ve Türkiye'nin Avrupa ve sonrasında AB ile ilişkilerini bununla birleştirmektedirler.¹⁷⁷

“Hala duygusal bir şey var. Kültürlerinden gelen Türk düşmanlıkları, Müslüman düşmanlıkları hala Avrupa Birliği'nde bile objektif bakmalarını engelliyor. Onu da kültürleri besliyor, Avrupa kültürleri. Haçlı kültürü besliyor. (...) Güncellenmiş şekli. Geçmişteki birliklerin günümüzdeki şekli” (E.Ö., Amerikan Kültürü, A.Ü.).

“Bence Osmanlı Avrupa'ya yakın değildi. Bence çok sıkı bir ilişki yoktu. Avrupalıları ciddiye almıyorlardı, ne zaman ki Avrupa gelişmeye başladı; o zaman ciddiye almaya başladılar. Ama mobilite çok olmadığı için çok güçlü bağlantılar kurulamadı. Gidenler[in amacı] bilimi, ilimi öğrenip geri getirmek. Osmanlı Avrupa'yı gelişmemiş gördü” (C.G., İktisat, ODTÜ).

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan, Serv Antlaşması ve sonrasında Kurtuluş Savaşıyla devam eden güçlü tarih söylemi Avrupa imgesinin belirlenmesinde ve günümüzde AB'nin hal ve hareketlerinin yorumlanmasında etkilidir. Bu sebeptendir ki öğrencilerden üyeliğe olumlu yaklaşanlar, bir 'onurlu üyelik' talebi içindedirler. Bu, aslında AB'nin, net bir biçimde kabul edilmediğinin, şüpheleri içinde barındırdığının ve her an olumsuz yönde değişebileceğinin bir göstergesidir. Onurlu üyelik, içinde ulus sınırlarını koruyan bir 'ulusal onur' bağlamında bir hareket alanına izin vermektedir.

¹⁷⁷ Bu noktada, öğrencilerin, doğrudan ya da dolaylı bir Batılılaştırma veya Batılılaşma süreci atfı, eleştirisi ya da en azından yorumu bulunmadığını belirtmek gerekir.

“Biz AB’ye girmeliyiz ama onurlu bir şekilde girelim. Akılcı olursak AB’ye gitmek gerek. Bugün Suriye ile İran’la birleşip de bir şey çıkmayacak. Kendine hayrı olmayanın, [bana] (*eliyle kendisini gösterdi*) ne hayrı olacak ki” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

Buna karşın Türkiye ve AB ilişkisini tüm Avrupa ilişkileri bağlamında düşünen bir öğrencinin değerlendirmesi hayli düşündürücüdür. Tarihsel sürecin tamamını ve ikili ilişkileri *çatışan kültürler* bağlamında değerlendirmiştir.

“Biz senle kontağı olan iki insanız ama ilişkimiz o kadar yakın değiliz (...) Bana yapacağın bir şey ya da benim hakkımda edeceğin bir laf beni ne kadar üzer ve yahut da benim tersini yapmam seni ne kadar üzer. (...) benim için o kadar da önemli bir adam değil derim, geçer giderim. Ama biz senle çok iyi arkadaşız. Birbirimizle çok iyi anlaşıyoruz, her şeyi paylaşıyoruz. Senin benim arkamdan konuşman, beni üzer. (...) Şimdi gelelim Türkiye, Avrupa Birliği ilişkilerine. Şimdi biz Avrupa’yla Küçük Kaynarca’dan beri, 230 yıldır, arkadaşlık kurmaya çalışıyoruz. Şimdi AB bizim hakkımızda bir şey söylese, hemen açıklama yapıyoruz, büyük bir tepki, (...) bir infial söz konusu. Eğer biz Avrupa Birliği ile beraber yaşamayı hakikaten istemsek, fazla önemsemsek, böyle tepki verir miyiz ? Vermeyiz. Biz AB’yi seviyoruz ya da AB’nin bize getireceği şeyleri seviyoruz. Bu yüzden AB’nin bizim arkamızdan konuşması, (...) arkamızdan iş çevirmesi bizi üzüyor. Üzülüğümüz için tepki gösteriyoruz. Biz sevmediğimiz bir adamın bizim arkamızdan konuşmasına üzülmez ve tepki göstermeyiz. Ya pragmatiktir bu ilişki ya da gönül bağıdır.” (E.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ)

Benzeri bir yorum, başka hiçbir öğrenciden gelmemiştir. Ancak öğrencilerdeki genel eğilim, Avrupa ile Türkiye’nin, AB’den süreci nedeniyle oldukça yakın olduğu yönündedir.

Bununla beraber Türkiye’nin II. Dünya Savaşı deneyimi açısından Avrupa’dan farklı bir belleğe sahip olması da özellikle AB projesinde başka bir boyutta kalmasına sebep olmaktadır. Bu halde, Avrupa’nın II. Dünya Savaşı travması, Türkiye için ne *hatırlanabilecek* ne de *dönüştürülebilecek* bir deneyimdir. Çünkü

Türkiye herhangi bir işgal ya da saldırı yaşamadığından, bambaşka bir yansıma tecrübe etmiştir.

Özetle sembolleri, kimlik politikaları, kararları, proje ve etkinlikleri, tanımlamaları ve değerlendirmeleriyle AB, yalnızca ekonomik ve siyasal bir birliktelik olmaktan çıkmaktadır. Kurumları, davranışları, ulusal ve diğer yerel kültür tipleriyle bazen çatışan bazen de inkâr edilen fikirlerden oluşan, kendine has siyasal ve sosyal kültürünü yaratmaktadır. Bu kültür, bütün bunlardan çıkan belki de tek önemli sonuçtur ve de baştan sona Avrupa boyunca oluşan kimlik şekillerine ve kendi sınırları dışındaki Avrupa kimliklerine sahiptir (Bellier ve Wilson, 2000:8). AB'nin aday ya da aday olmayan ülkeler tarafından algılanışı da, onun sadece ekonomik veya siyasi bir yapılanma olmadığına bir başka göstergesidir. AB, kendi temsilinde Avrupa mirasını yüklediğinden ve hatta bunu sürdürdüğünden, kaçınılmaz olarak Avrupa'ya yönetilen tüm suçlamaları da yüklenmiş gibidir. Kendi içindeki birliğini henüz tamamlamamışsa da, öğrenciler örneğinden yola çıkarsak, *dışarıdakiler* açısından çoktan 'birlik' olarak algılanmaya başlamıştır.

Bu halde Avrupa, 'hem ulusal tanımlamaların aktif ögesi hem de ulusal diğer tanımlamalardan ayıran ve farklılaştıran bir şeydir. Avrupa, hem Biz hem de Öteki'dir (Niethammer, 2000:390) [vurgular yazara ait].

3.8. Din ve Avrupa Birliği

İmge ve imgenin yeniden üretimini anlamaya çalışan bu araştırma, imgenin nasıl ve neden üretildiğini, geliştirildiğini ve milliyetçilik gibi çeşitli bağlamlarda nasıl geliştirildiğini anlarken din unsurunu da gözetmektedir. Bu sebeple öğrencilere yöneltilen sorulardan biri de 'Avrupa Birliği ülkelerinde din özgürlüğü olduğuna

inaniyor musunuz ?' olmuştur. Bu soru dışında, yine 'farklılık', 'benzerlik' kavramları çerçevesinde din konusuna da değinilmiş; öğrencilerden bu yönde açıklamalar gelmiştir.

3.8.1. Din Özgürlüğü ve Avrupa: "Orada var zannedersen"

Şüphesiz din ve inanç özgürlüğü konusunda bağlayıcı kural, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde bulunmaktadır.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra *Birleşmiş Milletler Din veya İnanca Dayalı Her Türü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirisi* (1981), din ve vicdan özgürlüğüne yer veren bir diğer antlaşmadır. AB ülkeleri gibi Türkiye'nin de dahil olduğu *İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme* (1950) de din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin maddelere sahiptir. Yaygın adıyla *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* olarak bilinen antlaşma, temel haklara saygının 'Avrupa demokrasileri ailesine dahil bütün devletler tarafından topluca güvenceye alındığı ilk uluslararası antlaşma' (Duparc, 1992:7) olma özelliğiyle, "bir demokrasi ailesi olarak" Avrupa'nın insan haklarıyla bağını ve adeta hükmünü gösteren bir ifade sergilemektedir. Bu bağlamda AB, temel olarak *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'ni kabul etmiştir.

İlerleyen yıllarda, Amsterdam Antlaşması'yla AB, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gibi ilkelere uymayı, AB'ye giriş için bir önkoşul haline gelmiştir (Öztan, 2005:32). Aynı zamanda bu 'ön koşul' üye ülkeler için de bir yükümlülük halini almıştır. Nice zirvesinde ise (2000), AB tarafından *Avrupa Temel Haklar Şartı*, üye devletlerin onayına sunulmuştur. Bu

¹⁷⁸ 1948 tarihli Beyannamenin 18. maddesi din özgürlüğüne ilişkindir: 'Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, dinini ya da inancını değiştirme özgürlüğünü ve ister tek başına isterse de başkalarıyla birlikte topluluk içinde, aleni ya da özel olarak öğretmek, ibadet etmek uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini ya da inancını açığa vurma özgürlüğünü içerir' (akt.Özenç, 2005:16).

antlaşma, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden çok da farklı olmamış; sadece 'dini nedenlerle askerlik görevini reddetme' hakkını eklemiştir. Avrupa Anayasal Antlaşmasında da bu konuya yer verilmiştir.

Türkiye'de ise din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler Anayasa'dan başlamaktadır (Md.24). Anayasa'nın 14'üncü maddesindeki¹⁷⁹ hükümlere aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.¹⁸⁰ Ancak birçok farklı dini inanca ve mezhebe mensup insanın yaşadığı Türkiye'ye ilişkin yıllık raporlarda, Avrupa Komisyonu'nu, din ve inanç özgürlüğüne ilişkin sorunlar ve uyumsuzluklar dile getirilmektedir.¹⁸¹ Bunun da gösterdiği gibi, AB ve Türkiye ilişkileri açısından din özgürlüğü konusu gündemde olan bir konudur.

Belki de bu konunun bir şekilde gündemde durabilmesi nedeniyle, neredeyse tüm öğrenciler, din özgürlüğü konusunda, Avrupa ülkelerine odaklanmak yerine, ilk olarak Avrupa ile Türkiye arasında bir karşılaştırma yapma gereği duymuştur. Çoğunluğa göreyse Türkiye, din özgürlüğünü sağlamada başarısızdır.

¹⁷⁹ Md. 14. :Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

¹⁸⁰ Yine 24. Maddeye göre "Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz." Ancak "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır." Devamında ise "Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz"

¹⁸¹ Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'de din özgürlüğüne ilişkin değerlendirmeleri üzerine örnek çalışmalar için bkz. Erdemir 2005, Erdemir ve Gültekin, 2005 ve Nahya, 2007

“Ben bu konuda [din ve vicdan özgürlüğü] AB’nin daha özgür bir ortam olduğunu düşünüyorum. AB sürecinde de bu konuda ilerleyebileceğimizi düşünüyorum” (C.G., İktisat, ODTÜ).

“Şu son dönem için söyleyemeyeceğim. Yok herhalde bizde [din özgürlüğü]. Orada var zannedersem. Fransa ve İngiltere’de var mı bilmem ama Almanya’da var bildiğim kadarıyla. Giden göçmenlerin çoğu[nun] ekonomik durumları düşük. Gidenler zengin olsa, Mısırlı bir milyarder var ya Lady Diana’nın kaza yaptığı, o Müslümandı. Onlar için bir problem yok” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

Avrupa açısından, değerlendirmeler, beklenmeyen bir noktadan yapılmıştır. Öğrenciler tarafından, Avrupa’nın din özgürlüğü konusu, göçmenler bağlamında ele alınmaktadır. Avrupa’daki göçmenlerin entegrasyon problemleri sırasında Avrupa ülkeleriyle yaşadıkları sorunlar, tüm göçmenler Müslüman olmamasına rağmen, bir yönüyle de dinsel çatışma olarak yorumlanmaktadır.

“Türkiye’de laiklik dediğimiz bir şey var değil mi. Türbanlı kızlar istedikleri yerlere girebildiler mi hayır. Özgürlük var mı yok. Fransa da bunu yaptı. Özgürlük var mı yok. Siyahi kardeşlerimiz hala eziliyor. Bütün yoldaşlarımız eziliyor” (B.K., Kütüphanecilik, A.Ü.).

“[Avrupa] [din ve vicdan özgürlüğünü] Sağlamış değil. Bence yok. Bu mesele son dönemlerden yola çıkarsak, özellikle Irak’ın işgali, 11 Eylül saldırıları, İngiltere’de veya Avrupa’nın bazı ülkelerinde de yaşanmıştı. Kendilerinden olmayanları, işte Müslüman olanları, diğer dinlere ait olanları üzerinde baskıların da yoğunlaştığı, kendi yaşam şekillerinin de kısıtlandığı din ve vicdan özgürlüğünü hissetmek mümkün değil” (F.B., Halkbilim, A.Ü.).

“Türkiye de Avrupa da çaba göstermeli. İnsan hakları dediğim bu. Ben kendimi Müslüman olarak tanımlıyorsam, öbür adam da Hıristiyan olarak tanımlıyorsa, ben herhangi bir güvenlik sorunu çekmiyorsam bir sorun kalmaz. Benim artı talebim olmaz. Tamam Avrupa kültürü bir Hıristiyan kültürü, ama Türkiye AB’ye girdiği zaman da sorun olmamalı” (G.D, Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Bireylerin ya da toplulukların dinsel pratiklerini yaşama ve uygulama özgürlükleri gibi bağlamlarda din ve din özgürlüğü konusunu tartışmak yerine, ayrımcılık ve kültürel çatışmaya yönelmekte ve bu ekseninde çıkarımlar yapmaktadırlar.

“Kültürel olarak muhafazakar bir insan değilimdir, milliyetçi bir insan değilim, dinci bir insan değilim, camiye çok gitmişliğim yok ama Türkiye’ye geldiğim zaman iyi ki cami varmış dedim. Kültürel farkı çok fazla hissedebiliyorsunuz. Benimki güzel diye savunmuyorum ama uyuşturucu kültürünün olması. Amsterdam’da, bunları gördüm, anne, baba, yanlarına çocuklarını almışlar, kırmızı sokaklarda, kadınları izliyorlardı, ailece. Çok da bizim kültürümüze uygun bulmuyorum” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Yani evet [Hıristiyanlık bir ortaklık]. Mesela haçlı ruhu vardır ya. Haçlı ruhunu benzetiyorum mesela. Bize eskiden beri gelen bir şey. Haçlı ruhandan dolayı, biz onlara Avrupalı diyoruz. Hıristiyanlar, gavurlar (gülüyor) gözüyle bakıyoruz” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

“(.....) On iki havariyi simgeleyen AB bayrağının ayyıldızlı bayrağımın yerine geçmesini istemiyorum. Beethoven’ın sekizinci [dokuzuncu] senfonisinin İstiklal Marşı’nın yerine geçmesini istemiyorum. Ermeni soykırımı diye bir şeye inanmıyorum ve bunun kabul edilmesini katıyetle istemiyorum. Yunanistan tarafından çevrelenmemizi, gümrük duvarlarımızın tamamen indirilmesini [istemiyorum]. (...) AB hakikaten teknik olarak işlersi, tek bir vücutsal birlikse, Türkiye’de bu birliğe girecekse, onun bir parçası olacaksa, Türk olmanın hiçbir şeyi yok yani. Ne fark eder ki, o zaman Türkçe de konuşmayalım, İngilizce konuşalım, nasıl olsa bütün dünya İngilizce konuşuyor” (A.Ö.,Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Bunlarla beraber, Avrupa’nın din özgürlüğüne ilişkin imgesi, bütünsel Avrupa (Birliği) imgesinden bağımsız değildir. Emperyalizm ya da ‘sömürgecilikle’ örtüştürülen Almanya, Fransa ve İngiltere (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre), bu yapıları nedeniyle, rahat bir geçişle, din özgürlüğü tartışması üzerinden, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı (*xenophobia*) ve hatta ırkçılıkla suçlanabilmektedirler. Bunun için gerekli

bilgi ve argümanlar da gazete, televizyon ve kitaplar aracılığıyla sağlanmaktadır (bkz. 3.11. İmgenin Araçları Üzerine).

3.8.2. Din ve Avrupa : “Din Avrupa’da bitmiştir.”

Avrupa’yı ziyaret etmiş öğrenciler başta olmak üzere, öğrencilerin Avrupa’daki dini yapı ve dinsel yaşam üzerine yoğunlaşan tespiti, Avrupa’da ‘dinin bittiği’ yönündedir. Ancak buna rağmen, Hıristiyanlık, halen daha Avrupa kültürünün bir parçası olarak kabul edilmektedir ve Türkiye’yi AB’den ayıran güçlü unsurlardan birisidir. Hatta kendi deyişleriyle sol, liberal ya da muhafazakâr bir duruş sergileyen bazı öğrenciler için dahi AB, bir ‘Hıristiyan Kulübü’dür ve kimi zaman İslami karakteri Türkiye’nin AB üyesi olarak istenmemesinin sebebidir.

“Din Avrupa’da bitmiştir. İşte bu uzun bir süreçtir. Dedim ya Avrupalılık bunu 200-300 yıl önce bitirmiştir ki Avrupa’nın dini yoktur. Avrupa laiktir. Bu noktada özgürlükler böyle bir kavram olmadığı için bunun özgürlüğünden bahsetmek komik olur bence. Dedğim gibi devlet anlamında bitmiştir” (A.Ö., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Hıristiyanlığı diğerlerinden üstün tutuyorlar. Bunun siyasetini bir ölçüt olarak kullanırsa, sadece kültür özelliklerinden değil, siyasetin içine katıyorsa, bu da dini kullandığı anlamına gelir. (...) Bizi almaya çalışırken, siz Müslümansınız diyor. Bu da kullandığını açıkça gösterir” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

“Millet olarak biz Avrupalı olamayız. Dinden [dolayı] olamayız. Onlara göre farklı şeyler düşünebilirler ama bizim için din ! Çünkü [Türkiye’de] her insan ben Müslüman’ım diye düşünür. AB’nin içinde bu zedelenir ve de olumsuz etkilenir. Geçici bir süreç olur, buyruk oluruz. Sömürge olmanın en kolay yolu olur. [Türkiye] Japonya gibi kendine dönüp, kendisi keşfetmeli” (M.B., Kimya, ODTÜ).

“Bir Hıristiyan kulübü gibi, bu yüzden Türkiye içine dahil olamaz ama o anlamda kendi aralarında bir birlik olduğunu düşünüyorum. Yoksa dini

inançlarına göre yaşadıklarına dair bir düşüncem yok” (Ö.I., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, A.Ü.).

“Ortak bir kültürleri var. Geçmiş bir kültürleri var, Roma ve Helenistik etkisi var. Bunların hepsinin içinde din olgusu da var. Biz ne kadar Hıristiyan Kulübü değildir onlar desek de din etkili. İmkani yok etkisiz diyemeyiz. Ama şunu söyleyemeyiz, Hıristiyan kulübü içindeler diye diğerlerini dışlayacaklar, farklı davranacaklar diyemiyorum ama onları ortak noktada buluşturan bir şey” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Kimi öğrenciler içinse bu İslami karakter, ‘laik’ ve ‘modern’ özelliğiyle Türkiye’yi farklılaştırmaktadır. Bu özellik, Türkiye’yi sadece Avrupa’dan değil, diğer İslam ülkelerinden de ayırmaktadır. Bu halde, Müslüman bir ülke olarak Hıristiyan Avrupa’dan farklı olsa da, ‘laik’ ve ‘modern’ kimliğiyle, diğer Müslüman ülkelerden de farklıdır.

“[Türkiye’nin] Tam bir köprü olduğunu düşünüyorum, Doğu ve Batı arasında. Asyalı da değil, Ortadoğulu da değil, diğer Müslüman devletlerle de çok fark var arasında. Arada kalmış. Emperyalizmle iş birliği yapan bir ülke” (Ö.I., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, A.Ü.).

“Türkiye Avrupalı değil ama biz kendi değerlerimize sahip çıkarak yaşasaydık, sadece Batı’dan etkilenmeyi söylemiyorum. Biz Arap kültüründen de etkilenmişiz. Kesinlikle burada çok şey yapıyor bizim kültürümüz. Türklerin Müslümanlığı algılayışı da böyle değil” (T.Ö., Jeoloji Mühendisliği, A.Ü.).

“Hangi Avrupa ülkesinde böyle dinsel ayırım yok, Hıristiyan’ı Yahudi’si. Avrupa’nın her tarafında yok. (..) Laik ve Müslüman olan bir ülke yok. Türkiye’den önce Müslümanlığı farklı görüyorlar. Müslümanlık düşman gibi geliyor. (...) öyle görmemeleri lazım haklı değiller bence” (M.Ç., Jeoloji, A.Ü.).

“Haklılar da sürekli terör bu Arap ülkelerinden geliyor; Müslümanlıktan geliyor. (...) Şöyle haklılar, çoğunluğu Müslüman ülkelerden gelenlerden gelen saldırılar” (G.Ç., Jeoloji, A.Ü.).

Özetle öğrenciler Türkiye'yi ve Avrupa'yı dindar olarak nitelendirmese de, dini siyasi imgelemelerinden uzak tutmamaktadırlar. Bu açıdan din özgürlüğünü de siyasi gündem üzerinden yorumlamaktadırlar. Entegrasyon bağlamında Hıristiyan olmayan göçmenlerin kültürel ve siyasi problemlerine yönelmeyi, din özgürlüğüne odaklanmaya tercih etmekte ve bu yolla AB'yi farklılaştırmaktadırlar. Fakat öncelikle din özgürlüğü kriterleriyle, Türkiye ve AB karşılaştırması buna eklendiğinde, ötekileştirmenin bir tür savunma olarak kaldığı ve de yine 'sömürgecilikle' ilişkilendirerek ötekileştirme, hedefine yönelik bir imgeleme olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler, Avrupa'ya dair imgelemelerini, din konusu üzerinden Avrupa'daki göçmenlerin ötekileştirilmesi ile tamamlamaktadırlar. Bunun için de Avrupa ülkelerinin siyasi söylemlerini, Avrupalı siyasetçilerin açıklamalarını ve çeşitli sosyal olayları referans göstermektedirler.

3.9. Merkez ve Çevre

Ülkeler, şehirler veya toplumlar açısından güç ve statünün yerleştiği, kendi kurumlarını oluşturduğu ve yönettiği yer *merkez*'dir ('center' ya da 'core'). Merkezin dışında kalan, yönetme gücüne değil de yönetime bağlı; bu sebeple çoğu kez ihtiyaçlarını merkez üzerinden karşılayan, açık ya da gizli olarak merkezin egemenliğinde bulunan yerler ise *çevre* (*periphery*) olarak kabul edilmektedir.

Daha çok Edward Shils'in sosyal bilimler literatürüne kattığı kabul gören merkez-çevre kavramsallaştırması, ilerleyen yıllarda, iktisat ve sosyoloji ile daha da gelişmiş, hatta çetrefilli bir hal almıştır. Shils, merkezin ya da merkezi alanın, değerler ve inançlar alanı fenomeni olduğunu söylemektedir. *Merkez*, toplumu yöneten; semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezidir (Shils, 1975:3).

Merkezde, elitler yer almaktadır. Bu elitler, bazen diğer elitlerle görüşerek karar almakta ve toplumun bütününe etkilemektedirler. Bu sistem, toplumun merkezi değerler sistemini oluşturmaktadır. Bu değerler sistemi, merkezin alanını da belirlemektedir (Shils, 1975:4).

Ekonomistlerin tanımına göre ise merkez bölgesi, endüstriyel ürünler, hizmetler ve sermaye ihraç ederken; işçi, yarı-imal ve ham maddeler ithal eder. Çevre bölgelerle, egemen ilişkisi, refah eşitsizliği ve dengesiz alım satım üzerinden belirlenmektedir (Wallace, 1990:21). Wallerstein'in ise ekonomik temeller üzerinden kuramsallaştırdığı merkez ve çevre ikiliği, sanayileşme döneminin öncelerine kadar giden, benzer ekonomik özelliklere sahiptir (Wallerstein, 2004).

Birinci dünya ya da merkez olarak kabul edilen ülkelerin arasında, hatırı sayılır sayıda, Avrupa kıtasında yer alan ve AB üyesi olan ülkeler bulunmaktadır. Örneğin G8 ülkelerinin arasında Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya bulunmaktadır. IMF'nin İleri/Gelişmiş Ülkeler sınıflandırmasından bulunan otuz iki ülkeden, on sekizi AB üyesi ülkelerdir (Avrupa kıtası bazında bu sayı yirmidir). Yine AB üyesi dokuz ülke –Macaristan, Polonya, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Slovakya- gelişmekte olan ya da gelişecek ülkeler arasında sayılmaktadır.¹⁸² Bu sebeple, merkez-çevre ayrımı açısından AB'nin de kendi içinde bu ayrımı yaşadığı söylenebilir.

Avrupa'nın merkezi ise yoğunluklarla karakterize edilmektedir. En çok kentleşmiş (ve kentli nüfusa sahip), en endüstriyel ekonomiye sahip, tarım açısından en üretken (geleneksel tarımı geride bırakmış), en yaygın kara yolları ve tren yolları ağına sahip, özetle Avrupa'nın en verimli ve canlı bölgesi ve de merkezde olmanın

¹⁸² IMF'nin Nisan 2008 rakamlarına göre. bkz. Country Composition of WEO Groups, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/groups.htm#ae> , ulaşım Aralık 2008

tüm faydalarını kullanan alandır (Jordan, 1996:415). Görünürde ekonomik sonuçları hedef alan bu sınıflandırma biçimi, kültürel bakış açısını da ortaya çıkarmakta ve sürdürmektedir. Örneğin Jordan, Avrupalıların devamlı, merkez-çevre gruplaşmasını kabul ettikleri; yüzyıllarca, Avrupa'nın merkezinde oturanların, çevredeki çeşitli halkları küçük gördükleri, onların Avrupalı karakterini kötüledikleri görüşündedir (Jordan, 1996:18). Ancak içsel ayrıştırmanın bir ürünü olan bu merkez ve çevre sınıflandırmasının, dış/yan okuması da benzeri bir sınıflandırma ortaya çıkarmaktadır.

3.9.1. Çevre: 'Doğu' ve 'Batı'

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, öğrenciler açısından, Avrupa iki ögenin yardımı ile tanımlanmaktadır: (a) Coğrafya (b) İmge (bkz. 3.3.Avrupalılık). Avrupa'nın nerede başlayıp nerede bittiği konusunun detayları, bir başka yönüyle de Avrupa (Birliği) imgesini farklı bir noktaya çekmektedir. Coğrafi olmayan sınırlar, kendi içinde merkez ve çevre olarak ikiye ayrılmaktadır. Ukrayna, Rusya, Kıbrıs, Türkiye gibi bazı ülkeler ise Avrupa sınırının dışında tutulmaktadır. Bu haliyle, bu ülkeler, genel olarak, çevrenin dışındadırlar. *Çevre*, küçük ve güçsüz olanı; *merkez* ise egemen, güçlü ve büyük olanı temsil etmektedir.

“Küçük ama çok daha değerli, çok daha güzel ülkeler var; ama bizim kafamıza öyle sokulmuyor bu. Küçük ülkeler arada, ortada, arkada kalabiliyor yani. Genelde en gelişmiş sayılan belki de sanılan, en popüleritesi yüksek olan ülkeler genelde ön planda oluyor ve aklımızda öyle kalıyor. Öyle yer ediyor” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Onlar küçük ülkeler. Dinleyen, kabul eden konumundalar onlar [Balkan ülkeleri]” (G.B., Gıda Mühendisliği, ODTÜ).

“Avrupa ülkelerini düşündüğümüz zaman işte düşünce olarak ileri, demokrasinin kesinlikle birebir yaşandığı ülkeler olarak görürüz. Ama öbür taraftan Balkan ülkelerine baktığımız zaman aslında buradaki ülkelerin demokrasiye çok daha ihtiyacı olduğunu görürüm. Onların isteseler iyi bir Avrupa ülkesi olabileceğini düşünürüm” (H.T., Sanat Tarihi, A.Ü.).

“İngiltere serbest dolaşımda değil ama gelişmişlik seviyesine göre saygı duyuyorlar. Büyük devletler kuralları koyuyor, küçük devletler uyuyor” (M.B., Kimya, ODTÜ).

“Moldova, Litvanya diye düşündüğümde aslında aklıma Eurovizyon geliyor. Görünmüyorlar. Küçük ülkeler. Yüzölçümü olarak da küçük” (Z.C.E., Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, A.Ü.).

Avrupa'nın küçük ülkeleri, Balkanlar olarak bilinen coğrafyada yer almaktadır. Ancak öğrencilerin de kullandığı “küçüklük” sadece yüzölçümünü ifade eden bir adlandırma değildir. Başlı başına ‘Balkanlar’ adlandırması dahi, coğrafi bir ayrımın ötesinde, ekonomik ve sosyal bir ayrıştırma yapıldığının göstergesidir. Balkan sözcüğü ve adlandırmasının, bölgeye Osmanlı'nın girişiyle yerleştiği kabul görmüşse de, bölge için 1878 Berlin Kongresi'nde, ‘Avrupa Türkiye’, ‘Avrupa’daki Türkiye’, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa yakası’, ‘Avrupa Akdenizi’, ‘Doğu Yarımadası’ gibi bölgedeki Osmanlı ve Türk varlığına vurgu yapan adlandırmalar da kullanılmıştır (Todorova, 2006:64-65).

Hudabiunigg, ‘Balkan’ adlandırmasının, Batı medyasında bir damgalama (stigmatizasyon) aracı olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir. Kendisinin de belirttiği gibi, Balkanlar, hangi ülkelerin, hangi kriterlerle dahil edildiğinin belli olmadığı, coğrafi olmayan, ideolojik bir kavramdır (Hudabiunigg, 2004: 381)

‘Doğu Avrupa’, ‘eski komünist ülkeler’ ve ‘Sovyet etkisindeki ülkeler’ olarak tanımlanan bu coğrafya, öğrenciler açısından günümüzde *merkez*’in kontrolündedir:

“O insanlar, yıllarca komünist sisteme göre yaşamışlar, sosyalist yaşamın koşullarına göre yaşamışlar. Onları çevirmek gerçekten çok zor. O kültüre adapte edebilmek, o sisteme daha doğrusu. Ama eğer olursa da AB’ye sağlayabilecekleri hiçbir şey yok” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Sayı olarak yirmi yedi oluyor ama büyümesi çok da anlam ifade etmiyor. Önemli olan o çekirdekteki ülkeler. Onlar büyük kısmını, ekonomik, siyasi, askeri gücünü oluşturanlar bunlar. Diğerleri sınır güvenliği denilebilir. Orada Polonya varsa en azından benimle olsun gibi bir durum“ (C.G., İktisat, ODTÜ)

“Aslında şöyle düşündüm, tamam Macaristan’ı almadım, Avrupa ülkesi olarak da görmedim. Sebep de şu, sömürülen toplum olduğu için. Sömüren toplumlar, sömürülen toplumlar olarak ikiye ayırırsak Avrupa Birliği’ni, gerçekten bir güçler dengesinin olmadığını görüyoruz. (...) Almanya Fransa İngiltere birkaç daha Avrupa ülkesi daha, onlar güçlüler. Bunlar kendi arasında eşit bir şekilde paylaşıyorlar. Onların kendi arasında bir denge var. (...) Macaristan, Yunanistan filan geri plandaki Avrupa ülkeleri. Ön plandakiler daha farklı” (B.K., Kütüphanecilik, A.Ü.).

Merkez ve çevre ayrımıyla açıklanabilecek olan bu sınıflama, özellikle eski Doğu Bloku (Romanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi) ve eski Sovyet ülkelerini (Estonya, Letonya, Litvanya gibi) çevrede tutmaktadırlar. Burada öğrencilerdeki genel eğilim, bu ülkelerin sosyalist geçmişleri ve tam olarak yarı-kapitalist yapıları nedeniyle merkezin dışında ve *Doğu*’da düşünölmeleri yönündedir. Bu noktada Todorova, imgesel parçaları bir araya getirerek, Balkanlar ve Doğu Avrupa açısından, “doğu” algılamasının, nasıl şekillendiğini hatırlatmaktadır:

“Doğu Almanlar Batı Almanlara göre ‘doğulu’dur, Polonyalılar Doğu Almanlar için ‘doğulu’dur, Ruslar da Polonyalılara göre ‘doğulu’dur. (...) Bir Sloven için Sırp ‘doğulu’dur, ama coğrafi açıdan Bosna batıda yer alsa da, Sırp için Bosnalı bir ‘doğulu’dur. (...) Arnavutluk Balkanlar’ın batısında yer alır, ama diğer Balkan ulusları tarafından en doğulu ulus diye algılanır. (...) Bütün Balkan halkları için ortak ‘doğulu’

Türk'tür, oysa Türk kendisini, Araplar gibi gerçek 'doğulu'lar karşısında Batılı olarak görür" (Todorova, 2006:126).

Böylece *merkez* yani öğrencilerin imgelemesiyle "gerçek Avrupa", 'kapitalizmin kalesi' hatta 'emperyalizmin merkezi'dir. İngiltere, Almanya ve Fransa, bu merkezi oluşturan ülkelerdir (bkz. Tablo 1).

"Benim Avrupalı dediğim, işte bu zamanda parayı vurup çeşitli yollardan, sömürüyle mömürüyle zenginleşip dünyaya şekil veren ülkeler diyebiliriz. İşte bu söylediğim İngiltere, Fransa filan" (C.G., İktisat, ODTÜ).

Kıtada bulunan eski komünist ülkeler, emperyalist olmadıkları gibi "sömürülen" sınıflamasıyla tahayyül edildikleri için, "Avrupalı sınıfına" da sokulmamakta; daha çok *merkez* tarafından yönetilen veya yönlendirilen *çevre* ülkeler olarak nitelendirilmektedirler (bkz. Tablo 1).

"Sovyetler Birliği'nden kopan ülkelerin, insanların, hala sosyalizm insanları olduğunu düşünüyorum. (...) İtalya, İspanya bunlar tabi Avrupa ülkeleridir; fakat İngiltere, Almanya bunların yaptığı, ürettiği politikalarından etkilenen ülkelerdir. Birebir, görünür olarak bağımsızlarsa da AB'nin müdahale ettiği ülkelerdir" (Z.G., Sosyoloji, A.Ü.).

"90'dan sonra Sovyetler yıkılınca, kendi etki alanlarını genişletmek için öyle bir genişlemeye gittiler. O yüzden Avrupa sayılamaz oralar. Avrupalı olmak sadece o ülkelerde yaşamak değil" (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

"[Balkan ülkeleri] kültür olarak tabi ki Avrupalıdır, ama siyasi açıdan baktığımız vakit hani Avrupa'nın o meşhur demokrasi ve liberalizm söylemleri ile ne yazık ki Avrupalılaşamamışlardır; ama Avrupalıların gözünde buna ihtiyaçları var mıdır orası da ayrı bir nokta" (E.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

"Sovyet etkisindeki Balkan ülkeleri Rus etkisini yansıttığı için Balkanların Avrupa'dan yaratılmışlığını bu bağlamda düşünebiliriz. Rusları, Avrupa'dan farklı düşünüyorsak; bu ülkelerin de Avrupa'dan farklı bir yere oturtulduğunu düşünebiliriz. Doğu Almanya da. O zaman şöyle oluyor, Demir Perde içinde kalanlar Avrupalı olmayanlar;

kapitalist, emperyalist ideolojiye sahip olanlar da Avrupalı kategorisinde herhalde diye düşünüyorum” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

Komünizmi korkulu bir rüya olarak gören Avrupa ve ABD'nin, Almanya'yı yenebilmek için Kızıl Ordu'ya güvenmekten başka çaresi kalmadığından, bu etkiye müdahale edememişlerdir. Sovyetler, Almanya'yı kısıtlamak için Doğu'dan ilerlemiş; Almanya içlerine kadar girerek, zaferde büyük pas sahibi olmuştur. Sonuç olarak Sovyetlere baştan sağlanan güç, savaş sonrasında, onların Doğu Avrupa'da kalmalarını engelleyememiştir (Davies, 2006: 1101). Sonrasında onun etkisiyle komünist rejimi sürdüren ülkeler (Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Arnavutluk ve Doğu Almanya) yaklaşık elli yıl, komünist yönetimde kalmıştır. Bu durum Avrupa'yı ikiye ayırmıştır. 89 Devrimleri ve 1991'e kadar süren rejim değişiklikleri, bu ülkelerin Batı Avrupa ülkeleriyle, bu sefer postsosyalist ülkeler olarak yan yana gelmeleriyle sonuçlanmıştır.¹⁸³ II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ayrım sadece 1945-1991 arasında yaşananlarla sınırlı kalmamış, geçmişle de ayrım derinleştirilmiştir. Bu imgeleme öğrencilerin yaklaşımında görülmektedir. Şu halde, Balkanlara (ve Doğu Avrupa'ya) dair yorumlarda, çok daha yakın tarih –II. Dünya Savaşı sonrası- belirleyicidir.

Sonuç olarak Frucht'un karşılaştırmasının da gösterdiği gibi,

“Batı Avrupa denilince, Londra'daki Big Ben ve Parlamento, Paris'teki Eiffel Kulesi ve Lourve Müzesi, Roma'daki Colluseum ve Vatikan ve de İspanya'daki Pamplona Boğası akla gelir. Öte taraftan Doğu Avrupa denilince “Demir Perde”den daha fazlası, Kosova'daki savaş, Bosna'daki etnik temizlik, Romanya'daki öksüzler ve Soğuk Savaş'ın ve Sovyet Bloğunun kasvetli, gri görüntüleri hatırlanır. Aynı renklerin

¹⁸³ Katherine Verdery'nin yorumuyla “Yeni” Doğu Avrupa (“Eski” Doğu Bloku), antropologlar için de önem taşıyan bir araştırma alanıdır. Batı'yı kapitalizmin ve liberal demokrasinin merkezi sayan Verdery, postsosyalist ülkelerde ekonomi, sivil toplum, devlet, Batı'nın kültürel kritiği gibi konularda araştırmalar önermektedir, bkz. Verdery, 1997.

insanlara yaptığı belirli çağrışımlar gibi, “Batı” ve “Doğu” Avrupa kavramları da akılda farklı izlenimler ve *zihinsel imgeler* bırakmaktadır. Batı, aydın, kültürlü ve ilerici; Doğu ise karanlık, uygarlaşmamış ve statiktir. Doğu Avrupa demokratikken, Doğu Avrupa, geri kalmış ve totaliterdir” (Frucht, 2005:ix) [vurgu bana ait].

Hudabiunigg’un verdiği bir başka örnek de Doğu Avrupa’nın ötekileştirilmesinde, imgenin gücünü ortaya koymaktadır. Yıllarca Rusya ve Almanya’nın arasında sıkışmış ve paylaşılmak istenmiş Polonya, Aydınlatma döneminde, Batılı ve İskandinav komşuları tarafından ‘*Polnische Wirtschaft*’, kaos koşulları ve planlama eksiği anlamına gelen, birebir çeviri ile ‘Polonya ekonomisi’ deyimiyile anılmıştır. Bu deyim, 20. yüzyılın sonuna kadar kullanılmıştır (Hudabiunigg, 2004: 372). Günümüzdeki manzara da bundan çok farklı değildir.

Tarih kadar coğrafi farklılıklar da Doğu ve Batı arasındaki ayrımı çizmekte ve bir merkez-çevre ayrımıyla birleşmektedir. Batı, ılıman deniz kıyısı iklimine, kışın yaprakları dökülen ormanlık alanlara ve küçük, arazi parçalarına ayrılmış sahip bir bölgedir. Buna karşılık, Doğu, sert, karasal iklime, iğne yapraklı ormanların ve yaygın, aşılması zor ovalara sahip olarak tanımlanmıştır (Jordan, 1996:413). Buna rağmen merkez ve çevre ayrımını çizen yaklaşımın merkezinde coğrafi farklılıklar yoktur. Ekonomik ve kimi kez de kültürel farklılıklar ortaya konarak, ayırım veya merkez-çevre bağlamında uzaklaştırma/öteleme yapılmaktadır. Örneğin, AB kapsamında, Doğu Avrupa ülkelerinde komünizmin yıkılması, bu ülkelerin NATO ve AB ile yakınlaşması, “zorla koparıldıkları” Avrupa’ya “*dönüşleri*” olarak yorumlanmaktadır (O’Brennan, 2006:14). Dolayısıyla *merkeze dönüş* olarak da nitelendirilebilecek olan bu hareketlenmede söz konusu ülkeler, güvenlikleri

(NATO), ekonomik fayda ve destek ve demokrasi için AB ile yakınlaşma arzusunu içinde olmuşlardır.¹⁸⁴

Arnavutluk ve Makedonya¹⁸⁵ örneğinde olduğu gibi de bu süreç halen devam etmektedir. Bu sebeple, çevre sınırlarına itilmiş olanlar, merkeze yaklaşabilmek için “dönmekte” ve ondan yarar sağlamayı ummaktadır. *Merkeze dönüş*, çevreyi terk anlamına geldiğinden olsa gerek, Balkanlar ya da komünist dönemin kültürüyle Avrupa’ya entegre olmak, bazı postsosyalist Doğu Avrupa ülkelerinde, yerleşik bir politika değildir. Örneğin eski Yugoslavya içinde bulunan Slovenya’da ve Hırvatistan’da, Yugoslav ve Balkan kimliğini damgalayan ve ötekileştiren bir dönüşüm söz konusudur (bkz. Linstorm, 2003). Buna ek olarak Pingel’in, Hırvat tarih ders kitaplarından birinde karşılaştığı ‘öteden beri bir Avrupa ülkesi olarak biz’ ve ‘her zaman Katolik inancı benimsemiş eski bir Avrupa ülkesi’ ibareleri (Pingel, 2003:110), Hırvatların daha aday ülke konumundayken, yakın geçmişi geride bırakarak, Avrupa’ya ‘dönüş’ için yol almak istediklerinin bir göstergesidir.

Benzeri şekilde, demokrasi sorunu yaşayan İspanya, Portekiz ve İspanya’nın, AB üyeliklerinin arkasında, bu sorunlardan kurtulma isteğinin yattığı görüşü yaygındır (bkz. Delanty, 2004:190) Savaş sonrasında Portekizli diktatör Antonio de Salazar ve İspanyol diktatör Francisco Franco diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurmakla ilgilenmemişlerdir. Bu sebeple her iki ülke, uzun süre Avrupa’dan izole bir yaşam sürmüştür. 1970’lerde bu ülkelerin iç düzenleri değişince, hükümetler Avrupalı komşularının siyasi dengesine ve ekonomik seviyesine ulaşmak için istekli olmuşlardır (bkz. Royo ve Manuel, 2003). İspanya ve Portekiz’in bu tavrı da bir tür

¹⁸⁴ Çeklerin bu konuda yaklaşımı için bkz. Rovna, 2001:63 , Estonya için de Kirch, 2001:80

¹⁸⁵ Türkiye’de ‘Makedonya Cumhuriyeti’ olarak bilinen ülke Yunanistan’ın itirazları nedeniyle BM tarafından ‘Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti’ (*the former Yugoslav Republic of Macedonia*) olarak kabul edilmiştir ve bu sorun Makedonya’nın AB sürecinde de sürmektedir.

merkeze dönüş olarak görülebilir. Yine merkezin bu ülkeleri kucaklaması da, yine onlar hakkındaki yargılarından.

Wallerstein, bu ‘uzak Akdeniz’ ve ‘eski komünist’ olarak tanımladığı ülkelerin, AB üyeliğini istemelerinde iki neden görmektedir. İlk olarak Avrupa’nın, ‘ahlaki ve kültürel bakımdan onları “uygar” Avrupa’nın parçası olarak tanımlayacağını ve marjinalliklerine son vereceğini meşruiyetlerini sağlamalarına hizmet edeceğini ve AB’ye girince, kavramsal olarak artık Üçüncü Dünya içinde asimile olma riskinden kurtulacaklarını’ sanmaktadırlar. İkinci olarak da, ‘AB’ye girilmesi “demokratik” olmayan güçlerin, bu ülkelerde iktidara gelmesinin daha zorlaşmasını temin edecektir’ ve bu iki sebep birbiriyle bağlantılıdır. ‘Bu ülkelerin hepsi AB’nin kendilerine ekonomik olarak esaslı yardımlarda bulunacağını ve yaşam standartlarını Batı Avrupa’ninkine şu anda olduğundan çok daha fazla yaklaştıracaklarını’ umut etmekte ve beklemektedirler.¹⁸⁶

Doğu’nun coğrafi bir ayrış(tır)madan çok, siyasal bir ayrıştırma olduğunun en güçlü örneği ise öğrencilerin görüşlerine bakarsak Yunanistan’dır. Kuzey Yunanistan ile Balkanlarla sırt sırta, güney bölgesi ve adalarıyla da Akdeniz’le iç içe olan Yunanistan, öğrencilerin gözünde (Batı) Avrupa’dadır; ancak dış merkezdedir (bkz. Tablo 2).

“Yunanistan, ilginç (*düşünüyor*). Balkanlar da Avrupa’nın etkisi altında. Balkanlılık düşüncesi siyasi açıdan gelmedi. Kültürel açıdan geldi” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

“Yunanistan’ı da diğer Balkan ülkeleriymiş gibi hissetmiyorum” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

¹⁸⁶ Wallerstein, I. (2001) "Obama, Bush, and Latin American Coups", [Http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm](http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm), ulaşım Eylül 2008, [vurgu yazara ait]

“Büyük devletler kültürünün yanında tuttuğu gibi bir şey gibi geliyor. Ayrı gibi yanına yanaşma gibi” (M.T.Ö., Tarih, ODTÜ).

“[Yunanistan] gayet tabii Avrupa ülkesi değil. Türkiye gibi. Milli geliri düşük. Kriterleri aşmak için hile yaptığı da söyleniyor. Avrupalı olsaydı yapmazdı herhalde” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

Öğrenciler tarafından çeşitli özellikler öne sürülerek dış merkeze alınan Yunanistan, kuzeyindeki ülkelerden farklı olarak, herhangi bir Sovyet işgali yaşamamıştır. Ancak Savaş onlar için bitmemiş, yine kuzeylerindeki Sovyet etkisinin de bir sonucu olarak, bir iç savaş başlamıştır¹⁸⁷ (1944-1949). Yunanistan, bir Sovyet işgali olmaksızın, sosyalist bir rejimle yönetilmesini istemeyen ABD güçlerinin de bu savaşa katılması sonucunda, büyük kayıplar vererek Sosyalizm “riskinden” kurtulmuşsa da, Merkez Avrupa ile arasındaki karasal temastan mahrum kalmıştır.¹⁸⁸ Fakat bu durum, onun yine de *merkeze* yakın olmasını engellememiştir. Onun merkeze uzaklığı, AB sürecinde dahi dile getirilmiştir. Örneğin uzunca bir dönem, Yunanistan için AB’nin ‘fakir evi’ metaforu kullanılmış; ancak eski Doğu bloğu ülkelerinin üyelik süreciyle, bu metafor, Almanya’da, ‘AB’nin fakir evlerinden daha kötü’ karşılaştırmasıyla Slovenya’ya kaydırılmıştır (Hudabiunigg, 2004: 378).¹⁸⁹

¹⁸⁷ Yunan iç savaşıyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Close, 1993; 1995) ve Iatrides, 1972

¹⁸⁸ Yunanistan’ı merkeze iten bir başka unsur da Rum Ortodoks Hıristiyan Kilisesidir. Ortodoks Hıristiyanlık, Yunan ulus kültürüyle iç içe yapılanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fokas, 2007, ve Molokotos-Liederman, 2003. Yunan Ortodoks Kilisesi’nin bağlı olduğu İstanbul, Hıristiyanlığın ilk bölünmesini, yani ilk Doğu ve Batı ayrımını hatırlatmaktadır. Aynı zamanda, çevrede bulunan Doğu Avrupa ülkelerinin de çoğunluğu Ortodoks kökenlidir. Delanty, bu durumu, kökleri özellikle Osmanlı dönemine kadar giden bir ‘Doğu’ ve ‘Batı’ ayrışması bağlamında ele alırken (Delanty, 2004:80-81); Jordan, merkez ve çevre ekseninde, Ortodoksluğun, çevrede yer alışı üzerinden açıklamaktadır (Jordan, 1996:411-413).

¹⁸⁹ Hudabiunigg, 2004 yılında AB’ye üye olan bu ülkelerin (makale sırasında adaydırlar), çeşitli Alman gazetelerinde, fakirliklerine vurgu yapıldığını belirtmiş; ancak bu ülkelerdeki fakirliğin, birçok AB üyesi ülkenin topraklarındaki fakirliklerden çok daha iyi durumda olduğu eleştirisini getirmiştir (Hudabiunigg, 2004: 377)

3.9.2. ‘Kuzey’ ve ‘Güney’ : “Ama oralar Avrupa değil gibi.”

Öğrencilerin sınıflandırmasında merkezin ikinci çeperinde Hollanda, Belçika, İtalya, Danimarka; üçüncü çeperinde ise İspanya, Portekiz ve İskandinav ülkeleri yer almaktadır. Merkez ve çevreyi belirleyen ikinci özellikse, Avrupa’nın bu kez *kuzey* ve *güney* olarak ayrılmasında gerçekleşmektedir. *Güney*, daha çok Akdeniz ile eşleşmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Anadolu’yu içine alan Akdeniz coğrafyası, uzunca bir süre, Avrupa’nın merkezi olmuştur (bkz. 2.1. ‘Avrupa’nın Birliği Fikri’ Üzerine).

Coğrafi tanımlamalarla güney, dağlık ve deprem bölgesi; sıcak ve yazları kurak, kuzey ise ovalar ve tepeler bulunan, yıl boyu nemli bir yaşam alanına sahiptir. Güneyin kültürel coğrafyası için, bağıcılıkla uğraşılan, dini hac yürüyüşleri yapılan, taş veya toprak halk mimarisinin egemen olduğu, Akdeniz şehirleri ve farklı insanların birlikte yaşadığı bir bölge ve insanlar hayal edilirken; kuzeyliler, bira içen, tahta evler inşa eden, farklı tipte şehirlerde yaşayan ve seküler yaşamı sürdürebilen ve İskandinav fiziki özelliklerine sahip olarak resmedilmiştir (Jordan, 1996:415). Güneyin, Akdenizlilik söylemiyle farklılaştırılmasında, toplumsal imgenin yanında, örnek olarak ele alınabilecek çalışmalar arasında, -merkezin yaklaşımını da yansıtan- antropoloji araştırmaları en göze çarpanlarıdır. Son dönemin eleştirel yaklaşımı, bu ayrıştırıcı bakışı ortaya çıkarmış gibidir. Öncelikle, ‘onur’ ve ‘utanç’ üzerine yapılan çalışmaların, ağırlığı Akdeniz ülkeleri hakkındadır.¹⁹⁰ Bu bölgeye özgüymüş gibi

¹⁹⁰ bkz. Peristiany, (ed), 1965; Davis, 1977; Schneider, 1971’e bakılabilir. “Honour and Shame: Problems in the Comparative Analysis of Moral Systems” makalesinde (1980), “Akdeniz Antropolojisi” alanında başlıca eserler olarak kabul edilen bu çalışmalardan birkaçını eleştiren Herzfeld, Akdeniz ülkelerinde –Yunanistan özelinde- ‘onur’ ve ‘utanç’ kavramlarının içeriğine ve tanımlanmasına ilişkin yaklaşımları eleştirmektedir. Benzeri eleştiriler için bkz. Pina-Cabral, 1989 ve Herzfeld, 1984; Herzfeld’in antropolojideki “Akdeniz” eleştirisine katılmayan Galt, 1985; ve Herzfeld’in ona cevabı için Herzfeld, 1985. Son olarak “Akdeniz Antropolojisi” için bkz. Gilmore, 1982, Boissevain vd.,1979 ve Hopkins, 1980

görünse de Mosquera ve meslektaşlarının gerçekleştirdiği nicel araştırmada kuzey (Hollanda örneği) ve güney (İspanya örneği) açısından ‘onur ve ‘utanç’ kavramlarının her iki bölgede de var olduğunu; *Akdeniz* yaklaşımının aileyi merkez aldığı; buna karşılık Hollanda’da sosyal bağımlılıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Pace, 2006: 117).¹⁹¹

AB açısından da çeşitli çalışmalar, Akdeniz bölgesinin, AB için bir öteki olduğu yorumunu yapmaktadır. Yine Pace, Akdeniz’in, Avrupa’nın aksine, *uygarlaşmamış, gelişmemiş ya da gelişmekte olan, endüstrileşme aşamasında, modern ya da modern öncesi dönemi yaşayan, sabit, çatışmacı, anlatılan* [Avrupa anlatandır ?], *bağımlı, kolonileştirilmiş* [Malta, Yunanistan, Girit vs.], *çevre ve gerici* [Avrupa ileri görüşlüdür ?] olarak tanımlandığını belirtmektedir ¹⁹².

Akdenizlilik, bir *çevre* olmasına karşın, öğrenciler için hem bir yakınlık alanı hem de kendilerini merkezden uzak ve aynı anda merkezin dışladığı çeperde tutan bir bölgesel kimliktir. Öğrencilerin, ağırlıklı olarak kendilerini yakın hissettikleri ülkeler ve halklar, Avrupa’nın güneyinde, Akdeniz coğrafyasındadır.

“[Yabancı dil olarak] İspanyolca öğrenirdim. Beni çekiyor. Futboldan çok böyle mistik bir havası var. Uzak doğu ülkelerinde öyle mistik bir hava vardır ya, İspanya’nınki daha bir ilginç geliyor. Sıcak insanlar, belki de bizi yansıtan insanlar” (I.E., Hukuk, A.Ü.).

“Avrupalı dediğin zaman Fransa gelir, Almanya, İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka. İspanya gelmiyor sanki aklıma, İspanya ve İtalya da olur ya. Onların zaten üçünün AB’nin motoru olduğunu düşünüyorum” (E.Ç., Havacılık ve Uzak Mühendisliği, ODTÜ).

“Bence Fransızlara benzemiyorlar. Biraz kendimize benzetiyorum ben İtalyanları. Ama oralar Avrupa değil gibi” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

¹⁹¹ Avrupa Topluluğu desteği ile gerçekleştirilen ve hatırı sayılır bir sosyal antropoloji etkisi taşıyan bu araştırma için bkz. Mosquera vd., 2002

¹⁹² Pace’in bu kitabı, bir uluslararası ilişkiler çalışması olmasına karşın, kültürel alt yapıyı da dikkate almaktadır. AB ve Akdeniz ülkeleri ilişkilerinin detayları açısından başvurulabilir.

Bu sınıflandırmayı coğrafi olmaktan uzaklaştıran ilk nokta, Akdeniz’de kıyısı bulunmasına karşın Fransa’nın bir Akdeniz ülkesi olarak zikredilmemesidir. Aksine, merkezde kabul edilmektedir. İtalya ise AB’nin kuruluşunda, baştan itibaren sürece katılmış ülkelerden birisidir (bkz. 2.2.AB’nin Kuruluşu ve Genişlemesi). Öğrencilerin, ‘mistik’, ‘egzotik’ ve ‘benzer’ kabul ettikleri, Portekiz ve İspanya ise Fransa ve İngiltere’nin aksine imparatorluk geçmişleriyle anılmamaktadır. Oysa İspanya ve Portekiz de İngiltere ve Fransa gibi hatta onlardan da önce, 15.-19. yüzyılın iki büyük imparatorluğunu kurmuşlardır. AB’ye üyelikleri sırasında da eski sömürgeleriyle ilişkilerini bir olanak olarak sunmuşlar ve bunu bir avantaj olarak kullanmışlardır (bkz. Pinto,1998).

Kastilyalıların 1482’de Kanarya Adalarını [yeniden] keşfi, İspanya için büyük bir başlangıç olmuştur. 1492 ise Granada’nın Müslümanlardan alınışdır. Bunu, Kuzey Afrika sahillerinden, Oran ve Cezayir takip etmiştir. Aynı tarihte Amerika kıtasının [yeniden] keşfi ve 1516’da İspanya’nın Habsburg hanedanlığı tarafından yönetilmeye başlanması, İspanya’nın imparatorluk tarihindeki en önemli iki olaydır. Habsburgların Avrupa’daki gücü sayesinde güçlenen İspanya, 1521’de Aztekleri; 1532’de İnkaları kontrolü altına almıştır. 1580’de Portekiz ele geçirildiğinde İspanya krallığı çoktan Hollanda (güney), İtalya, Fransa ve Almanya’nın belli topraklarına sahip olmuştur. Osmanlı donanmasının kaybettiği İnebahtı (*Lepanto*) Savaşı da birçok ülkeyi kontrolü altında tutan İspanya İmparatorluğu ile yapılmıştır (1571).¹⁹³ 17. yüzyılın sonuna kadar Yeni Dünya ve Avrupa kıtasının büyük bölümü üzerinde hakimiyetini sürdüren İspanya İmparatorluğu, 1609’daki Hollanda isyanı ile sarsılmış, Otuz Yıl Savaşları (1618–1648) sırasında Fransa’nın İspanya’ya savaş

¹⁹³ Bu dönemin bir yansıması için bkz. Lanza, 2005

açmasıyla tüm Avrupa ekonomisinde olduğu gibi ciddi bir sıkıntıya düşmüş ve Habsburgların iktidarının 1700’de sona ermesiyle etkinliğini yitirmiştir (bkz. Elliot, 1989 ve Fernandez-Armesto, 2000).

Yeni Dünyanın çeşitli toprakların yerleşen Portekizliler ise, Avrupa ve ülkeler arasında, deniz yoluyla ilk ticari sevkleri yapanlardır (1512). Altın gibi maden ve baharat talebini gören Portekizli kaşifler, bir yandan adalara ve Güney Amerika’ya, bir yandan da Afrika’ya yelken açmışlar ve Batı Afrika kıyılarına kadar ulaşmışlardır. Üçüncü hatları ise batı ve doğu Asya kıyıları olmuştur. 16. yüzyıl başlarında artık Hindistan kıyılarına (hatta Japonya’ya) kadar ulaşan Portekizliler, hâkimiyet kurdukları bazı bölgelerden Avrupa’ya ticaret yapmaya başlamışlardır. Onların bu egemenlikleri, 17. yüzyılda Hindistan ve Asya sularında gücünü göstermeye başlayan Hollandalı ve İngiliz gemileriyle yıkılmıştır¹⁹⁴. 19. yüzyıl başlarında en büyük kolonisi Brezilya’nın özgürlüğünü kazanması, dünyadaki bu büyük denizaşırı imparatorluğun sonu olmuştur (bkz. Russell-Wood, 1998).

Ancak öğrencilerin hafızasında İspanya’nın ve Portekiz’in kurdukları bu imparatorluklar yoktur ve fikirleri çok daha yakın tarihe göre oluşmuştur. ‘Balkanlar’ veya ‘Doğu Avrupa’ perspektifindeki gibi Avrupa kökenli bir yaklaşıma sahiptirler ve AB üyesi olan bu iki ülkeyi, bugünkü ekonomik durumları ile değerlendirmektedirler. Bu iki ülke (özellikle İspanya) birçok Avrupa kurum ve kuruluşuna çok daha geç katılmıştır. Örneğin Avrupa Konseyi’ne (bkz. 2.1. ‘Avrupa’nın Birliği’ Fikri Üzerine). Türkiye 1949 yılında katılmışken, Portekiz

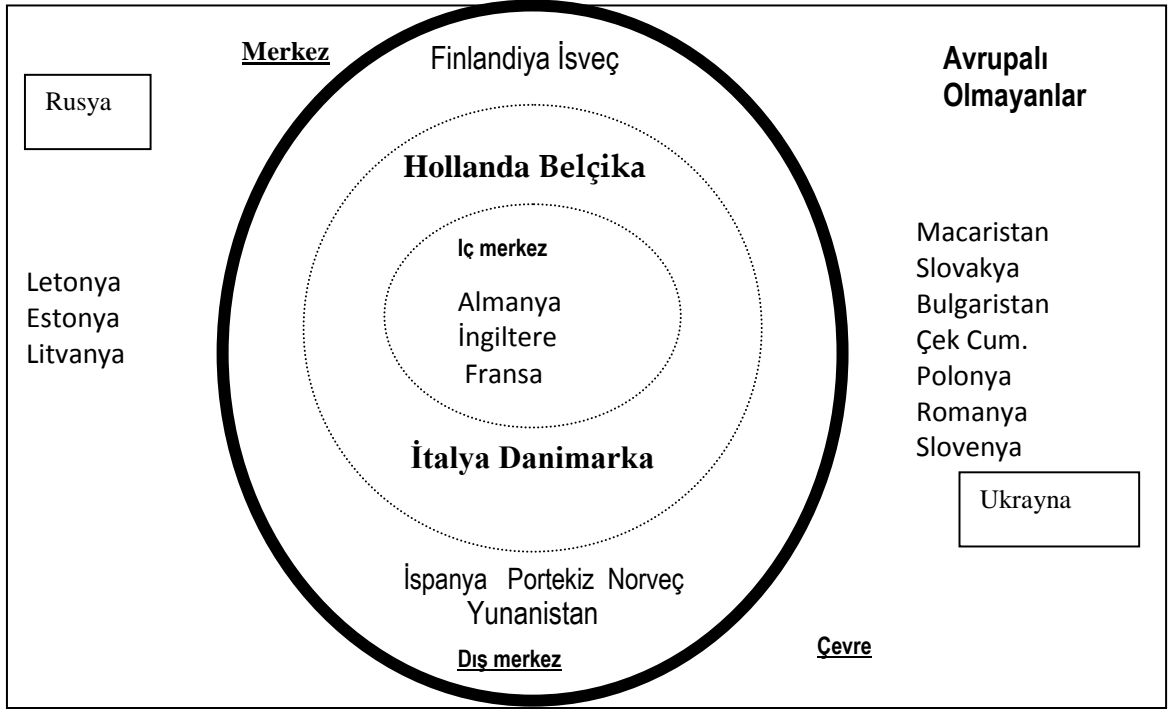
¹⁹⁴ Yeri gelmişken, öğrenciler tarafında zikredilmemiş olsa da Hollanda’nın da kolonileri olduğunu ve bir imparatorluk kurduğunu hatırlamak gerekmektedir. 17. yüzyılın parlak gemicilerini yetiştiren Hollandalılar, Yeni Dünya ve Asya ticaret pazarına yönelmişlerdir. Portekizlilerle ciddi rekabetler içine giren Hollandalılar, Asya ile ticarete dönemlerinin birçok Avrupa denizaşırı imparatorluğundan daha başarılı olmuşlardır. Maden ticareti ile Afrika’ya, köle ticaretiyle de Amerika’ya yayılan Hollanda İmparatorluğu, II. Dünya Savaşı ile kolonilerinin büyük kısmını kaybetmiştir. bkz. Jones, 2003:174-176

1976'da ve İspanya 1977'de katılmıştır.¹⁹⁵ Bu iki ülkeye yönelik Avrupa yaklaşımını özetleyen Diez-Nicolas, İspanyolların 1960'lar hatta 1970'lerle beraber, diğer Avrupalılardan farklı olmadıklarını ve Avrupa'ya tam olarak entegre olduklarını ısrarla vurguladıklarına; Euroskeptik görüşlere sahip olmamakla beraber, ekonomik durumlarını halen diğer bazı Avrupa ülkelerinden aşağıda gördüklerine dikkat çekmektedir (bkz. Diez-Nicolas, 2003). Bu halde Avrupa'da olmak kadar Avrupa'nın merkezinde ya da ona yakın olmak, merkezde görülen bir ülke olarak İspanya için de önemlidir. Buna rağmen, bir başka ülkenin gençleri tarafından çoktan merkeze yerleştirilmişlerdir.

Görüldüğü üzere büyük imparatorluklar kurmuş İspanya, Portekiz ve İtalya¹⁹⁶, öğrenciler için dış merkezdedir. Yönetim ve müdahale mekanizmasını simgeleyen merkezin, içindedirler. Özet olarak öğrencilerin Avrupa ülkelerini ve halklarını imgelemelerinde merkez-çevre bağlamında ortaya çıkan manzara şu şekildedir:

¹⁹⁵ Benzer olarak Portekiz, NATO'da 1949 yılında kurucu olarak yer alırken, İspanya 1982'de üye olmuştur.

¹⁹⁶ İspanya ve Portekiz kadar olmasa da İtalya 1871'deki Mazzini (bkz. 2.1.'Avrupa'nın Birliği' Fikri Üzerine) ve Garibaldi'nin çabalarıyla gelişen Birleşmesinden (*Risorgimento*) sonra, Avrupa ve Doğu Anadolu'da İtalyanca konuşan halklarına çevirmiştir. 1912'deki Osmanlı-İtalyan savaşıyla ele geçirdiği Ege'deki 12 Adayı, II. Dünya Savaşına kadar elinde tutmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Arnavutluk ve Yunanistan'ı işgal etmiş, Libya, Eritre ve Somali'nin bir kısmına sahip olabilmıştır. Ancak sonrasında tüm egemenliğini yitirmiştir (McClellan, 2003:288-291).

Tablo 2

Avrupalılığın imgenişi de, emperyalizm düşüncesinden de güç alarak bunun üzerinden geliştirilmektedir. Bu durum, ekonomi tarihinden yola çıkarak bir merkez-çevre ikiliğini tanımlayan Wallerstein'ın 'yarı-periferi' (*semi-periphery*) olarak açıkladığı sisteme uymaktadır:

“Dünya ekonomileri merkez-devletler ve periferi alanları olarak ikiye ayrılır. Periferi devletleri demiyorum çünkü periferi bölgesinin bir özelliği yerel devletin zayıf olmasıdır. Bu hiç var olmamaktan (yani, sömürge durumundan) düşük bir özerklik derecesine (yani, neo-sömürge durumuna) sıralanabilir. Bunun yanında, ekonomik etkinliklerin karmaşıklığı, devlet mekanizmasının gücü ve kültürel bütünlük gibi birçok boyutta merkez ve periferi arasında bulunan yarı-periferi bölgeler de mevcuttur. Bu bölgelerden bazıları belli bir dünya-ekonomisinin önceki versiyonlarının merkez bölgeleriydi. Bazıları da sonraları, deyim yerindeyse, genişleyen dünya-ekonomisinin değişen jeopolitiği sonucu yükselen periferi bölgeleriydi” (Wallerstein, 2004:361).

Bir yönüyle, Oryantalist söylemin bir sonucu olarak, 'doğulu', 'mistik' ve 'egzotik' bulunan Türklerin (Osmanlı ve Türkiye), AB üyesi ülkeleri bu şekilde tanımlaması hayli dikkat çekicidir. Öğrencilerin diğer değerlendirmeleri ve sohbetler göz önüne alındığında, merkez-çevre ilişkisi bağlamında, *güney* Avrupa'yı merkezin

dışında tanımlayan *kuzeyin* bakışının benzeri bir yaklaşım söz konusudur. Bunun sebebi elbette, öğrencilerin (Türkiye'nin) merkezde bulunması değildir. Onların bu yaklaşımı, merkezin bu baskın yaklaşımının penceresinden, bu ülkeleri değerlendirmeleri ve aynı anda, merkeze karşı bir tavır almada, çevre ile aynı düzlemede durma çabalarıdır.

“Hani diyorlar ya Doğu için, biraz daha cahil, biraz daha gerici diyorlar ya. Bana göre Batı daha da cahil. Bize uymayan bir şey. Batı, bize uymayan; bize ters olan bir şey. Bizim yapımıza bizim kültürümüze ters olan” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

“Bir kere Avrupa denilince akla gelen yine o üç ülkedir. O yüzden Türkiye'nin Avrupalı olabilmesi için emperyalist olması gerekiyor. Ne AB ne ABD hiçbirine izin vermez, Ortadoğu'yu paylaşmaya izin vermez” (Z.G., Sosyoloji, A.Ü.).

“Onu [Türkiye] Avrupalı yapmayan bir kere öyle bir tarihsel gelişimi olmamış Kendine hiç öyle bakmamış. Hiçbir zaman kendini dünyanın merkezi olarak görmemiş. Merkezi gibi görürsen zaten Avrupalı olursun. Öyle bir şey için de aynı şeyleri yaşaması gerekir ki o da mümkün değil” (Ö.D., Halkbilim, A.Ü.).

3.9.3. Emperyalizm ve Avrupa : “Avrupa toprak, AB çıkar”

Öğrencilerin merkez ve çevre ikiliğine oturan yorumları çerçevesinde, merkezde görülen İngiltere, Fransa ve Almanya, aynı zamanda ‘emperyalist’ ya da ‘sömürgeci’ yani kolonyalist olarak tanımlanmaktadır.

“Ülkelerin, şehirlerin düzeni, yerleşmişliği, her şey ilk başta çok hoşunuza gidiyor. İşte Hollanda'nın evlerinin ya da Brüksel'in binalarının muhteşem yapılar olduğunu düşünmeye başlıyorsunuz, çok etkileniyorsunuz bundan. Ama daha sonra düşündükten sonra, onları, sömürülen insanların yaptığının farkına varıyorsunuz. Birçok insan çalıştırıyorlar orada. Zaten sokaklarda zencileri görmek, ağır işlerde zenciler çalışıyor. Sonra bina görüntü olarak güzel ama içerik olarak güzel değil” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Emperyalizm, çeşitli teorisyenlerce, sermayenin ihtiyacını karşılamak için oluşturulan ve tercih edilen yayılcı bir dış işleri politikası (Hobson), kapitalizmin en yüksek aşaması (Lenin), pre-kapitalist ve atacı bir özelliğe sahip, savaşı bir sınıfın saldırgan duygularla sürdürdüğü bir yayılcı politika (Schumpeter), yeni bölgeleri geliştirmekte olan ekonomiye entegre etmeyi elverişli kılan bir siyaset (Gallagher ve Robinson), büyük güçler arasındaki uluslararası rekabetin genişleyen girdabının üretimi (Cohen), veya güçlü ve zayıf ülkeler arasındaki ilişkilerin önemli bir sonucu (de Romilly), olarak tanımlanmıştır (bkz. Doyle, 1986:19-30).

Emperyalizm denilince, dünyanın en büyük denizası imparatorluğunu kuran İngilizler akla gelmektedir. İngiltere, bunu öncelikle 16. yüzyılın savaş gemilerine ve tüccarlarına borçludur. 17. yüzyıla birlikte İngiliz iş adamları bu yayılımı Hindistan'la, 18.yüzyılda ise Avusturya ile sürdürmüşlerdir. İlk ve en derin yarasını Amerikan Devrimi ve sonrasında ABD'nin bağımsızlık ilanı ile almışsa da 19. yüzyılın sonuna kadar, Asya ve Afrika başta olmak üzere diğer kıtalardaki gücünü ve iktidarını sürdürmüştür. 20. yüzyıl ise imparatorluğun inişe geçtiği zaman dilimi olarak kabul edilebilir. I. Dünya Savaşı, Büyük Bunalım ve II. Dünya Savaşı, kendi evinde İngiltere'nin ciddi hasarlar almasına neden olmuştur. Dekolonizasyon hareketleri¹⁹⁷ ile birçok kolonisini kaybetmişse de günümüzdeki ilişkisini İngiliz Milletler Topluluğu (*Commonwealth*) ile sürdürmektedir (bkz. Page, 2003b:75-80).¹⁹⁸

¹⁹⁷ Basit bir tanımla, koloni imparatorluklarının sonra ermesi ve yerli ya da yerel halkın kendi devletini kurması, bir başka ifadeyle kolonizasyonun tasfiyesidir. Çoğunlukla II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmekte ve Afrika, Asya ve Amerika'daki kolonileri kapsamaktadır. bkz. Page, 2003a:164-165

¹⁹⁸ Britanya imparatorluğu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Stockwell (ed.), 2008 ve Wink (ed.), 1963

1960'lardaki AET'ye alternatif tavrı ve bunu takip eden çetrefilli üyelik sürecine rağmen İngiltere, öğrenciler tarafından AB'nin merkezine alınmaktadır. Çünkü İngiltere öncelikle, AB içindeki konumu ya da Avrupa içindeki gücü ile değil; tamamen bağımsız bir imgeleme ile düşünülmektedir. Daha ziyade, Avrupa dışı ekonomik ilişkileri ve gücü ile öğrenciler tarafından tanımlanmaktadır:

“Avrupa'ya baktığın zaman ciddi anlamda Amerika'dan sonra en büyük sömürüyü yapan İngiltere'dir. Hala da ciddi anlamda büyük bir güce sahiptir. Ekonomik olarak da siyasal olarak da. Diğer Avrupa ülkelerine nazaran en güçlü o” (A.A., Arkeoloji, A.Ü.).

“İngiltere uyanık bir ülke gibi geliyor. Başına buyruk” (M.B., Kimya, ODTÜ).

“İngiltere, daha önce (...) katılmıyor bunlara. Sonra katılınca da hiçbir zaman bütünleşmiyor. Hala sterlin, ulusal kimlik kalıyor. Ama Fransa ve Almanya, federal bir ülke olma yolunda ilerliyorlar” (M.Y., Hukuk, A.Ü.).

Yukarıdaki örneklerin de işaret ettiği gibi İngiltere, AB ilişkilerinde şüpheli, tedbirli ve kimi zaman da mesafeli ya da farklı davranan bir ülkedir. Ancak AB'nin içyapısından, politikalarından, kritik kararlarından hiç de uzak değildir. İngiltere'nin Eurozone'a girmeyişinde ise hem ekonomik durumu hem de euroskeptik tavrı etkili olmaktadır.¹⁹⁹

Büyük Britanya'dan sonra gelen Fransızlar ise imparatorluklarını, 1500'lü yıllarda deniz aşırı seyahatler yapan kâşifleri, denizcileri, misyonerleri ve tüccarları ile kurmuşlardır. 18. yüzyılda kolonilerini kurmaya başlayan Fransızlar, 1700'lerdeki

¹⁹⁹ İngiltere açısından Ekonomik ve Parasal Birlik ve özellikle de tek para birimine katılım, ciddi bir kamusal ve parlamenter çekişmeye sahne olmaktadır. Ülkenin bir kesimi Euro'ya sıcak bakarken, muhafazakâr ve euroskeptik kesim temkinli bir yaklaşım izlemektedir. Bütün bunlar, durumu 'bekle ve gör' aşamasında bırakmıştır (Giddings, 2004:168) Daha fazla bilgi için bkz. 3.10.Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm.

İngiliz İspanyol savaşı ve 1789'daki Fransız Devrimi ile sahip oldukları toprakların bir bölümü üzerindeki üstünlüklerini yitirmişlerdir. Napolyon sonrasında, İngilizlerle rekabet içersinde hareket ederek birçok kıtada koloni kurmak için çabalayan Fransızlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir güç olarak Avrupa ve dünya sahnesindeki yerlerini almışlardır. 20. yüzyıldaki dekolonizasyon hareketleri, diğer imparatorluklar gibi Fransız İmparatorluğunu da etkilemiştir. Günümüzde deniz aşırı birkaç kolonisi kalan Fransa'nın da İngiltere gibi eski kolonileri ile bağlantılarını sürdürmektedir (bkz. Cohen, 2003: 214-218).

Öğrencilerin emperyalist olarak tanımladıkları Almanya ise bu konuda, deniz aşırı imparatorluklar kuran İngiltere ve Fransa'dan daha farklı bir tariheye sahiptir. Diğerlerine oranla çok daha kısa süren, daha az toprağı kapsayan ve erken kayıplar veren bir egemenlik söz konusudur. 19. yüzyıl ortalarında kolonileşme fikri doğan Almanya, 1871'deki Alman Birleşmesi ile (bkz. 2.1.'Avrupa'nın Birliğı' Fikri Üzerine), bu amaçla harekete geçmiştir (1882). Ancak I. Dünya Savaşı'nın sonuna geldiğinde tüm kolonilerini kaybetmiştir (bkz. Moyd, 2003:230-233).

Geçmişlerini referans alarak bu ülkelerden bahseden öğrencilerin kullanımıyla, 'emperyalizm' ve 'kolonyalizm' kavramları birbiriyle iç içe geçmiştir. Bu konuda Marshall, 'ilk olarak 1860'larda, Fransa'da II. Napoleon'un siyasi ve askeri emellerini karşılamak amacıyla kullanılan ve daha sonra genelde Büyük Devletler'in rekabetini anlatmak için başvurulan' emperyalizm kavramını açıklarken, bir kullanım değişikliğinin de altını çizmektedir:

“Emperyalizm terimi daha yakın zamanlarda ise giderek (ve hatta yalnızca) daha gelişmiş ülkelerin sömürge ülkeler üzerindeki egemenliğine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla sömürgeciliğin eşanlamlısı haline gelmiştir” (Marshall 1999:193).

Bunun bir etkisiyle olsa gerek, Türkçede de ‘kolonyalizm’ yerine ‘sömürgecilik’ kavramı tercih edilmektedir²⁰⁰. Bu adlandırma, öğrencilerin tanım ve sınıflandırmalarında da sıkça yer almaktadır. İngiltere, Fransa ve Almanya’nın ‘sömürgeci’ geçmişinden hareket edilerek, üretilen bu imgenin bir yönü de, ‘sömürgeciliğin’ günümüzde AB içinden ya da üzerinden gerçekleştirildiği fikridir. Öğrencilere göre AB, sömürgeciliğin “*sadece*” içeriğini değiştirmiştir.

“Aslında amaçları bir. Daha farklı bir kapitalizm, eskiden sömürgeleri vardı savaşıyordu. Şimdi daha farklı, artık gidip işletmeye el koyan patron özelliği kalktı. İşletmeye ortak olan patron özelliği geldi” (NÇ., İngiliz Dili ve Edebiyatı, AÜ).

“Avrupa deyince AB geliyor akla ister istemez. Avrupa toprak, AB çıkar. Avrupa’nın kaçta kaç AB’nin içindeki. Aynı şeyleri mi yapıyorlar. Çıkara göre” (G.Ç., Jeoloji Mühendisliği, AÜ).

“Olie Rehn geldi geçen gün buraya, geçen Çarşamba. Herif gayet rahat, sanki buraya atanmış bir şey gibi, bir komiser gibi adam. Nasıl İngiltere’nin Hindistan’daki yüksek komiseri. Hindistan’daki yönetim üzerinde etkiliyse bu adam da buradan etkili” (E.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Belki paranoyak düşünce olacak ama, bunlar kendi çıkarlarına göre yazıp çiziyorlar orada da oturup konuşuyorlar. Bize biraz böyle bir şeyler gösteriyorlar, ilgi çeker bir şeyler gösterip onun altından sen yapacaksın, sen şu maddeleri koyacaksın, şunları sileceksin, biz de sana bunu vereceğiz” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

Dolayısıyla öğrencilerin merkezi oluşturmaktaki başlıca kriteri, bu ülkelerin “sömürgecilikleri”dir. Fakat kolonyalizmin en önemli ve güçlü imparatorluğuna

²⁰⁰ Bunun için birkaç kitabın orijinal isimleri ile karşılaştırmalar yapılabilir. R. Luraghi’nin Türkçeye ‘Sömürgecilik Tarihi’ adıyla çevrilen (Çev. Halim İnal, E Yayınları, İstanbul, 2000), kitabın adı ‘*Ascesa e Tramonto del Colonialism*’ yani ‘Sömürgeciliğin Yükselişi ve Çöküşü’dür (1964). Marc Ferro’nun ‘Sömürgecilik Tarihi’ (İmge Kitabevi, 2002) orijinal adıyla ‘*Colonialism: A Global History*’ (Routledge, 1997); Philip G. Altbach ve Gail P. Kelly’nin editörlüğünü yaptığı ‘Sömürgecilik ve Eğitim’ (Çev. İ. Kalın, İnsan Yayınları, 1984) orijinal adıyla ‘*Education and Colonialism*’ (Longman, 1978) ve son olarak Claudia Von Werlhof ve arkadaşlarının ‘Son Sömürge: Kadınlar’ (İletişim Yayınları, 2008) kitabının orijinal adıyla ‘*Women: The Last Colony*’ (Zed Boks, 1988)’dir.

önderlik etmiş İspanya ve Portekiz, hatta Hollanda, Belçika ve İtalya “sömürgeci” olarak imgelenmezken, akla İngiltere ve Fransa hatta diğerlerine oranla oldukça kısa bir ‘sömürgecilik’ geçmişi olan Almanya gelmektedir. Çünkü AB sürecinde, ekonomik ve siyasi bağlamda en çok adı anılan ülkeler bunlardır.

Özetle Niethammer’in çıkarımında da belirttiği gibi, Avrupa, ‘kimileri için bugün de süren emperyalizmin merkezi, kolonyalist duygu ve hedeflerden vazgeçmek istemeyen ülkeler bütünü veya kendine özgü, Oryantal/Asyalı, Amerikalı ve Doğu Avrupalı aynalarında, Öteki’ni hem Avrupa’dan aşağı gören hem de onlara öykünülen bir modeldir’ (Niethammer 2000:391). Belki de bu yüzden öğrenciler tarafından ne Türkiye ne de geçmişi olarak Osmanlı hiç eleştirilmemiş, bu miras, imgelerine doğrudan ve açık olarak hiç yansımamıştır:

“Avrupa denilince aklıma hep emperyalizm geldiği için. Türkiye’nin ne haddine! Türkiye’nin emperyalist duygularının körüklendiği doğrudur. Bu anlamda Avrupalı değil !” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

3.9.4. Merkez ve Çevre’nin Kıyısındaki Türkiye: “Adam şurada

Ankara’yı görmemiş, buradan Brüksel’i nasıl göstereceksin”

Türkiye, merkeze ne kadar yakındır? Öncelikle bir üye ülke konumunda bulunduğu düşünüldüğünde, merkezin bütünü ile henüz müzakere aşamasındadır. Ancak ekonomik ilişkilerinin çoğunluğunu Avrupa ülkeleri ile geliştirdiği ve de AB süreci içinde eğitimden tarıma kadar giderek AB’ye yaklaştığı da bir gerçektir. Yine dışardan bakıldığında, bir aday ülke olarak AB’nin merkezine Suriye, İran, Mısır ya da Ukrayna’dan daha yakındır. Uluslararası görünen bu manzarada, insanların nerede durduğu, kilit bir noktadır. Bir öğrenci yaptığı yorumla merkezi, merkezin insanlara yakınlığını ya da uzaklığını, açıklıkla dile getirmiştir:

“AB vatandaşı olursak, demek ki siyasi iktidarımız o kadar bağılı olur. Ardahan’a ne etkisi olur bilmiyorum. Çok da olacak gibi değil. Benim için etmez, (*düşündü*) edebilir aslında. Türkiye’nin şanslı insanlarından birisiyim. İyi bir ildeyim, üniversite okuyabiliyorum. Bir sürü olanağım var. Annem babam memurdu, para giriyordu eve. Ama bir sürü insan var, fakir. Sonuçta Türkiye Cumhuriyetine ulaşamayan bir insan, AB’ye nasıl ulaşabilir bilmiyorum. Bazen hayal edemiyorum. Adam şurada Ankara’yı görmemiş, buradan Brüksel’i nasıl göstereceksin” (C.G., İktisat, ODTÜ).

Türkiye, ulusal söyleminde ‘hiçbir zaman sömürge olmamış bir ülke olma’ vurgusunu her durumda işlemiş; çoğu zaman da bir ‘sömürge’ olmaktan korkmuştur. Türkiye’nin bir sömürge olmamış olması, aynı zamanda bir gurur vesilesidir. Dolayısıyla da ulusal benliğin kendini yüceltme alanıdır. Ancak elbette bu, sadece bir ülkenin varlığını olumluyla kalmamakta, “sömürge” ya da “kolonyalizm” tecrübesi yaşayanları aşmamakta ve ‘sömürgeleri’ bulunan ülkeleri yargılamayı sağlamaktadır. Türkiye’nin I. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve İtalya ile yaşadığı tecrübesi -yani Kurtuluş Savaşı- bu söylemi güçlendirmektedir.

Türkiye’nin Avrupa’ya bakışında egemen olan bu yaklaşım, bir ‘medeniyet merkezi olan Avrupa’ ile birleştiğinde çelişkili bir imge üretmiştir. Helvacıoğlu, olumlu ve olumsuz yönleriyle, Türkiye’deki Avrupa söylemine baktığında, Türkiye’nin gözüyle ortaya çıkan iki Avrupa’yı görmektedir:

“Bir ‘egemenlik merkezi’ olarak Avrupa, Kapitalist sömürgecilik, kolonyal işgal, ‘oryantalizm’ ve ırkçılık kriterleri ile marjinal grupların temsilcileriyle, çevresindeki veya bilenin adıyla ‘öteki’ güçlerle zıtlasmaktadır. Siyasi terminolojiyle bu Avrupa, sınıf sömürsü, ırk ayrımcılığı, tüm diğer marjinal göçmen gruplarla beraber Müslümanlara yönelik azınlık ayrımcılığı olarak karakterize edilmektedir. ‘Liberal demokrasinin merkezi’ olan Avrupa ise siyasi mültecilerin özgürlük aradığı çok kültürlülüğü ve özgürlüğü, bireysel hakları destekleyen ana güçler olarak siyasi partileri, meclis üyelerini ve sivil organizasyonları temsil etmektedir. Bu kriterleri ile Avrupa, sömürgecilik ve ayrımcılık

merkezi olmaksana, daha cömert ve konuksever yanıyla uygarlığın merkezidir” (Helvacıoğlu,1998: 51).

Özetle merkez ve çevre kategorizasyonu, öğrencilerin adını kendilerince koymadığı ama söylemlerindeki parçalar bir araya getirildiğinde ortaya çıkan bir sonuçtur. Avrupa kıtasını ve AB’yi imgelerken, bir sınıflandırma yapmaktadırlar. Bu sınıflandırma, çeşitli akademik açıklamalarla birleştirildiğinde, Avrupa’nın kendisi dışındaki dünyaya, merkez ve çevre kategorizasyonu üzerinden yaklaşımının bir karşılığı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, Weberyan bir sistematığı olumlamaktan ziyade, Avrupa’nın sürdürdüğü bu perspektifin, bir tür imaj (*image*) olarak başarıyla yerleştiğini göstermektedir. Öğrenciler, AB’yi dahi bir merkez-çevre kategorizasyonu içinde ele almaktadırlar. Güney Avrupa’nın ya da eski komünist ülkelerin, Avrupa’nın *çevresi* olduğu fikrini, bir emperyalizm eleştirisi getirmelerine rağmen kabul ettikleri görülmektedir. Belki de bu yüzden, geçmişiyile Türkiye tarihine daha benzer özellikler gösteren Yunanistan’ın, öğrencilerin aklındaki merkez- çevre kategorisindeki yeri muğlâktır. Avrupa kıtasındaki ülkelerin birbirleri ile ilişkilerinin yanı sıra, AB dışındaki ya da AB’ye dahil her bir üye ile ilişkileri gibi çok çeşitli noktalar dikkate alınmadan, tek bir hat üzerinden, görece basit bir sınıflandırmaya gitmektedirler.²⁰¹

Bu halde, iç merkezi İngiltere, Fransa ve Almanya ile sınırlayan, çevreye doğru diğer ülkelere açılan, çevreyi ise postsosyalist ülkeler ile çizen, Türkiye’yi durağan ve (emperyalizmle sınırlarını çizerek) koruyan bu düşünme biçiminin olası sebepleri nelerdir? İmgenin üretimi için ilk bakılması gereken bilgi kanyığı, resmi

²⁰¹ Bu tespate esin kaynağı olan Aydın; Mardin, Heper ve Özel gibi Osmanlı tarihçilerinin, merkez-çevre ikiliğine dayalı siyaset ve toplum analizlerini eleştirmekte; bu yaklaşımın kökenlerini de Batı’nın Oryantalist perspektifine yakın bulmaktadır (Aydın, 2006). Dolayısıyla başka bir açıdan, Batı’nın bu perspektifinin, öğrencilerin AB’ye dair algısını dahi şekillendirdiği de düşünülebilir.

tarih söylemi ve eğitimidir (bkz. 3.11.İmgenin Araçları Üzerine). Bir mühendislik ya da mimarlık öğrencisinin, detaylı bir tarih perspektifine sahip olması, tüm öğrenciler için ileri düzeyde bir beklenti olacaktır. Bu sebeple öğrencilerin aldıkları tarih eğitimi, imge üretimine kaynak sağlayabilecek en önemli duraktır.

Çünkü öğrencilerin yönetim, uluslararası ilişkiler ve genel siyaset hakkında detaylara girmedikleri, Türkiye toplumunun çeşitli parçalarında yapılan araştırmalarla yapılan karşılaştırmaların da gösterdiği gibi toplumun geneline hakim olan önyargı ve stereotiplerden, popüler milliyetçi söylemlerden ve çoğu zaman milliyetçi bir tutum sergileyen basındaki bilgilerden yararlanarak bir AB imgesini sürdürdükleri, iç yapısını da buna göre algıladıkları görülmüştür. Son olarak bu yapıya, ciddi bir şüphecilikle yaklaşılmaktadır.

3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm

Daha önce de belirtildiği gibi, akıllarda büyük oranda ekonomik bir birlik intibası uyandıran AB, ilerleyen dönemlerde, parasal birlik, Avrupa Parlamentosu, sermayenin ve işçilerin serbest dolaşımı gibi düzenlemelerle uluslararası ilişkiler kapsamında görüşülen bir konu olmaktan çıkmış ve üye ülkelerin (ve hatta komşu ülkelerin) halkları açısından da bilinir ve hissedilir olmuştur. Örneğin savaş sonrasında Avrupa'nın yanı başında yaşayan ülkelerin Birliğe dahil olması ihtimali ve sonrasında üyeliği, Avrupa vatandaşlığı, sanayi ve tarım politikası gibi konular, AB'nin, halkların gündelik yaşamına kadar işlemesine sebep olmuştur. AB'nin, kurumlarıyla ve kararlarıyla, toplumların sosyal yaşamına etkisi ve 'Halkların Avrupası' gibi söylemler üretmesi, bir Avrupa şüpheciliğinin yani kavramsal olarak

Euroskeptisizmin, siyasal alandan çıkarak popüler yaşama yayılmasıyla son bulmuştur.

‘Avrupa şüpheciliği’ anlamına gelen Euroskeptisizm kavramını özel kılan da, temelini geçmişten alarak, güncel içeriğini AB üzerinden geliştirilmesidir. Bu nedenle hem ulus devlet hem de Avrupa entegrasyonu kapsamında tartışılmaktadır. Dolayısıyla kavram, ‘Avrupa entegrasyonu konusunda duyulan şüphe ve güvensizlik’ olarak tanımlanmalıdır (Flood, 2002:73). Ancak kavram, genellikle siyaset bilimiyle sınırlı kalmış; ısrarla üzerinde durulan parti politikalarının dışında, Avrupa entegrasyonunun, özellikle toplumsal açıdan nasıl ve neler üzerinden desteklendiği ya da desteklenmediği konuları açısından yeterince işlenmemiştir.²⁰²

Euroskeptisizm, Kıta Avrupa’ına karşı, siyasi ve ekonomik entegrasyon projesiyle ilişkili olarak üretilmiş bir İngiliz fenomeni olmasına karşın, 1990’lardan beri birçok Euroskeptisizm çeşidi, Kıta Avrupası içindeki siyasi tartışmalar kapsamında belirlemiştir²⁰³ (Harmsen ve Spiering, 2004:13).

(a) Entegrasyonun aldığı şekle ilişkin şüpheler; (b) devam eden entegrasyon işlemlerinin getirilerine ve uygunluğuna yönelik şüpheler ve son olarak (c) Avrupa projesinin bütününe karşı duyulan düşmanlık, Euroskeptik bakış açısını oluşturan skeptik başlıklardır (Milner, 2000a:2).

Bununla beraber, özellikle son zamanlarda yapılan çalışmalarda Euroskeptisizm, AB’ye ve Avrupa entegrasyonuna karşı ilkeli bir karşı duruşun yer

²⁰² Euroskeptisizm konusunda ağırlık parti politikaları yönündedir. Paul Taggart ve Aleks Szczerbiak’ın *Opposing Europe: The Comparative Party Politics of Euroscepticism* çalışmasının ilk cildi *Case Studies and Country Surveys* ve ikinci cildi *The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, siyasi partilerin şüpheci bakış açılarını ele alan, farklı ülkelere ait örnek çalışmalardan oluşmaktadır.

²⁰³ Diğer ülkelerdeki Euroskeptisizm çeşitleri için bkz. Harmsen, Robert ve Menno Spiering’in *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration* adlı çalışmasında farklı ülkelerin Euroskeptik tepki ve düşüncelerinin tartışıldığı makalelere bakılabilir (Harmsen ve Spiering, 2004b). Ayrıca bkz. O’Hear, 2000

aldığı; Avrupa entegrasyonunun bütününe reddeden ‘hard’ ve Avrupa entegrasyonunu ya da üyeliği tam olarak reddetmeyen; fakat bir ya da birkaç politik uygulamaya karşı olan veya *ulusal fayda* nedeniyle bu politikaları uygulanabilir bulmayan ‘soft’ Euroskeptisizm olarak iki türde de ele alınmaktadır (bkz. Szczerbiak ve Taggart, 2008).

AB üyelerinin, başta İngiltere gibi güçlü bir ülkenin üyeliği ile çoğalması; içte ise yasal ve ekonomik düzenlemelerle derinleşmesi ve uluslararası (supranasyonal) bir yapılanma ile geniş çaplı bir entegrasyona yönelmesi, üye ve aday ülkelerdeki Euroskeptisizmi arttırmıştır. Örneğin Maastricht Antlaşması, Avrupa entegrasyonunu destekleyen ve buna katılan birçok AB üyesi ülkenin bakış açısını bir anda değiştirmiştir. Antlaşmanın içeriğinin özellikle ulus devlet ile özdeşleşen birçok unsura müdahale ettiği için, çeşitli tepkiler gelişmiştir (bkz. 2.2.AB’nin Kuruluşu ve Genişlemesi). Örneğin antlaşma ile gündeme gelen ‘Avrupa vatandaşlığı’, sınırlar arası geçiş düzenlemeleri, AB’nin lokomotif olarak görülen Fransa’da skeptik etkiler yaratmıştır.²⁰⁴ İngiltere içinse, Britanya’nın dünyadaki etkisinin azalması ve az ya da çok, iç ilişkilerinin etkilenmesi anlamına geldiği için İngiltere, ortak para birimini henüz kabul etmemiştir.²⁰⁵

Ortak para birimi olan Euro’ya geçiş de ‘Euro’ skeptik etkiler bırakmıştır. Bu görüşün oluşmasında, ortak bir para birimine geçmenin ekonomik maliyeti büyük oranda belirleyici olmuşsa da çeşitli sosyal gerekçeler de halkları etkilemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından, Alman ulus devletinin bir simgesi haline gelen Alman Markı’nın yerine Euro’nun geçmesi, Almanların Euroskeptik eğilimine

²⁰⁴ Fransa’daki güçlü Euroskeptisizm için, konuyu sık sık ele almış olan Susan Milner’in çalışmalarına bakılabilir. Milner, 2000b başta olmak üzere bkz. Milner, 2004 ve 2000a

²⁰⁵ bkz. Giddings, 2004. Yanı sıra Baker, ve Seawright, 1998; İngiltere’deki güçlü Euroskeptisizm için ayrıca bkz. Holmes (ed), 2002 ve Jones, 2007

bir gerekçe oluşturmuştur (Teschner, 2000:71).²⁰⁶ Danimarka’da görülen Euroskeptisizm de açık olarak vatandaşlık, adalet, ordu ve para birimi gibi Danlığı tehdit edebilecek konular üzerinden gelişmektedir. Öyle ki entegrasyona büyük oranda uyum sağlamışken, kendilerini, ‘Dan ve AB vatandaşı karşıtı’ olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar (Archer, 2000:94). Bu milliyetçi ve ekonomik kaygılarla Danimarka, henüz Euro alanına dahil olmamıştır.²⁰⁷ Öte yandan bu durum, görüştüğümüz birçok öğrenci için de AB’nin birlik olgusunun sorgulanmasına sebep olmaktadır. Onlara göre, Euro gibi önemli bir birleştirici unsurda, ortaklığı kabul etmemek, ‘birliktelik’ anlayışıyla çelişkili görülmektedir (bkz. 3.5.Avrupalılaştırma ve AB’nin Sembolleri).

Ancak Türkiye ilişkileri açısından süreç, farklı dinamikler üzerinden işlediği için öğrenciler de bu dinamiklere odaklanmışlardır. Bu nedenle Maastricht Antlaşması ile yükselen Euroskeptik iddialarla, Türkiye’nin Euroskeptik söylemi, doğrudan antlaşma üzerinden gelişmemektedir. Türkiye açısından AB’ye ilişkin şüpheli görüşlerin ortaya çıkışının, çok daha yakın bir zamana ait olduğu söylenebilir. Kopenhag Kriterleri gibi ek kararların kabulünün zorunluluğu, uluslararası ilişkiler bağlamında yaşanan gerginliklerin haricinde; insan hak ve özgürlükleri kapsamında birçok yasağın kaldırılması ve düzenlemeler yapılması,

²⁰⁶ Ulus devlet ve para birimleri ilişkisi ekonomik yönü kadar ideolojik bir güce de sahiptir. Euro’nun AB sürecinde gündeme gelmesiyle beraber, Almanya gibi çeşitli devletlerde oluşan tepkiler, bu ulus devlet ve ulusal para birimleri arasındaki bağlantıya odaklanılmıştır. Örnek olarak bkz. Hymans, 2004; Berezin, 2000 ile Alman “Deutschemark Milliyetçiliği” için bkz. Kaelberer, 2005 ve Berdahl, 2005

²⁰⁷ 1972’deki üyelik referandumunda halkın %63’ü AB üyeliğini onaylamışsa da; 2000 yılında Ekonomik ve Parasal Birlik’e (*Economic and Monetary Union-EMU*) katılım için yapılan referandumda, Danların %53’ü hayır oyu vererek; teklifi reddetmiştir. Tek para birimine geçmek, Almanlarda olduğu gibi onlarda da ulusal egemenliğin ve refah devletinin kaybı anlamına geliyordu. Bu düşüncenin devamı olarak Maastricht Antlaşmasına da olumsuz karşılık vermişlerdir (bkz. Buch ve Hansen, 2002. Günümüzde Euro’ya geçiş için yeniden referandum yapılması beklenmektedir.

toplumsal açıdan çeşitli çalkantılara sebep olmuştur.²⁰⁸ Daha ziyade Avrupa ülkelerinde yükselen milliyetçiliğin de bir devamı olarak, ‘Türkiye’nin Avrupalılığı’ tartışmaları, Kıbrıs ve İslam gibi konularda sık sık AB parlamenterlerinin yaptığı açıklamalar, talepler ve tavsiye kararları çeşitli tepkilere yol açmıştır (bkz. 3.11.İmgenin Araçları Üzerine). En önemlisi de özellikle Kopenhag Kriterleri gereğince yapılan değişiklikler ile siyasi ve toplumsal açıdan ‘hassas’ noktalara değinildiğinden, Avrupa’nın “davranışları” şüpheyle karşılanır olmuştur. Avrupa’ya karşı beslenen şüphecilik ve güvensizliğin, öğrencilerin açıklamalarına bakıldığında temel olarak tarihsel, siyasi ve gündelik yaşama ilişkin dayanaklarla geliştirildiği görülmüştür.

3.10.1. Euroskeptisizm’in Tarihsel Kökenleri

Tarihsel Dinamikler; kaynağını, Avrupa tarihi kadar, Avrupa’nın Osmanlı ve sonrasında Türkiye ile ilişkilerinden de almaktadır. Öğrenciler, Avrupa’nın kolonyalist geçmişi ve günümüzdeki ekonomik ilişkilerini de göz önünde tutarak; AB’yi, ‘Sömürgecilik’, ‘Emperyalizm’ gibi kavramlar üzerinden; fakat güçlü bir güvensizlikle değerlendirmektedirler:

“Bizi neden NATO’ya bilmem kaç yılında aldılar; ama neden AB’ye almakta hala direniyorlar. Gerçekten şüphe uyandıracak bir soru. NATO’ya bakıyorsunuz, ülke olarak değil; sadece orduyu düşünerek aldılar, bu bir gerçek. Senin askeri gücünden yararlanmak için. AB’ye neden almadılar. Aynı ülkeler[i] NATO’ya kabul etti, biz neden şimdi AB’ye alınmıyoruz. Bence bunun cevabın[ın] kesinlikle bulunması gerekiyor. Özellikle gerçekten baştaki önemli kararları verecek

²⁰⁸ Bu düzenlemeler çerçevesinde, 1-2 Ağustos 2002 tarihlerinde ‘AB Uyum Yasa Teklifi’ başlığıyla bir dizi yasa çıkarılmıştır. Milliyetçi ve muhafazakar çevrelerin tepkisini çeken değişiklikler, idam cezasının kaldırılması, polis yetkilerinin düzenlenmesi, Kürtçe eğitim, yeniden yargılama, azınlık vakıfları gibi Türkiye’nin, “hassas” görülen konularını kapsamıştır.bkz. “TBMM’de Tarihi Gün”, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/08/01/hurriyetim.asp>, ulaşım Mayıs 2009

insanların bunu bir düşünmesi gerekiyor. (...) Ama almayacaklarına rağmen bu kadar uzun sürmesi bu sürecin, bu kadar çalışmaların sürmesi, bunda da insan bir niyet aramaya kalkışıyor” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

Öğrencilerin Euroskeptik AB imgesini, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinden başlayan ve sonrasında Türkiye ile süren ilişkileri üretmektedir. Öğrencilerin geçmişe dair atıfları, Osmanlı İmparatorluğuna –özellikle son döneme-, Kurtuluş Savaşı dönemine, Soğuk Savaş dönemine ve son yirmi yıla yapılmaktadır.²⁰⁹

Türk ulusal kimliğinin bir parçası olan bu yaklaşımın izleri için, öncelikle Osmanlı dönemine bakılabilir. Osmanlı’nın 17. yüzyıla kadar sürdürdüğü, Avrupa’ya karşı ilgisiz tavrı, güç ve iktidar algısının bir yansıması olarak kabul edilebilir (bkz. 1.2.Ötekileştirme). Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler ve tartışmalar göstermiştir ki kolektif belleğin ve resmi tarihin bu belleği şekillendirmesindeki rolü büyüktür. Bu bağlamda, giderek Avrupa’nın gerisinde kalan, yenilgiler alan, hatta gerileme dönemiyle beraber birçok ticari ve sosyal taviz veren Osmanlı’nın yaşadıkları Türkiye’nin resmi tarih anlayışı ışığında şekillenen tarih eğitimi yoluyla, Türkiye toplumu kadar öğrencilerin belleklerine de “yazılmıştır” (bkz. 3.11.İmgenin Araçları Üzerine).

3.10.2. Tarih ve İmge

Resmi tarih, ‘bir topluluğun veya toplumun kolektif kimliğinin resmi versiyonu olarak nitelendirilebilir’ (Bilgin,1998:121). Bu yüzden, resmi tarih veya bir devletin tarih anlayışı, bir ülkenin dışındakilere –kendini tanımlamak- çabasıyla nasıl ve hangi perspektifle bakması gerektiğini belirlemektedir. Birçok devlet tipi

²⁰⁹ Bülbül ve meslektaşları da Batı kavramı çerçevesinde, araştırmalarında, aynı nitelendirme ile karşılaşmışlardır bkz.Bülbül vd., 2008:85-93

kadar ulus devletlerin de olmazsa olmazı ve toplumsal boyutu düşünülduğünde, ideolojinin aktarılmasını sağlayan en güçlü araçlardandır. Örneğin Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, resmi tarih tezi oluşturulurken, Osmanlı geride bırakılarak, Osmanlılık ile Türklüğün ayrıştırılmasına ağırlık verilmiş; Avrupa ilişkilerine sadece “medeniyet merkezi” olarak bakılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, bir *Avrupalı* ya da *Avrupa ile yakın ilişkili bir ülke* imajı çizmeyi, aksine, Türk tarihini kurarken, kimlik merkezi olarak [Orta] Asyalılığını vurgulamıştır.²¹⁰ Nitekim bu bağ günümüze kadar da taşınmış bir yaklaşımdır (bkz. Ersanlı, 2006).

Türkiye ve Avrupa'nın güncel ve tarihsel ilişkilerindeki önemli bir başka nokta da I. ve II. Dünya Savaşı'dır. I. Dünya Savaşı, Osmanlı ve sonuçları açısından, Balkanlar ve Serv Antlaşmasıyla (1920) –özellikle de Kurtuluş Savaşıyla- sınırlı kalmıştır. Buradaki en önemli imgesel bileşen ise, düşman kategorisinde bulunan İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya (ve Rusya) gibi Avrupa ülkeleridir. Üstel, “makbul vatandaş” imgesini irdelerken, ‘dış düşman’ algısını analiz ettiği bölümde, erken Cumhuriyet döneminde Kurtuluş Savaşı anlatısıyla beslenen “dış düşman” temsilinin 1930'larla beraber anonimleşmeye başladığını belirtmiştir. Paralel olarak, ders kitaplarında “dış düşmanların” adları açıkça telaffuz edilmemiş ve yerine ‘Batılı devletler’, ‘itilaf devletleri’ ya da ‘işgal orduları’ gibi dolaylı ve örtük bir adlandırma tercih edilmiştir. Buna rağmen ‘Yunan işgali’, açıkça ‘mezalim’ tanımlaması kullanılarak işlenmiştir (Üstel, 2008:213-214). Bu anonimleşmenin muhtemel sebebi, Kadioğlu'nun dikkat çektiği, ‘Batılılaşma’nın Osmanlı’da olduğu gibi düzenin devamını mümkün kılan bir *araç* olmaktan çıkıp bizatihi *amaç* olması’ durumudur (Kadioğlu, 2008b:42) [vurgu bana ait]. Bu amaç, büyük bir çelişki yaratmaktan

²¹⁰ Ersanlı'nın tespitine göre Cumhuriyet dönemi Tarih çalışmalarının öncü isimlerinden Afet İnan için Osmanlılık Türk tarihi içinde sadece bir “safha”dır. Afet İnan'ın cümleleriyle de ‘Türkün anayurdu Orta Asya yaylasıdır!’(Ersanlı, 2006:150-151).

çekinerek, benlik vurgusunu, açık suçlamalar yerine örtük suçlamalara dönüştürmüş görünmektedir.

1930'lardaki bu durum, 80 sonrasında yaşanan gelişimlerle daha farklı bir hal almış olduğu da, yine Üstel'in tespitlerinde görülmektedir. Yunanistan ile yaşanan gerginlikler, ASALA nedeniyle Ermenilerle yaşanan sorunlar, adlandırmanın "dış tehdit"e çevrilmiş haliyle yine tarih söyleminde ve ders kitaplarında yerini almıştır. Ege denizinde "gizli emelleri" olduğu söylemiyle Yunanistan, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sundaki olaylara destek vermesi savıyla Suriye, Fransa ve İsviçre gibi ülkeler hakkında bir "dış tehdit" imgesi üretilmiş görünmektedir. Bu alt yapıya, son dönemlerde, Sarkozy Fransasının ve Merkel Almanyasının, Türkiye'nin üyeliğine karşı olumsuz tutumu da eklenince öğrencilerin bazı Avrupa ülkeleri hakkındaki imgesi, yenilenerek/yeniden üretilmiş olmaktadır. Bu alt yapıyı gösteren en iyi örnek, öğrencilerin Fransa, Almanya ve İsviçre'nin iç ve dış politikalarını takip etmeleridir:

"Uygar olduklarını göstermiyor bu hareketleri. Sonra 301 konusunda mesela Fransa'nın da öyle bir yasası var, yeni çıktı hem de! İşte Ermeni soykırımını inkar edenlere hapis cezası. Bu çok ağır bir yasa. Çünkü konu ne olursa olsun, bir insanın düşüncesine, söylediği bir şeye sen ket vuruyorsun. Onu fikri yüzünden cezalandırmaya kalkıyorsun. Bence 301 ile hiçbir farkı yok bunun. Konu ne olursa olsun. Fransa bu konuda uygar davranmıyor. Söylemlerle yapılan şeyler pek aynı gibi gelmiyor bana. İçlerinde çelişiyorlar gibi geliyor. İyi bir şey sağlasa bile kalıcı olmaz ya da sadece bir taraf için yararlı ya da iyi olabilir. Ama iki taraf için olmaz" (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

"Fransa'da göçmen olayları hala devam ediyor. Fransa hükümeti bunun medyaya yansıtılmasını yasakladı. AB'nin ve Fransa'nın nasıl bir şey olduğunu birebir görüyorlar. Gerek geçen sene Fransa'da gençler ayaklandı" (Z.G., Sosyoloji, A.Ü.).

"Ama şimdi görüyoruz Avrupa'da ırkçılık ve milliyetçilik var. Bu nedenle çeşitli kısıtlama getirildiğini görüyorsunuz. Kendine seküler

diyen ülkeler çok farklı şeyler yapıyorlar. Fransa işte özgürlük, eşitlik, kardeşlik. Şu an buna çok aykırı şeyler yapılıyor” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Akçam’ın da altını çizdiği gibi, Avrupa’nın Hıristiyanlara eziyet etmek ve reform yapmamakla suçlamalarının akabinde, yaratılan boşluktan yararlanarak Osmanlı topraklarını işgal etmeyi tercih etmeleri, Türk ulusal kimliğine doğrudan yansımıştır.

“Bu tarihsel gerçeklere rağmen Batılıların müdahalelerini “insani müdahale” olarak sunmaları, Osmanlı-Türk yönetici ve muhalefet çevrelerinde, insan hakları ve demokrasi gibi sloganları, emperyalizm ve sömürgecilikle bir ve aynı şey olarak görmeleri ve bu nedenle bu kavramlara mesafe koyma, hatta düşman olma eğilimlerini doğurmuştur. Bugün bile, Türkiye’de insan hakları, demokrasi gibi kavramların, büyük ölçüde, “Batılı devletlerin bizleri bölmeye yönelik oyunu” çerçevesinde değerlendirilmesi, bu tarihi miras nedeniyledir” (Akçam 2002:60).

Dolayısıyla Türkiye’nin, AB ile karşılaşmasından hemen önceki Avrupa algısında etkili olan Serv Antlaşması ve Kurtuluş Savaşı deneyimi, bugün AB süreciyle birlikte yeniden gündeme gelmektedir. Resmi tarih söylemiyle bir “öteki” olarak üretilen Avrupa imgesi, bu imgenin AB ile benzeştirilmesi veya kimi zaman da örtüşürülmesi sonucu, AB imgesine dönüşmüştür. Şeni’nin Avrupa ile Türkiye ilişkisini tarihsel karşılaştırma ile kurguladığı yaklaşımı da, bunun bir örneğini sergilemektedir:

“Çağdışı olmanın ürküttüğü Osmanlı Devleti’nin karşısındaki Avrupa, XIX. Yüzyılda siyasi ihtilaller ve sanayi devrimi sayesinde kurumlarını yenilemiş bir Avrupa’dır. Bugün ise, dünya ekonomisindeki yerini kuvvetlendirmek üzere yepyeni, yoğun bir yapılanma sürecindeki Avrupa Birliği’dir Türkiye’yle karşı karşıya olan birim” (Şeni, 1999:320).

Resmi tarih ile kurulan toplumsal belleğin imgeler konusundaki yönlendiriciliği, II. Dünya Savaşı'yla da devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Alman ya da İtalyan işgaline uğramadığı ve savaşa son anda dahil olduğu için, Türkiye toplumunun toplumsal hafızasında, bambaşka (diğer birçok Avrupa ülkesinden başka) bir II. Dünya Savaşı belleği bulunmaktadır. Hatta mevcut tartışmalar, tarihsel ve siyasi alanla sınırlı kalmıştır ve gündelik yaşamda görünür halde değildir. II. Dünya Savaşı sonrası yani Soğuk Savaş döneminin yansıması da hayli enteresandır. Dönemin ve öncesinin öne çıkan komünist (SSCB ve Doğu Blok'u ile örtüşür) ve faşist (Nazi Almanyası ve Mussolini İtalyası ile örtüşür) rejimler, Türkiyeli bu öğrencilerin dünyasına, Avrupalıların perspektifiyle yansımıştır. İlgili bölümde de görüldüğü gibi, eski komünist ülkeler kimi zaman rejimleri kimi zaman da Sovyetlerle ilişkileri nedeniyle Avrupa(lı) olarak kabul edilmemektedirler (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre).

Bir bilginin varlığı kadar yokluğunun da önemli bir veri olduğu ilkesinden yola çıkarsak, öğrenciler tarafından II. Dünya Savaşı ve Türkiye ilişkisine ya da Avrupa barışının gerekliliğine dair herhangi bir fikir dile getirilmemesi düşündürücü bir durumdur. Avrupa'da ise durum, müdahale edilmeyi “gerektirecek” kadar acil olmuştur. Çünkü Avrupa'nın birliği fikrinde temel argüman, Avrupa'daki savaflara entegrasyon ile son vermektir (bkz. 2.2.AB'nin Kuruluşu ve Genişlemesi). Fakat bir örnek olarak Pingel'in araştırmasından çıkan sonuç, AB üyesi ya da onunla ilişkili ülkelerin neredeyse tamamında, ulus devletin tarih anlayışının, beklenen büyük değişimleri yaşamadığı yönündedir (Pingel, 2003).

Bir başka yönden ulus devletlerin kendilerini açıklama, ispatlama ve sürdürme hedefi gözeterek destekledikleri perspektif, özellikle eğitim aracılığıyla yeni nesillere

ve ulusa aktarılmakta ve yayılmaktadır. Bu tarih, *ben*'liği geliştirme ve sağlamlaştırma hedefi gözettiğinden, ulusun farklarını ve biricikliğini sürekli vurgularken; diğer yanda da “şartları” ulusun kendisi üzerinden değerlendirmektedir. Dolayısıyla da tarih eğitimi, birçok önyargı, sterotip, ayrımcılık vb. ifade ve görüşleri yansıtmaya ve aktarmaya riskini taşımaktadır.

Çünkü tarih dersleri, yetişen neslin ulus devletinin tarih söylemini, iç ve dış dünyasına bakışını öğrenmesi ve hatta özümsemesi için en uygun iletkenidir. Copeaux'nun da hatırlattığı gibi, ‘edebi ya da bilimsel yapıtlarla karşılaştırıldığında, okul kitabının sadece yasa metinleriyle paylaştığı bir özelliği bulunmaktadır. Ders kitapları, devletleri ayıran sınırları aşamazlar ya da çok kısıtlı bir biçimde aşarlar’ (Copeaux,1998:3).

Avrupa Konseyi’i üye devletlerine, tarih ders kitaplarında Avrupa boyutuna yer verilmesi çağrısında bulunmuştur.²¹¹ Bu yöndeki ilk adım 1953’te düzenlenen “Tarih Öğretiminde Avrupa Düşüncesi” konulu sempozyumla atılmış ve faaliyetler çoğaltılmıştır (Pingel, 2003:3). ‘Avrupa kimliği bilincinin geliştirilmesi’ hedefine sahip olan Avrupa Konseyi’nin, bu bilincin geliştirilmesine yönelik çalışmalarını destekleyen AB de, Konsey’in ayrımcılığı yok etmek amacıyla başlattığı değişimlere, kurumsal ve finansal olarak destek olmaktadır. Tarih ders kitaplarında, öteki uluslara bakışın, gelecek nesiller için önemi dikkate alındığından, bu kitaplardaki içeriğin değiştirilmesi için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır.²¹² Avrupa Konseyi’nin bu ifade ve görüşlere eğilmesi ise sadece olumsuz imgelerin yok edilmesiyle sınırlı değildir.

²¹¹ Bunun için bkz. “Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi’nin Avrupa Tarihine ve Avrupa Tarihini Öğrenmeye İlişkin 1283 Sayılı Tavsiye Kararı” Göral, 2003:105-108

²¹² Tarih eğitimi ve ders kitaplarında, son yıllarda başlayan eleştirel yaklaşım, Avrupa Konseyi’i ve AB başta olmak üzere Avrupa merkezli kuruluşların desteğiyle sürmektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar, aynı zamanda ulusal tarih anlayışının ve eğitiminin imgelere nasıl etki edebileceğinin de eğitim bilimsel göstergeleridir. Tarih eğitimi ve ders kitapları için bkz. Göral, 2003; Berktaş ve Tuncer, 1998; Özbaran, 1998; Köymen, 2003.

Önceliği bu olan çalışmaların ikinci amacı çerçevesinde, Avrupa kimliği bilincini geliştirmek için 20. ve 21.yüzyıla odaklanılması planlanmaktadır. Pingel'in de belirttiği gibi 20. yüzyıl gerek Avrupa gerekse dünyadaki diğer birçok devlet için sonuçlar doğuran sarsıcı olaylara sahne olmuştur. Bu olaylar, çeşitli devletlerin kendilerini tanımlama biçimlerine ve belirli bir ulusal “kamu” kimliğini sürdürmek amacıyla başvurdukları ritüellere damgasını vurmuştur (Pingel,2003:6). 21. yüzyıl ise Avrupa'nın yeni açılımlar içinde bulunduğu, AB'nin güç kazanarak, Avrupa üzerindeki gücünü arttırdığı ve dünyada kendini kabul ettirdiği; en önemlisi yükselmeyi planladığı dönemdir. Bu halde her iki yüzyıl da Avrupa'nın birleşmesi (ve AB) konusuna ulaşmaktadır.

Bu bağlamda, öğrencilerin yorumlarına bakıldığında, Avrupa ile ilgili ya da beraber çalışmalar yapılması, Avrupa üzerine detaylı okumalar yapmak ya da tarih derslerinde Avrupa tarihi öğrenmek, şüpheli (bkz. 3.10. şüpheli İmge ve Euroskeptisizm) ve “sömürge” olma riski taşıyan (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre) bir durumdur.

“İngiltere'deki yaşantı şöyle; şimdi biz biraz tarih okuduk; Avrupa tarihi, bize dünya tarihi diye anlatılan Avrupa tarihi. Dünyanın merkezi olarak görülen, en azından bir dönem ki hala öyle devam ediyor, ama o Avrupa” (Ö.D., Halkbilimi, A.Ü.).

“İngiltere'nin Almanya'nın Fransa'nın tarihini biliyoruz. 1789'da devrim yaptıklarını söylüyorlar ya. Milliyetçi bir devrim fazla bir şey kazandırmadı. Bana öyle geliyor. Bu yüzden özgürlükçü olduklarına inanmıyorum. Sadece ekonomik durumları daha iyi” (B.K., Kütüphanecilik, A.Ü.).

Ancak bu tavır sadece Türkiye ile sınırlı değildir elbette, diğer bazı ülkeler için durum hemen hemen böyledir. Tüm dünyayı etkilemiş bir savaş olsa da İngiltere, Almanya, Rusya ve Polonya'da okutulan ders kitaplarında, savaşın Avrupa ve

dünyanın geri kalanı üzerindeki etkilerinin tamamen göz ardı edilmemesine karşın, belli bir ülkenin tarihine şekil vermede önemli rol oynadığı kabul edilen olaylar üzerinde durulmaktadır (Pingel, 2003:64). Yunanistan tarih eğitimi de benzer sonuçlar vermektedir. Frangoudaki, Yunanistan tarih ders kitaplarına bakıldığında da tercih edilen konuların, Yunanistan ve Yunanlıları ilgilendiren olaylarla bağlantılı olduklarını; Avrupa tarihinin İngiltere, Fransa ve Almanya'nın tarihi ile özdeşleştirildiğini ve de Türkler, Bulgarlar, Almanlar ve İtalyanlar gibi tarihin bir döneminde Yunanlılarla savaşmış ulusların en olumsuz şekilde değerlendirildiğini aktarmıştır (Frangoudaki, 1998). Bir karşılaştırma olarak Milas, Türkiye'deki ders kitaplarına baktığında satır arasında Yunanlılara dair en önemli imge üretici bilgiyi yakalamıştır: 'yabancı güçlerin kışkırtmasıyla isyan eden ulus' (Milas, 1998:257). Bu tanımlamanın önemli olan kısmı, bu tasvirin Yunanlılara ait olmasının ötesinde, üç gizli imgeyi de içermesidir. İlk olarak 'yabancı güçler', yukarda söz geçen 'dış tehdit'e tekabül etmektedir. Bu yaklaşımla, Osmanlı ve bu son dönem tarihine sahip çıkan Türkiye'ye, 'Batılı devletler' gibi örtük ve soyut bir suçlama ile yani 'yabancı güçler' tarafından veya aracı(lar) kullanılarak zarar verildiği imgesi yaratılmaktadır. İkinci olarak Yunanlılar üzerinden kurgulanan 'isyan eden uluslar' tamlamasıyla da Osmanlı'nın son döneminde isyan eden ulusları işaret ederek, kışkırtılabilir 'iç tehdit'e vurgu yapılmaktadır. Hem içsel hem de dışsal açıdan bir ötekileştirme üretilmektedir. Son olarak, emperyalist bir yaklaşım biçimi, yani 'öteki' yargısından 'biz'in yapılandırılması söz konusudur. Tersten bir okumayla, yönetim altındaki ulusların isyan etmemesi, biat etmeye devam etmesi beklenmektedir. Bunu destekleyen ögenin yine Milas altını çizmektedir: 'Üstüne üstlük bu olanlar, "hayırlı"

Osmanlı idare sistemine rağmen dir' (Milas, 1998:257) [vurgu yazara ait]. Böylece de 'biz' imgesi, örtük biçimde tarihsel argümanlarla toplumsal belleğe çizilmektedir.

3.10.3. Güncel Siyasetin Üretimi Olarak Euroskeptisizm

Öğrenciler açısından AB'nin tarihsel geçmişi ile Türkiye arasındaki müzakere ve öncesindeki dönemi ilişkilendirmede, birleştirici vurgu 'dayatma' üzerinedir. Bu vurgunun keskinleştiği *Güncel Siyasi Dinamikler*, Euroskeptisizmi oluşturan ikinci kaynaktır. Öğrencilerin çoğunluğunun, detaylı olmasa da, müzakerelerin başlamasından önceki süreci takip ettikleri ve bu konuda asgari birikime sahip oldukları görülmüştür. Beraberinde yine AB ile ilişkilerde öne çıkan Kıbrıs, 301. madde, insan hakları konuları ile ekonomik ve yasal düzenlemeler hakkında da fikir sahibidirler.

“Bence o kadar da demokrat değiller. Demokrat diyorlar hani Haçlı ruhundaki gibi. Türklere devamlı gâvur gözüyle bakıyorlar. (...) demokratikler madem bütün insanlara Müslüman olsun Hıristiyan olsun, (...) bütün insanları kapsamaları lazım ama bunların görüntüleri demokrat, fakat içleri farklı” (B.K., Kütüphanecilik, A.Ü.).

“(…) Türkiye'nin iç işlerine müdahale etmek istiyorsa, bunu [insan hakları] çok rahat kullanıyor. Fakat İtalya'daki bir Afrikalı göçmen eziliyorsa buna çok fazla sesini çıkartmayabiliyor veya İngiltere'deki gettolarda yaşayan insanlara çok fazla sesini çıkartmıyor, oradaki insanlar için bunu söylemiyor. Fakat Türkiye'deki yaşayan bir Kürt için sesini çok daha net bir şekilde duyuruyor. (...) Bir slogan, AB'nin sloganı olarak görüyorum” (Y.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Güvensizliğe ya da şüpheye yol açan nokta ise, ilişki ve müzakerelerin 'dayatma' üzerinden yorumlanmasıdır. 'Dayatma' davranışı, yine köklerini tarihsel ilişkilerden almaktadır. Onlara göre geçmişte Avrupa, bugün ise AB, 'sömürgecidir' ve sömürge de yönetici ülkenin talimatları doğrultusunda hareket eden, yönetim

kademesinden ekonomisine kadar her şeyi ile ana ülkenin bir uydusudur. Devamında bu fikir, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Avrupa'daki gelişmeleri kendine almasıyla birleşmektedir. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Osmanlı'nın son dönemlerinde, gerek Avrupa gerek ABD ile ilişkileri ve son kertede savaşı kaybetmiş bir imparatorluk olarak imzaladığı Serv Antlaşması sonrasında yaşananlar, 'dayatma' fikrinin temelini oluşturmaktadır. Bu tarihsel süreç, güncelleşerek AB üzerinden yeniden üretilmektedir:

“(…) ben bir topluluk olarak görüyorum ve bunların kurduğu bir kuruluş var, o da Avrupa Birliği. Bunların Avrupa'nın çıkarlarına göre hareket ettiğini, onların platformu olduğunu söylemek istiyorum. Bana göre hepsi oturup tartışıyorlar, belki paranoyak düşünce olacak ama bunlar, kendi çıkarlarına göre yazıp çiziyorlar; orada da oturup konuşuyorlar. Bize biraz böyle bir şeyler gösteriyorlar; ilgi çeker bir şeyler gösterip, onun altından sen yapacaksın, sen şu maddeleri koyacaksın, şunları sileceksin, biz de sana bunu vericeğiz [diyorlar]” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

Kolonyalist dönem, bir süre önce geride bırakılmasına rağmen, bugün “gizli emeller” ile bu politikanın sürdürüldüğü düşüncesi de, AB üzerinden devam ettirilmektedir²¹³. Fakat bu, görüşme yapılan öğrencilerle hatta Türkiye'nin geri kalanıyla sınırlı bir düşünce değildir. Kolonyalist dönemden bağımsız olarak da günümüzde uluslararası ilişkilerde *gizli* ve *gerçek* amaçların olduğu düşüncesi ve buna *ulusal çıkar* çerçevesinde yaklaşma kaygısı birçok başka ulusta da görülmektedir. Örneğin Euroskeptisizm kavramının içerik olarak ilk şekillendiği ülke olan İngiltere'de, AB yönetiminde güç sahibi olan Fransa ve Almanya'nın gizli anlaşması olarak görülen AB'nin 'gerçek' amacının, İngiliz egemenliğini kontrol etmek olduğu ileri sürülmüştür/sürülmektedir (Flood, 2002: 78). Komünist yönetimin

²¹³ Yunanlıların “gizli emelleri” bulunduğu dair tarih derslerinde yer alan öğretim için bkz. 3.11. İmgenin Araçları Üzerine.

ardından AB ile yakınlaşan Çek Cumhuriyetinde de-Euroskeptik bakış açısıyla-
üyelik, bir yönüyle Sovyet deneyimiyle de bağıntılı olarak ulusal egemenliğin kaybı;
diğer bir yönüyle de Brüksel'in sözde sosyalizmidir (Kopecky ve Mudde, 2002:305).

Araştırmada ise öğrencilerin temel rahatsızlığı olan 'dayatma' ve 'gizli emel'
fikri, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın *merkez* ve diğerlerinin de *çevre* olarak
görülmesi yaklaşımıyla genişletilmektedir. *Merkez*, çevresine talimatlar veren ya da
onları zorlayan bir odaktır (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre). Sonuç olarak da,
öğrencilerin imgeleminde, merkez ülkelerin, gizli emelleri çerçevesinde, AB
aracılığıyla taleplerini dayatması ve Türkiye'yi sömürmesi ya da bunu planlaması
gibi bir fotoğraf ortaya çıkmaktadır.

“Hakikaten AB ile ilgilenmiyorum. Çünkü adamların desteklerinin
samimi olduğuna inanmıyorum. Türkiye'nin AB'ye gireceğine
inanmıyorum. Aynı zamanda artık istekleri o kadar marjinal hale geldi
ki” (A.Ö., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Bence AB aldatmacadan ibaret. İnsanlarımız AB'ye üye olduğumuz
zaman bazı koşulların değişeceğine inanıyorlar ama ben özünde hiçbir
şeyin değişmeyeceğine inanıyorum. Siyasi anlamda bir şeyler
değişebilir; daha demokratik olacağımız; insan haklarının daha çok
uygulanacağı bir ülke olacağımız konuları bana safсата olarak geliyor.
İnanmıyorum yani”. (H.T., Sanat Tarihi, A.Ü.).

“Ya kendi içlerinde, kendi yönetim kadrolarında. Mesela bunları [insan
hakları], slogan olarak kullanıyorlar; fakat içe döndüğünde, gerçeğe
döndüğünde bunu uygulamıyorlar. Bunlar farklı bize karşı. Kendi
ülkelerine farklı. Bize şöyle yapacağız,işte haklar sunacağız diyorlar;
fakat bana göre sunmuyorlar. Dürüst değiller” (B.K., Kütüphanecilik,
A.Ü.).

Bu ideolojik yaklaşımı destekleyen, daha küçük çaplı kabul edebileceğimiz,
gündelik hayata ilişkin dayanaklar ise toplumsal yaşamla ilintili ve daha ziyade
mevcut şüphe ve güvensizliği destekleyen argümanlar niteliğindedir. Birçok örnek,

öğrencilerin tecrübe ve çıkarımlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan Erasmus ve ECTS (*European Credit Transfer System*) AB imgesinde belirleyici ve Euroskeptik bir etki yaratmıştır.

3.10.4. Erasmus ve Avrupa Entegrasyonu

Erasmus programının, ‘yüksek öğrenimin kalitesini arttırmak, farklı ülkelerin üniversiteleri arasında uluslararası işbirliğini özendirme, öğrenci ve akademik personel değişimi yoluyla Avrupa genelinde hareketlilik sağlamak ve bu çerçevede Avrupa bütünleşmesine katkıda bulunmak’ (Ülger, 2003:137) amaçlarıyla AB’nin entegrasyon projesinde kilit bir öneme sahip olduğu aşikardır. Programa adını veren Desiderius Erasmus Roterodamus ünlü bir hümanisttir ve kendisinden sonra gelen birçok düşünür ve teologa esin kaynağı olmuştur (bkz. 2.1.‘Avrupa’nın Birliği’ Fikri Üzerine).

Avrupalılaştırma projesiyle bağıntılı olarak, kültürlerarası ilişki ve etkileşimi geliştirmeyi ve bu sayede entegrasyonu sağlamayı hedefleyen AB Komisyonu, Erasmus gibi başka projeler de geliştirmiştir.²¹⁴ Hepsinin ismi ve içeriği, *Avrupalılık* ve *ortak Avrupa kültürü* üretmek amacıyla oluşturulduğunun göstergesidir. Örneğin başlıca amacı, mesleki eğitim düzeyinin yükseltilerek; teknoloji ve sanayide gelişmelerden yararlanmayı sağlamak olan Leonardo da Vinci programı, adını, bugün hala bilim ve sanat hayatıyla bizleri şaşırtan büyük Rönesans ressamından almaktadır. Okul öncesi eğitime odaklanan, bu çerçevede eğitimcileri, aile

²¹⁴ Avrupalılaştırma projesinde en güçlü öğelerden birisi olarak eğitim programlarından söz edilebilir. Erasmus’un yanı sıra Socrates ve Leonardo da Vinci gibi eğitim programları, isimleri ve içerikleriyle, atık ulusal kimliklerinin dışına çıkarılmış ve AB’nin ‘kültürel’ sembolü haline gelmişlerdir. Bunların dışında Komisyonun başlattığı ve ünlü ressam Raphael’in adını taşıyan ‘Kültürel Mirasın Korunması’ projesi (1995) ve AB’nin kitaplar ve kitap okuma alışkanlığını destekleyen projesi Ariane, entegrasyon amacı da taşıyan diğer kültürel programlardır. Türkiye, bu projelerin hepsinde aktif olarak yer almaktadır.

kuruluşlarını ve çeşitli STK'ları destekleyen Comenius projesinin adı da, aynı zamanda Protestan bir din adamı olan Çek eğitimci ve yazar Iohannes Amos Comenius'dan (Çekçe: Jan Amos Komenský) gelmektedir. Mesleki eğitim yapılırken 'Avrupa boyutunun dikkate alınmasına' ciddi bir önem verilmekte olduğunu belirten Dinan'ı (2005:144), bütün bu isimlerin farklı ülkelerden gelmeleri ve bu ülkelerin 'gurur kaynakları' olmaları desteklemektedir. Ayrıca bu kişi ve semboller, Avrupa kültürünü etkilemiş ve tarihinde önemli bir yere sahip olmuş kabul edilmektedir. Bu şekilde, AB, tüm üye ülkelere kendi kültürleri kadar, kendi entelektüellerinin ya da sembollerinin de temsil edilebileceği ortak buluşma noktaları hazırlamaktadır.

Bu durum, Türkiye açısından henüz ölçülebilir bir özelliğe sahip değildir. Çünkü henüz herhangi bir programa Türkiye tarihinden bir isim verilmemiştir. Fakat öğrencilerin Erasmus ve benzeri uygulama ve projelere tepkisi ise, bu örtük Avrupalılaştırma üzerinden değil; sistem üzerinden gelmektedir.

“Bunlar [fonlar ve projeler] küçük küçük verilen lokmalar. Dürüst görmüyorum. (...) Erasmus sistemi değişti. Fakat bu öğrencilerin, üniversite bileşenlerinin zararına olan bir durum yarattı. Yönetmelik de tamamen değişti. Hiçbir şeyle etkili olmasa bile sadece not sistemi üzerinden sıkıntı yaşadı, canı yandı öğrencilerin.” (Ö.I., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, A.Ü.).

“Erasmus sisteminin olmaması gerekli. (...) işte AB; sorunları yine başlıyor Avrupa'nın bize. Avrupa demokratikliği getireceğim derken, oranın eşitliğini falan filan getireceğiz derken; burada binlerce insan, binlerce öğrenci mağdur oluyor” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

Hemen belirtmek gerekir ki, bu şikâyetlere sadece Ankara Üniversitesi öğrencilerinde rastlanmaktadır. ODTÜ öğrencilerinin, bu kapsamda, eğitimlerine ilişkin tek şikâyetleri İngilizce eğitimdir. Ancak Ankara Üniversitesi öğrencilerinden

farklı olarak, İngilizce eğitim görmelerini, AB, ABD veya emperyalizm ile ilişkilendirmemişlerdir.

Eğitim projeleri dahil, AB fonları ve diğer projeler de, dolaylı örnekler olarak şüpheciliği desteklemektedir. Yanı sıra gelecek kaygısı taşıdıkları düşünülen öğrencilerin, iş olanaklarına, bu kaygıyla bakmaktan ziyade, konuyu yine ekonomi ve müzakereler bazında inceledikleri görülmüştür.

“AB’nin ya da o birliğe dahil olan üyelerin, yaşadığımız ülke üzerindeki emelleri ya da çıkarları söz konusudur. Bu nedenle [projeler] bana çok güvenilir gelmiyor. Sorunlar belki daha da derinleşecektir; insanlar bunun farkında değil; ama insanlar ısrarla AB’yi istiyor. Ama aslında getireceği zararı, ilerde belki daha iyi görebilecekler; ama onun için geç olmuş olabilir” (H.T., Sanat Tarihi, A.Ü.).

Kısaca Avrupa entegrasyonuna katkıda bulunması beklenen eğitim ve proje sisteminin, bir Avrupa karşıtlığına ve şüpheciliğine zemin hazırlaması söz konusudur. Ancak gerekçe bir Avrupalılaştırma ile “Türklüğün kaybı” değil; sistemin zorluklarıdır. Programın adı, amacı ve kendisinden çok, uygulama sorunları nedeniyle sorun yaşayan öğrenciler, AB ilişkileri çerçevesinde getirilen ve kendilerine zarar verdiğini düşündükleri bu sistem dolayısıyla, AB’ye olumsuz olarak yaklaşmaktadırlar. Dolaylı yoldan bir entegrasyon yaratma amacı güden bu ve benzeri adımlar, bir entegrasyon yarattığı gibi, Euroskeptisizm gibi anti-entegrasyonist yaklaşımlara da sebep olmaktadır.

Öğrenciler açısından şüphe ve güvensizliğin bir başka bileşeni de AB’ye ilişkin olmayan konuları, emperyalizm düşüncesi üzerinden, AB ile ilişkili olarak ele almalarıdır (bkz. 3.9.Merkez ve Çevre). IMF politikaları, özelleştirme ve hatta Kyoto antlaşması gibi konular öğrencilerin öne çıkan örnekleri olmuştur:

“(…) adamların amacı sorun çözmek değil; sorun üretmek. Mesela bu adamlar kamu kuruluşlarını kapattılar, sebep olarak kamu kuruluşları zarar ediyor. Bunları bir zarar olarak görüyorlar” (Z.G., Sosyoloji, A.Ü.).

“Kyoto’ya göre herkes şimdiki karbon salınımını koruyacak; onların [AB] sanayisi gelişmiş ama bu Türkiye’nin yeni fabrikalar yapmasını engeller. Çok iyi niyetli de değiller aslında” (E.D, Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Yok ya, kapitalistlerin çevreye ne kadar değer vereceklerini düşünüyoruz ki. Mesela Kyoto, hiçbir şekilde umursamıyorlar” (Z.G., Sosyoloji, A.Ü.).

Öğrencilerdeki yaygın kanaatin aksine, Kyoto protokolü, AB’nin önerdiği ve imzaya sunduğu bir antlaşma değildir. Aksine, iklim değişikliğine ilişkin bir Birleşmiş Milletler projesidir.²¹⁵ ‘Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ olan ve yaygın adıyla Kyoto Protokolü olarak bilenen bu antlaşmanın tüm AB üye ülkeleri tarafından onaylanmasına da 16 Şubat 2005’de karar verilmiştir. Ancak öğrenciler tarafından, AB ile doğrudan ilişkilendirilmekte, bir ‘dayatma’ ya da ‘sorumsuzluk’ örneği olarak görülmektedir. Tamamen yanlış bilgilenmeye dayalı bir fikir söz konusudur. Bu da imgelemenin içinde yanlış bilgilenmeye dayalı bir sürecin de etkili olabildiğinin göstergesidir.

Kısacası ‘dayatma’ ve ‘çıkar’ düşüncesi, Euroskeptisizmin temel taşlarıdır. Abel’in ‘Avrupa ‘fikri’ ya da ‘kimliği’ni aradığımız takdirde, bulacağımız tek şeyin, bu kimlik üzerine yapılan daha büyük, daha kökten, ya da verilen bütün yanıtlardan daha tekil bir *sorgulama* olacağı’ iddiası²¹⁶ (Abel, 2007:125) [vurgu bana ait],

²¹⁵ “United Nations Framework Convention on Climate Change”, <http://unfccc.int/2860.php>, ulaşım Mayıs ,2009 ve Protokolün tüm metni için bkz. “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention On Climate Change”, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html> , ulaşım Mayıs 2009

²¹⁶ Abel’in alıntıladığımız sorgulayıcı kimlik fikri ve önerisine Keskin aynı kitapta yer alan makalesinde haklı bir eleştiride bulunur. Keskin’e göre metaforik bir kimlik olarak tanımladığı Avrupalı kimliği nasıl sorgulanmalıdır ? Bu sorgulama ne tür bir sorgulamadır ve bu tür bir sorgulama Avrupa’yı nereye götürecektir (Keskin, 2007:148-149).

öğrencilerin, AB'ye baktıklarında gördükleri, 'emperyalist' veya 'sömürgeci' Avrupa imgesinin içeriğini, tasvir etmektedir. Bu görüşten ve öğrencilerin yaklaşımından yola çıkılarak, Avrupalılığın, soru işaretleriyle dolu, özellikle de ciddi bir güven sorunu yaşayan bir kimlik tipi olarak imgelendiği belirtilmelidir.

Özetle Gellner'in de altını çizdiği gibi 'Türkiye hiçbir zaman işgal edilmedi ve kolonileştirilmedi' (Gellner, 1998:114). Ancak bir kolonileşme –popüler milliyetçi söylemde sömürgeleşme- korkusunu hep yaşadı. Osmanlı deneyimi, II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren kolonyalizm, ve günümüzde daha çok emperyalizm adıyla anılan, kimilerince yeni-kolonyalizm (neo-kolonyalizm) olarak kabul edilen süreç, öğrencilerin AB imgesini oluşturan ideolojik yaklaşımdır. 'Soğuk Savaş döneminde, Bolşevizm'e karşı yabancı sağ hareketlerle "çıkara dayalı" bir dayanışma içinde olan sağ hareketlerin, Sovyetlerin yıkılmasının ardından, milliyetçilik bayrağını sola teslim ederken; solun emperyalizm gibi kavramlarını da –özellikle kültürel bağlamda- almış' oldukları görüşünü²¹⁷ doğrularcasına, bugün sağ görüşlü parti ve grupların da 'emperyalizm' kavramını kullandıklarını görmekteyiz. Bir örnek olarak araştırmada görüşülen sağ görüşlü öğrencilerin de AB'ye karşı emperyalist yorumlamasında bulunması veya sol görüşlü öğrencilerin milliyetçi olarak anlaşılma endişesi taşıması şaşırtıcı değildir. Bu söylem, aynı zamanda her iki gruptan öğrencileri birleştiren ve AB'ye karşı oluşturdukları Euroskeptik bakış açısını temellendiren bir noktadır.

²¹⁷ Esasen sol hareket üzerine bir tespit de, tersten bir okumayla Hobsbawm bu görüşe esin vermektedir : "(...) antifaşist *milliyetçilik*, çeşitli milli yönetici sınıfların bir bölümünün sağda bir milletlerarası politik saflaşmayı ve onunla özdeşleşen devletleri tercih ettiği *milletlerarası* bir ideolojik iç savaş bağlamında ortaya çıkmıştı. Böylece sağdaki geleneksel partiler, bir zamanlar kendilerine çok yararlı hizmetler görmüş yabancı düşmanı yurtseverlikten vazgeçmiş oluyorlardı. (...) bu, solun milli bayrağı sağın artık gevşemiş ellerinden geri almasını kolaylaştırıyordu. (...) Bir anlamıyla antifaşist yurtseverliğin yükselişi, yerinde bir bakışla, bir tür enternasyonalizmin zaferinin parçasıydı demek ki." (Hobsbawm, 2006:175) [vurgular yazara ait].

3.11. İmgenin Araçları Üzerine

İmgenin oluşum süreci de imgenin kendisi kadar incelenmesi gereken bir noktadır. Çünkü imgenin nasıl oluştuğuna ve nasıl dönüşebileceğine ilişkin ipuçları sağlamaktadır. Kartarı, imge üretimi sürecine şu sözlerle işaret eder:

“Bir ulusla ilgili *izlenim*, bir birey o ulusu düşündüğünde, ilk aklına gelen ve söz konusu ulusla ilişkilendirilen bütün sıfatları içeren bir fikirdir. İnsanlar, sosyalleşme süreçleri boyunca, diğer uluslar ve kültürlerle ilgili, onların bireye göre temel ve diğerlerinden ayırt edici niteliklerini içeren düşünceler edinir” (Kartarı, 2001:213) [vurgu yazara ait].

İmgeleme süreci, bir insan ürünü olduğu gibi yine insan araçlarla değişmesi ve bir dönüşüme uğraması mümkündür. Bu bir kültürel değişme olduğundan, bu kişilere kültür araçları da denilmelidir. Örneğin misyonerler, tüccarlar, göçmenler, köleler, kaşifler uzunca bir dönem, birçok kültürün arasında taşıyıcı ve dönüştürücü işlev görmüşlerdir. Görev yaptıkları yerin, yerel kültürü ile yakın ilişki içine geçen misyonerler, din ve inanç pratiklerinin değişimde rol almış görünse de, bazen imparatorlukların ve koloni devletlerinin siyasi hedeflerine de dahil olmuşlardır. Tarihsel olarak, dünyadaki birçok kültür, Batı kültürünü misyonerlerden öğrenmiştir (Huber, 2002). Kölelik de baskın olarak Afrika'dan yayılan kölelikle anılsa da çok daha eski bir olgudur. Tarih boyunca birçok kültürde, genellikle yabancı ya da düşman bir halk, işgalci devlet tarafından köle edilmiştir. Bugünün kültür dönüştürücüleri, daha ziyade televizyon veya internet gibi teknolojik araçlarla karşımıza çıkmaktadırlar.

Hemen hemen her sosyal olay ya da durumun tek bir sebebi olmadığı gibi, bir imgenin [yeniden] üretilmesinde de tek bir sebep, bilgi kaynağı ya da besleyici nokta bulunmamaktadır. İmgeyi yaratan, çok yönlü bir süreçten hatta süreçler zincirinden

bahsetmek gerekmektedir. Bu başlıkta, AB imgesini ve günümüzdeki diğer birçok imgeyi üreten çeşitli noktalara vurgu yapılacaktır. Ancak alt başlıklar, araştırma sırasında ortaya çıkan bilgiler ışında oluşturulmuştur. Dolayısıyla, burada ele alınmayan –yeni araştırmalarla ortaya çıkabilecek- imge üretici çeşitli süreç ve araçlar bulunabilir/bulunmaktadır.

3.11.1. Yazılı, Sözlü ve Görsel AB : ‘Beyaz Zambaklar Ülkesi’

Günümüz koşulları düşünüldüğünde ilk ve en güçlü imge üretici ve dönüştürücü araç yazılı ve görsel medyadır. AB’nin demokrasi ve şeffaflık sağlamasının bir yolu olarak düşünülen ‘Avrupa kamusal alanı’ni besleyen önemli yollardan birisi de yine medyadır. Toplum ve devlet arasındaki iletişimde kilit göreve sahip olan ulusal medyanın, AB söz konusu olduğunda alacağı tavır belirleyici güce sahiptir. Avrupa kamusal alanına yani Avrupa kimliğine yönelik vurgularda bulunacak veya bunun yerine negatif bir duruş sergileyecektir. Birçok üye ülke kadar, aday ülke olarak Türkiye toplumunun bu kamusal alanla ilişkisi örtük de olsa bulunmaktadır. Çok doğrudan ve açıkça sergilenmese de, özellikle medyanın, gerek sürece gerekse de imgeye etkisi bulunmaktadır:

“Bir vatandaşın da aklına Avrupa denilince Avrupa Birliği gelir. Biraz da yapılan yayınların getirdiği bir şey, siyasilerin politikalarının sonucu olabilir. *Medya* biraz. Bende de etkili tabi ki” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ) [vurgu bana ait].

“Bugün bizim Avrupa’yı bildiğimiz *medyanın* bize gösterdiği kadarıyla, gördüğümüz Avrupa. Amerika da buna dahil. Modern, insanları gelişmiş, okumuş filan. Fakat madalyonun arka yüzünü çevirdiğimizde, en basitinden geçen sene Fransa’da olanlara baktığımızda, gerçek Avrupa kimliğini gösteriyor insana. İnsanların ne halde yaşadığını, bir milyondan fazla insanın AB üyesi ülkeler içinde nüfus kağıdı olmadığını görüyoruz.

Nüfus kâğıdı olmaması bir insanın yaşamıyor olması demek. AB böyle bir kurumdur. AB’da paran varsa yaşarsın, Avrupalı böyle bir şey” (Z.G., Sosyoloji,A.Ü.) [vurgu bana ait].

“Şeyi merak ediyorum AB’ye dair. Bizim ülke içinde verilen haberlerin ne derece gerçeği yansıttığı. AB ile ilgili Türkiye’ye yönelik haberlerin veya bir tartışma programında savunulan şeyin acaba AB tarafından [nasıl görüldüğünü]” (G.D., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Fakat bu öğrencilerin arasında hiç Avrupa ülkesine gitmemiş olanlar dahi bulunduğu görüldüğünden, derinlemesine görüşmelerde yer alan bir soru öne çıkmaktadır: ‘Avrupa ile ilgili fikir ve bilgilerinizi nerelerden edindiniz ?’ Öğrencilerin, çeşitli bilgi kaynakları bulunsa da bunların arasında en önemlisi görsel ve yazılı araçlardır. Televizyon, sinema ve fotoğraflar gibi görsel araçların yanı sıra haberler, belgesel programları vb. görsel medyanın da belirleyici etkisi bulunmaktadır.

“Herkes gibi [Avrupa ülkelerini] görmek isterim. İngiltere’dir, Almanya’dır, Fransa’dır. Ama kültürlerinin daha geniş olduğunu düşündüğüm İspanya’ya gitmek isterim, Yunanistan’a gitmek isterim. Almanya’dır, Fransa’dır, İngiltere’dir genelde, materyalist bir mantıkla incelerseniz binalarına, caddelerine bakmak isterseniz giderseniz ama diğer ülkelerde, bizim *internetten televizyondan* gördüğümüz kadarıyla, bu İspanya’dır, Yunanistan’dır, İtalya hatta daha öz kültürlerini yaşayabiliyorlar. O da bize, Doğu kültürüne daha yakındır” (E.Ö., Amerikan Kültürü, A.Ü.) [vurgu bana ait].

“Sonuçta *köşe yazıları*, okuduğum köşe yazıları. En azından yansız olmasını, yanlı olacaksa en azından AB karşıtı olan köşe yazılarını okuyorum. Haberleri öyle gündelik takip etmeye çalışıyorum. Türkiye’nin uyum politikaları bizi çok yerden etkiledi. Buna dair şeyler yakalıyorsun” (Z.C.E., Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, A.Ü.) [vurgu bana ait]

Yazılı araçlar ise kitaplar, gazeteler, dergiler ve internettir.

“Finlandiya var benim aklımda. ‘Beyaz Zambaklar Ülkesi’ni okumuştum. Gelişim hikâyeleri çok hoş. Verimsiz bir arazide, yirmi otuz kişilik bir aydın kitlesi, geziyorlar herkesi ve gelişmeye başlıyorlar. Türkiye’de neden olmasın” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

“[AB gündemini] Gazetelerden takip ediyorum. Ama dediğim gibi çeşitli gazetelerden okuyorum. Ama dediğim gibi çeşitli gazetelerden okuyorum (...) çünkü bir gazeteye güvenmiyorsun. Paylaştığı ideolojiyi biliyorsun. Mesela Cumhuriyet okuyorsam, yanında bir tane Hürriyet okuyorum” (C.A., Fen Bilgisi Öğretmenliği, ODTÜ). [vurgu bana ait]

Gazete haberleri, sadece Türkiye’de değil, tüm üye ve ilişkili ülkelerde AB perspektifinin belirlenmesinde aracı konumdadır. Çünkü AB bir yönüyle kapalı kapılar ardında ve ayrıca elit bir süreç olarak devam etmektedir. Bu sebeple Brüksel’den, küçüklü büyüklü toplantılardan haberdar olmak zorunluluğu bulunmaktadır. Bir başka yönüyle de AB birçok karar, araştırma, rapor ve bildiri içeren, detaylı ve karmaşık bir oluşumdur. Bunları çoğu farklı dillere çevrilse de, en güçlü iletişim kaynağı olan medya, bu bilgilere halkı için ulaşmaktadır. Buradaki kilit nokta, bu bilgilerin nasıl ve hangi şekillerde halka iletileceğidir. Örneğin Ocak 2007’de Sırbistan’da yapılan seçimin Milliyet gazetesinde, ülkenin AB ilişkileri çerçevesinde ele alındığı ve “Milliyetçiler kazandı, ama iktidar AB’cilere” başlığına yer verildiği görülmektedir²¹⁸. Başlık ve içerik, bir başka ülkenin seçimleri hakkında bilgi vermek yerine, bir nitelendirmeyi de kapsayarak bilgi iletilmektedir.

Yine Avrupa Parlamentosunun (bkz. 2.2. AB’nin Kuruluşu ve Genişlemesi) Eylül 2006 başında yaptığı bir toplantıda, eleştiri dozu yüksek taslak raporunun, dışişleri komisyonunda tartışılmasına yönelik haber, Euroskeptisizmi destekleyen bir

* Petrov, 2004

²¹⁸ “Milliyetçiler kazandı, ama iktidar AB’cilere”, *Milliyet*, Dış Haberler, 23 Ocak 2007, s.18

başlıkla verilmiştir: ‘Düzelin, Yoksa Sorun Çıkar’.²¹⁹ Yanı sıra gazete ve televizyonlarda, AB’ye ilişkin haberlerin, Türkiye-AB ilişkilerinin hızlandığı dönemlerde yoğunlaştığı, bu dönemlerin dışında bilgilendirici ya da açıklayıcı köşe yazıları, yazı dizeleri ya da haberlere ise kolay kolay yer verilmediği de görülmektedir.

Bu durum elbette sadece Türkiye için geçerli değildir. Gleissner ve de Vreese, AB muhabirlerinin uluslararası veya dış işlerine ilişkin bilgiler yerine, uluslararası kurumların, vatandaşı oldukları ülkelere ilişkin başlıca kararlarını ilettiklerini aktarmaktadırlar²²⁰ (Gleissner ve de Vreese, 2005:222). Lecheler ise, yeni üye ülkelerin Brüksel muhabirlerinin Avrupalılaştırma sürecindeki aracılık görevlerini vurgulamaktadır (bkz. Lecheler, 2008). Aissaoui’nun 2004 yılının son çeyreğinde yaptığı araştırmasında, incelediği Fransız gazetelerinde, Türkiye’nin müzakerelere başlaması gündeminin, ‘Türkiye’nin Avrupalılığı’, ‘tarihsel ötekiliği’²²¹, kültürel ve dinsel farklılığı ve medeniyet konuları ekseninde tartışıldığını belirtmiştir²²² (bkz. Aissaoui, 2007). Kısacası AB-Türkiye ilişkilerini ya da AB’nin iç hareketlerini, halkın takip etmesi neredeyse başka türlü mümkün olmayacağından, medya, ‘aracılık’ konumuna geçmektedir²²³.

Öğrenciler özelinde düşünürsek, bilgi ağına en rahat ulaşabilecekleri alan internettir. Birçok haber sitesinin yanında resmi ya da yarı resmi siteler, birçok STK sitesi de öğrencilerin bilgi alması için AB hakkında bilgi içermektedir. Bilgi kirliliği

²¹⁹ Özalp, Güven (2007) “Düzelin, Yoksa Sorun Çıkar”, *Milliyet*, Politika, 4 Eylül 2007, s.16

²²⁰ Gleissner ve de Vreese, Avrupa Anayasası’nın (bkz. 2.2. AB’nin Kuruluşu ve Genişlemesi) çeşitli ülkelerde nasıl hazırlandığına ilişkin söz konusu araştırmalarında, konunun nasıl negatif bir yaklaşımla sunulduğunu analiz etmişlerdir. bkz. Gleissner ve de Vreese, 2005.

²²¹ Başından beri Osmanlı’nın, “Avrupa’nın düşmanı” olduğu düşüncesine vurgu yapılmaktadır. İlginç bir örnek olarak merkez sağ partisi UDF’nin başkanı François Bayrou, Victor Hugo’nun Avrupa’nın birliği için yaptığı konuşmayı 21. yüzyıl ile örtüştürerek, Osmanlı’nın dışarıda kalması gerektiği söylemi üzerinden Türkiye’yi Avrupa dışında tanımlamıştır (Aissaoui, 2007: 6).

²²² Benzeri bir araştırma için bkz. Negrine vd., 2008

²²³ Basının aracılığı konusunda bir başka araştırma için bkz. Firmstone, 2008

olasılığı düşünülürken, en doğrudan ve kapsamlı bilgi ağları, yabancı dil bilenler için AB'nin resmi internet sitesinde²²⁴ ya da Türkçe hizmet veren Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin²²⁵ veya Ulusal Ajans²²⁶ gibi kurumların internet sitelerinde bulunmaktadır.

Öğrencilerde internet kullanımı yaygın olmasına rağmen, çoğunluk AB'nin kendi resmi sitesini ziyaret etmemiştir. Bazı öğrenciler, sadece ödevleri ya da bazı konulardaki merakları için Ulusal Ajans gibi kuruluşların sitelerini incelemekle yetinmişlerdir.

“Gazetelerden ve internetten. AB Türkiye resmi sitesi var. Kimi resmi belgelere oradan ulaşabiliyorum. AB'nin internet sitesine girmişimdir herhalde. Mesela şu anayasa referandumu döneminde daha çok ilgilenmişim. Öğrenmek için. Kazanımları silen bir anayasaydı ve reddedildi. AB'nin siyasi bir proje olarak direk çatladığını gösteren bir sonuçtu. Avrupalı kimi sol yazarlar ne düşünmüşler ona baktım. Zizek'i okumuştum mesela, ‘komünist anayasa vardı da biz mi onaylamadık’ diye yazmıştı. Bundan daha ileri bir anayasa mı var, reddettiniz demişti” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

Bu konudaki genel gözlem ise öğrencilerin AB'yi merak etmedikleri, Türkiye gündemine gelmedikçe de gazete, dergi gibi kaynaklara yönelmedikleri yönündedir. Hatta kimi öğrenciler için bu umursamazlık, Avrupa karşıtlığının ya da protestonun bir parçasıdır.

Özetle AB, üye, aday ya da sürecin dışında tüm halkların, kimi zaman siyasi kimi zaman ekonomik kimi zamansa gündelik yaşamlarında görünür hale gelen bir birliktir. Çalışmanın tümünde de görüleceği gibi, AB kapsamında halkların olumlu ya da olumsuz fikirleri oldukça değerli görüldüğünden gerek AB gerekse de

²²⁴ AB Resmi Web Sitesi, <http://europa.eu/>, ulaşım Nisan 2009

²²⁵ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye, <http://www.abgs.gov.tr/>, ulaşım Nisan 2009

²²⁶ Yaygın olarak Ulusal Ajans adıyla bilenen bu kurumun resmi adı AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı'dır. <http://www.ua.gov.tr/>, ulaşım Nisan 2009

akademik kurumlarca sık sık araştırılmakta ve irdelenmektedir. Bu çerçevede AB ve medyanın (gazeteciler, gazete haberleri, televizyon vs) halkların fikirlerine belirleyici ve dönüştürücü etkisi de öne çıkmaktadır. Bu halde, güçlü imge üreticileri ve dönüştürücüleri olarak kabul edilmelidirler.

3.11.2. Avrupa'daki Akrabalar ve Ziyaretçiler: “Pek beğenmemişti diye hatırlıyorum”

Araştırma göstermiştir ki öğrencilerin imgelerinin oluşumunda, Avrupa'da işçi olarak çalışan yakınlarının, Avrupa ülkelerine ziyaret, turizm ya da Erasmus programı gibi sebeplerle giden arkadaş ve tanıdıklarının anlattıkları etkili olmaktadır. Özellikle Almanya, Hollanda ve Belçika gibi 1960'lar ve sonrasında işçi olarak gitmiş ve oraya yerleşmiş akrabalarla yaşananların, bir imge oluşmasında ya da bunun değişmesinde rolü bulunmaktadır.

“Avrupa bize uzak. Görmediğin yer uzak ve korkutucu oluyor. Bir İtalyan'ı görmek, insanlara güven vermiş olabilir Avrupa'ya gitmek konusunda. Oraya gidene kadar bir korku oluyor. Farklıyız evet ama farklılıktan korkmamak gerekli” (C.G., İktisat, ODTÜ).

“Hani oraları gören insanlarla sohbetten kaynaklı. Orada bu tarz söylemlerin daha rahat olduğunu, siyasal çalışmaların. Baktığımız zaman kültürel çalışmalara biraz daha sınırlama getirilmiyor. Senin ırkın ne olursa olsun senin kültürel yaşamına izin veriliyor, destek de veriliyor” (A.A., Arkeoloji, A.Ü.).

“Anlatırdı İtalyanlar bize benziyor diye. Bir ekmek kuyruğunda kavga çıkarıyorlar diye (*gülüyor*). Herkes çok çalışır derdi. Güzel görüldüğüne bakma, çok çalışırlar o parayı kazanmak için derdi” (F.A., İnşaat Mühendisliği, ODTÜ).

Bu etkileşim kimi kez karşılaştırmayı kimi kez de izlenim elde etmeyi sağlamaktadır. Öğrencilerin, Avrupa ülkelerinde göçmenlere karşı davranışlara dair

bilgi ve deneyimleri edindikleri, gazetelerden sonraki ikinci bilgi kaynağı bu kişilerdir.

“Hollanda’da var. Bayramdan bayrama görüşüyoruz. Gelirlerse öyle görüşüyoruz. [Türkiye’ye] Pek ısınmıyorlar. Onlar diyorlar ki, kendi Türk mahallelerinden çıktıktan sonra bize uymayan davranışlar, bize uymayan hareketler var. Onlara soruyorum; ‘yaşayış tarzları veya günlük hayatları bize göre mi?’ ‘Onlar biraz daha az çalışıyorlar fakat bizden daha fazla maaş alıyorlar, insanlarımız da buna kapılıyorlar fakat biz kültürümüzü yaşayamıyoruz’, diyorlar. ‘Ekonomik yönden rahat da olsak, manevi yönden rahat değiliz’ diyorlar” (İ.Ö., Tarih, A.Ü.).

“Belçika’da halamlar, amcam, kuzenler, onlar gelirler yazları. Hani bizim “Almancı” diye tabir ettiğimiz kesim. Çocukken küçükken özenirdik, çikolatalarıyla gelirlerdir, kıyafetleri olsun. Aslında onlarınki çok sıkışmış bir şeydi. Kültürel yozlaşmayı da en çok yaşayanın da onlar olduğunu biliyordun. Gidiyorlardı orada saatlerce çalışıyorlar, doğru dürüst para harcamıyorlar. Buraya geldiklerinde ise daha başka bir şey yapıyorlar. Sanki onlar çok üst seviyelerde yaşıyorlarmış gibi” (Z.C.E., Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, A.Ü.).

“İsviçre’de bir arkadaşım var. Türkiye’ye geldi konuştum onunla. İsviçre’ye giderken birçok insanın gittiği gibi ekonomik nedenlerle gitti. Biraz daha rahat edebilmek için gitti ama beklediği gibi bir tablo ile karşılaşmamış. Keşke bir tezgah açıp çorap satsaydım dedi. Asıl olarak sosyal hayatının bitme noktasına geldiği gibi bir açıklaması var. Türkiye ile karşılaştırıldığında çok kötü olduğunu, bütün gün çalıştığını, çalışma koşullarının da çok ağır olduğundan bahsediyor” (F.B., Halkbilim, A.Ü.).

Bu halde, Almanya ve Fransa başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan “gurbetçilerin” bu ülkeler hakkında görüşleri de önem kazanmaktadır. Kaya ve Kentel, yaptıkları araştırmada bu konuya da yer vermişlerdir. Buna göre, Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler, sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, kurallara saygı, hak arama, demokrasi ve insan hakları, iş olanakları, adalet sistemi, insanı sermayesine değer verme, eşit muamele, polisin tavrı ve rahat yaşam söz konusu olduğunda kendi

yaşadıkları ülkeyi tercih etmektedirler.²²⁷ Türkiye'nin bu alanlarda büyük eksiklikleri olduğunu dile getiren göçmenler, kültürlere ve dinlere saygı duyma konusunda Almanya'nın yapısının Türkiye ve Fransa'nın cumhuriyetçi ve laik yapısından daha iyi olduğunu belirtmişlerdir (Kaya ve Kentel, 2005:93).²²⁸

Avrupa'da bulunan bu göçmenlerin yanı sıra öğrencilerin ikinci sözlü bilgi kaynağı Avrupa'yı Erasmus²²⁹, turistik ya da çalışma amaçlı olarak ziyaret eden arkadaşları ve tanıdıklarıdır.

“Mesela benim kuzenim Hollanda'ya gitti çok memnun kaldı ama. Mesela onunla konuştukça gitmeli miyim diye düşünmeye başladım (...) Özellikle şu zamanlar AB konusu çok gündemde olduğu için şey dedim hani nasıl yaklaştılar sana Türklere karşı bir ön yargı var mı yoksa gayet önyargısız mı yaklaştılar, bunu merak ediyordum. (...) Onu sordum ve şey dedim bana dedi biraz sandığımdan beklediğimden daha milliyetçi yaklaştılar dedi. Ülkemizdeki olumsuz şeyleri öne sürmüşler hep ki benim kuzenim çok milliyetçi bir insan değildir. Bundan rahatsız olmuş ki rahatsız olmak da zaten çok doğal. Hani sonuçta onlar öyle bir tutumla sana öyle yaklaşıyorlar. Eğitim konusunda çok memnun kalmış, okul konusunda, ama onun dışında işte bu tarz ön yargılardan çok rahatsız olmuş.” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Bizim bir arkadaş var, Hollanda'ya gitmiş, o ülkenin kalkınmasının tek sebebi bir fuhuş bir de eroin. Klasik bir ahlaki çöküntü. Bunu kültüre sokamayız ama ne bileyim bir aile kültürü yok. Aile bağı yok. Kapitalist ekonominin getirdiği bir şey bu. Bir hoca anlatıyordu derste, Avrupa'da ve Amerika'da aileler çocuklarını bir yaştan sonra dışarıya salıyorlar, sen ne yaparsan yap. Hayvanlar yapıyorlar ya. İşte aile bağı olmuyor. Yıllar sonra ne oluyor, Avrupa'nın birçok ülkesinde görülür bu. İnsanlar tek

²²⁷ Türkiye'den önce AB'ye girmiş ve burada yaşamakta olan Türklerin yaşamlarına ve düşüncelerine ilişkin antropolojik bir çalışma örneği olarak bkz. Atay, 2006

²²⁸ Araştırmada, Türkiyeli göçmenler arasında Avrupalılık tanımı da hayli ilginç sonuçlar vermiştir. Orta ve işçi sınıfı arasındaki nihai fark, orta sınıfın genel olarak Avrupalılığı bilim, bilimsel düşünce, akıl, güven, yasalar ve haklarla eşitlemesine karşın, işçi sınıfının bunu adalet, yasa ve eşitlikle ilişkilendirmesidir (Kaya ve Kentel, 2005:125). Bu çalışmada ise tüm öğrencilerin bu kavram ve konuları, 'Avrupalılık' kapsamında değerlendirdiği ve euroskeptisizm, merkez ve çevre, kimlik ve egemenlik bağlamında yeniden ürettiği söylenebilir.

²²⁹ Erasmus'un kültürlerarası iletişimi geliştirmeye yönelik amaçları için bkz. 3.10. Şüpheli İmge ve Euroskeptisizm

başına yaşar, sonra öldükten bir hafta sonra bulunur” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Macaristan’da yaşayan tanıdığım var benim. Onların söylemleri açısından bir şeyler var benim kafamda. Budapeşte’de yaşıyorlar. İyi bir işte çalışıyorlar. Ailesine katkı sağladı, modern bir ülke olduğunu, Türkiye’ye hiç benzemediğini söylüyor” (Ö.I., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, A.Ü.).

“Yılmaz var Almanya’yı gören. Konuşuyoruz. Üniversite nasıl diye konuşuyoruz, nerede kalıyorsun. Ahmet vardı, İngiltere’ye gitmişti. Pek beğenmemişti diye hatırlıyorum” (E.Ç., Havacılık ve Uzak Mühendisliği, ODTÜ).

Bazı görüşmelerde, benzerlik/benzemezlik, milliyetçilik, ekonomik farklılık, emperyalizm gibi çeşitli konularda öğrencilerin bu kişilerin görüşlerine ve gözlemlerine de yer verdikleri ya da paralel fikirler savundukları görülmüştür. Örneklerden de görülebileceği gibi, olumlu olarak ‘çalışkanlık’, olumsuz olarak da ‘eşitsizlik’, ‘ayrımcılık’, ‘soğukluk’ imgeleri, öğrencilerde oluşan izlenimlerdir (bkz. 3.3. Avrupalılık). Bu nitelendirmeler, ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi Avrupalılık, Avrupalılaşıma, merkez ve çevre algısı, son olarak da Avrupa şüpheciliği konularında karşımıza çıkan değerlendirmelerdir.

3.11.3. Balkan Göçmenleri : “Anadolulular Balkanlı gibi değil, Balkanlılar da Anadolulular gibi değil”

Avrupa hakkında oluşan imgeyi etkileyen bir başka unsur da Balkan Savaşları, Mübadele ve sonrasında Türkiye’ye göç etmiş, göçmen ya da mübadil adıyla anılan kişilerdir. Görüşmeciler arasında bu ailelere mensup olan ya da ailesinde göçmenler bulunan birçok kişiyle görüşülmüştür. Bu sayede, mübadil ya da göçmenlerin, yani göç eden kişilerin bir imge üretiminde ne kadar etkili hatta belirleyici dahi

olabilecekleri ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, tüm görüşmeyi etkileyen yaklaşımlarında, bu unsuru çoğu kez dile getirmişlerdir. Göçmenlik aynı zamanda onları hem Avrupalı ya da Balkanlı hem de Türkiye’den farklı yapan unsurdur.

“Ben Selanik göçmeniyim (*güliyor*). Anadolu’nun içine doğru bakarsan ben o tarafa yakınım. Ben bir Avrupalıyım, doğru. Hatta ben Balkanlıyım. Cidden. Avrupa ile Türkiye arasındaki çizgideyiz. Balkan ülkeleri Avrupalı değiller yani. Bursa’nın % 99’u göçmen (...) Bir Selanik’e gitmek istiyorum. Babamlar gittiler. Köylerini bulmak için. Bizim aile gidip gelince ya biz Avrupalıymışız dedim. Ankara mesela Anadolu. Anadolu lular Balkanlı gibi değil, Balkanlılar da Anadolu lular gibi değil. Yozgat’tan baktın mı Selanik göçmenleri gavur görünür. Ben Ankara’ya gelince Arabistan’a gelmiş gibi oldum. Soruyorlar sen niye yeşil gözlüsün, sarışsın. Siz niye esmersiniz Arap mısınız dedim” (M.B., Kimya, ODTÜ).

“Doğu Avrupa denilince evde anlatılan Bulgaristan manzaraları geliyor aklıma (...)74 yılında gelmişler. O zamanki anlattığına göre, Türkiye’ye geldiklerinde çok büyük hayal kırıklığına uğradıklarını söylemişlerdi. Çünkü orada anlattığımız gibi orada her şey düzenliymiş. Mesela tiyatro biletleri ekmekten daha düşükmüş, her akşam tiyatroya sinemaya gidiyorlarmış” (P.Y., İngilizce Öğretmenliği, ODTÜ).

“Bizden çok farklı olduğuna inanmıyorum. Şimdi AB’ye geçtikleri için biraz fark olacak. Bulgaristan’dan biliyorum. Ben Bulgar göçmeniyim. 3. kuşak oldum. Nereden olduğumuzu da haritandan gösterebilirim (...) Balıkesir’e göçmüşler. Ben orada doğmuşum. [Anlatanlar] Var. Son kuşak kaldı. Bir iki kişi kaldı” (M.Ç., Jeoloji Mühendisliği, A.Ü.).

Balkanlar, Osmanlı’nın Ortadoğu kadar önemli bir parçası olmuştur. Aynı zamanda, döneminde Osmanlı’yı Avrupa’ya bağlayan en önemli coğrafya olma özelliğine de sahiptir (bkz. 3.9. Merkez ve Çevre).

Copeaux’nun da belirttiği gibi Türkiye’nin geçmişten bugüne tarih öğretiminde de gösterildiği haliyle Fransız Devrimine kadar Osmanlı ile iyi ilişkiler içinde olan Balkan halkları ayaklanmışlar ve kısmen Osmanlı İmparatorluğu’nun

dağılmasına katkıda bulunmuşlardır.²³⁰ Aynı düşüncelerin Türk aydınlarını da etkilediğine, böylece bir sürü çalkantıya sebep olduğuna ise çok az yerde değinilmektedir (Copeaux, 1998:251). Böyle bir alt yapıyla beraber, Balkan göçmenlerinin toplum içindeki yeri, Balkan ve Avrupa imgelerinin üretilmesinde önem taşımaktadır. Araştırma öncesinde, bir değişken olarak alınmamışsa da, imge üretici ve farklılaştırıcı bir öge olarak, araştırma sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ailelerin çocuklarının, Balkanlık-Avrupalılık ve de Türkiyelilik-Türklük arasında kendilerini konumlandıkları görülmüştür.

3.11.4. Turizm ve Futbol : “Şortlarıyla gezer dolaşırlar”

Turizm, son yıllarda inanç turizmi, deniz turizmi, kültür turizmi gibi birçok çeşidiyle, kültürler arasındaki iletişimi ve etkileşimi sağlamada giderek önemli bir yer kazanmıştır. Bir sektör olarak sadece yerleşim yerini dönüştürmekle kalmamakta, yerli turistlerle yabancı turistlerin de geçici karşılaşmalarına olanak sağlamaktadır. Bu karşılaşmalar, birçok ülkeden insanı kapsayan geniş bir izlenim dünyasını da harekete geçirmektedir. Araştırmada yapılan görüşmeler ve sohbetlerin ortaya çıkardığı bir başka sonuç da, daha ziyade Avrupa ülkelerinden turist alan Türkiye’de, bu yabancı turistlerin bulunuşları da Avrupa imgesine katkı yapmaktadır. Turistlerin tutum ve davranışları, Avrupalı imajının oluşumunu beslemektedir:

²³⁰ Bunun en güncel örneği, 2007 sonlarında yayınlanmaya başlayan ‘Elveda Rumeli’ dizisinde (2007-2009), tamamen asilik ve zarar amacıyla isyan eder halde gösterilen Türk olmayan Balkan halkları imgesidir. Dönemin milliyetçilik öğretisi, Bulgar ve Yunan milliyetçiliği olmaksızın, bazı lider kişiler, vahşi ve saldırgan kimlik tipleriyle verilmektedir. Öte taraftan temsil edilen bu kişiler, Bulgar ve Yunan milletlerinin özgürlük kahramanları olarak bugünkü Bulgaristan ve Yunanistan tarafından yüceltilmektedir. Buna karşılık, Osmanlı içindeki Türk milliyetçileri, vatansever olarak resmedilmektedir.

“Benim Didim’de Kuşadası’nda gördüğüm kadarıyla rahatlık açısından Avrupalılar çok rahat. Şortlarıyla gezer dolaşırlar, bikinilerinin üzerini çıkarıp sırtlarını kocasına yağlatır. O gözümün önüne gelen, canlanan, Avrupalı kimliği odur herhalde. Çok ağız dolusu da gülmeyi bilen insanlar olarak da düşünüyorum onları” (I.E., Hukuk, A.Ü.).

“Balkan ya da Rus ülkelerinin doğal afetini, kendi iç siyasi şeylerini falan duymuyoruz ama İngiltere, Fransa gibi ülkeler ayrı. Oradan buraya gelen bir turist bile yaşamı haber konusu olabiliyor mesela. O yüzden bu kadar aşınayız onlara” (E.A., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

Araştırmanın ortaya koyduğu bir başka ilgi çekici nokta da futbolun *hayal’e* katkısı olmuştur. Öğrencilere sorulan, ‘hangi şehirlere gitmek istersiniz?’ sorusuna birçok şehir ve gerekçe yanıt olarak verilmiştir. Roma, tarihi yapısı; Paris, Floransa, Venedik romantizm; Selanik aile bağları (mübadiller) için tercih edilmektedir.

“Düşünmedim ama bir şeylere bakmaktan çok yaşamak isterim. Mesela o gondolları görmek. Güneşin batışını seyretmek isterdim, onu yaşamak. Teknoloji fabrikalarına gitmek, görmek isterdim” (I.E., Hukuk, A.Ü.).

Çoğunluğu erkek öğrenciler olmakla beraber, bazı öğrenciler Barselona şehrine gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Barselona’yı merak ettiren gerekçe ise futboldur.

“İtalya’da Komo gölünü görmek isterim. Orayı merak ediyorum bir an. Bir de İspanya, Barselona’yı merak ediyorum. Madrid’den daha çok. Futbolun etkisi var tabii” (V.K., Uluslararası İlişkiler, ODTÜ).

“Bunda erkek arkadaşımın da katkısı var sanırım. O da çok istiyor Barselona’ya gitmeyi. Erkekler daha da fazla istiyor, sanki spor” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“Buradan bakınca Almanya sert, disiplinli. Dışa da bütün. Onu anlamaya çalıştım. Dış politika dışında, futbolda bile onu sordum. Niye? Almanya takımı kötü diyorlar, ama ikinci oldular” (M.B., Kimya, ODTÜ).

Bu halde futbol gibi çeşitli spor ve sanat faaliyetlerinin de –günümüzde- imgelerin oluşumunda etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yanı sıra bu tür faaliyetlerin, insanların mobilizasyonunu sağlayarak, ülkeler ve halklar arasındaki ilişkileri geliştirmek hatta Ermenistan-Türkiye maçında olduğu gibi diplomatik hareket alanları yaratmak gibi işlevleri de bulunduğundan, kültürel açıdan aracı süreçler üretmektedirler.

Sanat faaliyetleri, öğrenciler tarafında doğrudan dile getirilmemişse de öğrencilerdeki tarihi Avrupa şehirleri vurgusu, Avrupa'nın tarihiyle iç içe düşünüldüğünün bir göstergesidir.

“Ben Avusturya’yı. Mozart’ı çok severim. Ülkesini görmek isterim” (G.Ç., Jeoloji Mühendisliği, A.Ü.).

“Gitmek istediğim.. (*düşünüyor*) şeye gidebilirim, mesela İtalya’ya. Roma! Roma’yı çok görmek istiyorum. Ben böyle tarih kokan şehirleri çok severim. (...)Tarihinde önemli bir olay yaşanmışsa o yerleri gezmek isterim ben. Mesela o Almanyaya gittiğinde toplama kampı vardı, ismini hatırlamıyorum, oraya gitmişti. Auschwitz ! Hah evet orası. Orayı [kuzeni] gezmiş, çok etkilendiğini söyledi, hatta bana orayı anlatırken orayı birebir yaşadığını gördüm, gözlerinde. Böyle yerleri gezerim önce. Tarih kokan yerleri gezerim” (N.Ç., İngiliz Dili ve Edebiyatı, A.Ü.).

“İtalya, İspanya bir de Romanya. Çingeneleri merak ediyorum. İspanya ve İtalya çok aklımda değildi. Arkadaşlarım oldu. Çok sevdim onları” (C.G., İktisat, ODTÜ).

AB'nin çok bilinmese de Avrupa Komisyonu aracılığıyla işleyen bir spor faaliyet alanı bulunmaktadır.²³¹ Benzer olarak turizm konusunda da aktiftir.²³² Sonuçta kendi kültürel politikası çerçevesinde AB, ortak bir Avrupa tarihi ve mirası oluşturmak amacıyla, mevcut alt yapıyı entegrasyona dönüştürmektedir. Bu

²³¹ European Commission, Sport, http://ec.europa.eu/sport/index_en.htm, ulaşım Mayıs 2009

²³² Supporting European tourism, http://ec.europa.eu/enterprise/tourism/index_en.htm, ulaşım Mayıs 2009

bağlamda, ‘kültürel, ulusal ve bölgesel farklılıkları kabul ederek, kültürlerle gelişme ve daha çok tanınma şansı vererek, bir ve aynı topluluğa aidiyet duygusunu arttırmak ve de Avrupa mirasını ortak bir bakış açısına taşımak AB’nin kültürel politikasının hedefleri’ haline gelmiştir (AK, 2001:3). Bu nedenle, insanların bu tip ilgi alanları ya da merakları, AB’nin entegrasyon ağına da rahatça girebilmektedir. Bu sayede, imgeleri yönetebilme, düzenleyebilme ya da yeniden üretebilme sürecine de güçlü bir müdahalenin olanaklarını yaratmaktadır.

3.11.5. Aracı Olamayan Araçlar : ATAUM ve AÇM

En başta da belirtildiği gibi araştırmanın gerçekleştirildiği her iki üniversite AB ilişkilerinde de aktiftir. Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin geliştirilebilmesi ve sürdürülebilmesi amacıyla 1987 yılında, Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Bu alanda kurulan Türkiye'nin ilk araştırma ve uygulama merkezidir. 1987-1993 döneminde, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi içinde faaliyetlerini sürdüren merkez, 1993'ün ilk yarısında kendi binasına taşınmıştır.

“Kamu ve özel sektör çalışanlarına Avrupa bütünleşmesinin çeşitli yönleriyle ilgili eğitim vermek; faaliyet alanı ile ilgili konularda kendi başına ya da diğer yerli ve yabancı üniversite ve kuruluşlarla işbirliği halinde araştırmalar yapmak; bu etkinliklerin sonuçlarını Türkçe ve diğer dillerde yayınlamak; Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri konusunda kamuoyu oluşturmak”

merkezin belirlediği amaçlarıdır.²³³ Ankara Üniversitesi'nin Cebeci kampüsünde bulunan ATAUM, içinde bir konferans salonu, kütüphane, arşiv ve derslikler bulunan oldukça büyük bir binadır ve ayrıca Siyasal Bilgiler Fakültesi ile

²³³ ATAUM Resmi Web Sitesi, <http://ataum.ankara.edu.tr/ataum.php>, ulaşım Ocak 2009

yakın ilişkidedir. Belki de bu sebeple sadece ATAUM'un bulunduğu Cebeci kampüsündeki öğrenciler bu merkezi bilmektedir. Öyle ki görüşme yapılan öğrencilerin büyük bölümü bu merkezi ilk kez görüşmede duymuştur. Sadece siyaset bilimiyle ilgilenen öğrenciler, ATAUM'un içeriği hakkında bilgi sahibidirler. Yine Cebeci kampüsünden diğer öğrenciler, ATAUM'un konferans salonunda düzenlenen çeşitli etkinlikleri takip etmişlerdir.

“Evet biliyorum. Orada Avrupa'dır, şudur budur gibi şeylere katılmadım. Ama çalıştay, kongre vs. yani eğer ki yapsalardı öyle bir şey hani protesto etmek için giderdim (*gülyüyor*). Ama gidip özel olarak da hani ATAUM'la ne gibi çalışmalar üretiyorsunuz, hani amacınız ne, derdiniz [ne] gibi bir şey söylemedim” (Z.C.E., Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, A.Ü.).

Benzeri bir merkez, ODTÜ içinde de yer almaktadır. Avrupa Çalışmaları Merkezi (AÇM) 1997 yılında, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. Avrupa ve Avrupa entegrasyonunun karşılaştırmalı olarak araştırılması konusunda, disiplinler arası çalışan araştırmacılara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Merkez, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde çeşitli bölümlere öğrenim ve araştırma desteği sağlamaktadır. 2001 yılından beri Avrupa Çalışmaları ve 2006'dan itibaren de Avrupa Entegrasyonu üzerine, iki Yüksek Lisans programını yürütmektedir.²³⁴

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, B binasının içinde bulunan merkezde, küçük bir kütüphane ve arşiv yer almaktadır. Daha ziyade bu bölüm öğrencilerine hitap eden bu merkezden de haberdar olan öğrenci sayısı oldukça azdır. Bu bölümün öğrencileri, Ankara Üniversitesinininkine benzer olarak, merkezden zaman zaman

²³⁴ Avrupa Çalışmaları Merkezi, Resmi Web Sitesi, <http://www.ces.metu.edu.tr/>, ulaşım Ocak 2009

yaralanmaktadırlar. Birkaç öğrenci içinse bu merkez, AB taraftarlığının bir sonucudur.

“[Merkezi] duydum. Hiç gitmedim. Bir iş yaptıklarını da görmedim. Ne iş yapıyorlar ? (*alaycı bir tavırla*)” (M.B., Kimya, ODTÜ)

“Böyle gani gani ABCilik yapan adamlara pek güvenmiyorum. Karşıt söylemde olanlarınkine katılıyorum. Sol tabi ki” (E.Ç., Havacılık ve Uzay Mühendisliği, ODTÜ).

Dolayısıyla bu merkezler, bir üniversite içinde bulunmasına karşın, kamu ve akademi dışında etkili olamamaktadır. AB hakkında, bu konu dışındaki insanlara ulaşamamaktadırlar. Hatta “AB işbirlikçisi” ya da “AB yandaşı” olmakla da suçlanmakta ve bu imajı da aşamamaktadırlar.

SONUÇ

İmgenin, ötekileştirme ve benzeştirme bağlamlarından yeniden üretilişini sorgulama fikrinden yola çıkan bu araştırma, imgenin, nasıl ve neden var edildiğini, şekillendirildiğini ve sürdürüldüğünü belirleyerek, imge bünyesinde ve üretilişinde yer alan, ötekileştirme ve gerektiğinde benzeştirme biçim ve bağıntılarını tartışmaya çalışmıştır.

Alan olarak seçilen iki üniversite arasında bir karşılaştırma yapmak, en başta da belirtildiği gibi, bu araştırmanın temel amaçlarından birisi olmamıştır. Buna karşılık, iki farklı altyapıda üniversiteden öğrencilerle görüşülmüşse de, AB'nin anlaşılması ve yorumlanması bakımından, öğrenciler arasında büyük görüş farklılıklarına rastlanmamıştır. Öğrenciler, tartışma noktaları esasında, benzer ya da ortak görüşler belirtmişlerdir.

Bu görüşleri yansıtan ve esas olarak imgenin içeriğini ve yapısını anlamak ve açıklamak için örnek olarak seçilen AB imgesinin, Avrupa imgesinden evrildiği görülmüştür. Avrupa bir kıta olmakla kalmayıp, bir kimliklendirme biçiminin de adı haline dönüşmüştür. Öğrencilerin açıklamalarından yola çıkıldığında Avrupalılık, - tanımlamalar esas alındığında- yapısı, kimlik özellikleri ve sınırları açısından, coğrafi, siyasi ve sosyal tanımlamalar içeren bir kimliktir. Bir başka ifadeyle Avrupalılık, öncelikle kıta tasviri üzerinden üretilen; fakat sınırları, siyasi süreçler üzerinden belirlenen ve nihayet baskın olarak 'zihinsel haritalar' ile betimlenen bir kimlik tipidir. Bunun en güçlü örnekleri 'Rusya', 'Doğu Avrupa' ve 'Balkanlar' tanımlamalarıyla verilmiştir. Rusya, yakın geçmişteki Sovyet Rusya deneyimiyle değerlendirilerek, Avrupa'nın dışında konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda,

herhangi bir dönemde de AB üyesi ya da adayı olarak düşünülmemektedir. ‘Doğu Avrupa’ ve ‘Balkanlar’ ise doğulu ve yarı kapitalist görülmekle beraber; ekonomik ve sosyal yapısıyla ve yine yakın geçmişiyle -yani sosyalist deneyimiyle- tanımlanmaktadır. Öğrencilerin bu siyasi ve ekonomik nitelikli ayrıştırıcı açıklamalarını, davranış biçimleri, insan ilişkileri ve değer yargıları gibi daha ziyade kültürel değerlendirmeler tamamlamaktadır.

Bugün AB’nin dominant konumda bulunduğu Avrupalılık tartışmalarının karmaşık durumu, Avrupa’nın jeo-politik bir kavram olduğunu ve Avrupalılığın da AB ekseninde dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla günümüzde Türkiye’nin Avrupalı olup olmadığı tartışmasının AB sürecinde gündeme gelmesi ve öğrenciler örneğine bakıldığında, hep bu kapsamda tartışılması bu durumun bir sonucudur. Bu yüzden soyut ve esnek yapıları Avrupalılık tanımı ile ulus devletinin nispeten somut ve belirgin kimlik tanımlaması çarpışmaktadır. Avrupalılığın en kritik özelliği olan çokulusluluğu ve AB’nin buna sırtını dayayan uluslarüstü (supranasyonal) yapısı, ulus kimliğini sarsmakta ve ulusal olanın korunmaya alınmasıyla yanıtlanmaktadır.

AB’nin kültürel ve siyasi gündeminde başlıca yere sahip olan ‘Avrupalılık’ ve ‘Avrupalılaştırma’ süreci, farklılıkları –öncelikle ulus devletler bazında- içine çeken bir yapı gösterdiğinden, ulus devleti sınırlı düzeyde kırarak içine almaktadır. AB, bu yüzden kimlik üretim sürecinde pasif durmamakta; semboller, söylemler ve de aktiviteler üzerinden bir [üst] kimlik üretmektedir. Ancak çalışma göstermiştir ki öğrenciler, bu sembollerini ve söylemlerini “okumamaktadır”. Çünkü ilk olarak semboller onların hayatında değildir. Bunda Türkiye’nin henüz AB üyesi olmaması; dolayısıyla serbest dolaşım, Euro gibi üye ülkelerin yaşadığı çatışma noktalarına henüz temas etmemesi etkilidir. Ancak daha da önemlisi, AB kurum, kuruluş ve

etkinlikleriyle, öğrencilerin hayatında değildir. Bu ‘olmayış’, öğrencilerin gazete, dergi, siyasi açıklamalar gibi aracı kişi, süreç ve durumlar üzerinden AB’yi yorumlamasına ve imgelemesine sebep olmaktadır.

Fakat bu durum, diğer birçok ülkede olduğu gibi Avrupa entegrasyonunu durdurmamaktadır. Avrupa kimliği, bu entegrasyon süreci boyunca gerek üyesi olan gerekse de aday ulus devlet kimlikleriyle çatışmalar yaşamaktaysa da, kimi zaman bölgesel özellikler ya da kültürel benzerlikler yoluyla bu çatışma yumuşatılmaktadır. Bunda AB’nin açık ve özel bir ilişkilendirme çabası bulunmasa da kültürel ilişkilerin bir sonucu olarak, AB ile dolaylı bir bağ kurulabilmektedir. Bunun bir örneği olarak Türkiyeli bu öğrenciler, üye ya da aday birçok ülke gibi AB’nin bütünsel yapısıyla olmasa bile, parçalarıyla benzerlik kurmaktadır. Öğrenciler, ulus kimliklerine yaptıkları vurguyla AB’ye direnseler de Akdeniz ve Balkanlar gibi coğrafi bölgelerle kurdukları siyasi ve kültürel ilişkiler ve de bağdaştırmalar aracılığıyla; yani bir alternatif üzerinden ve farkında olmadan, birleşme sürecine girmektedirler.

Bu dış benzeştirme ögesinin yanında, içsel süreçler açısından da Avrupa bütünleşmesini engellemeyen yaklaşımlar üretilmektedir. Öyle ki gençler tarafından, ulus devletin kendi kimlik tanımlamasıyla sorun yaşansa bile ulus devletle çatışmayan, geniş açılı ‘Anadolulu’, dar açılı ‘Doğulu’, ‘Egeli’, ‘Ardahanlı’ gibi, ‘alternatif’ [alt/yan] kimlik veya tanım tipleri üretilmektedir. ‘Anadoluluk’ bunların arasında en dikkat çekici içeriğe sahip olanıdır. Tam bir Avrupalı olmanın alternatifi gibi görünmekte ve araya bir mesafe koymaktadır. Yanı sıra doğu etkisini ve bağını da taşımaktadır. Öte yandan ‘doğulu’ ya da kimi zaman ‘Ortadoğulu’ olmamanın da bir yolu olan ‘Anadolululuk’, sırtını Türkiye’nin bir köprü olduğu söylemine dayamıştır. Bir başka deyişle Avrupa’ya yakın olmayı da içermektedir.

Ne var ki bu kimlik tipleri, aynı zamanda AB'nin 'çeşitlilik içinde birlik' yaklaşımıyla da uyumludur. Kendisini 'milliyetçi' olarak tanımlayan öğrencilerin dışında kalanların genel tavrı ise, bu bağlamda önemlidir. Bu öğrencilerin, ders kitaplarından siyasi söylemlere kadar, ulus devletin temel bileşenlerini destekleyen argümanlardan kopmaktan kaçınan; fakat *sadece* uzaklaşmayı tercih eden açıklamaları, aslında entegrasyonun kapısını açmaktadır. Bu halde öğrenciler, hem milliyetçi bir karşı-tavır sergilemekte hem de ulusal yapıyı yenileme, dönüştürme veya geliştirme çabası dahilinde, AB ile yakınlaşmanın da yollarını açmaktadır. Bu bir çelişki olsa bile, siyasi ve kültürel değişimi sağlayan kırılmalardan birini işaret etmektedir.

Bu durum, AB için de henüz yeni bir boyut olan 'Avrupa vatandaşlığı' ile pekişmektedir. Avrupa vatandaşlığı söz konusu olduğunda, ulus devletin vatandaşlığına ya da tanımlamalarına yapılan vurgu, bir zıttı ya da karşı teze gösterilen tepkinin tonlamasıdır. Avrupa vatandaşlığı karşısında ulus kimliği yani Türkiye vatandaşlığı, *bir şekilde* öne çıkarılmaktadır. Ancak serbest dolaşım gibi *avantajlar* ya da "eriticilik" özelliğinin bulunmaması ihtimalleri, Avrupa vatandaşlığının daha ılımlı bir zemine kayabileceğini göstermektedir.

Bu sebeple, çalışma kapsamında öğrenciler tarafından bazı noktalara vurgu yapılmaması, bir benimsemenin de gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin Türkiye'nin Batılılaş(tır)ma sürecine yönelik öğrencilerden *doğrudan* herhangi bir eleştirinin gelmemesi, sürecin bir anlamda bu sürecin içselleştirildiğinin göstergesi olarak da kabul edilebilir. Ancak AB'nin bir tür Batı eleştirisi olması, AB'nin Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin bir devamı olduğu söyleminin, dışarıdan böyle algılanmadığının göstergesidir.

Bu bağlamda AB ile örtüştürülen ‘demokratikleşme’ sürecine dair de, öğrencilerden hiçbir olumlu ya da olumsuz fikir gelmemesi anlamlıdır. Demokrasi konusu, bir biçimde başka tartışmalara ya da ‘emperyalizm’ gibi üst söylemlere kaymıştır. Tüm bu parçalar bir araya getirildiğinde Batılılaşmanın, AB hattında geldiği karmaşık konum ortaya çıkmaktadır.

Ancak imgeye dair bu aşamadaki en önemli nokta, yetersiz ya da sınırlı bilgidен kaynaklı imge üretimidir. Detaylı bir süreç ve konu olsa da, gençlerin, AB’nin yapısı, genel özellikleri, üye ve üye olmayan ülkeler hakkındaki genel bilgileri oldukça eksik, yetersiz ve hatta çoğu zaman yanlıştır. Dolayısıyla AB imgesini, bu kısıtlı bilgi, toplumun belleğinde oluşturulmuş önyargılar ve stereotipler üzerinden oluşturmaktadırlar. Bu önyargılar, kimi zaman öylesine güçlüdür ki, bilgi edinmek ya da güncel herhangi bir konuya zaman ayırmak dahi, bir “ihamet” veya “teslimiyet” şeklinde yorumlanmaktadır.

Öğrencilerin, bu tarihi ve güncel olaylara ilişkin bilgi ve alt yapısındaki eksiklik, iki noktaya bağlanabilir. İlk olarak daha önce de belirtildiği gibi AB, kendisiyle organik bağı bulunan birçok kurum ve kuruluşla yakın ilişkiindedir. Fakat bunlar dışındaki kişiler, gruplar ve daha geniş anlamda halk ile geliştirilmiş bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu çalışma sonucunda görülmektedir ki, AB’nin kurum ve kuruluşları, AB’yi tanımaya, soruları cevaplamaya yönelik bir çaba içinde değildir. Her iki üniversitede yapılan araştırma süresince gerçekleşen birçok toplantı, çoğu kez uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi veya hukuk öğrencilerinin katılabileceği, AB konularında ileri düzeyde yürütülen tartışmalarla sınırlı kalmıştır. Zaten AB, bu öğrenciler için “mesleki” bir durumdur. Şu halde, AB kendisini birçok öğrenciye tanıtmamıştır ve tanıtmamaktadır. Bu nedenle öğrenciler için AB, küçük tarihi

olayların ve çoğu kez medya aracılığıyla takip edilen, güncel gelişmelerin parçalarının bir araya getirilmesine dayanan, bilgi eksiklikleri ve bazen yanlışlıklarla dolu, “hayali” bir imgedir. Bu durumda imgenin, iletişim ve tanıma süreçlerinden doğduğu da ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak ulusal tarih söylemi, İngiltere, Almanya ve Fransa başta olmak üzere, AB imgesini belirlemektedir. Ulus devletin bu güçlü dayanağı, uluslarüstü bir sistemde yeniden gücünü göstermektedir. Buradan yola çıkarak öteki imgesinin, resmi ya da toplumsal kurumlar aracılığıyla *öğretildiği* hatta *belletildiği* sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun bir başka boyutu da, -zayıf da olsa- Birliği kendi sembolleri üzerinden sorgulama; yanı sıra çeşitli dayanaklarla Birliğin etkilerinden korunma; uyarlanma, uyuşma ve örtüşme gibi bütünleştirici ya da –en azından- benzeştirici/benzeşmeci yaklaşımlar yerine, farklılaşma ve ayrışma yaratma ya da vatandaşlık tartışmasında görüldüğü gibi bir mesafe koyma çabasıdır.

Bu mesafe çabasının bir sonucu olarak ortaya, bir merkez-çevre ayrımı çıkmaktadır. Bu ayrım çerçevesindeki *ötekileştirici*, ‘küçüklük’, ‘uzaklık’, ‘etki altında’, ‘eski sömürge’ ve *benzeştirici* ‘yakınlık’, ‘özgür’, ‘sömürge olmayan’ tanımlamaları, imgenin içeriğini belirleyen özelliklerdir. Bu sınıflandırmanın dışında kalan ‘büyüklük’ ve ‘güç’ özellikleri, Türkiye’nin zihnindeki konumuna ve durumuna göre değişmektedir. Kimi zaman ötekileştirici kimi zaman da benzeştirici bir tanımlama işlevi görmektedirler. Bir başka açıdan da –yine duruma ve konuma göre- öğrencilerin din konusuna yaklaşımlarındaki ‘dinsizlik’ yargısına benzer olarak, ‘aşağılama’ amacıyla kullanılmaktadır.

Bu tanımlama özelliklerinden bazılarının durumu daha da karmaşıktır. Öğrencilerin, coğrafi sınırlamalardan kimlik kapsamına kadar, ‘doğu’ ve ‘batı’

kavramlarını, çok da net sınıflandırmadıkları görülmüştür. ‘Doğu’, Doğu Avrupa’yı, Ortadoğu’yu, Balkanları ve *bazen* Türkiye’yi kapsayan, önce coğrafi sonra kültürel farklılıkları içeren bir tasvirken; ‘Batı’, Avrupa, bazen Batı Avrupa ya da Kuzey ve Orta Avrupa olabilmektedir.

Türkiye’nin Avrupalılığı kadar, İngiltere, Rusya, Kıbrıs ve Yunanistan’ın Avrupalılığı da rahatlıkla tartışmaya açılmaktadır. Bunlarla beraber, siyasi ve ekonomik konumlandırmalar olarak, ‘sömürülen’, ‘fakir’, ‘gelişmemiş’ ve ‘etki altında’ olan Doğu’ya karşılık; ‘sömüren’, ‘emperyalist’, ‘zengin’, ‘gelişmiş’, ve ‘yöneten’ ya da ‘söz sahibi’ bir Batı tanımlaması yapılmaktadır.

Türkiye’nin birçok kez ‘doğulu’ olabilirken, Batılı ol(a)mayışı, onu Batı’ya “uygun görülen” tanımlamalardan farklı tutmalarına dayanmaktadır. Bu çerçevede, öğrencilerin kendilerini sürecin içinde, fakat değerlendirme açısından dışında tuttukları görülmüştür. Türkiye sürecin içindedir, ancak öğrenciler arasında baskın olan ‘Avrupalı olmayan Türkiye imgesi’, onlara süreci dışarıdan yorumlama şansı tanımaktadır.

Buna karşın, birçok konuda öğrenciler, yaygın tabirle ‘Avrupa’nın Ötekilerine karşı’ Avrupa merkezli değerlendirmeleri, sınıflandırmaları, yorumu ve yaklaşımı benimsemektedirler. Böylece imgelerini de bunun üzerinden üretmektedirler. Örneğin Doğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu hatta Akdeniz’e –eleştirdikleri- [Batı] Avrupa’nın penceresinden bakmaktadırlar. Bu yaklaşım, imgelemenin ya da ötekileştirmenin, ulusun, halkın (ya da grubun) kendi üretimi olduğu kadar, başka kültürlerden de etkilenebildiğini göstermektedir. Bununla beraber, ‘sömürgecilik’ eleştirisinde buldukları Avrupa ülkelerine benzer bir eleştiriyi, Osmanlı üzerinden Türkiye’ye getirmemekte ve Türkiye’yi geri plana iterek ona bir tür ‘masumiyet’

kazandırmaktadırlar. Bu da kendilerini AB sürecinden farklılaştırmayı kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bu durum, imgelemenin ötekileştirmeyle güçlü bağıntısını da göstermektedir. İmge, dış tanımlama kadar, öz tanımlamayı da kapsadığından, bu aşamada da görüldüğü gibi “öteki” kategorize edilirken, ‘ben’ pasifleştirilmektedir.

Bu halde bu çalışmaya göre, kendini korumanın en baskın dayanağı, kendini sorgulama veya kendiyle hesaplaşmadan kaçınma ve buna karşılık karşısındakini çoğu zaman suçlamaya varan, bir tür *unutturma* ya da *saptırma* tavrı geliştirilmektedir. Böylesi bir konumlandırmanın sınırlarını ve tanımlama biçimini ise ilişkilerdeki siyasi yaklaşımlar çizmektedir. AB imgesini çizen temel güdü, güvensizliktir. “Gizli emeller”, “dayatmacı” ve “çıkarıcı” yaklaşım fikri, güvensizliği pekiştirmektedir. AB üyeliğine olumlu, olumsuz, çekimser ya da kararsız yaklaşan tüm öğrencilerde, bu güvensizlik bulunmakta ve değerlendirmelerini belirlemektedir. Güvensizliği besleyen ise güncel olaylarla beraber, yakın tarihte yaşananlar, Osmanlı deneyimi ve Avrupa’nın kendi tarihidir.

Özellikle tarih gibi aktarıcı öğelere ihtiyaç duyulan bir açıklama biçiminde, araçların bunu nasıl yaptığı önem kazanmaktadır. Çünkü tarih eğitiminden medyaya kadar küçüklü büyüklü birçok araç, imgenin oluşumunu sağladığı gibi sınırlarını ve içeriğini de [yeniden] üretebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, araçların imgenin oluşumundaki önemini de ortaya çıkarmıştır. Avrupa’da yaşayan akrabalar, ziyaretçiler, Erasmus öğrencileri, turistler ve Balkan göçmenleri, güçlü kültür taşıyıcıları ve aktarıcıları olmakla beraber, imgenin belirlenmesinde gizli bir güce sahiptir.

Şu halde tarihsel ve güncel süreçler, Türkiye'nin AB imgesinin üretilmesini ve şekillenmesini sağlamaktadır. Bu durum, imgenin, yarı ya da tam 'hayali' olabileceği gibi; tarihsel, kültürel veya sadece siyasi ilişkilerle de oluşabileceğini, şekillenebileceğini ve yeniden üretilebileceğini de göstermektedir.

Özetle AB, öğrenciler açısından kimi zaman siyasi kimi zaman da kültürel olarak farklılaştırılmış bir birliktir. Olumlu yaklaşımlarda bile farklılıklar rahatlıkla ortaya konulabilmektedir. Bu sayede, dayatma, değişim ya da en son aşamada asimilasyon ihtimalleri en aza indirgenmektedir. Ancak sınırlar, bu kadar kesin ve belirgin görünse de AB ile sürdürülen ve sosyal yaşama kadar etkin olabilen mevcut ilişkiler ve gündem, sınırları esnekletmektedir. Öğrencilerin açıklamalarında somutlaşan çatışmalar, bu kırılmaların ve esnekleşme sürecinin bir sonucudur. Bir başka ifadeyle zıtlaşan iki grup, bu çatışmadan ürettikleri alternatif bir ilişki ya da birleşme biçiminde buluşmak yönünde ilerlemektedir. Bu ilişki, aynı zamanda aksi bir duruma da işaret etmektedir. Genel anlamda bakılacak olursa, imgenin her daim bir buluşmayı veya yakınlaşmayı sağlaması mümkün olmayabilir. Öyle ki, farklılıkların ısrarla vurgulanması, birlikteliği, iletişimi ve ilişkiyi olanaksız kılabilir. Belki de bu yüzden, bir çokkültürcülük politikası olan 'çeşitlilik içinde birlik' teması AB'nin gündemindedir.

Sonuç olarak imge, olumlu ve/veya olumsuz niteleyici kavramlar ve izlenimler üzerine oturmaktadır. Bu kavram ve izlenimler, ilk etapta imgeleyene (imgeyi üreten) ve sonrasında imgeleyenle ilişkisine göre belirlenmektedir. Coğrafi, sosyal, ekonomik ve ideolojik yaklaşımlar diğer belirleyici etkenlerdir. Dolayısıyla imge, coğrafi, siyasi ve sosyal bütünlükten bağımsız bir görünüm olmaktan çıkmaktadır. Bununla beraber, stereotipler veya önyargılardan ibaret olmadığı gibi, çok daha

fazlasıdır. Öncelikle bu ve benzeri birçok temel yaklaşımı, düşünceyi ve hatta politik duruşu belirlemektedir. Hem imgelene hem de imgeleyen bağladığından, ilişkisel anlamda iki yönlüdür. Birçok kez, birden fazla kültürü kapsadığından, yine ilişkisel anlamda çok yönlüdür. Siyasi elitler tarafından belirlenmekte ya da yönlendirilmekte olsa bile, toplumsal çoğunluğun üretimi ve izlenimi, kimi zaman destek veya değişkenliğe yol açacak denli etkilidir. Tam da bu yüzden toplumsaldır. İmge, sadece siyasi araçlar tarafından tasvir edilmemekte; kültürel araçların da dahil olduğu birçok aracı ile şekillenmekte ve sürdürülmektedir. Bu toplumsallık, bu araçların ya da siyasi elitlerin hareket alanını pekiştirebilme olanağını da sunmaktadır.

Kültürel ilişkiler, değişim ve siyasi yapılar hakkında yapılan çalışmalara, imge konusunun da eklenmesi gerektiği, bu çalışmanın vardığı bir diğer önemli sonuçtur. Farklı halklar ve kültürler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışan sosyal antropolojinin, imge çalışmalarına katkıda bulunabileceği açıktır. Oldukça geniş bir yapı ve süreç olan AB konusunda da antropolojinin söyleyeceği çok şey bulunmaktadır. Etnik gruplar, yerel topluluklar vb. birçok alan ve konu kadar, AB hakkında da alan araştırmaları yapmanın mümkün olduğu, yine bu çalışma sayesinde görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abel, Oliver (2007), “Sorgulayıcı kimlik ve Avrupa Kimliği”, *Avrupa'nın Krizi-Fenomenolojik Sorun Olarak Avrupa'nın Dönüşümü*, Ö. Sözer ve A. Vahit Turan (Derl.) içinde, Ankara:Dost Yayınları, s.116-132
- [ABGMa] Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2002), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı
- [ABGMb] Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2007), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı
- Adanır, Oğuz (2001), “Occidentalisme!”, *Doğu Batı* ,14:97-102
- Addison, Paul (2005), *Churchill: The Unexpected Hero*, Oxford:Oxford University Press
- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, (1997), *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahrweiler, H el ene (1993), “Roots and Trends in European Culture”, *European Identity and the Search for Legitimacy*, S. Garcia (ed.) içinde, London: Pinter Publishers, s.30-45
- Aissaoui, Rabia (2007), “History, Cultural Identity and Difference: The issue of Turkey's Accession to the European Union in the French National Press”, *Journal of Southern Europe and the Balkans* , 9 (1) : 1,1-14
- [AK] Avrupa Komisyonu (2001), *A Community of Cultures:The European Union and The Arts*, Brussels:Directorate-General for Press and Communication Publications

- Akçam, Taner (2002), “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, T. Bora ve M. Gültekin (ed.) içinde, C.4., İstanbul: İletişim Yayınları, s.53-62
- Akın, Haydar (2001), *Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Aktar, Cengiz (2001), *Avrupa Yol Ayrımında Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Alarşlan, Burcu (2005), “Türk İmajının Görsel Yansımaları”, *Dünyada Türk İmgesi*, Ö. Kumrular (ed.) içinde İstanbul: Kitap Yayınevi, s.129-162
- Altes, E. K. (1999), “What is it ? Why do we need it ? Where do we find it ?”, *Reflections on European Identity-Working Paper*, T. Jansen (ed.) içinde, Forward Studies Unit., European Commission, Brussels, s.51-61
- Amin, Samir (2007) *Avrupa-merkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, Çev.: Mehmet Sert, İstanbul: Çivi Yazıları
- And, Metin (1999) *Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanuni Sultan Süleyman İmgesi*, Çev.: Şehsuvar Aktaş, Ankara: Dost Kitapevi
- Anderson, Benedict (2004), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev.: İskender Savaşır, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayıncılık
- Anderson, Robert T. (1973), *Modern Europe: An Anthropological Perspective*, California: Goodyear Publishing
- Archer, Clive (2000), “Eurocepticism in the Nordic Region” *European Integration*, 22:87-114
- Asad, Talal (1997), “Brief Note on the Idea of ‘An Anthropology of Europe’” *Provocations of European Ethnology*, *American Anthropologists*, 4(99):719-721

- Asad, Talal (ed.) (1997b), "Provocations of European Ethnology", *American Anthropologists*, 4 (99) :713-730
- Asiltürk, Baki (2002), *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Assmann, Jan (2001), *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Atakay, Kemal (2004), "İmge", *Kitap-lık Dergisi* ,74:67-73
- Atay, Tayfun (2006), *Türkler Kürtler Kıbrıslılar-İngiltere'de Türkçe Yaşamak*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ayata, Ayşe Güneş (2003), "From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 2 (5): 205-222
- Aydın, Mustafa (2001), "Merkantilizm" *Türk Dış Politikası (I 1919-1980)*, B. Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, s.114
- Aydın, Suavi (2000), "Arkeoloji ve Sosyolojinin Kısacasında Türkiye'de Antropolojinin "Geri Kalmışlığı" ", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 22:17-42
- Aydın, Suavi (2003a), "Kimlik" *Antropoloji Sözlüğü*, S. Aydın ve K. Emiroğlu (ed.) içinde Ankara: Bilim Sanat Yayınları, s.469-477
- Aydın, Suavi (2003b), "Oksidentalizm" *Antropoloji Sözlüğü*, S. Aydın ve K. Emiroğlu (ed.) içinde Ankara: Bilim Sanat Yayınları, s.642-643
- Aydın, Suavi (2003c) "Öteki" *Antropoloji Sözlüğü*, S. Aydın ve K. Emiroğlu (ed.) içinde Ankara: Bilim Sanat Yayınları, s.661-663
- Aydın, Suavi (2005), "Amacımız Devletin Bekası" *Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*, İstanbul: TESEV Yayınları

- Aydın, Suavi (2006), “Paradigmada Tarihsel Yorumun Sınırları: Merkez-Çevre Temellendirmeleri Üzerinden Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, 105:70-95
- Bahadır, Betül (2003), *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, Ankara: Nobel Yayıncılık ve Dağıtım
- Bahçeli, Devlet (2002) *Son Gelişmeler Işığında Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi-Temel Yaklaşım Biçimimiz ve Görüşlerimiz*, MHP, Ankara
- Baker, David ve David Seawright, (1998), *Britain For and Against Europe*, Oxford: Clarendon Press
- Bakir, Vian (1996), “An Identity for Europe ? The role of the media”, *Culture and Identity in Europe*, M. Wintle (ed.) içinde, Avebury, s.177-200
- Bance, Alan (1992), “The idea of Europe: from Erasmus to ERASMUS”, *Journal of European Studies*, 22:1-19
- Barnett, Anthony (1993), “Avrupa Nerede Bitiyor?” *Avrupa Nerede Bitiyor ? / Where Does Europe End?*, Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin 1993 Ankara Toplantısı T. Belge (ed.) içinde İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını
- Barth, Fredrik (2001), “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, F. Barth (ed.) içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları, s.11-40
- Bartlett, Robert (1993), *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*, New Jersey:Princeton University Press
- Baykal, Sanem ve Tuğrul Arat (2001), “AB'yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (II 1980-2001)*, B. Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, s.326-365
- Belge, Murat (2003), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu ? Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Birikim Yayınları.

- Beller, Manfred (2007), "Perception, Image, Imagology", *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, M. Beller ve J. Leersen (ed.) içinde, Amsterdam and NY: Rodopi, s.3-16
- Bellier, Irène (2000), "A Europeanized Elite ? An Anthropology of European Commission Officials" *Yearbook of European Studies*, R. Harmsen ve T. M. Wilson (ed.) içinde, Rodopi, s.135-156
- Bellier, Irène ve Thomas Wilson (2000), "Building, Imagining and Experiencing Europe: Institutions and Identities in the European Union", *An Anthropology of the European Union: Building, Imagining and Experiencing the New Europe*, I. Bellier ve T. Wilson (ed.) içinde, Oxford: Berg, s.1-27
- Bellier, Irène ve Thomas Wilson (ed.) (2000b), *An Anthropology of the European Union: Building, Imagining and Experiencing the New Europe*, Oxford: Berg
- Benevolo, Leonardo (2006), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev.: Nur Nirven, İstanbul: Literatür Yayınları
- Berdahl, Daphne (2005), "The Spirit of Capitalism and the Boundaries of Citizenship in Post-Wall Germany", *Society for Comparative Study of Society and History* 47 (2) : 235–251
- Berezin, Mabel (2000), "The Euro Is More Than Money: Converting Currency, Exchanging Identity, and Selling Citizenship in Post-Maastricht Europe", *Center for Society & Economy Policy Newsletter - The Euro*, 1(1):1-4
- Berkeley, George F.H. (1968), *Italy in the Making 1815-1846*, Cambridge: Cambridge University Press
- Berktaş, Ali ve H. Can Tuncer (ed.) (1998), *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

- Bernard, H. Russell (1994), *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, London:Sage Publications
- Bernstein, Richard (2004), “An Allegory of Medernity/Postmodernity: Habermas and Derrida”, *Critical Theory*, D. Rasmussen ve J. Swindal (ed.) içinde, SAGE Publications, V. 4 s.157-180
- Bhabha, Jacqueline (1999), “Belonging in Europe: Citizenship and Post-national Rights”, *International Social Science Journal*, 159 (51) : 11-23
- Bilgin, Nuri (1998), “Kimlik Arayışı olarak Resmi Tarih”, *Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu*, A. Berktaş ve H. Can Tuncer (ed.) içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.115-130
- Billig, Michael (1995), *Banal Nationalism*, London: Sage Publications
- Boissevain, Jeremy (1994), “Towards an Anthropology of the European Communities”, *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*, V. A. Goddard, J. R. Llobera ve C. Shore (ed.) içinde, Oxford: Berg, s.41-56.
- Boissevain, Jeremy vd. (1979), “Towards a Social Anthropology of the Mediterranean [and Comments and Reply]”, *Current Anthropology*,1(20):81-93
- Bolton, Rohan ve Joanna Eastwood (ed.) (2003), *Guide to the EU Institutions*, London:The Federal Trust
- Boppe, Auguste (1989), *Les Peintres du Bosphore au XVIIe Siècle*, Paris: ACR Édition Internationale
- Bora, Tanıl (2002), “Milliyetçi-Muhafazkar ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:Modernleşme ve Batıcılık*, M.

- Gültekin, T. Bora ve U. Kocabaşoğlu (ed.) içinde, 3.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, s.251-268
- Borneman, John ve Nick Fowler (1997), "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, 26:487-514.
- Bouchard, Canstance B. (2001), "The Medieval Heritage" *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*, Vol.1, P. N. Stearns (ed.) içinde, NY: Charles Scribner's Sons, s.131-141.
- Boxhoorn, Bram (1996), "European Identity and the process of European unification: Compatible notions ?", *Culture and Identity in Europe*, M. Wintle (ed.) içinde, Avebury s.133-145
- Braude, Benjamin ve Bernard Lewis (1982), *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, Cilt 1 ve 2, NY & London: Holmes & Meier Publishers
- Braudel, Fernand (1993), *A History of Civilizations*, Trans.: R. Mayne, NY: Penguin Books
- Brechtfeld, Jörg (1996), *Mittleuropa and German Politics: 1848 to the Present*, NY: St. Martin's University Press
- Brock, Colin ve W. Tulasiewicz (2000), "Introduction", *Education in a Single Europe* C. Brock ve W. Tulasiewicz (ed.) içinde, London and NY: Routledge, s.1-48
- Buch, Roger ve Kasper M. Hansen (2002), "The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 -Elections, Referendums and Attitudes", *Scandinavian Political Studies*, 1(25):1-26).

- Bugge, Peter (1995), "The Nation Supreme: The Idea of Europe 1914-1945" *The History of the Idea of Europe*, Kevin Wilson ve W. J. van der Dussen (ed.) içinde, NY: Routledge, s.83-149
- Burke, Peter (1996), *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, Çev.:Göktuğ Aksan, Ankara: İmge Kitabevi
- Bülbül, Kudret, B.B. Özipek, İ.Kalın (2008), *Aşk ile Nefret Arasında Türkiye'de Toplumun Batı Algısı*, Ankara: Seta Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı
- Byron, Reginald (2002), "Identity" *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, A. Barnard ve J. Spencer (ed.) içinde, London & NY: Routledge, s.441-442
- Canbolat, İbrahim S. (2002), *Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkileri*, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları
- Cannadine, David (2005), "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Geleneğin İcadı', 1820 Civarı-1977", *Geleneğin İcadı*, E. Hobsbawm ve T Ranger (ed.) içinde, Çev.: M.M.Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı s. 119-192
- Carrier, James G. (1996), "Introduction", *Occidentalism*, J. G. Carrier (ed.) içinde, Oxford:Oxford University Press, s.1-32
- Cartledge, Paul (1993), *The Greeks*, Oxford: Oxford University Press
- Clark, Caryl (1997), "Forging Identity: Beethoven's "Ode" as European Anthem", *Critical Inquiry*, 4 (23):789-807
- Close, David H. (1993), *The Greek civil war, 1943-1950: studies of polarization*, London: Routledge
- Close, David H. (1995), *The Origins of Greek War*, Essex:Longman

- Cohen, William B. (2003), "French Empire", *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia*, M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California: ABC CLIO, s.214-218
- Cole, John (1977), "Anthropology Comes Part-way Home: Community Studies in Europe" *Annual Reviews of Anthropology* 6:349-378
- Connerton, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar ?*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Connerton, Paul (2008), "Seven Types of Forgetting", *Memory Studies* , 1; 59-71
- Copeaux, Etienne (1998), *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Çev.:A. Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Coronil, Fernando (1996), "Beyond Occidentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories", *Cultural Anthropology*, 11:51-87
- Craith, Máiréad Nic, Ullrich Kockel ve Reinhard Johler (ed.) (2008), *Everyday Culture in Europe: Approaches and Methodologies*. Ashgate: Hampshire
- Curtin, Philip D. (1964), *The Image of Africa: British Ideas and Action, 1780-1785*, Madison: University of Wisconsin Press
- Çakır, Armağan Emre (2001), *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları*, İstanbul: Beta Basım Yayım
- Çarkoğlu, Ali vd. (2002), *Türk Halkının Avrupa Birliği Üyeliğine Bakışı*, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Frekans Araştırma, İstanbul: TESEV
- Çırakman, Aslı (2001), "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe" *Doğu Batı*, 14:28-46
- Dante (2004), *Monarchy* Çev. ve Hazl.: Prue Shaw, 17. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press

- Davies, Norman (2006), *Avrupa Tarihi*, M. Ali Kılıçbay (Çeviri Editörü), Ankara: İmge.
- Davis, John (1977), *People of Mediterranean: an Essay in Comparative Social Anthropology*, London: Routledge
- de Bethune, Maximilien (1921), *Sully's Grand Design of Henry IV from Memoirs of Maximilien de Bethune duc de Sully (1559-1641)*, London: The Grotius Society Publications
- Delanty, Gerard (2004), *Avrupa'nın İcadı*, Çev.: H. İnanç, Ankara: Adres Yayınları
- Demiralp, Oğuz (2004), "İmaj değil, İmge", *Kitap-lık Dergisi*, 74:75-77
- den Boer, Pim (1995), "Europe to 1914: The Making of an Idea" *The History of the Idea of Europe*, K. Wilson ve W. J. van der Dussen (ed.) içinde, NY: Routledge, s.13-82
- Deren, Seçil (2002), "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, T. Bora ve M. Gültekin (ed.) içinde, C.4., İstanbul: İletişim Yayınları, s.533-540
- Derrida, Jacques ve Jürgen Habermas (2003), "Savaş Sonrasında Yenilenmemiz: Avrupa'nın Yeniden Doğuşu", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 31 Mayıs 2003
- Diez, Thomas (2004), "Europe's Others and the Return of Geopolitics", *Cambridge Review of International Affairs*, .2 (17):319-335
- Diez-Nicolas, Juan (2003), "Spaniards' Long March Towards Europe", *Spain and Portugal in The European Union: The First Fifteen Years*, Sebastian Royo ve P. C. Manuel (ed.) içinde, London: Frank Cass, s.119-146
- Dinan, Desmond (1994), *Ever Closer Union ? An Introduction to the European Community*, Colorado: Lynne Rienner Publishers

- Dinan, Desmond (ed.), (2005), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, I-II. Cilt, Çev.:H. Akay, İstanbul:Kitap Yayınevi
- Domanski, Boleslaw (2004), “West and East in ‘New Europe’: The Pitfalls of Paternalism and a Claimant Attitude”, *European Urban and Regional Studies*, 11:377-381
- Dovidio, J.F., B. Major ve J. Croker (2000), “Stigma: Introduction and Overview” *The Social Psychology of Stigma*, T. F. Heatherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl, J. G. Hull (ed.) içinde NY: Guilford Press, s.1-28
- Doyle, W. Michael (1986), *Empires*, NY: Cornell University Press, Ithaca
- Duben, İpek (2007), *Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Duerr, Hans Peter (1999), *Çıplaklık ve Utanç: Uygarlaşma Sürecinin Miti*, Ankara: Dost Yayınları
- Duparc, Christiane (1992), *Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları*, Ankara: Avrupa Toplulukları Komisyonu Yayını
- Eder, Klaus ve Bernhard Giesen (ed.), (2001), *European Citizenship between National Legacies and Postnational Projects*, Oxford: Oxford University Press
- Eidheim, Harald (2001), “Toplumsal Bir Damga Olarak Etnik Kimlik”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, F. Barth (ed.) içinde, Çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan, İstanbul:Bağlam Yayıncılık, s.41-62.
- Eliot, Thomas S. (1988), “The Unity of European Culture”, *Notes towards the Definition of Culture*, Boston: Faber and Faber, s.110-124
- Elliot, John H. (1989), *Spain and Its World 1500-1700*, London:Yale University Press

- Erasmus, Desiderius (1995a), “Dört Bir Yandan ve Tüm Uluslar Tarafından Kovulan Barışın Yakınması”, *Cogito*, 3:7-11
- Erasmus, Desiderius (1995b) “Türklerle Savaşmalı mı ?” *Cogito* 3:13-20
- Erdemir, Aykan (2005), “Avrupa Komisyon Raporlarında Aleviler”, *Kırkbudak-Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, 2:5-14
- Erdemir, Aykan ve A. Kerim Gültekin (2005), “Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilcisi Büyükelçi Hansjörg Kretschmer ile Alevilik Üzerine Görüşme”, *Kırkbudak-Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, 2:15-22
- Erdenir, Burak (2005), *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe*
Ankara: Ümit Yayıncılık
- Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat (2001a), “AET’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (I 1919-1980)* B. Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, s.808-853
- Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat (2001b), “AT’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (II 1980-2001)* B. Oran (ed.) içinde, İstanbul:İletişim Yayınları, s.83-101
- Eriksen, T. Hylland (2002), *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*, İstanbul: Avesta Yayınları
- Ersanlı, Büşra (2006), *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Evans-Pritchard, Edward (1998), *İlkelerde Din*, Çev.:H. Portakal, Ankara: Öteki Yayınevi
- Fabian, Johannes (1999), *Zaman ve Öteki-Antropoloji Nesnesini Nasıl oluşturur?*, Çev.: Selçuk Budak, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Fernandez-Armesto, Felipe (2000), “The Improbable Empire”, *Spain: A History* R. Carr (ed.) içinde, Oxford: Oxford University Press, s.152-172

- Finlayson, James G. (2005), *Habermas-A Very Short Introduction*, Oxford:Oxford University Press
- Firmstone, Julie (2008), "Approaches of the transnational press to reporting Europe", *Journalism*, 9: 423-442
- Flood, Christopher (2002), "The Challenge of Euroscepticism" *The European Union Handbook*, J. Gower (ed) içinde London: Fitzroy Dearborn Publishers s.73-84
- Fokas, Effie (2007), "Yunanistan: Din, Ulus ve Avrupa Birliği'ne Üyelik", *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma*, H. Güllalp (ed.) içinde, İstanbul: Metis Yayınları, s.59-85
- Fontana, Josep (2003), *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, Çev.:N. Elhüseyni, İstanbul: Literatür Yayınları
- Frangoudaki, Anna (1998), "Tarih Ders Kitaplarında Ulusal "Ben" ve Ulusal "Öteki"", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, A. Berktaş ve H. Can Tuncer (ed.) içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.97-105
- Friedman, Norman (2004), "İmge", *Kitap-lık Dergisi*, 74:80-89
- Frucht, Richard (2005), "Introduction", *Eastern Europe: an introduction to the people, lands, and culture*, R. Frucht (ed.) içinde Oxford: ABC-CLIO Publishing, s.ix-x
- Galt, Anthony H. (1985), "Does the Mediterraneanist Dilemma Have Straw Horns?", *American Ethnologist*, 2 (12):369-371
- Garloch, Lorene A. (1946), "Alsace-Lorraine: A Border Problem", *Journal of Geography*, 45:268-279
- Gellner, Ernest (1998), *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev.:S. Coşar, İstanbul:İletişim Yayınları

- Georgieva, Cvetana (1997), "The Danube River-A Boundary of the Bulgarian Space in the 15th-17th Centuries", *Ethnologia Balkanica* , 1:11-19
- Geremek, Bronislaw (2006), "Thinking about Europe as a Community", *What Holds Europe Together ?*, K. Michalski (ed.) içinde, Budapest: CEU Press, s.5-12
- Giddings, Philip (2004), "Westminster, EMU, and the Euro", *Britain in the European Union: Law, Policy, and Parliament*, Philip Giddings ve Gavin Drewry (ed.) içinde NY: Palgrave Macmillan, s. 145-174
- Gilmore, David D. (1982), "Anthropology of the Mediterranean Area" *Annual Review of Anthropology*, 11:175-205
- Giordano, Christian vd. (ed.) (2000), "The Politics of Anthropology at Home II", *Anthropological Journal on European Cultures*, Wales
- Gleissner, Martin ve Claes H. de Vreese (2005), "News about the EU Constitution: Journalistic challenges and media portrayal of the European Union Constitution", *Journalism*, 6:221-242
- Goddard, Victoria A., J. R. Llobera ve C. Shore (1994), "Introduction: The Anthropology of Europe", *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*, V. A. Goddard, J. R. Llobera ve C. Shore (ed.) içinde, Oxford: Berg s.1-40.
- Goffman, Erving (1963), *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall
- Gorman, Michael (1995), *The Unification of Germany*, Cambridge: Cambridge University Press

- Göral, Özgür S. (ed.) (2003), *Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru-20. Yüzyıl Avrupa Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek* Projesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını
- Gupta, Akhil ve James Ferguson (1992), “Beyond “Culture”: Space, Identity and the Politics of Difference”, *Cultural Anthropology*, 1 (7): 6-23
- Haas, Ernst (1948), “The United States of Europe”, *Political Science Quarterly*, 4 (63):528-550.
- Haas, Ernst, (2003), “The Uniting of Europe”, *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, B.F. Nelsen ve A. Stubb (ed.) içinde, Palgrave Macmillan, s.145-149
- Habermas, Jürgen (1996), “Modernity: An Unfinished Project”, *Habermas and The Unfinished Project of Modernity*, içinde M. P. d’Entrèves ve S. Benhabib, Oxford:Polity Press, s.38-55
- Habermas, Jürgen (2002), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, Çev.: İ. Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Habermas, Jürgen (2004), “Avrupa’nın Niçin Bir Anayasaya Gereksinmesi Var?” Çev.: K. Atakay, *Cogito*, 39:302-322
- Habermas, Jürgen ve Jacques Derrida (2003), “February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe”, Almanca’dan Çev.: M. Pensky, *Constellations* 3(10):291-297.
- Hammersley, Martyn ve Paul Atkinson (2007), *Ethnography: Principles in Practice*, 3rd Edition, Londra & NY: Routledge
- Hanefi, Hasan (2004), “İslam ve Batı:Çatışma mı Diyalog mu ?”, *Cogito*, 40:269-277

- Harmsen, Robert ve M. Spiering (2004), "Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European Political Debate" *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*, R. Harmsen ve M. Spiering (ed.) içinde, European Studies 20: An Interdisciplinary Series in European Culture, History and Politics, Amsterdam: Rodopi s.13-35
- Harmsen, Robert ve M. Spiering (2004b), *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*, European Studies 20: An Interdisciplinary Series in European Culture, History and Politics, Amsterdam: Rodopi
- Heffernan, Michael (2001), "History, Geography And The French National Space: The Question Of Alsace-Lorraine, 1914-18", *Space & Polity*, 1(5):27-48
- Helvacioğlu, Banu (1998), "Europe in Turkish Discourse: How does one conceive of oneself?", *Boundaries of Europe?* R. Larsson vd. (ed.) içinde, Stockholm:Forskningsrâdsnâmden, s.45-70
- Herzfeld, Michael (1984), "The Horns of the Mediterraneanist Dilemma", *American Ethnologist*, 3 (11): 439-454.
- Herzfeld, Micheal (1980), "Honour and Shame: Problems in the Comparative Analysis of Moral Systems" *Man*, New Series, 2(15): 339-351
- Herzfeld, Micheal (1985), "Of Horns and History: The Mediterraneanist Dilemma Again" *American Ethnologist*, 4 (12):778-780.
- Heyl, Barbara S. (2001), "Ethnographic Interviewing" *Handbook of Etnography*, P. Atkinson vd. (ed.) içinde, London: SAGE Publications, s.369-383
- Hilav, Selahattin (1997), *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, 3.Basım, İstanbul: Sosyal Yayınlar

- Hobsbawm, Eric (2005), "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", *Geleneğin İcadı*, E. Hobsbawm ve T. Ranger (ed.), Çev.: M.M.Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı s.305-356
- Hobsbawm, Eric (2006), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*, 3. Basım İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Hobson, John A. (1965), *Imperialism: A Study*, Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press, Reprinted.
- Hogan, Michael (1989), *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge: Cambridge University Press
- Holmes, Martin (ed) (2002), *The Eurosceptical Reader 2*, NY: Palgrave;
- Hopkins Nicholas S. (1980), "More on Mediterranean Anthropology", *Current Anthropology*, 21:276-277
- Hourani, Albert (1994), *Batı Düşüncesinde İslam*, İstanbul: Sarmal Yayınları;
- Huber, Mary T. (2002), "Missionaries", *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, A. Barnard ve J. Spencer (ed.) içinde London & NY: Routledge, s.563-565
- Hudabiunigg, Ingrid (2004), "The Otherness of Eastern Europe", *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, 25(5-6):369-388.
- Hymans, Jacques E.C. (2004), "The Changing Color of Money: European Currency Iconography and Collective Identity" *European Journal of International Relations* 1(10): 5-31
- Iatrides, John O. (1972), *Revolt in Athens; the Greek Communist "Second Round," 1944-1945*, Princeton, New Jersey.: Princeton University Press.

- Jackson, Anthony (ed.) (1987), *“Anthropology at Home”*, London: Routledge
- Jenkins, Richard (1996), *Social Identity*, London: Routledge
- Jones, Alistair (2007), *Britain and the European Union*, Edinburgh: Edinburgh University Press
- Jones, Eric A. (2003), “Dutch Empire” *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia* M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California: ABC CLIO, s.174-176
- Jones, W. R. (1971), “The Image of The Barbarian in Medieval Europe”, *Comparative Studies in Society and History*, 4(13):376-407
- Jordan, Terry (1996), *The European Cultural Area: A Systematic Geography*, New York: Harper Collins Collage Publishers
- Kabbani, Rana (1993), *Avrupa'nın Doğu İmajı* İstanbul: Bağlam Yayıncılık;
- Kadioğlu, Ayşe (2008a), “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, A. Kadioğlu (ed.) içinde, İstanbul: Metis Yayınları, s.21-30
- Kadioğlu, Ayşe (2008b), “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, A. Kadioğlu (ed.) içinde, İstanbul: Metis Yayınları, s.31-54
- Kaelberer, Matthias (2005), “Deutschmark nationalism and Europeanized identity: Exploring identity aspects of Germany's adoption of the Euro”, *German Politics*, 14(3):283-296
- Kant, Immanuel (1983), *Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History and Moral Practice*, T. Humphrey (trans. and ed.), Hackett Publishing Company

Karluk, Rıdvan (2005), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 8. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım

Kartarı, Asker (2001), *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*, Ankara: Ürün Yayınları

Kaschuba, Wolfgang (1999), *Einführung in die Europäische Ethnologie*, Münih:Beck

Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel (2005), *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi ?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Keskin, Ferda (2007), “Olivier Abel’in Metni Üzerine Birkaç Eleştirel Saptama”, *Avrupa’nın Krizi-Fenomenolojik Sorun Olarak Avrupa’nın Dönüşümü*, Ö. Sözer ve A. V. Turan (Derl.) , Ankara: Dost Yayınları, s.146-149

Kılıçbay, Mehmet Ali (2005) *Biz Zaten Avrupalıyız*, Ankara: İmge Kitapevi, 2.Baskı

Kirch, Aksel vd. (2001), “Images of Europe - The Country Study Estonia” *Social Science in Eastern Europe NEWSLETTER, Special Edition*, P. Tamas ve U. Becker (ed.) içinde, Berlin:German Social Science Infrastructure Services (GESIS), s. 70-82

Kopecky, Petr ve Cas Mudde (2002), “The Two Sides of Euroscepticism:Party Positions on European Integration in East Central Europe” *European Union Politics*, 3:297-326

Köymen, Oya (ed.) (2003), *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını

Kula, Onur (1992), *Alman Kültüründe Türk İmgesi I*, Ankara: Gündoğan Yayınları

Kula, Onur (1993), *Alman Kültüründe Türk İmgesi II*, Ankara: Gündoğan Yayınları

Kula, Onur (1997), *Alman Kültüründe Türk İmgesi III*, Ankara: Gündoğan Yayınları

- Kumrular, Özlem (2005a), “Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni’nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı”, *Dünyada Türk İmgesi*, Ö. Kumrular (ed.) içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.109-127
- Kumrular, Özlem (ed.) (2005b), *Dünyada Türk İmgesi* İstanbul:Kitap Yayınevi
- Kuper, Adam (2005), *The Reinvention of Primitive Society: Transformations of a Myth*, 2nd Edition, London and New York: Routledge.
- Lanza, Fernandez Fernando (2005), “Habsburg-Osmanlı Rekabeti Bağlamında 16. Yüzyılda İspanya’da Türk İmajı”, *Dünyada Türk İmgesi*, Ö. Kumrular (ed.) içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi s.87-107
- Lass, Andrew (1997), “The Role of Europe in the Study of Anthropology”, *American Anthropologists*, 4 (99):721-723
- Latouche, Serge (1996), *The Westernization of the World: The Significance, Scope and Limits of the Drive Towards Global Uniformity*, İngilizce’ye Çev.: R. Morris, London: Polity Press
- Lecheler, Sophie (2008,) “EU membership and the press: An analysis of the Brussels correspondents from the new member states”, *Journalism*, 9:443-464
- Leersen, Joep (2007), “Image”, *Imagology:The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, M. Beller ve J. Leersen (ed.) içinde, Amsterdam and NY: Rodopi, s.342-344
- Lehmbruch, Gerhard (1996), “The Political Theory of Federalism. The Relevance of Classical Approaches”, *Federalizing Europe?*, J.J.Hesse ve V. Wright (ed.) içinde, Oxford: Oxford University Press s.169-203
- Lehning, Percy, B. (2001), “European Citizenship:Towards A European Identity ?”, *Law and Philosophy*, 20:239-282

- Leonditou, Lila (2004), "The Boundaries of Europe: Deconstructing Three Regional Narratives", *Identities*, 4 (11) s.593-617
- Levi-Strauss, Claude (1993), *Yaban Düşünce*, Çev.:T. Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Link, Luther (2003), *Şeytan: Yüzü Olmayan Maske*, Çev.: E. Ergün, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Linstorm, Nicole (2003), "Between Europe and the Balkans: Mapping Slovenia and Croatia's "Return to Europe" in the 1990s", *Dialectical Anthropology*, 27:313-329
- Lippmann, Walter (1947), *Public Opinion*, NY: Macmillan.
- Llobera, Josep R. (2003), "The Concept of Europe as an Idée-force" *Critique of Anthropology*, 23:155-174
- Macdonald, Maryon (1997), "The construction of Difference: An Anthropological Approach to Stereotypes" *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*, S. Macdonald (ed.) içinde, Oxford & NY:Berg, s.219-236
- Macdonald, Sharon (1996), "Europe, Western" *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, V.2., D. Levinson and M. Ember (ed.) içinde, NY: Henry Holt and Company, s.466-469
- Macdonald, Sharon (ed.) (1997), *Inside European Identities: Ethnography in Western Europe*, Oxford & NY:Berg
- Malinowski, Bronislaw (1992), *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev.:S. Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Malinowski, Bronislaw (1998), *İlkel Toplum*, Çev.: H. Portakal, Ankara:Öteki Yayınevi

- Manisalı, Erol (2006) *Ortak Pazar'dan AB'ye: Hayatım Avrupa 1. Kitap*, İstanbul: Truva Yayınları
- Manisalı, Erol (2007), *Avrupa'yla Derin Bağlar: Hayatım Avrupa*, İstanbul: Truva Yayınları
- Manuel, Frank E. (1963), *The New World of Henri Saint Simon*, Indiana: University of Notre Dame Press
- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Mauss, Marcel (2005), *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev.: Ö. Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Mazzini, Giuseppe (2005), *Avrupa'da Demokrasi Üzerine Düşünceler*, Çev.: A. Fethi, İstanbul: Merkez Kitaplar
- McClellan, Charles W. (2003), "Italian Empire", *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia*, M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California: ABC CLIO, s.288-291
- McGrane, Bernard (1989), *Beyond Anthropology: Society and the Other*, New York: Columbia University Press
- MHP (2004) *MHP Haklı Çıkmıştır*, Ankara
- Milas, Herkül (1998), "Türk Ders Kitaplarında "Yunanlılar": Bütünleştirici Bir Yaklaşım", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki"*, Sorunu A. Berktaş ve H. Can Tuncer (ed.) içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.254-265
- Milas, Herkül (2002), "Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, T. Bora ve M. Gültekin (ed.) içinde, 4.Cilt İstanbul: İletişim Yayınları s.193-201

“Milliyetçiler kazandı, ama iktidar AB’cilere”, *Milliyet*, Dış Haberler, 23.01.2007, s.18

Milner, Susan (2000a), “Introduction: A healthy scepticism?”, *Journal of European Integration*, 22:1,1-13

Milner, Susan, (2000b), “Euroscepticism in France and Changing State-Society Relations”, *Journal of European Integration*, 1(22):35 -58

Milner, Susan (2004), “For an Alternative Europe: Euroscepticism and the French Left Since the Maastricht Treaty”, *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*, R. Harmsen ve M. Spiering (ed.) içinde , *European Studies 20: An Interdisciplinary Series in European Culture, History And Politics*, Amsterdam s.59- 81

Mitchell, Thomas W.J. (1986), *Iconology: Image, Text, Ideology*, Chicago and London: The University of Chicago Press

Molokotos-Liederman, Lina (2003), “Identity Crisis: Greece, Orthodoxy, and the European Union”, *Journal of Contemporary Religion*, 18 (3): 291–315.

Montesquieu Charles-Louis de Secondat (2006), *The Spirit of Laws*, Anne M. Cohler, B.S. Miller ve H. S. Stone (Trans. and ed.), Cambridge: Cambridge University Press

Moravscik, Andrew (2005), “Bütünleşme Kuramı”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, D. Dinan (ed.) içinde, İstanbul:Kitap Yayınevi, s.276-294

Morin, Edgar (1993), “Avrupa Nerede Bitiyor ?” Where Does Europe End?, *Helsinki Yurttaşlar Meclisi'nin 1993 Ankara Toplantısı* T. Belge (ed.) içinde İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını

- Mosquera, Patricia M. Rodriguez, Antony S. R. Manstead ve Agneta H. Fischer (2002), "Honor in the Mediterranean and Northern Europe" *Journal of Cross-Cultural Psychology* 33: 16-36
- Moyd, Michelle (2003), "German Empire", *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia*, M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California:ABC CLIO, s.230-233
- Nabulsi, Karma (2006), "Patriotism and Internationalism in the 'Oath of Allegiance' to Young Europe", *European Journal of Political Theory*, 5:61-70
- Nahya, Z. Nilüfer (2004), *Türkiye'de Hıristiyan Olmak: Ankara ve Çankaya Kurtuluş Kiliseleri Örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Tayfun Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Nahya, Z. Nilüfer (2007), "İnsan Hakları Bağlamında Din ve İnanç Özgürlüğü: Bir Karşılaştırma", *Kırkbudak-Anadolu Halk İnançları Araştırmaları Dergisi*, 9:13-37
- Nassehi, Armin (2000), "Germany: The Ambiguous Nation", *European Nations and Nationalism: Theoretical and Historical Perspectives*, L.Hagendoorn, G. Csepli, H. Dekker ve R. Farnen (ed.) içinde, Burlington: Ashgate Publishing, s.215-248
- Negrine, Ralph vd. (2008), "Turkey and the European Union: An Analysis of How the Press in Four Countries Covered Turkey's Bid for Accession in 2004", *European Journal of Communication*, 23 (1): 47-68
- Nelsen, Brent F. ve A. Stubb (ed.), (2003), *The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Palgrave Macmillan, s. 99-119

- Niethammer, Lutz (2000), 'A European Identity?', *Europe and the Other and Europe as the Other*, B. Str ath (ed.) içinde Brussels: PIE-Peter Lang.
- Nora, Pierre (2006), "Between Memory and History: *Les Lieux de M moire*", *Historiography: Critical Concepts in Historical Studies*, R. M. Burns (ed.) içinde, Taylor & Francis, s.284-301
- Norman, Daniel (1966), *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh: University Press
- Noy, David (2000), *Foriegners at Rome: Citizens and Strangers*, London: Gerald Duckworth Publishing
- O'Brennan, John (2006), *The Eastern Enlargement of the European Union*, NY:Routledge
- O'Hear, Anthony, (2000), "Civilized Euroscepticism", *The European Journal* 8(2) :9
- O'Reilly, Karen (2005), *Ethnographic Methods*, Londra & NY: Routledge
- [OEM] *Ottoman Empire in Miniatures* (1988), The Historical Research Foundation, Ankara: İstanbul Reserach Center
- Ousselin, Edward (2005), "Victor Hugo's European Utopia", *Nineteenth-Century French Studies* 1 & 2 (34) Fall-Winter 2005-2006 s.32-43
-  rnek, Sedat Veyis (1971), *Etnoloji S zl g *, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
-  zalp, Erkin vd., (2005), *AB 'ye Girdik Yerde Gördük*, İstanbul: NK Yayınları
-  zalp, Güven (2006), "AB'den Son Őans", *Diplomasi, Milliyet*, 09.11 2006, s.18
-  zalp, Güven (2006), "Kazayı Rehn  nledi", *Diplomasi, Milliyet*, 10.11.2006, s.21
-  zalp, Güven (2007), "Düzelin, Yoksa Sorun  ıkar", *Milliyet, Politika*, 04.09.2007, s.16

- Özbaran, Salih (ed.) (1998), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları
- Özbudun, Sibel (1997), *Ayinden Törene: Siyasal İktidar Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Ankara: Anahtar Kitaplar
- Özbudun, Sibel (2002), “‘Öteki’nin Tarihçesi”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 31:11-38
- Özbudun, Sibel (2003), *Hermes’ten İdris’e: Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Özbudun, Sibel ve T. Demirer (ed) (2000), *Avrupa Birliği ve Sosyalistler: Akıntıya Karşı*, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Özbudun, Sibel ve Temel Demirer (2006) *Avrupa Birliği ve Çokkültürcülük Yalanı*, Ankara:Ütopya Yayınevi
- Özel, Mehmet (ed.) (1999), *Turkish Arts*, Ankara
- Özenç, Berke (2005), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü*, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Özer, Ahmet (2003), *Tanzimattan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği*, Ankara: Elips Kitap
- Öztan, Ece (2005), “İnsan Hakları/Güncelleme”, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi II.C.* Desmond Dinan (ed.) içinde, İstanbul:Kitap Yayınevi, s.31-35
- Pace, Michelle (2006), *The Politics of Regional Identity: Meddling with the Mediterranean* Londra:Routledge
- Pagden, Anthony (2002), “Europe: Conceptualizing a Continent” *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*, A. Pagden (ed.) içinde, Cambridge: Cambridge University Press, s.33-54

- Page, Melvin E. (2003a), "Decolonization", *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia* M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California: ABC CLIO, s.164-165
- Page, Melvin E. (2003b), "British Empire", *Colonialism: An International Social, Cultural and Political Encyclopedia*, M. E. Page ve P. M. Sonnenburg (ed.) içinde, California: ABC CLIO, s.75-80
- Palabıyık, M. Serdar ve Ali Yıldız (2006) *Avrupa Birliği*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Papadopoulos, Renos K. (2002), "The Other Other: When the Exotic Other Subjugates the Familiar Other", *Journal of Analytical Psychology*, 47:163–188.
- Parker, W. H. (1960), "Europe: How Far?", *The Geographical Journal*, 3 (126):278-297
- Parman, Susan (1998a), "Introduction: Europe in the Anthropological Imagination", *Europe in the Anthropological Imagination*, S. Parman (ed.) içinde, New Jersey: Upper Saddle River, Prentice Hall, s.1-16.
- Parman, Susan (1998b), "The Meaning of 'Europe' in the American Anthropologists (Part 1)" *Europe in the Anthropological Imagination*, Susan Parman (ed.) içinde, New Jersey:Upper Saddle River, Prentice Hall, s.169-196
- Parman, Susan (ed.) (1998c), *Europe in the Anthropological Imagination*, New Jersey: Upper Saddle River, Prentice Hall
- Penny, H. Glenn (2008), "Traditions in the German Language", *A New History of Anthropology*, H. Kuklick (ed.) içinde, Blackwell Publishing, s.79-95
- Pentland, Charles (1973), *International Theory and European Integration*, NY: The Free Press

- Peri, Pierangelo (2000), "Italy: An Imperfect Union", *European Nations and Nationalism: Theoretical and Historical Perspectives* L.Hagendoorn, G. Csepeli, H. Dekker ve R. Farnen (ed.) içinde Burlington: Ashgate Publishing, s.249-279
- Periano, Mariza G. S. (1998), "When Anthropology is at Home", *Annual Review of Anthropology*, 27:105-128
- Peristiany, J. G. (ed.) (1965), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, London: Weidenfeld & Nicolson
- Petrov, Grigory (2004) *Beyaz Zambaklar Ülkesinde: Bir Millet'in Uyanışı*, Çev.: A. Haydar Bey, İstanbul: Hayat Yayınları
- Pina-Cabral, João de (1989), "The Mediterranean as a Category of Regional Comparison: A Critical View", *Current Anthropology*, 30:399-406.
- Pingel, Falk (2003), *Avrupa Evi-Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupa'sı*, Çev.:N. Elhüseyni, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını
- Pinto, Antoinio Costa (1998), "Twentieth-Century Portugal: An Introduction", *Modern Portugal*, A.C.Pinto (ed.) içinde California: Palo Alto s.1-40
- Pocock, John G.A. (2002), "Some Europes in Their History", *The Idea of Europe from Antiquity to the European Union*, A. Pagden (ed.) içinde, Cambridge: Cambridge University Press, s.55-71
- Pounds, Norman J. G. (1957), "Lorraine and the Ruhr", *Economic Geography*, 2(33):149-162
- Push, Barbara (2000), "Türk Gençliğinin Muhafazakarlığı ve İslamcı Söylemin Zemini", *Türkiye'de ve Avrupa'da Gençlik*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, s.51-65

- Radcliffe-Brown, Alfred R. (1968), *Method in Social Anthropology (Selected Essays)*, M.N. Srinivas (ed.), Chicago: The University of Chicago Press
- Raley, Harold C. (1971), *José Ortega y Gasset: Philosopher of European Unity*, Alabama: The University of Alabama Press
- Rapport, Nigel ve Joanna Overing (2000), *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*, NY: Routledge
- Ricci, Giovanni (2005), *Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa'sında Korku, Nefret ve Sevgi*, Çev.: K. Atakay, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Rietbergen, Peter (1998), *Europe: A Cultural History*, NY: Routledge
- Rogers, Susan C. (1997), "Explorations in Terra Cognita", *American Anthropologists*, 4 (99):717-719
- Rosamond, Ben (2000), *Theories of European Integration*, London: Macmillan Press
- Roth, Klaus (1997), "Rivers as Bridges-Rivers as Boundaries: Some Reflections on Intercultural Exchange on the Danube", *Ethnologia Balkanica* , 1:20-28
- Rovna, Lenka (2001), "Socio-political dimension of the EU accession negotiations: the case of the Czech Republic" *Accession negotiations – selected result. International research project and conference proceedings* J. Swierocki (ed.) içinde Lodz: European Institute, s.53-72
- Royo, Sebastian ve P. Christopher Manuel (2003), "Some Lessons from the Fifteenth Anniversary of the Accession of Portugal and Spain to the European Union", *Spain and Portugal in The European Union: The First Fifteen Years*, S. Royo ve P. C. Manuel (ed.) içinde London: Frank Cass, s.1-30
- Rumph, Stephen (2004), *Beethoven After Napoleon: Political Romanticism in the Late Works*, Berkeley: University of California Press.

- Russell, Jeffrey Burton (2001), *Lucifer: Ortaçağda Şeytan*, Çev.: A. Fethi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Russell-Wood, A.J.R. (1998), *The Portuguese Empire 1415-1808-A World on the Move*, London:The John Hopkins University Press
- Said, Edward (1995), *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, Çev.: N. Uzel, İstanbul: İrfan Yayınevi
- Saint-Simon, Henri (1975), *Selected Writings on Science, Industry and Social Organization*, K. Taylor (Trans. and ed.), London: Croom Helm
- Sakallı, Cemal (2006), “İyi Avrupalı-Kötü Avrupalı” *Uluslararası İmgibilim Sempozyumu*, S. Ulağlı (ed.), Muğla: Muğla Üniversitesi, s.57-73
- Sancar, Mithat (2007), *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Sanjek, Roger (2002), “Ethnography”, *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, A. Barnard ve J. Spencer (ed.) içinde London & NY: Routledge, s.295-302
- Sardar, Ziauddin, A. Nandy ve M. W. Davies (1993), *Barbaric Others: A Manifesto on Western Racism*, London: Pluto Press
- Schippers, Thomas K. (1995), “A History of Paradoxes : Anthropologies of Europe”, *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of Anthropology*, H.F. Vermeulen ve A. A. Roldan (ed.) içinde, London: Routledge, s.234-246
- Schnapper, Dominique (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Schneider, Jane (1971), “Of Vigilance and Virgins: Honor, Shame, and Access to Resources in Mediterranean Societies”, *Ethnology*, 10:1-24

- Servantie, Alain (2005), “Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler, *Dünyada Türk İmgesi*, Çev.: S.Çağlayan, Özlem Kumrular (ed.) içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.27-85
- Seufert, Günter (2000), “Türk Gençleri Arasında Din ve Milliyetçilik”, *Türkiye’de ve Avrupa’da Gençlik*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Konrad Adenauer Vakfı Yayınları s.66-85
- Sevim, Mustafa (Hazl.) (1996), *Gravürlerle Türkiye- İstanbul 1 ve 2*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Shaw, Pure (trans. & ed.) (1996), *Monarchy / Dante*, Cambridge: Cambridge University Press
- Shils, Edward (1975), *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*, Chicago and London: The University of Chicago Press
- Shore, Cris (2000), *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration* London: Routledge
- Smith, Anthony (1997), “National Identity and the Idea of European Unity”, *The Question of Europe*, P. Gowan ve P. Anderson (ed.) içinde, London: Verso, s.318-342
- soL Meclis (2004), *AB Yalanları ve Gerçekler*, İstanbul: NK Yayınları.
- Soykut, Mustafa (2007), *Avrupa’nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Soysal, Ahmet (2004), “İmge”, *Kitap-lık Dergisi* 74:78-79
- Spinelli, Altiero ve E. Rossi (2003), “The Ventotene Manifesto”, *The European Union: Readings on the Theory and Practice of european Integration* B.F. Nelsen ve A. Stubb (ed.) içinde Palgrave Macmillan, s.3-6

- Stockwell, Sarah (ed.) (2008), *The British Empire: Themes and Perspectives*, Oxford: Blackwell Publishing
- Str ath, Bo (2002), "A European Identity: To the Historical Limits of a Concept", *European Journal of Social Theory*, 5:387-401
- Suvari, Ceyhan vd. (2006), *Anadolu'dan Etnik Manzaralar*, İstanbul: E Yayınları
- Szczerbiak, Aleks ve Paul Taggart (2008), "Introduction: Opposing Europe ? The Comparative Party Politics of Euroscepticism" *Opposing Europe ? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, A. Szczerbiak ve P. Taggart (ed.) içinde, Volume 1-Case Studies and Country Surveys, Oxford: Oxford University Press, s.1-15
- Şen, Mustafa, vd. (2005), *Gençlik, AB ve Zıt Hisler: Bedenini İsterim ama Ruhunu Asla*, Ankara: Dipnot Yayınları
- Şenel, Alaeddin (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 6. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi
- Şeni, Nora (1999), "1856 Fermanı ya da Avrupa Arzusu Söyleminin İcadı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, 7.Cilt, G. Eren, K. Çiçek, C. Oğuz (ed.) içinde, İstanbul: Ağaç Yayınları, s.315-321
- Şirin, İbrahim (2006), *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Yayınevi
- Tanilli, Server (2002), *Çağdaşımız Victor Hugo: Bir Dahinin Portresi*, İstanbul: Adam Yayınları
- Tchoubarian, Alexander (1994), *The European Idea in History in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A view from Moscow*, Oregon: Frank Cass. & Co. Ltd, Ilford.

- Tekeli, İlhan (2007), *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Teschner, Julia (2000) “No Longer Europe’s Europhiles? Euroscepticism in Germany in the 1990’s”, *Journal of European Integration*, 22:59-86
- Türkiye 2006 İlerleme Raporu* (2006), Avrupa Komisyonu, Brüksel
- Todorova, Maria (2006), *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çev.: D. Şendil, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- [TS] *Türkçe Sözlük* (1969), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tuncer, Hediye ve Hüner Tuncer (1997), *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Ankara: Ümit Yayıncılık
- Ulağlı, Serhat (ed.) (2006), *Uluslararası İmgebilim Sempozyumu*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları
- Ulağlı, Serhat (2006), *İmgebilim: ‘Öteki’nin Bilimine Giriş*, Ankara: Sinemis Yayınları
- Ülgen, Sinan (2005), *AB ile Müzakerelerin El Kitabı: Ne Bekliyoruz ? Ne Olacak ?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ülger, İrfan Kaya (2003), *Avrupa Birliği El Kitabı: Kavramlar-Kurumlar-Kişiler*, Ankara:Seçkin Yayıncılık
- Üstel, Füsun (2008), “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne *Vatandaşlık Eğitimi*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Verdery, Katherine (1997), “The “New” Eastern Europe in an Anthropology of Europe”, *American Anthropologists*, 4 (99):715-717
- Verger, Jacques (2000), “The Universities”, *The New Cambridge Medieval History*, içinde M. Jones (ed.) Cambridge:Cambridge University Press, s. 66-81

- Vermeulen, Han F. ve Arturo Alvarez Roldan (ed.) (1995), *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of Anthropology*, London: Routledge
- Voltaire (1994), *Political Writings*, D. Williams (ed) içinde, Cambridge: Cambridge University Press
- Wallace, William (1990), *The Transformation of Western Europe*, London: Pinter Publishers
- Wallerstein, Immanuel (2004) *Modern Dünya Sistemi; Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*, I. Cilt İstanbul: Bakış Yayınları
- Wells, Sherrill Brown (Hazl.) (2007), *Pioneers of European Integration and Peace, 1945-1963: A Brief History with Documents*. Palgrave, NY
- Wilkinson, Sue ve C. Kitzinger (ed.) (1996), *Representing the Other*, London: Sage Publications
- Wilson, M Thomas (1993), "An Anthropology of the European Community", *Cultural Change and the New Europe: Perspectives on the European Community*, T. M. Wilson ve M. E. Smith (ed.) içinde, Oxford: Westview Press, s.1-23
- Wilson, M. Thomas (1998), "An Anthropology of The European Union, From Above and Below", *Europe in the Anthropological Imagination*, S. Parman (ed.) içinde, London: Prentree Hall, s.148-156
- Wilson, M. Thomas ve M. Estellie Smith (ed.) (1993), *Cultural Change and the New Europe: Perspectives on the European Community*, Oxford: Westview Press
- Wink, Robin W. (ed.) (1963), *British Imperialism: Gold, God, Glory* European Problem Studies, NY:Holt, Rinehart and Winston.

- Wintle, Michael (1996), "Europe's image: Visual Representations of Europe from the Earliest Times to the Twentieth Century", *Culture and Identity in Europe*, M. Wintle (ed.) içinde, Avebury, s.52-97
- Yenişehirlioğlu, Şahin (1996), *Felsefe ve Diyalektik (Bilgi Kuramı)*, Ankara:Ümit Yayıncılık
- Yılmaz, Hakan (2005) "Giriş: Türkiye'yi Avrupa Haritasına Sokmak" *Avrupa Haritasında Türkiye* içinde Hakan Yılmaz (Hazl.) İstanbul:Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s.1-19
- Yirmisekiz Mehmet Çelebi (1975), *Yirmisekiz Mehmet Çelebi Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi [1720-1721]*, Çev.:A. Uçman, İstanbul:Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser
- Yörükán, Turhan (2005), "Zeus ile Hera: Akdeniz'de İlk Yolculuk", *Doğu Batı*, 34:13-46

İnternet Kaynakları

- AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı'dır. <http://www.ua.gov.tr/>, Nisan 2009
- AB Konseyinden 8 Başlığı Askıya Almaya Onay", Bianet, <http://bianet.org/bianet/bianet/88932-ab-konseyinden-8-basligi-askiya-almaya-onay>, Ocak 2010
- AB Resmi Web Sitesi, <http://europa.eu/>, Nisan 2009
- AB Resmi Websitesi, Emblems, <http://publications.europa.eu/code/en/en-5000200.htm>, Haziran 2008

AB Resmi Websitesi, European Symbols, http://europa.eu/abc/symbols/9-may/euday_en.htm, Haziran 2008

AB Resmi Websitesi, Poster Gallery, http://europa.eu/abc/symbols/9-may/gallery_en.htm, Haziran 2008

AB Resmi Websitesi, The symbols of the EU, The European Flag, http://europa.eu/abc/symbols/emblem/index_en.htm, Haziran 2008

AB Resmi Websitesi, United in Diversity, http://europa.eu/abc/symbols/motto/index_en.htm, Haziran 2008

AEGEE Ankara Web Sitesi, <http://www.aegEE.metu.edu.tr/?do=aegee:whatis>, Aralık 2007

AEGEE Uluslararası Web Sitesi, <http://www.karl.aegEE.org/>, Aralık 2007

Aktar, Cengiz “Unutulmaya Yüz Tutan AB” Vatan, <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=74397&Categoryid=4&wid=121>, Mayıs 2006

AKP Dış İlişkiler, http://www.akparti.org.tr/disiliskiler/turkiye-avrupa-birligi-iliskileri_1140.html, Ocak 2010

Ankara Üniversitesi Resmi Web Sitesi, <http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2>, Ocak 2008

ATAUM Resmi Web Sitesi, <http://ataum.ankara.edu.tr/ataum.php>, Ocak 2009

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye, <http://www.abgs.gov.tr/>, Nisan 2009

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, <http://www.ua.gov.tr//index.cfm>, Aralık 2009

Avrupa Çalışmaları Merkezi, Resmi Web Sitesi, <http://www.ces.metu.edu.tr/>, Ocak 2009

Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma, Başlık 1, Md. 2,

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, Haziran 2008

Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma, Giriş Bölümü,

<http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, Haziran 2008

Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuph.htm>, Haziran 2008

Avrupa Kimliği Deklarasyonu orijinal metin, European Navigation, The operation of European Political Cooperation, <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

Avrupa Kimliği Deklarasyonu orijinal metini, European Navigation, The Operation of European Political Cooperation, 14.12.1973, <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

Avrupa Kimliği Deklarasyonu, 22. Madde, European Navigation, The operation of European Political Cooperation, <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

Avrupa Vizyonu, <http://www.trt.net.tr/tv/detay.aspx?kimlikid=1574>, Aralık 2009

Birand, Mehmet Ali, "Hala 17 Aralık Gününü Yaşıyoruz..." *Hürriyet*,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=296662&yazarid=69>, Nisan 2005

Bolonya Süreci, ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna_en.html, Haziran 2008

Bolonya Deklarasyonu, 19.06.1999,

www.bologna.gov.tr/documents/files/TemelBelgeler/BolonyaDeklarasyonu.doc, Haziran 2008

CHP Brüksel Temsilciği, <http://brussels.chp.org.tr>, Ocak 2010

Country Composition of WEO Groups,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/groups.htm#ae> ,

Aralık 2008

Deschouwer, Kris, (2002), “Why Is There No Euroscepticism in Belgium?”, ECPR

Joint Sessions of Workshops, Workshop on ‘*Opposing Europe:*

Euroscepticism and political parties’de sunulan bildiri, Torino, March 22-27,

<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf>, Mart 2009

English Word Information, *Ímag-*, *Ímagi*,

http://www.wordinfo.info/words/index/info/view_unit/2882/ ,Nisan 2007

English-Latin and Latin-English Dictionary, <http://arts.cuhk.edu.hk/Lexis/Latin/>,

Nisan 2007

Eurobarometre 65 Bahar 2006 Türkiye Raporu, Eurobarometre 66 Güz 2006 Raporu

ve Eurobarometre 67 Bahar 2007 Raporu,

http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm, Ocak 2010

Eurobarometer (2001) *How Europeans See Themselves* ,

http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en.pdf,

Nisan 2006

Eurobarometer (2006) *Future of Europe* No.251 ,

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_251_en.pdf, Nisan 2006

Eurobarometre Resmi Web Sitesi, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm,

Haziran 2008

European Commissoin, Sport, http://ec.europa.eu/sport/index_en.htm, Mayıs 2009

European Navigator, <http://www.ena.lu/>, The Flag, The ECSC Flag (1978),

Haziran 2008

European Navigator, <http://www.ena.lu/>, The Flag, The European Flag: Questions and Answers (2005), Haziran 2008

European Navigator, <http://www.ena.lu/>, The Flag, The Flag of the European Union, Haziran 2008

European Navigator, Resolution 492 (1971)¹ of the Consultative Assembly of the Council of Europe on a European anthem (8 July 1971), <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

European Navigator, The Euro Sign, <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

European Navigator, The European Anthem, <http://www.ena.lu/>, Haziran 2008

Fallend, Franz, (2002), “Opposing Europe: Euroscepticism of Political Parties in Austria”, ECPR Joint Sessions of Workshops, Workshop on ‘*Opposing Europe: Euroscepticism and political parties*’de sunulan bildiri, Torino, March 22-27, <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf>, Mart 2009

Göttingen University, Department for Cultural Anthropology/European Ethnology, <http://www.kaee.uni-goettingen.de/english/english.htm>, Nisan, 08

Göttingen Üniversitesi, Avrupa Etnolojisi Bölümü Web Sitesi, <http://www.kaee.uni-goettingen.de/english/english.htm>, Nisan 2008

Helleiner, Eric (2001), “One Money, One People ? Political Identity and the Euro” TIPEC Working Paper 01/6 <http://www.trentu.ca/tipec/helleiner6.pdf>

Hugo, Victor (2008) *Actes et Paroles* (1849) Volume 1, <http://www.gutenberg.org/etext/8186>, Kasım 2008.

International Monetary Fund, World Economic Outlook, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/groups.htm#ae>, Aralık 2008

İktisadi Kalkınma Vakfı, www.ikv.org.tr, Aralık 2009

Katılım Müzakereleri, <http://www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php>, Aralık 2008

“Kayseri kalesinde Haçlı bayrağı”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/459666.asp>,
25.02.2009

Kriter Dergisi, <http://www.kriterdergisi.com/index.php>, Aralık 2009

Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention On Climate Change
<http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>, Mayıs 2009

Museum of European Cultures,

<http://www.euromuse.net/en/museums/museum/view-m/museum-europaeischer-kulturen/?sprache=2&ZURID=8>, 10.11.2009

ODTÜ Resmi Web Sitesi, <http://www.odtu.edu.tr/about/history.php>, Ocak 2008

ODTÜ Resmi Web Sitesi, <http://www.odtu.edu.tr/about/misguide.php>, Ocak 2008

Pace, E. (1912). Universities. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert
Appleton Company. Retrieved January 28, 2009 from New Advent:

<http://www.newadvent.org/cathen/15188a.htm>, Mayıs, 2009

Pusula 07, <http://www.chp.org.tr/Files/2007%20Secim%20Pusulas%c4%b1.pdf>,
Ocak 2010

“Radikal eki beyin yıkama dergisi mi ?” <http://www.tumgazeteler.com/?a=1611953>,
Aralık 2009

Referans Gazetesi, <http://www.referansgazetesi.com/default.aspx>, Aralık 2009

Rehn, Olli (2005) *Values define Europe, not borders*

[http://www.delmkd.cec.eu.int/en/whatsnew/2005/03%20Olli%20Rehn%20art
icle%20Values%20define%20Europe.htm](http://www.delmkd.cec.eu.int/en/whatsnew/2005/03%20Olli%20Rehn%20article%20Values%20define%20Europe.htm), Nisan, 2006

Rostock Universitesi, Volkskunde Enstitüsü,

<http://www.volkskunde.uni-rostock.de/index.php?id=103>, Mayıs 2008

Supporting European tourism, http://ec.europa.eu/enterprise/tourism/index_en.htm,

Mayıs 2009

TBMM, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5759.html>, Aralık 2009

“TBMM’de Tarihi Gün”, Hürriyet,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/08/01/hurriyetim.asp>, Mayıs 2009

The European Union’s Institutions, Identity and Values,

http://www.law.kuleuven.ac.be/ccle/pdf/WvG_EU_chapter1.pdf, Mayıs 2009

TOBB, AB Dairesi, <http://www.tobb.org.tr/abm/hakkimizda.php>, Aralık 2009

United Nations Framework Convention on Climate Change,

<http://unfccc.int/2860.php>, Mayıs 2009

University of Copenhagen, Faculty of Humanities, Ethnology - European and

Common Ethnology, http://english.saxo.ku.dk/about/ethnology_introduction/,

Nisan, 2008

Wallerstein, (2001) "Europe: The Turning-Point" Commentary No. 67,

<http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, Nisan 2009

Wallerstein, (2001) ‘Avrupa’nın ilk politik yapısı’

<http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, Şubat 2008.

Wallerstein, I. (2001), "Obama, Bush, and Latin American Coups"

<http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, Eylül 2008

Nahya, Nilüfer Zeliha, Avrupa Birliği Bağlamında İmge ve Ötekileştirme: Bir Grup Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğrencisi Örneği, Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. M. Muhtar Kutlu, 288 s.

Özet

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin Avrupa Birliği imgesinden yola çıkarak, imgenin [yeniden] üretilişini anlama çabasıdır. Öğrencilerin AB’i tanımlama ve betimleme biçimlerinden yola çıkarak, imgenin, çeşitli bağlamalarda, nasıl ve neden var edildiğini, şekillendirildiğini ve sürdürüldüğünü belirlemektedir. Ardından imge bünyesinde ve üretilişinde yer alan, ötekileştirme ve gerektiğinde benzeştirme biçim ve bağıntularını sorgulamaktadır.

Buna göre günümüzdeki AB imgesinin, Avrupa imgesinden evirildiği görülmektedir. Yanı sıra öğrenciler ‘Avrupalı’ kimliğine mesafeli yaklaşmakta ve ulusal kimliklere bağlılıklarını büyük oranda sürdürmektedirler. Onların AB imgesi, kısıtlı bilgi, önyargular ve sterotipler üzerinden oluşmaktadır. Bu sebeple AB’ye karşı, ulus devlet direncini destekleyen ve Euroskeptisizm kavramına denk düşen bir güvensizlik duyulmaktadır. Bu güvensizlik, “gerçek Avrupa” kabul edilen ve emperyalist olarak tanımlanan İngiltere, Almanya ve Fransa’ya karşı hissedilmektedir.

Sonuç olarak imge, olumlu ve/veya olumsuz niteleyici kavramlar ve izlenimler üzerine oturmaktadır. Coğrafi, sosyal, ekonomik ve ideolojik yaklaşımlar diğer belirleyici etkenlerdir. Bunlar birçok temel yaklaşımı, düşünceyi ve hatta politik duruşu belirlemektedir. Siyasi elitler tarafından belirlenmekte ya da yönlendirilmekte olsa bile, toplumsal çoğunluğun üretimi ve izlenimi, kimi zaman destek veya değişkenliğe yol açacak denli etkilidir.

Nahya, Zeliha Nilüfer, Image and Othering in the Context of European Union: In a group of Ankara University and Middle East Technical University Students, PhD Thesis, Advisor: Assoc. Prof. M. Muhtar Kutlu, 288 p.

Abstract

The aim of this study is to understand how the image is [re]produced, by examining the image of European Union (EU) among university students. This study determines how and why an image exists; and how it is shaped and resumed in different contexts, according to university students' definitions and identifications of EU. Moreover, forms and connections in othering and likening are examined under the structure and production of image.

It is observed that the image of EU was evolved from the image of Europe. In addition to this, students remain distant to the 'European' identity and substantially keep their loyalty to their national identity. Their EU image is based on limited knowledge, prejudice and stereotypes. Therefore, there is a lack of confidence in EU that supports the resistance of nation state and corresponds to the term of "Euroscepticism." This nonconfidence is being felt mostly against England, Germany and France which are accepted as "real Europe" and identified as imperialist.

As a result, image grounded in positive and/or negative terms and impressions. Geographical, social, economic and ideological approaches are the other determinants. These determine many basic approaches, ideas and even political attitudes. Although it is determined or guided by political elites, the production and impression of social majority is so influential that it can lead to support or instability.

EK
GÖRÜŞME KILAVUZU

Genel Bilgiler

1. Kişisel Bilgiler
2. Yabancı Dil Bilgisi
3. Üniversite hakkında görüşleri (eğitim, akademik ve sosyal faaliyetler)

Avrupa

1. Avrupa nerede başlar nerede biter
2. Avrupa ülkeleri
3. Avrupalılar kimler
4. Bilgi ve fikir kaynakları
5. Avrupa ziyaretleri (varsa)
6. Planlanan ziyaretler (ülke, şehir)
7. Merak edilenler (kültür, insanlar, eşyalar)
8. Başka ziyaret planları (Ortadoğu, Afrika, Amerika vs.)
9. Ortak Avrupa Kimliği
10. Avrupa ülkesinde akraba ve arkadaşlar. Anlattıkları.
11. Çalışmak / Eğitim / Dil eğitimi / (Erasmus) / Tatil için ziyaret.
(Avrupa, Ortadoğu, Asya, Latin Amerika)
12. Avrupalı arkadaşlar
13. Avrupa ve AB birbirinden farklı mı?

Avrupa Birliği

1. Avrupa Birliği neresi, üye ülkeler
2. Avrupa Birliği gündemi (*Gazete, dergi, televizyon, internet vs.*)

3. Avrupa Birliğiyle ilgili merak edilenler
4. ATAUM veya AÇM
5. Ortak Avrupa Birliği Kimliği
6. AB, Avrupa Kùltürünü temsil ediyor mu?

AB ve Türkiye

1. Türkiye toplumu ve AB üyeliği
2. AB fonları ve hibeler, projeler
3. Türkiye'nin AB üyeliği
4. AB ile Türkiye arasındaki farklılıklar / benzerlikler
5. Türkiye bir Avrupa ülkesi mi?
6. Türkiye, AB'ye üye olmasa da bir Avrupa ülkesi mi?
7. Türkiye AB'ye üye olmazsa ne(ler) olur?
8. AB'nin iş olanakları sağlaması
9. Avrupa vatandaşlığı
10. Avrupalı hissediyor mu?
11. AB'ye Türkiye'den sonra başka bir ülkenin girmesi

Ek Konular

1. Bu kavramlar ve AB arasında nasıl bir ilişki kuruyor
 - a. İnsan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü
 - b. Din ve vicdan özgürlüğü
 - c. Demokrasi
 - d. Aile ve akrabalık
 - e. Kadın erkek eşitliği
 - f. Eğitim, Bilim, Teknoloji